

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

TÜRK VE ARAP EDEBİYATLARINDA TOPLUMCU VE
GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI / ERDEM
BEYAZIT VE EMEL DUNKUL ÖRNEKLERİ

DOKTORA TEZİ

REDA HAMADA

İSTANBUL 2020

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

TÜRK VE ARAP EDEBİYATLARINDA TOPLUMCU VE
GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI / ERDEM
BEYAZIT VE EMEL DUNKUL ÖRNEKLERİ

DOKTORA TEZİ

REDA HAMADA

151101002

Danışman
PROF.DR. HASAN AKAY

İSTANBUL 2020

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF
ÜNİVERSİTESİ**
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Doktora Programında **151101002** numaralı **Reda Hamada**'nın hazırladığı “**Türk Ve Arap Edebiyatlarında Toplumcu Gerçekçi Fikrin Yansımaları / Erdem Beyazıt Ve Emel Dunkul Örnekleri**.” konulu **Doktora** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, 22/07/2020, Çarşamba günü saat 12.00’de Çevrimiçi Video Görüşmesi ile yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı [...]/.../20[...], tarihinde, saat da yapılacaktır

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının “**Türk Ve Arap Edebiyatlarında Toplumcu Ve Gerçekçi Fikrin Yansımaları / Erdem Beyazıt Ve Emel Dunkul Örnekleri**” şeklinde değiştirilmesi uygundur.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (*)	İMZA
Prof. Dr. Hasan AKAY	KABULÜ	22.07.2020
Prod. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	KABULÜ	22.07.2020
Prof. Dr. Ali BULUT	KABULÜ	22.07.2020
Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK	KABULÜ	22.07.2020
Doç. Dr. Turgay ANAR	KABULÜ	22.07.2020

BEYAN/ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Reda HAMADA

TEŞEKKÜR

”رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي
بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ“ (النمل، 2719)

"Ey Rabbim! Beni; bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın salih ameller işlemeye sevk et ve beni rahmetinle salih kullarının arasına kat!" (Neml, 27/19)

Reda Hamada

**"TÜRK VE ARAP EDEBİYATLARINDA TOPLUMCU VE
GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI / ERDEM BEYAZIT VE
EMEL DUNKUL ÖRNEKLERİ"**

Reda HAMADA

ÖZET

Giriş ve sonuç dışında üç bölümden müteşekkil olan bu çalışmada, Türk ve Arap edebiyatlarında Toplumcu ve gerçekçi fikrin yansımaları incelenmiştir. Giriş bölümünde, çalışmanın altyapısını oluşturan kavramlar üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde evvel-i emirde "toplumcu ve gerçekçi fikir" kavramının mahiyetine dair umûmî bir tasavvur teşekkül edilmiştir. Akabinde, söz konusu bu fikrin Türk edebiyatındaki önde gelen temsilcileri ve dolayısıyla Türk edebiyatındaki yansımalarına değinilmiştir. Bunu yaparken de Erdem Bayazıt bir örnek olarak gösterilmiş, şiirlerini incelenmiştir.

İkinci bölümde bahis mevzuu olan bu fikrin Arap edebiyatındaki yansımaları üzerinde durulduktan sonra Emel Dunkul ve şiirleri ele alınıp incelenmiştir. Üçüncü bölüm ise, iki şair arasında yapılan mukâyeseye tahsis edilmiştir.

**"REFLECTION OF SOCIALIST AND REALISTIC OPINION IN
TURKISH AND ARABIAN LITERATURES / ERDEM BAYAZIT
AND EMEL DUNKUL EXAMPLES"**

Reda HAMADA

ABSTRACT

In this study composed of three chapters except from introduction and conclusion, reflection of socialist and realistic opinion in Turkish and Arabian literatures have been analyzed. In the introduction chapter, the concepts constituting background of the study have been discoursed. In the first chapter, a public thought regarding nature of the “socialist and realistic opinion” has been formed in the first place. Subsequently, leading representatives of this said opinion in Turkish literature and accordingly its reflection in Turkish literature have been mentioned. Erdem Bayazit has been shown as an example while doing this and his poems have been analyzed.

In the second chapter, after discoursing on reflection of this concerned opinion in Arabian literature, Amal Donqol and he poems have been discussed and analyzed. The third chapter has been allocated to the comparison made between two poets.

ÖNSÖZ

"Türk ve Arap Edebiyatlarında Toplumcu ve Gerçekçi Fikrin Yansımaları / Erdem Bayazıt ve Emel Dunkul Örnekleri" başlıklı bu çalışma, başlığından anlaşılacağı gibi, aynı medeniyete mensup olan Türk ve Arap edebiyatlarının bir sayfası üzerinde yapılmıştır. Üstelik de, yine başlıktan da tahmin edilebileceği gibi, yöntem olarak bu çalışma analitik, tanımlayıcı ve karşılaştırmalı yöntemler çerçevesinde yürütülmüştür. Gelişme seyri açısından ise, giriş bölümü hariç, üç bölüm ve sonuç ve kaynakçaya ayrılan kısımlardan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde "gerçek", "gerçekçilik", "toplum" ve "toplumculuk" gibi, çalışmanın altyapısını teşkil eden kavramları üzerinde durulmuştur. Üstelik bunu yaparken de çalışmanın mâhiyeti, yöntemi, sınırları ve seyir çizgisine yönelik küllî bir tasavvur oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tezin ilk bölümünde ilk olarak "toplumcu ve gerçekçi fikir" kavramı üzerinde etraflıca durulmuştur. Üstelik bunu yaparken bahis konusu bu kavram ile "toplumcu gerçekçi fikir" kavramı arasındaki temel farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Akabinde Türk edebiyatında toplumcu ve gerçekçi fikrin yansımaları tespit edilmeye gayret edilmiştir. Ayrıca bunu yaparken Mehmet Akif Ersoy'un şahsiyeti, şiirleri ve fikirleri örnek olarak gösterilmiştir. Bölümün daha sonraki kısımları, Erdem Bayazıt ve şiirlerinin incelenmesini ihtiva etmektedir.

İkinci Bölümde, evvel-i emirde Arap edebiyatında toplumcu ve gerçekçi fikrin yansımalarının umumî çerçevesi çizilmiştir. Ardında Emel Dunkul ve şiirleri ele alınıp incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Erdem Bayazıt ile Emel Dunkul arasında bir mukayese yapılmıştır. Öncelikle iki şair ve şiirleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Akabinde bu konuya yönelik bir değerlendirme yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR.....	XV
GİRİŞ.....	1
1. TÜRK EDEBİYATINDA TOPLUMCU VE GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI VE ERDEM BEYAZIT ÖRNEĞİ.....	31
1.1. TÜRK EDEBİYATINDA TOPLUMCU VE GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI.....	55
1.1.1. Mehmet Âkif Ersoy.....	67
1.2. ERDEM BEYAZIT VE ŞİİRLERİ.....	97
1.2.1. Erdem Beyazıt'ın Hayatının Ana Çizgileri.....	97
1.2.1.1. Yetiştığı Muhit.....	98
<i>1.2.1.1.1. Ailesi.....</i>	<i>98</i>
<i>1.2.1.1.2. Yakın Çevre Etkileri.....</i>	<i>99</i>
<i>1.2.1.1.3. Etkilendiği Başlıca Yerler.....</i>	<i>104</i>
1.2.2. Eserleri.....	109
1.2.2.1. İpek Yolundan Afganistan'a.....	109
<i>1.2.2.1.1. Erdem Beyazıt'ın İpek Yolundan Afganistan'a İsimli Eserinde Toplumcu ve Gerçekçi Fikrin Yansımaları.....</i>	<i>115</i>
1.2.2.1.1.1. Dil ve Üslup.....	115
1.2.2.1.1.2. Mevzu.....	119
1.2.2.1.1.3. Maddî ve Manevî Değerler.....	125
1.2.2.2. Erdem Beyazıt'ın Şiirleri.....	137
<i>1.2.2.2.1. Sebep Ey.....</i>	<i>137</i>
<i>1.2.2.2.2. Risaleler.....</i>	<i>139</i>
<i>1.2.2.2.3. Gelecek Zaman Risalesi.....</i>	<i>140</i>
1.2.2.3. Şiirlerinin İncelenmesi.....	144
<i>1.2.2.3.1. Dil ve Üslup.....</i>	<i>144</i>
1.2.2.3.1.1. Sebep Ey.....	144
1.2.2.3.1.2. Risâleler.....	148
1.2.2.3.1.3. Gelecek Zaman Risâlesi.....	149
<i>1.2.2.3.2. Muhteva.....</i>	<i>150</i>

1.2.2.3.2.1. <i>Din ve Ahlâk</i>	151
1.2.2.3. 2.2. <i>Fert ve Aile</i>	155
1.2.2.3. 2.3. <i>Umûmiyetle İnsâniyet ve İnsâniyet</i> <i>Duygusu</i>	157
1.2.2.3.3. <i>Umûmiyetle Maddî ve Manevî Değerler</i>	159
2. ARAP EDEBİYATINDA TOPLUMCU VE GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI VE EMEL DUNKUL ÖRNEĞİ	170
2.1. ARAP EDEBİYATINDA TOPLUMCU VE GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI	170
2.1.1. Batı Fikir ve Edebiyatlarını Yakından Takip Ederek Cemiyetin Müteaddit Meselelerini Buna Uygun bir Bağlamda Konu Edinen Fikir/Necib Mahfûz Örneği	171
2.1.2. Cemiyetin Çeşitli Meselelerini Milliyetçilik bir Çerçeve İçerisinde Konu Edinen Fikir/Nizar Kabbânî ve Mahmûd Derviş Örnekleri	187
2.1.3. Muasır Sanat ve Fikirlerden Faydalanmakla Beraber Cemiyetin Meselelerini İslâm Medeniyetinin Sanat Anlayışına ve Fikri Geleneğine Uygun Bir Çerçeve İçinde Konu Edinen Fikir/Necib el-Kiylânî Örneği	196
2.2. EMEL DUNKUL VE ŞİİRLERİ.....	207
2.2.1. Dunkul'un Hayatı	208
2.2.2. Dunkul'un Şahsiyeti	208
2.2.2.1. Emel Dunkul'un Şahsiyetinin Teşekkülünde Başlıca Rol Oynayan Âmiller	209
2.2.2.1.1. <i>Ailesi</i>	209
2.2.2.1.2. <i>Doğduğu Yer</i>	210
2.2.2.1.3. <i>Yaşadığı Dönem</i>	211
2.2.3. Şiir Anlayışı	212
2.2.3.1. Benlik Dairesi	212
2.2.3.2. Cemiyet Dairesi	213
2.2.3.3. Benlik, Cemiyet, Doğa ve Maverâ Dairesi yahut Hastalık dönemi	213
2.2.4. Eserleri	214
2.2.5. Emel Dunkul'un Şiirlerinin Gelişme Evreleri	215
2.2.5.1. Arayış Aşaması	216
2.2.5.2. İsyân Aşaması	221
2.2.5.3. Hastalık Süresi veya "8 oda sayfaları"	229

2.2.6. Emel Dunkul'un Şiirlerinde Toplumcu ve Gerçekçi Fikrin Yansımaları.....	235
2.2.6.1. Yaşadığı Dönemin Öne Çıkan Manzarası ve Emel Dunkul'un Şiirlerine olan Yansımaları.....	235
2.2.6.1.1. Siyasî İçerikli Şiirleri.....	235
2.2.6.1.1.1. 1967 Yenilgisi.....	236
2.2.6.1.1.2. 1979 Mısır-İsrail Barış Antlaşması.....	238
2.2.6.1.1.3. 1972 Yılında Öğrenci Ayaklanması.....	243
2.2.6.1.2. Umûmiyetle Siyasal ve Sosyal İçerikli Şiirlerinde Toplumcu ve Gerçekçi Fikrin Yansımaları.....	252
2.2.6.2. Cemiyetin Maddî ve Manevî Değerleri.....	261
3. MUKAYESE.....	267
3.1. İKİ ŞAİRİN ŞİİRLERİ ARASINDAKİ BENZERLİKLER.....	267
3.2. İKİ ŞAİR ŞİİRLERİNİN ARASINDAKİ FARKLIKLAR.....	268
3.3. DEĞERLENDİRME.....	269
SONUÇ.....	270
KAYNAKÇA.....	275
ÖZGEÇMİŞ.....	282

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
a.y.	Yazara ait son zikredilen yer
b.a.	Eserin bütününe atıf
bkz.	Bakınız
bkz.: aş.	Eserin kendi içinde aşağıya atıf
bkz.: yuk.	Eserin kendi içinde yukarıya atıf
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
k.g.	Karşı görüş
karş.	Karşılaştırınız
s.	Sayfa/sayfalar
S.	Sayı
t.y.	Basım tarihi yok
v.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

"Türk ve Arap Edebiyatlarında Toplumcu ve Gerçekçi Fikrin Yansımaları / Erdem Bayazıt ve Emel Dunkul Örnekleri" başlıklı bu çalışma, kendi başlığından anlaşılabilceği gibi, "toplumcu ve gerçekçi fikir" onun ana nüvesini teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında, başta "toplum" ve "gerçek" olmak üzere "toplumculuk" ve "gerçekçilik" in de, hem lügat hem de ıstılâh olarak ele alınmaları zorunlu gözükmektedir; Zira bahis konusu bu lafız ve kavramlar, bir bakıma çalışmanın altyapısını teşkil ettikleri gibi, onun hareket noktasını da oluşturmaktadırlar. Üstelik çalışmanın seyir çizgisini ve sınırlarını belirtmekte de aslı bir rol oynamaktadırlar. Binaenaleyh, evvelâ çalışmanın bu kısmında, mevzu bahis olan bu kavramları hem lügat hem de ıstılâh olarak üzerinde durarak bir temellendirme yapmak gerekmektedir.

A. Toplum.

Sözlüklerde, altı harften müteşekkil olan "toplum" kavramı; Ortak yasalara uyarak bir arada yaşayan insanlar topluluğu, bireyin içinde yaşadığı insan ortamı,¹ aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü,² yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir ekini olan insan kümesi,³ organlaşmış veya yaygın bütün zümreler arası birliklerin bütününe verilen ad,⁴ halk, millet, kavim, arkadaşlık, dostluk, şirket, kurum, dernek⁵ gibi anlamlara gelmektedir.

¹ **Meydan Larousse Büyük Lügat Ve Ansiklopedi**, "toplum" maddesi, 12. c., İstanbul, Meydan Yayınevi, 1973, s. 221.

² **Türkçe Sözlük**, "toplum" maddesi, 10. bs., Ankara, TDK Yay., 2005, s. 1993.

³ Özer Ozankaya, **Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s. 127.

⁴ Suat Çelikkol, "Farabi'nin Toplum Görüşü", **Bilim name XIX**, S. 2, 2010, s.100.

⁵ **Redhouse Büyük Sözlük 1 İngilizce Türkçe**, "society" maddesi, İstanbul, Hürriyet, 2011, s. 920.

Nitekim Farabi, *el-Medinetü'l-Fazıla* isimli ünlü eserinde erdemli ve mükemmel toplumu canlı varlığın hayatını tam kılmak için bütün organları birbirleriyle yardımlaşan, işbirliği yapan tam ve sağlıklı bir bedene benzettir.⁶

Üstelik *Sosyolojide Temel Kavramlar* isimli eserde "toplum"; "bireylerin bir araya gelmesine ya da basit bir toplama indirgenemeyecek olan büyük bir insan topluluğundaki yapılandırılmış sosyal ilişkileri ve kurumları tanımlamak için kullanılan bir kavram."⁷ olarak geçer. Ayrıca, "Emile Durkheim, toplumu bağımsız bir gerçeklik olarak kavramıştır: ona göre toplum; sui generis ya da kendi yeterliliği dâhilinde var olan ve sınırları belirlenmiş bir alan içindeki bireyler üzerinde biçimlendirici etkisi bulunan bir yapıdır."⁸

Buna ilâveten, "inaniş, yaşayış biçimlerinin oluşturduğu bir bütünsellikle ekonomik cephesi arasında bir uyum bulunan tarihsel bir olgudur toplum. İnsanlığın gelişim çizgisinin belirli bir aşamasında doğmuş ve binlerce yıllık bir serüvenden sonra günümüze ulaşmıştır."⁹ Ayrıca, Mehmet Taplamacıoğlu, mevzubahsi olan bu kavrama yönelik de şu mühim tespitte bulunmaktadır:

"Toplum aynı otorite ve töreye bağlı bir insan topluluğu diye tanımlanabilir. İnsanlar ortaklaşa davranışları olan yaratıklardır; aynı töre ve adetlere uydukları, ahenkli düşünüp davrandıkları ve kaynaştıkları andan başlayarak kendi aralarında bir toplum kurmuş olurlar. Kısacası, toplu insanların bir toplum sayılabilmesi için bu gruptaki insanlar arasında ortaklaşa düşünüş, duyuş ve davranışların meydana gelmesi, etki ve tepkilerle bu insan yığının kaynaşması, anlaşması, ruhen birleşmesi ve üyelerinin iktisaden dayanışması gerekir."¹⁰

⁶ Ebu-Nasr el-Fârâbî, **Kitap Ârâ Ehli il-Medinetü'l- Fağıla**, thk. Elbîr Nasrî Nadîr, 2. bs, Beyrut, Dâru'l- Maşriq yay. 1968, s. 118-119.

⁷ Anthony Giddens, Philip W. Sutton, **Sosyolojide Temel Kavramlar**, çev. Ali Esgin, 3. bs., Ankara, Phoenix yay., 2018, s. 46.

⁸ Anthony Giddens, Philip W. Sutton, **a. e.**, s. 46.

⁹ Suphi Kenan Demirci, "edebiyata toplumculuk ve bireycilik", **Yeni Adımlar Aylık sanat ve siyaset Dergisi**, No: 5, s. 6.

¹⁰ Mehmet Taplamacıoğlu, **Genel Sosyoloji Üzerine Bir Deneme**, 2.bs., Ankara, A.Ü. Basım Evi, 1969, s.19-20.

Dolayısıyla da bir bakıma, "toplum, canlı bir varlık gibidir. Bütün organizmalar gibi onun da bilimsel yöntemlerle ortaya konabilecek, kaçınılmaz kanunları vardır. O halde, belirli bir açıdan baktığımızda, toplumda yer alan bütün gelişme ve değişimler, toplumsal hayatın temelini oluşturan değişmez bir gelenek ve kaçınılmaz bazı kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir."¹¹

Üstelik Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi* isimli eserinde bir başka yaklaşımla aynı kavrama yönelik şu tarifte bulunmaktadır:

"belli bir üretim biçimiyle belirlenen örgütlü insan topluluğu... *Toplum* deyimiyse dile getirilen insan topluluğu, belli bir ekonomik altyapıyla belirlenmiş belli üstyapı kurumlarına sahip olan sosyo ekonomik bir biçimlenmedir...

...İdealist anlayışta *birey olarak insan* karşılığında kullanılırsa da diyalektik anlayış onu bireyle bağımlı kılar. Birey olarak insan, ancak toplumsal ilişkileriyle varlaşır. Bireysiz toplum olmayacağı gibi toplumsuz da birey olamaz. İdealist felsefede toplumdan soyutlanan ve toplumun karşısına konulan (onunla zıtlaştırılan) *birey*... Diyalektik felsefede toplumsal ilişkilerinin bütünüdür. İdealist anlayış bireyle toplum uzlaşmaz olarak görür ve uzlaştırma yolları önerir. Oysa birey, toplumla uzlaşmaz değil, tam tersine, toplumsuz var olamaz."¹²

Buna ilâveten, "toplum kavramının geniş anlamında iki temel öge vardır: Birincisi, toplumun bilinçli bireylerden oluşması; diğeri ise bu bireylerin aralarında bir örgütlenme ve görev dağılımının olmasıdır. Daha özel anlamında ise, toplumun, belirli amaçlara ulaşmak için doğal eğilimlerle değil de, istençle kurulan bir birlik olduğu belirtilir."¹³

Binaenaleyh, yukarıda verilen bilgilerinden anlaşılabilceği gibi, "toplum", belli, bölünmez ve parçalanmaz bir coğrafya üzerinde zamana ve dolayısıyla ortak tarihe dayanarak uyumlu ve ahenkli bir bütünlük ve tekâmül içinde kendi töresi ve ortak dili, kültürü ve gelenek ve görenekleri olan, anlaşıp birleşerek birbirini

¹¹ Ali Şeriati, *İslam Sosyolojisi Üzerine*, çev. Kamil Can, İstanbul, Zafer Matbaası, 1980, s. 57-58.

¹² Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, 6. C., 4. bs., İstanbul, Remzi Kitapevi, 2005, s. 329.

¹³ Bedia Akarsu'dan naklen bkz. Mustafa Yıldız, *a. t.*, s. 75.

destekleyen, birbirine istinat ederek yaşayan belli bir grup insandan oluşmaktadır. Başka bir deyişle Coğrafya, dil ve insan üçlüsü, zamana dayanarak birbirlerinde erip ürettiği özel insan ve kendi medeniyeti ve kültüründen, kısaca toplum, zamana ve mekâna bağlı bir bütünlük, tabir caiz ise 'bizlik' ten ve o 'biz'in ürettiği şeylerden oluşmaktadır. Çünkü toplumsallaşma macerası, bir *ben* ile değil, bir *biz* ile başlamaktadır. Zira insan doğuştan bir bizdir ve bizi yapan ortak tarih, coğrafya, dil ve dolayısıyla da mekân üzerinde ve zaman içinde oluşur. Buna binaen toplum da, zaman ve uzam içinde kök salmış olan bir bizdir, şeklinde tanımlayabiliriz.

Toplum da bu muvazene içinde bir tarih birikimi ve birliği demektir. Dün bugün, bugün de dün ve ikisi yarını ve yarın da ikisini tamamlar ve bu günkü bizi meydana getirir. Bu sebeple her ümmetin tarihi farklı aşamalardan oluşursa da bir bütünlük ihtiva eder. Tek bir bina gibidir. Baştan sona kadar okunacak bir kitaptır. Bir kısmını yıkılırsa, bir bölümünü yırtılırsa, uzaklaştırılırsa bu küllilik birden yıkılır. Ayrıca yukarıda değinildiği gibi toplum, bir zaman, mekân ve insanın birikimidir; Zira bir gün içinde bir toplumun teşekkül edilmesini tahayyül etmek bile imkânsızdır.

İslâm'a Göre "Toplum"

Kur'an'da, "Müminler ancak kardeşirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız."¹⁴, "Ey insanlar! Şüphe yok ki, Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır."¹⁵ şeklinde buyurulmuştur.

Peygamber Efendimiz de, bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu (düşmanına) teslim etmez. Kim, (mümin) kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Kim müslümanı bir sıkıntıdan kurtarırsa, bu sebeple Allah da onu kıyamet günü sıkıntılarının birinden kurtarır. Kim bir müslümanı(n kusurunu) örterse, Allah da

¹⁴ Hucurât, 49/10.

¹⁵ Hucurât, 49/13.

Kıyamet günü onu(n kusurunu) örter."¹⁶ Bir başka hadiste de "Ey insanlar! Şunu iyi bilin ki, Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a; beyazın siyaha, siyahın beyaza takva dışında bir üstünlüğü yoktur."¹⁷ Şeklinde insanlara hitaben buyurulmuştur.

Dolayısıyla yukarıda ve ilerideki ayet ve hadislerde de görülebileceği gibi, hem Kur'an'da hem de hadislerde umumiyetle müslümanları birbirlerine bağlayan rabıta, her şeyden önce din ve dinî kardeşlik rabıtası olduğuna sık sık tenbîh edilmektedir. Onun için umumî olarak İslamiyet'te, batıda tebellür eden, batının fikir ve felsefesine dayanarak daha çok maddî unsurlar kendi ön planını teşkil eden "toplum" kavramı değil, valide, önder, asıl ve esâs gibi, manalara gelen "ümm" kelimesi kökünden türetilen ve nevi, tür ve çeşit, nevilerin ve/ya ümmetlerin herhangi birisi, din, bir dinin mensûpları, cemaat, nesil, süre ve müddet, niyet, kasıt ve hedef, iktifâ ve tamamîyet,¹⁸ yönelme ve istikâmet, yol ve tarikat, açıklık, itidâllilik, aşırısızlık ve vasatiye gibi manalara gelen "ümmet"¹⁹ ıstılahı kullanılmaktadır. "Toplum", "halk", "kavim", "cemaat" ve "topluluk" vs., gibi ıstılâhlar ise, yaptığımız tespitlere göre, ya ümmeti teşkil eden topluluklardan herhangi biri ya da müslüman olmayan bazı topluluklardan, helak olmuş kavimlerden vs. söz edilirken kullanılmaktadır.

Bu nedenle, yukarıda bahsini ettiğimiz bu iki kavram arasında cevherî farklılıklar olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik Ali Şeriati, bahis konusu bu farklılıklara yönelik şu mühim tespitte bulunmaktadır:

"İdeal İslâm toplumuna ümmet denir. Değişik dil ve kültürlerde insan topluluklarını gösteren "toplum", "ulus", "ırk", "halk", "kabile", "klan" vs. gibi kelimelerin yerini alan

¹⁶ Buhari, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58; Ebu Dâvûd, Edeb 38, 60; Tirmizî, Hudûd 3, Birr 19; İbni Mâce, Mukaddime 17.

¹⁷ İbn Hanbel, 5/411.

¹⁸ Bkz. "أمة" maddesi, (Çevrimiçi)

<http://www.almougem.com/search.php?query=%D8%A7%D9%85%D8%A9> , 28 Nisan 2019.

¹⁹ Bkz. "أمة" maddesi, (Çevrimiçi)

<http://www.almougem.com/search.php?query=%D8%A7%D9%85%D8%A9> , 28 Nisan 2019.

ümmet, ilerici bir ruhla doludur ve dinamik, inançlı, ideolojik bir toplumsal görünüş arz eder.

Ümme kelimesi **ümm** kökünden gelir ve yol, niyet gibi anlamları vardır. Bu yüzden **Ümme**t, ortak bir amacı paylaşan insanların ortak amaçlarına doğru birlikte yürümek niyetiyle, ahenkli bir biçimde bir araya geldikleri toplum demektir.

Diğer kavramlar, kan, toprak birliğini ve ortak maddî çıkarları toplumun temel ölçütü olarak halde, İslâm, **ümme**t kelimesini seçerek, fikrî sorumluluğu ve ortak bir hedefe doğru yürümeyi toplumsal felsefenin temeli yapmıştır."²⁰

Dolayısıyla İslamiyet'te esâsî bağın, din ve dinî kardeşlik üzerine tesîs edildiği, temel hedefinin, maddî değil, daha ziyade pak bir maneviyata istinat ettiğine göre, "ümme"t" ıstılahını kullanmanın çok manidar olduğu denilebilir.

Buna ilâveten İslamiyet'in, ilerideki ayet ve hadislerde görülebileceği gibi, ırkçılık, asabiyet ve kavmiyetçiliği menettiğini, insanın, nesep, câh, mâl ü mülk veya şekil ü renk gibi amiller yüzünden kendini üstün görmeyi de reddettiğini göz önünde bulunduracaksa "ümme"t ile "toplum" söz ve ıstılahları arasındaki farkın ne kadar büyük olduğu anlaşılabilir:

"Gündeb b. Abdullah el-Beceli'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur. "Kim ırkçılık propagandası yaparak veya kabileciliği/ırkçılığa destek vererek yoldan çıkmış bir topluluğun bayrağı altında öldürülürse, onun ölümü cahiliye ehlinin ölümü gibidir"²¹

"İbn Ömer'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav), Mekke'nin fethi günü insanlara bir hutbe vererek şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Allah sizden cahiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini gidermiştir. İnsanlar iki gruptur: İyi, takva sahibi, Allah katında değerli kişi ve günahkâr, bedbaht, Allah katında değersiz kişi. İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır. Ve Allah Âdem'i topraktan yaratmıştır..."²²

²⁰ Şeriati, a. e., s. 133.

²¹ Müslim, İmâre, 57.

²² Ebu Dâvûd, Edeb, 110-111.

"Ey iman edenler! Erkekler diğer erkeklerle alay etmesinler; onlar kendilerinden daha iyi olabilirler; kadınlar da diğer kadınlarla alay etmesinler; alay edilen kadınlar edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi karalamayın, birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür! Günahlarına tövbe etmeyenler yok mu, işte zalimler onlardır."²³

"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi. Ancak kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden, o kitap hakkında, sadece onun verildiği kimseler anlaşmazlığa düştüler. Sonra Allah kendi iradesiyle, onların, hakkında ayrılığa düştükleri gerçeği müminlere gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir."²⁴

Tüm bunlara istinaden İslamiyet'ten kaynaklanan "ümme" kavramı ile daha çok batı fikir ve felsefesine dayalı olan "toplum" kavramının arasındaki ihtilâf cevherde olduğunu söylemek mümkündür; Zira birisi, kendi merkezini maneviyat âmili teşkil ederken, diğeri ise, temelleri, daha çok maddî unsurlar üzerine kurulmaktadır.

Bunun yanında "ümme" kavramı, hem Kur'an'da hem de hadislerde sık sık geçtiğini, İslâmî fıkhıta da itina ile ele alındığı nazar-ı itibara alındığında bahis konusu bu kavramın ne kadar ehemmiyeti hâiz olduğunu göstermektedir. Söz konusu bu kavramın bu meziyetinin bazı boyutlarına vakıf olabilmek için ilerideki kısımda Kur'an, hadis ve fıkhı başvurarak sözünü ettiğimiz bu kavrama ışık tutmaya çalışacağız:

"İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık."²⁵, "Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız."²⁶

²³ Hucurât, 49/11.

²⁴ Bakara, 2/213.

²⁵ Bakara, 2/143.

²⁶ Âl-i İmrân, 3/110.

"İbn Mes'ûd'dan (radyallah) rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: İsrâ gecesini (Miraç'a çıkarıldığı zaman) İbrahim (as) ile karşılaştım. Bana "Ey Muhammed, ümmetine benden selâm söyle ve onlara haber ver ki cennetin toprağı güzeldir, suyu tatlıdır ve orası düzlüktür. (Cennetin) ağacı ise *"Sübânallâhi ve'l-hamdü li'llâhi ve lâ ilâhe illa'llâhu va'llâhu ekber. (Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Hamd, O'na mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur ve O, en büyüktür)"* zikridir.²⁷ Ebu Hüreyre' den (radyallah), Resûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Geçmiş ümmetler içinde kendilerine ilham olunan insanlar vardı. Eğer ümmetim içinde de bunlardan bir kimse varsa, o, Ömer'dir. İbn Vehb şöyle demiştir: Muhaddesûn, "mülhemûn" (kendilerine ilham verilenler) anlamına gelir."²⁸ "Benden evvel gelen bütün peygamberlerin görevi, ümmeti için hayırlı bildiklerini onlara öğretmek, kötü bildikleri şeylerden de onları sakındırmaktı. Size gelince, bu ümmetin huzuru ilk döneme mahsustur. Sonrakilerin başına belalar gelir ve hoşlanmadıkları birtakım işlerle karşılaşırır."²⁹ "Allah'ım, sabahın erken saatlerini ümmetim için bereketli kıl."³⁰ "Ümmetim, kıyamet gününde, abdestten dolayı yüzleri, el ve ayakları ışıltılı olduğu hâlde çağırılırır."³¹ "Ben Allah'a dua edip ümmetim için şefaât diledim. Ümmetimin üçte birini bana bağışladı. Bundan dolayı Rabbime şükretmek için secdeye kapandım. Sonra tekrar başımı kaldırıp yine dua ettim ve Allah'tan ümmetimi bağışlamasını istedim. İkinci defa ümmetimin üçte birini daha bağışladı. Allah'a şükretmek için secdeye kapandım. Bilahare secdeden başımı kaldırıp Rabbimden, ümmetime şefaât diledim. (Allah Teâlâ) ümmetin kalan üçte birini de bana bağışladı."³²

"Bana ümmetler gösterildi; bir peygamber gördüm yanında küçük bir grup vardı, peygamber gördüm yanında bir veya iki kişi vardı. Peygamber gördüm, yanında kimseler yoktu. Derken önüme büyük bir kalabalık çıktı. Bunları kendi ümmetim zannettim. Bana, bu Musa ve kavmidir, sen ufka bak, dediler. Baktım ki büyük bir karaltı. Diğer ufka bak, dediler. Baktım ki yine büyük bir karaltı. İşte bunlar senin ümmetindir, bunların içinde yetmiş bin kimse var ki, hesapsız ve azapsız cennete girecekler, dediler."³³

Abdullah b. Amr b. Âs'tan (radyallah)tan rivayet edildiğine göre Haz. Peygamber, Allah Teâlâ'nın İbrahim (as) hakkındaki, "Rabbim, çünkü o putlar insanlardan birçoğunu

²⁷ Nevevi, *Riyâzü's-Sâlihîn*, Çev. M. Emin Özafşar, Bünyamin Erol, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., t.y. s. 49-50.

²⁸ A. e., 3. C., s. 101.

²⁹ A. e., 2. C., s. 97-98.

³⁰ A. e., 2. C., s. 304.

³¹ A. e., 2. C., s. 347.

³² A. e., 2. C., s. 424.

³³ A. e., 1. C., s. 112.

saptırdı. Artık kim bana uyarsa o bendendir.” meâlindeki⁷⁵ ayeti ile İsa (as) hakkındaki, “Eğer onlara azap edersen şüphe yok ki, onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.” meâlindeki⁷⁶ ayeti okudu. Sonra ellerini kaldırarak: “Allah’ım, ümmetim, ümmetim!” dedi ve ağladı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: “Ey Cebrail, Muhammed’e git, –Rabbin her şeyi daha iyi bildiği hâlde– ona neden ağladığını sor.” buyurdu. Cebrail, Resûlullah’ın söylediklerini – Allah çok daha iyi bilmesine karşın– O’na haber verdi. Allah Teâlâ: “Ey Cebrail, Muhammed’e git ve ümmetin konusunda seni memnun edeceğiz ve seni üzmeyeceğiz.”³⁴

Dolayısıyla da bir bakıma, misal olarak sunduğumuz ayet ve hadislerden fehim ve idrak olunabileceği gibi, söz konusu bu ıstılâh, dinî ve ona binaen her şeyden önce manevî esâslara dayanmaktadır. Kan, toprak veya başka herhangi maddî bir faktör değil, daha ziyade dinden ve dinî kardeşlikten kaynaklanmaktadır.

"Fıkha göre (ise) İslâm toplumu, yeryüzündeki "milletlerden birini oluşturur: "*İslâm milleti*". Her toplum kendini dini esas alınarak bir millet olarak adlandırılır: "Yahudi milleti", "Ermeni milleti", vs. Millet kavramına dayalı sosyal farklılaşma İslâm devletlerinin özellikle Osmanlı sisteminin temelini oluşturmuştur."³⁵

Üstelik ilerideki iktibasta da, bahsini ettiğimiz bu kavramın mâhiyetine ve dolayısıyla da ihtiva ettiği manaların önemli bir kısmına ışık tutarak bazı mühim boyutlarına değinilmektedir:

"İslâm milleti biatle oluşmuş bir toplumdur. Biat teorisi bir toplum-kuruluş teorisidir ve İslâm toplumunun nasıl oluşup kurulduğunun teorik açıklamasını içermektedir. Biat gerçek bir akitir. Bu akitte iki şahıs (imam/emir adayı ve mü'min) belli şartlar üzerinde anlaşılır. Biat neticesinde, müminlerden biri "halife" (peygamberin halefi, Allah'ın vekili değil), "emîru'l-mü'minîn" (mü'minlerin yöneticisi), "imam" (İslâm toplumunun lideri) gibi

³⁴ A. e., 1. C., s. 406.

³⁵ Recep Şentürk, *İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim (Türkiye Ve Mısır Örneği)*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996, s. 96.

sıfatlar alır. Böylece o, "ulu'l-emr" (emr/yönetim sahibi) olur; hâlbuki gerçekte "emr" (yönetim hakkı) sahibi olan yalnızca Allah'tır.

Biat akdi, devlet başkanına diğer mü'minlerden farklı olarak hiçbir üstünlük sağlamaz. Yönetici bu hakkı kazanabilmek için herhangi bir dinî otoritenin onayına muhtaç değildir. Görevi de sadece gerçek "emr" sahibi olan Allah'ın emirlerini tıpkı Peygamber'in yaptığı gibi uygulamaktır. Yasama yetisi yoktur. Zira Fıkıh, İslâm toplumunda herkesi bağlayıcı bir kanundur. (Böylece onlar Batılı bir kavramla "nomokrasi" olarak tanımlanabilecek bir toplumsal sistem oluştururlar.)

Bu sistemin uygulandığı ülke, "Daru'l-İslâm"dır. Daru'l-İslâm tek bir yönetim ve lider altında birleşmiştir. Bu yüzden Fıkıh'ta muhtelif İslâm devletlerinin birbiriyle ilişkisini düzenleyen bir bölüm yoktur. Çünkü ikinci bir İslâm devletinin teorik zemini yoktur.

Daru'l-İslâm'da yaşayan bütün müslümanları Fıkıh, "*kardeş*" olarak tanımlar: Onları belli pratik ve maddi sebepler değil İslâm kardeşliği bir araya getirmiştir. Dolayısıyla toplum-içi ilişkileri teorik olarak bu kardeşlik zemin üzerine oturtularak açıklanmaya çalışırlar."³⁶

Buna ilâveten Ali Şeriatî de, bu konuya yönelik şu mühim değerlendirmede bulunur:

"Ümmetin maddi temeli iktisattır. Çünkü "dünyevî hayatı olmayanın manevî hayatı olmaz". Toplumsal düzeni, eşitliğe, adalete, halk mülkiyetine, Hâbil düzenindeki sınıfsız toplumun ihyasına dayanır. Bu temel ilkedir ama, Batı burjuvazisinin dünya görüşünden hareket eden Batı sosyalizminde olduğu gibi gaye değildir.

Ümmetin siyasî felsefesi ve rejimi, kelle demokrasisi, sorumsuz ve gayesiz liberalizm, balçık aristokrasisi, halk düşmanı diktatörlük, oligarşi değil; toplumun dünya görüşü ve ideoloji temelleri üzerinde, insanın yaratılış gayesine uygun bir şekilde harekete geçirilmesinden sorumlu olan inançlı ve devrimci bir önderliktir."³⁷

³⁶ Şentürk, a. e., s. 96-97.

³⁷ Şeriatî, a. e., s. 133.

Bunun yanında İslâmî toplum: Özel sistemleri, Kur'an'a dayalı kanunları ve aynı itikadı paylaşan ve tek kıbleye yönelen vatandaşları ile diğer toplumlardan ayrılır. Üstelik bu toplum, farklı kavimlerden ve müteaddit dillerden oluşuyor olsa da kendine has ortak özellikleri ve genel örf ve gelenek ve görenekleri vardır.

Bunun için bir bakıma İslâmî toplumun birliği, hiç bir başka toplumun birliği ile kıyaslanmaz; Zira bu toplumun fertleri, farklı ırk ve renklerden teşekkül ediliyorlarsa da birbirlerine bağlayan sapsasağlam bir uhuvvet ve yakınlık rabitası vardır. Bu da Allah'a inanmaktır. Ona binaen onları birbirlerine bağlayan, kan ve asabiyet değil, düşünce ve itikat bağıdır. Dolayısıyla da bu rabita, bir bakıma değer rabitalara göre daha şerefli ve daha güçlüdür. Üstelik hiç bir zaman bu bağın yerini başka bir bağ alamaz veya onun seviyesine bile yaklaşamazdır.³⁸

İsmail Raci el-Farukî'ye göre,

"İSLÂM'DA TOPLUM üç esaslı bir uzlaşmanın eseridir: Fertleri birbiriyle, hakikate dönük aynı idrak ve ifadeye sahip oldukları kadarıyla zihinlerin; aynı değer ve idealleri, aynı tavır ve temayülleri paylaştıkları kadarıyla kalplerin; fikrî ve ihtiyârî uzlaşmanın muhtevasını icrâda birbiriyle yardımlaştıkları müddetçe de bileklerin uzlaşması. İslâm'a göre böylesi bir toplum, ahlâkî davranışların sahnesidir. Müslüman, bu toplumda kendi haklarını kullanırken mükellef olduğu vazifeleri de hakkıyla yerine getirir. İslâmî görüşün ikâme edildiği bir toplum olmaksızın bir Müslümanın gerçek bir Müslüman olması mümkün değildir; sadece bu toplumun gerekliliğini kabul etmesi de gerçek bir Müslüman addedilmesine kifayet etmez."³⁹

El-Fârûkî, yine aynı eserde "toplum" kavramının hakkında aşağıdaki değerlendirmede bulunur:

³⁸ Muhammed Emîn el-Masrî, **el-Müctem'ia el-İslâmî**, Kuvîyet, Daru'l-Arkam, 1980, s. 17.

³⁹ İsmail Râcî el-Farûkî, **İslâm Aydınlatıyor**, Çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul, Ekram Matbaası, 2008, s. 127.

"Allah ve hakikat tek olduğu için toplum da tektir. Bunun sebebi, bu toplumun mensuplarının tamamının Müslüman olması değil, İslâm toplumunun ön şartı olan dünya nizamının tüm kâinatı kapsaması ve Müslüman olsun olmasın herkesin önünde, ya bu toplumun eşit bir ferdi ya da eşkıya olma seçeneklerinden başka bir seçeneğin bulunmamasıdır. Toplumun mevcudiyetinin sebebi, ilahî modelin insan tarafından pratiğe dökülme çabasıdır. Bu model bu dünyanın reddinin değil, ahlâkî icaplara tâbi olmak suretiyle onun kabulünü içerir."⁴⁰

Binaenaleyh "toplum" kavramına yönelik yapılan bazı tanımlama, yorumlama ve tavzihleri sunduktan sonra şu neticeye varmamız mümkündür:

İslâmî toplumların maddî ve manevî tekevvünleri bakımından, umumiyetle esas ve cevher cihetinden batı toplumlarından farklı olduklarına göre, "toplum" kavramına değinirken, onu ele alıp tarif ederken, bu ihtilâfları nazar-ı dikkate alınmalıdır. Bahusus işaret edildiği gibi, iki zihniyet ve ona binaen "toplum"a yönelik bu iki anlayış arasındaki ihtilâflar şekli değil, bilakis cevheridir; Zira batının "toplumun mahiyetine yönelik anlayışına göre, maddiyat ön plandadır ve asıl temelleri teşkil etmektedir. İslâmiyet ve dolayısıyla İslâmî coğrafyalarında ise, umumî olarak maneviyat amili esas tutulur. Bir şekilde asıl hayatı oluşturur. Dolayısıyla da, bu sonuç doğrudan veya dolaylı olarak başka bir sonuca götürür; O da, "toplum" kavramı ile ilgili bu iki farklı anlayış arasındaki fark ne kadar büyük olursa, "toplumculuk" açısından da o kadar büyük olacak ve aynı oranda değişecektir; Zira görüldüğü üzere bir bakıma "toplumculuk", "toplum" kavramından türetilmiştir. "Toplum" anlayışı da dinden dine, coğrafyadan coğrafyaya farklılık gösterebileceğini yukarıda gördük. Dolayısıyla da bir bakıma "toplumculuk" çerçevesi, toplumun maddî ve manevî oluşumu, münhasır tarihî ve coğrafî, iktisadi ve içtimai hususiyetleri tarafından teşekkül edilir ve onun yönünü ve sınırları belirtilir.

B. Toplumculuk

⁴⁰ El-Fârûkî, a. e., s. 127.

"Toplumculuk" lafız ve kavram olarak, kendi bünyesinden anlaşılabilceği gibi, "toplum" lafzı ve kavramından türetilmiştir. Ondandır dolayı önceki kısımda lügat ve ıstılâh olarak ele alınan "toplum" sözü ve ıstılâhının, ister istemez çalışmanın bu kısmına bir nevi altyapı teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla burada "toplumculuk" kavramını ele alırken bir bakıma "toplum" lafız ve ıstılâhının, her zaman göz önünde bulundurulması gerekli olduğu gözükmektedir.

Üstelik burada bahis konusu bu kavramı incelerken, elimizdeki bu çalışmanın altyapısını, sosyalist fikir ve felsefesinin edebiyattaki mühim bir yansımasını teşkil eden ve "toplumcu gerçekçi" olarak isimlendirilen edebî fikir değil, "toplum" ve "gerçek" lügat ve ıstılâhlarından türetilmiş ve ona göre muhaddet bir felsefeye bağlı olmayan ve dolayısıyla da daha genel ve kapsamlı olan "toplumcu ve gerçekçi fikir" in oluşturduğunu unutulmamalıdır.

Binaenaleyh çalışmanın bu kısmında, ilkin "toplumculuk" kavramının kaynaklarda yerini tespit edip ne gibi anlamlara geldiği, söz konusu kaynaklarda ona dair nasıl bir tasavvur oluşturulduğu üzerinde durduktan sonra, sözünü ettiğimiz bu kavramın kendi kökünü ve dolayısıyla o kökün içerebileceği farklı anlamları da göz önünde bulundurarak ona yönelik kısaca bir değerlendirmede bulunmaya çalışacağız:

Sözlüklerde "Toplumculuk", 'toplumsal refahı devlet inisiyatifinin getireceğini savunan, işçilerin yönetime katılmalarına ağırlık veren, hür teşebbüsü devletin ve sendikaların baskısı altında tutmaya çalışan, telkin ve propagandalarını eğitim, tarım ve vergi reformları üzerinde yoğunlaştıran siyasi öğreti, sosyalizm, erkinlik karşıtı,⁴¹ milli servetin, gelir kaynaklarının ve üretim ve değişim araçlarının topluma mâledilmesini; büyük iktisadi ve sınaî müessesleri, doğal kaynakları devletin kontrolüne alınmasını ve tüm bunların, bütün toplumun yararına dönüştürülmesini; sermayenin, toplumun küçük bir grubunun elinde olmamasını sağlamayı amaçlayan bir teoridir.⁴² şeklinde tarif edilmektedir.

Buna ilâveten, yine sözlükte "toplumculuk", 'hem siyasî hem de iktisadi bir mezheptir ki, onun temelleri; devletin üretim araçlarını kontrol etmesi, içtimai adaleti

⁴¹ **Türkçe Sözlük**, a. e., s. 1993.

⁴² Bkz. "سوسياليزم", maddesi, (Çevrimiçi) <https://www.vajehyab.com>, 24 Aralık 2018.

sağlaması ve küllî iktidarı elde etmesi gibi fikirler üzerine kurulmaktadır.⁴³ gibi anlamlara gelmektedir.

Dolayısıyla, buradan hareketle diyebiliriz ki, dil sözlüklerinde umumiyetle "toplumculuk" lügat ve ıstılahına yönelik yapılan tanımlamalarda, bahsini ettiğimiz lüğatin, ıstılahın türetildiği köke ve dolayısıyla içerebileceği diğer anlamlara hiç işaret etmeden doğrudan doğruya sosyalizmden bahsedilmektedir. Hâlbuki "toplumculuk", sosyalizmin eş anlamı olmayacağı iki kavramın alelhusus içerdikleri anlamlardan rahatça anlaşılabilir. Üstelik anlaşılabilirliği üzere, "toplumculuk" anlamsal bakımından mutlakiyete sahipken sosyalizm ise belirli çerçeveye sahip ve dolayısıyla sınırlıdır. Dolayısıyla da, "Toplumculuk", sosyalizmden daha geneldir; Bunun belirgin göstergelerinden sanatta "toplumculuk", farklı fikir ve felsefe hareketlerine mensup olsalar da, toplumu konu edinen sanatçıların fikir ve felsefelerini kapsayabilirken, "sosyalizm" ancak belirli bir grup kapsamaktadır. Buna ilâveten "toplumculuk"un doğduğu ve geliştiği muhit Türk toplumu iken, sosyalizm yabancı bir toplumda doğmuş, gelişmiş ve sonunda hazır olarak Türk toplumuna ithal edilmiştir. Dolayısıyla da -bilindiği üzere- "toplumculuk", cemiyetin maddî ve manevî değerlerini koruyarak, ona hizmet ederek geliştirmesini amaçlarken sosyalizm ise, her şeyden önce kendi fikir ve felsefesine hizmet etmektedir.

Buna ilâveten "toplumculuk"un, türetildiği köke dayanarak kendi temel amacının, toplumun maddî ve manevî bünyelerine, insanından coğrafyasına, dininden toprağına ve kısacası cemiyeti cemiyet yapan, millî hüviyeti teşkil eden ve kendi irade ve hürriyetini temsil eden tüm amillere sadece riayet etmek değil, aynı zamanda ona sahip çıkmak olduğuna göre, sosyalizmden ve/ya herhangi başka bir felsefeden daha kapsamlı ve daha genel olduğunu diyebiliriz.

Dolayısıyla sözünü ettiğimiz bu kavramı, bilhassa toplumun ruhuna aykırı bir çerçeve içine sıkıştırmak, "toplumculuk"un zihne çağrıştırabileceği tasavvurlar ile mütenakız olabilecek, türetildiği kökü göz ardı edebilecek ve içerebileceği diğer anlamlardan da onu soyutlayabilecektir.

⁴³ Bkz. "الاشتراكية", maddesi, (Çevrimiçi) <https://www.almaany.com>, 24 Aralık 2018.

Üstelik yukarıdaki tariflere bakıldığında, söz konusu bu kavram ele alınırken onun sadece felsefî ve iktisadi boyutuna değinildiği, sanatsal tarafına hiç temas edilmediği görülmektedir. Dolayısıyla ilerideki kısımda da, yine söz konusu lügatin, ıstılâhın başka kaynaklarda da ona yönelik nasıl bir tanımlamalar yapıldığını tespit edip bir neticeye bağlamaya çalışacağız:

"İştirâkîyye, mezhebi iştirâkîyyûn, mezhebi iştirâk, iştirâkçilik, silki iştirâkîyyûn, sosyalizm... İnsanın insanı sömürmediği toplumun düzenini dile getiren *Toplumculuk* deyimi, gerek batı dillerinde ve gerek dilimizde *toplum* deyiminden türetilmiştir. *Sosyalizm* deyimi, ilkin 1803 yılında İtalya'da sonra 1822 yılında İngiltere'de, daha sonra da 1831 Fransa'da kullanılmıştır."⁴⁴

Üstelik, Bedia Akarsu'ya göre, "toplumculuk" [Alm. Sozialismus] [Fr. socialisme] [İng. socialism] [es.t. iştirakiyun mezhebi]: 1- (En geniş anlamda) İnsanların birlikte yaşayışlarında toplumsal adaletin sağlanması için gösterilen her türlü çaba. 2- (kuramsal açıdan) Her insana, insana yarışır bir yaşam sağlamak üzere, kişiler ve sınıflar karşısında topluma üstünlük tanıyan görüşler. 3- Üretimi devletin düzenlemesini ve üretim araçlarının kamulaştırılmasını savunan öğretisi... 4. (Dar anlamda) Üretimde ve üretilenlerin dağıtımında tek tek kişilerin, sınıfların değil, toplumun yararını göz önünde bulunduran toplumsal düzen."⁴⁵

Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü isimli eserde, "toplumculuk (es.t. sosyalizm) (Fr. socialisme) (İng. socialism): 1- Üretim araçlarını kamusal iyelik altında bulunduran, bu yolla ekonomik etkinliklerde kâr yerine insan gereksinmelerini en iyi biçimde karşılamayı amaçladığını savunan toplum düzeni. 2- Böyle bir düzeni savunan toplumsal-siyasal öğretisi."⁴⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

Üstelik *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* adlı eserde ise, söz konusu bu kavram şöyle ele alınıp tarif edilmektedir;

"Topluma yakın olma, toplumun sorunlarını yansıtma; toplumsal beğeniye dikkate almak. Toplumculuk, Marksist köklerden beslenen bir sanat anlayışıdır. Toplumcu

⁴⁴ A. e., s. 337.

⁴⁵ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Ankara, T.D. Kurumu Yayınları, 1975, s. 166-167.

⁴⁶ Özer Ozankaya, a. e., s.128.

gerçekçiliğin temellerinden hareket etmekle birlikte bazı noktalarda ondan ayrılır. Toplumculuk, genel olarak sanatı toplumcu bir çizgiden yorumlama işidir. Toplumcu gerçekçiliğin farklı bir estetik perspektifle değerlendirdiği gerçekliği genişletir ve toplumcu bakışın yalnızca gerçekliği / gerçeği yansıtmaya üzerinde yoğunlaşma zorunluluğu olmadığını savunur. Bu görüşe göre toplumcu yaklaşım herhangi bir sanat veya edebiyat disipliniyle birleştirebilir. Toplumculuğun amacı toplumcu gerçekçiliği toplumcu bir sanat şekline evrimleştirip kapsamını artırmak ve bu estetiğe hareket alanı kazandırmaktır."⁴⁷

Binaenaleyh farklı kaynaklara dayanarak verilen bilgilerine göre, "toplumculuk", "toplumsal refahı devlet inisiyatifinin getireceğini savunan, işçilerin yönetime katılmalarına ağırlık veren, hür teşebbüsü devletin ve sendikaların baskısı altında tutmaya çalışan, telkin ve propagandalarını eğitim, tarım ve vergi reformları üzerinde yoğunlaştıran siyasi öğretisi, sosyalizm"⁴⁸ ve/ya "Marksist köklerden beslenen bir sanat anlayışı."⁴⁹ ve ona binaen belirli bir felsefe, bir fikir ve bir sanat anlayışı olabileceği gibi, "Topluma yakın olma, toplumun sorunlarını yansıtmaya; toplumsal beğeniyi dikkate almak"⁵⁰ gibi ve dolayısıyla "toplum" kavramından türetilmiş ve ona binaen daha genel ve hatta mutlak bir anlama -yani hiç bir felsefeye bağlı kalmadan- da sahip olabilir.

Fakat kök ve menşe açısından "toplumculuk" ve "sosyalizm" arasındaki ihtilâflar hep nazar-ı dikkate alınması elzemdir; Zira daha önce belirtildiği gibi, "toplumculuk"un sosyalizmin eş anlamı değildir; Zira asıl itibariyle birincisi mahallî iken ikincisi yabancıdır; "Toplumculuk", cemiyetin farklı boyutlarını yansıtırken, cemiyetten yana olup değerlerine riayet ederken, "sosyalizm" ise, onun cemiyetin maddî ve manevî oluşumlarına, alt ve üst yapısına tamamen yabancı olduğunu ve hatta bazen küllî bir şekilde onlara ters düşebileceğini söylemek mümkündür

Buna ilâveten, bu çalışmanın sahası, Türk ve Arap edebiyatlarıdır; Ona göre, bu edebiyatları meydana getiren ve dolayısıyla da hitap eden ve hitap edilenlerin komünist değil, müslüman olduklarına göre, burada "toplumculuk"un, komünizm

⁴⁷ Turan Karataş, **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, 3. bs., Sütun Yayınları, 2011, s. 596-597.

⁴⁸ **Türkçe Sözlük**, a. e., s. 1993.

⁴⁹ Turan Karataş, **a. e.**, s. 596-597.

⁵⁰ **A. e.**, s. 596-597.

köklerinden beslenen "sosyalizm" olmayacağı açıkça anlaşılmaktadır. Burada "toplumculuk", "toplum" kavramından türetilen ve kendi istikâmeti, çerçevesini ve bir bakıma ölçütlerinin de, o iki müslüman cemiyetinin münhasır maddî ve manevî teşekkülünün olduğunu diyebiliriz.

C. Gerçek

Türkçede, kimi dillerde olduğu gibi, "gerçek" kavramı anlamsal bakımından üzerinde önemli tartışmaların olduğu bir kavramdır. Söz misali, bu kavram hakkında yapılan kimi çalışmalar, onun kendi anlamsal tarafı açısından hem soyut hem de somut, hem mücerret hem de gayri mücerret ve mahsus boyutlara sahip olduğunda hemfikir iken, kimileri ise, mevzu bahis olan bu kavramın sadece somut ve gayri mücerret boyutlara sahip olduğunun altını çizmektedir. Söz gelişi: *TDK Türkçe Sözlük*, *Redhouse Büyük Sözlük*, *Ferheng-i Fârisî*, *el- Ma'ânî el- Câmi'*, *Nedir Ne Demek Sözlüğü*, *Kubbealtı Lügati* ve *Yeni Tarama Sözlüğü* vb. kaynaklarda, söz konusu bu kavramın hem mücerret hem de gayri mücerret ve mahsus boyutları ihtiva ettiğini belirtilirken, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* vb. çalışmalarda ise onun ancak somut ve gayri mücerret boyutları kapsayabileceği sonucuna varılmaktadır.

Binaenaleyh şimdiden "gerçek" kavramı üzerindeki bu ihtilâf-ı nazar, nazar-ı dikkate alınacaksa, söz konusu bu kavramın sınırları hâlâ tam bir şekilde çizilmediğini tahmin edebiliriz. Fakat şimdiden burada işaret edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi, edebiyatta, "gerçek" kavramının anlamsal bakımından maddî olabileceği gibi, manevî de olabileceğidir ve dolayısıyla "gerçekçilik" kavramının mana açısından sadece maddî ve gayri mücerret olmayabileceğini de açıkça göstermektedir.

Ona binaen, bu kısımda incelenecek olan söz konusu bu kavramı ele alırken onun anlamsal boyutları hakkındaki bu ihtilâf-ı nazarın, nazar-ı dikkate alınması gerekmektedir; Zira bunu yapmaksızın bhusus bu çalışmanın bir bakıma altyapısını teşkil eden kavramlardan biri olan "gerçekçilik" kavramının, tam olarak ne manalara geldiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Bir başka ifade ile bir açıdan "gerçek" kavramını ele almaktan gayemiz, gelecek kısımda incelenecek olan

"gerçekçilik" kavramına bir altyapı hazırlamak ve dolayısıyla "gerçekçi" de kim olabileceğini belirtmektir. Şimdi bu özetli temellendirmeden sonra, ilerideki satırlarda "gerçek" kavramını inceleyip mahiyetine vakıf olmaya çalışacağız.

Sözlüklerde, "gerçek", bir durum, bir nesne veya bir nitelik olarak var olan, varlığı inkâr edilemeyen, olgu durumunda olan, hakiki, yalan olmayan, doğru olan şey, hakikat, aslına uygun nitelikler taşıyan, sahici, temel, başlıca, asıl, doğadaki gibi olan, doğayı olduğu gibi yansıtan yapay olmayan, gerçeklik, realite, doğruluk, düşünülen, tasarımlanan, imgelenen şeylere karşıt olarak var olan,⁵¹ samimî. gerçekçi kimse, realist.⁵², aslî, sahih. Aktüel. Gerçekten, hakikaten⁵³ gibi anlamlara gelmektedir.

Üstelik "gerçek", "varlığını şüphesiz kabul ettiğimiz her şey."⁵⁴dir. Söz misali: "1. Bir durum, bir nesne veya bir nitelik olarak var olan, varlığı inkâr edilemeyen, olgu durumunda olan, hakiki. 2. Yalan olmayan, doğru olan şey, hakikat. 3. Aslına uygun nitelikler taşıyan, sahici. 4. Temel, başlıca, asıl... 5. Doğadaki gibi olan, doğayı olduğu gibi yansıtan. 6. Yapay olmayan. 7. Doğruluk... 8. Gerçeklik, realite. 9. Düşünülen, tasarımlanan, imgelenen şeylere karşıt olarak, var olan. 10. Bilinçten bağımsız olarak var olan.

11.1. bir durum, bir nesne veya bir nitelik olarak var olan, varlığı inkâr edilemeyen, olgu durumunda olan, hakikî. 2. aslına uygun nitelikler taşıyan, sahici. 3. temel, başlıca, asıl. 4. doğadaki gibi olan, doğayı olduğu gibi yansıtan. 5. isim gerçek olma durumu, gerçeklik, realite. 6. isim yalan olmayan, doğru olan şey. 7. felsefe düşünülen, tasarımlanan, imgelenen şeylere karşıt olarak var olan. 8. yapay olmayan.

12. Doğru, dürüst. 13. Temel, başlıca, asıl doğayı yansıtan."⁵⁵

Buna ilâveten, *Kubbealtı Lügatine* göre, "gerçek", "*sıf.* (Eski Türk. *kirtü* "doğruluk"tan *kirtü+çe+ok* > **kirtüçek* > **kirtçek* > *kirçek* > *girçek* > *gerçek*)

1. İnkâr edilmeyecek şekilde var olan, var olmuş bulunan, hakîkî, vâkî, reel... 2. Aslı

⁵¹ **Türkçe Sözlük**, a. e., s. 749.

⁵² **Redhouse Büyük Sözlük İngilizce Türkçe**, "gerçek" maddesi, İstanbul, Hürriyet, 2011, s. 805.

⁵³ **A. e.**, s. 321.

⁵⁴ Bkz. "gerçek" maddesi, (Çevrimiçi) <https://www.nedirnedemek.com>, 16 Aralık 2018.

⁵⁵ Bkz. "gerçek" maddesi, (Çevrimiçi) <https://www.nedirnedemek.com>, 16 Aralık 2018.

olan, uydurma olmayan, doğru, sahic... **3.** Bir şeyin benzeri, örneği veya taklidi değil, kendisi durumunda olan, sahici, hakiki... **4.** Temel durumunda olan, başlıca, asıl... **5.** Gerektiği gibi olan, taşıması gereken vasıfları taşıyan, aranılan nitelikleri kendinde toplamış olan, hâlis... **6.** Olmuş vak'a veya hal, vâkıa, realite... **7.** Doğru olan şey, doğru... **8.** Var olan şeyin niteliği, hakikat... **9.** Fikir, tasavvur ve tahayyül hâlinde değil fiilî olarak var olan şey... **10.** z.f. Hakikaten, sahiden, hakikatte..."⁵⁶ şeklinde ele alınmaktadır.

Üstelik "gerçek" sözcüğü, vâkı, muhakkak, sahte olmayan, sadık, yalan söylemez."⁵⁷ gibi anlamlara da gelmektedir.

Dolayısıyla lisan sözlüklerinde verilen bilgilerden hareket edilecek olursa, "gerçek" in, hem soyut ve mücerret hem de somut, gayri mücerret ve mahsus olabileceğini söylemek mümkündür.

Fakat ileride müşahede edilebileceği gibi, M. Bülent Gürkan, Orhan Hançerlioğlu ve Ahmet Cevizci, "gerçek" in, insan bilincinden bağımsız, somut ve nesnel olarak var olan her şey olduğu, soyut ve mücerret olmayacağı, üstelik onun "hakikat" ile "doğru" ile karıştırılmaması, birbirlerinden özenle ayırmak gerekli olduğu kanaatindedirler:

"Günlük dilde de çoğu kez "gerçek" sözcüğü "hakikat" ve "doğru" sözcükleriyle eşanlamli kullanılır. Ancak, felsefi kavramlar söz konusu olduğunda, "gerçek" deyimiyile "hakikat" ve "doğru" deyimlerini birbirinden özenle ayırmak gerekir. Gerçek: İnsan bilincinden bağımsız, somut ve nesnel olarak var olan her şey. Hakikat: Nesnel gerçekliğin bilinçteki, kendine uygun kavramsal yansıması. Doğru: Bu kavramın, hem gerçeğe hem de düşünme yasalarına uygun oluşudur."⁵⁸

⁵⁶ Bkz. "gerçek" maddesi, (Çevrimiçi) <http://lugatim.com> 02 Nisan 2018.

⁵⁷ İsmail Parlatır'dan naklen bkz. Hasan İsi, "Gerçek" ve "Hakikat" Sözcükleri Üzerine Felsefi ve Dilbilimsel İnceleme", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, No: 41, Aralık 2015, c. 8 , s. 182.

⁵⁸ Bkz. "gerçek" maddesi, (Çevrimiçi) http://www.anadoluyayinlanma.org/yazilar/gercek_kavrami.pdf. 20 Aralık 2018.

Paradigma Felsefe Sözlüğü'nde ise, "Gerçek (Osm. fiilî; İng. Real; Fr.réel; Alm.real, wirklich) 1.İdeal, koşullu, potansiyel ya da olanaklı olana karşıt olarak, aktüel, somut, olgusal ve zihinden bağımsız bir varoluşa sahip olan; 2.kurgusal, yanıltıcı, gerçek olmayan, yapay, fantezi ya da imgesel olana karşıt olarak, algıdan ya da zihinden bağımsız bir biçimde var olan, 3.tözsel ya da nesnel bir varoluşa sahip olan, 4.geçmiş ya da gelecekte, veya teorik bir yapımlar olarak değil de, şimdi aktüel olarak var olan için kullanılan niteleme."⁵⁹ şekline tarif edilmektedir.

Üstelik, Hançerlioğlu *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar* adlı eserinde "gerçek" kavramına yönelik şu değerlendirmede de bulunmaktadır:

"Gerçek. (Os. Vâkî, Şe'nî, Mütéhakkak, Muhakkak, Fiilî, Mevcut, Hakiki, Hakikat, Hakikati hâricîye, Harici zihnî, Aynî, Ciddî...) Bilinçten bağımsız, somut ve nesnel olarak var olan.

1. *Etimoloji*: ... Dilimizdeki *gerçek* sözcüğü *girçek* biçiminde de, *doğru, dürüst, hakikî, sahih, doğruluk, muhakkak, mutlaka* anlamlarında kullanılan çok eski Türkçe bir sözcüktür.

2. *Felsefe tarihi*: Düşünce tarihi sürecinde *gerçek* şu terimlere karşıt anlamda kullanılmıştır: *Görünüşlü* (Os. Zahirî...), *aldatıcı* (Os. Vâhî...), *yapıntılı* (Os. Mevhum...), *görelî* (Os. Nisbî...), *olabilir* (Os. Mümkün), *ülkûsel* (Os. Mefkûrevî...), *soyut* (Os. Mücerret...), *anlakalır* (Os. Mâkûl...), *adsal* (Os. İtibârî...), *kavramsal* (Os. Mefhûmî...). Şu terimler de anlamdaş olarak kullanılmıştır: *Gerçeklik, hakikî, doğru..., olumlu, dokunulabilir..., sağlam..., meydana çıkmış..., apaçık..., şüphesiz..., kesin..., meydana olan... Gerçek* deyimini özellikle *hakikat ve hakikî* titizlikle ayırmalıdır. *Gerçek*, somut ve nesnel olarak var bulunmaktadır. *Hakikatse* gerçeğin bilinçteki yansımasıdır. *Hakikî* deyimini hakikat olanı ve hakikatle ilgili olanı dile getirir."⁶⁰

Dolayısıyla verilen bu bilgilere göre, "gerçek", sadece somut ve gayri mücerret olanı olduğunu söylemek mümkündür.

⁵⁹ Ahmet Cevizci'den naklen bkz. Hasan İsi, **a. m.**, s. 183-184.

⁶⁰ Hançerlioğlu, **a. e.**, s. 214-215.

İhsan Fazlıoğlu ise, Taftâzânî'nin ünlü eseri *Şerh el-akâid el-Neseftiyye*'den hareketle "hakikat" ve "gerçek" kavramlarına yönelik Şu tespitlerde bulunmaktadır:

"Hakikat medreselerde temel metinlerden biri olan Taftâzânî'nin *Şerh el-akâid el-Neseftiyye* ve Őerhlerinde ayrıntılı bir biçimde incelenir ve kıvrımlarına değin tartıŐılır. Buna göre hakikat, insan ile vâkıa arasındaki nispete göre tanımlanır; nispetin uygunluğu(mutabakat) insandan vakıaya doğru ise, bu nispet bir yargıda ifade edileceğinden sıdk yani doğruluk (truth) adını alır; nispetin uygunluğu vakıadan insana doğru ise hakikat ismi verilir; yani gerçeklik (reality)... Daha veciz bir ifadeyle, yargının doğruluğu(sıtkıyyet) vakıaya uygunluğu; gerçekliği (hakikiye) ise vakıanın ona uygunluğu demektir. Tam da burada işaret edilmesi gereken en önemli nokta bir Şeyin subûtiyeti bakımından gerçek-olmasına, gerçeklik kazanmasına, gerçekleşmesine de hakikat adı verilir. İlginç olan söz konusu nispetin mutabakatı, meŐruiyetini en nihayetinde insanda bulduğundan bir tür itikat yani inançtır. Bu tanımlara bağlı olarak, sıdkın zıddı kizb yani yargının, itikadın vakıaya; hakkınki ise butlân yani vakıanın yargıya, itikada uygun olmaması demektir; isim halleriyle ise sadık ve kâzib ile hakk ve bâtil... Bu anlamıyla hakikatin hissî, vehmî, aklî, örfî, lisânî/luğavî, Şer'î/dinî gibi pek çok çeŐidi vardır; kısaca hakikat hem varlık hem düşünce hem inanç hem eylem hem de söz için kullanılabilir."⁶¹

Binaenaleyh yukarıda verilen bilgilerden yola çıkarak diyebiliriz ki, "gerçek" kavramının sınırları hala tam bir Şekilde çizilmemiŐ olsa kavrama yönelik bakış açılardaki ihtilâflara istinaden, "gerçek" hem somut ve gayri mücerret hem de soyut ve mücerret de olabileceğini demek mümkündür. Üstelik bu çalışmanın sahasının dil, felsefe değil, edebiyat sahası olduğuna göre ve bhusus bir bakıma edebiyatın, insaniyeti ve ona binaen insanın hayatı, vakii, anı ve düşüncelelerini, ümit ve beklentilerini, duygu ve hislerini ve sözün kısası umumiyetle insanı insan yapan farklı boyutları konu edinmekte olduğuna göre, elbette burada "gerçek" sadece maddî ve gayri mücerret bir mahiyete sahip olmayacağını aşıkârdır; Zira bilindiği üzere edebiyat ve hassaten Şiir çoğu zaman insanın manevî ahvâlinin bir tecellisi ve inikâsı, bir mükevveni ve mükevveni olur.

⁶¹ İhsan Fazlıoğlu, "Hakikat mi Gerçek mi: Hangisi Hakîkîdir?", **İtibâr Aylık Edebiyat ve Fikriyat Dergisi**, S. 36, 2014, s. 31.

Ayrıca daha önce de açıklandığı gibi, bilhassa bu tezin çalışma sahasının iki İslâmî edebiyat olduğu, edebiyatın da insanın maddî ve manevî oluşumunun bir tecellisi olduğuna göre, maneviyat amilini ihmâl etmek hem bir eksiklik ve kusur hem de "gerçek" ve ona binaen "gerçekçilik"in cevherine aykırı olabileceği kanaatindeyiz.

D. Gerçekçilik

"Gerçekçilik" kavramı, görülebileceği gibi kök itibariyle "gerçek" lafız ve ıstılahından türetilmiştir. Dolayısıyla söz konusu bu kavramın, her ne kadar türetildiği "gerçek" kelimesinin/ıstılahın mahiyeti ve anlamsal yanı üzerinde bir hemfikir tahakkuk etmemiş olsa da, yine de "gerçekçilik"i ele alıp incelemek ve ona binaen onun hakkında küllî bir tasavvur oluşturmak, ancak "gerçek" in künhüne vakıf ve muttali olmakla mümkün olabileceği tahmin edilebilmektedir. Bunun için önceki kısımda ele alıp asıl mahiyetini yakından tanımaya çalıştığımız "gerçek" sözü, kavramının, bu kısım için bir tür altyapı teşkil ettiği düşünülmektedir. Ona binaen bu kısmın çalışma mevzûunu teşkil eden "gerçekçilik" kavramını ele alıp ilerideki satırlarda incelerken "gerçek" lügat ve ıstılahını, lafız ve manasını nazar-ı dikkate almak gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Sözlüklerde, "gerçekçilik", gerçekçi tutum ve davranış, realizm, gerçekleri olduğu gibi yansıtmaya çalışan sanat çığırı, bilinçten bağımsız bir gerçekliğin var olduğunu benimseyen görüş,⁶² hakikati aramak, hakikati görmek, gerçek yaşamı olduğu gibi göstermek, doğal gerçekleri oldukları gibi tasvir etmek,⁶³ yaşamın gerçek boyutlarını, doğal gerçekleri olduğu gibi, değiştirmeden, müdahale etmeden göstermek ve ona binaen de, hem güzel hem de çirkin yanlarını yansıtmak⁶⁴ gibi manalara gelmektedir.

Binaenaleyh yukarıda sözlüklerden naklen sunduğumuz bu bilgilere dayanarak veciz bir şekilde söyleyecek olursak: sanatta "gerçekçilik", bir bakıma dış alemi olduğu gibi karışmadan, müdahale etmeden aksetmek veya aksetmeye

⁶² Türk Dil Kurumu, a. e., s. 750.

⁶³ 'Amîd, a. e., s. 563.

⁶⁴ 'Abdi'n-Na'îm Muhammed Hasaneyin, **Kamûsü'l- Fârisiyye**, Beyrût, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1982, s. 290.

çalışmak gibi manalara gelmektedir. Dolayısıyla bu tariflerden anlaşıldığı kadarı ile ortada bir görelilik ve nisbiyet söz konusu olabilmektedir; Zira dış âlem, herkese aynen gözükmeyebilir, birine görülen şey, ötekilerine ters bile düşebilir. Üstelik bilindiği gibi, sanatçının izlemciliği ne kadar kuvvetli, nafiz ve keskin olursa olsun dış âlemden ancak belirli bir kare aktarabilir. Buna ilâveten aktarılan bu kare belki bir istisna bile oluşturabilir, dış âlemden gözüken bir karenin ele verdiği çerçeve nev'-i şahsına münhasır ve müstesna olabilir. Üstelik ibraz ettiği bir görünüm, bütünlükten sadece harici kabuğu da olabilir.

Ayrıca İslamiyet'in, kendi sosyal hayatı, idari, siyasi ve iktisadi muamelâtlarını belirtmek ve yönlendirmekte mühim bir rol oynadığı bir cemiyetin maddî ve manevî çerçevesini teşkil eden gerçekleri göz önünde bulundurmamak imkânsız görülmektedir. Dolayısıyla "gerçekçilik" kavramına yaklaşırken ister istemez söz konusu bu hususiyetler de nazar-ı itibaren alınması gerekli olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca, Akalın'a göre "gerçekçilik", "tabiatı ve gerçeği olduğu gibi veya görünüşte sanıldığı gibi çirkinlikleri ve bayağılıklarıyla birlikte göstermek yolunu tutan ve on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında başlayan sanat çıkışı (gerçekçi. realist)."65

Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar 'da "Gerçekçilik. (Os. Hakikîye, Fr. Réalisme, Al. Realismus, İng. Realism, İt. Realismo) varlığın, insan bilincinden bağımsız ve nesnel olarak var olmakta bulunduğunu ileri sürenlerin anlayışı."66 gibi manalara karşılık gelmektedir.

El-Mu'cemü'l-Felsefî'de "gerçekçilik"; (Fr. Réalisme, İng. Realism, Lat. Realismus.)

1. Mevcudatların üzerinde buldukları hal. Vaki'a/olay (Arapça وَفَع/vaka'a kökünden türetilmiş olup gerçekleşmiş, meydana gelmiş, vuku bulmuş vb. manalara gelen vaki'a lügati) ise bilfiil gerçekleşmiş ve dolayısıyla kendine bir mevcudiyet kazanabilmiş olay demektir, (fait).

⁶⁵ **Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü**, "gerçekçilik" maddesi, İstanbul, Arı Matbaası, 1948, s.49.

⁶⁶ Hançerlioğlu, a. e., c. 2. s. 217.

Gerçekçi ise, gerçekliğe ait/mensup olanı demektir. Ve varoluşçu, hakikî (réél), fiili (actual) gibi, lügat ve ıstılahlar da onun müteradifi; hayalî ve vehmî ise onun karşıtıdır. Örneğin: 'gerçekçi bir adam' diyoruz; Yani eşyayı ve vakıaları olduğu gibi görebilen, duygu ve hayallere kapılmadan doğru kararları alma imkânına sahip olan kişi demektir.

2. "Gerçekçilik", umumiyetle gerçekçinin/realistin vasfı ve niteliğidir. Söz misali, 'fikrin gerçekçiliği' diyoruz; Yani fikrin, gerçekliğe mutâbık olma durumudur.⁶⁷

Gordon Marshall'e göre, "**gerçekçilik** (*realism*) Gerçekçilik gündelik dilde, ütopyacılığın karşıtı olarak insanın özlemlerinin ölçülülüğüne, ya da ılımlılığına atfen kullanılmaktadır. Edebiyat ve görsel sanatlarda da, gerçekliği tam olarak betimlemeyi amaçlayan çeşitli yaklaşımları tanımlamak için kullanılır. Gerçekçiliğin bu kullanımlarının hepsi, insan düşüncesi ya da imgelemi ile zihinden bağımsız dışsal gerçeklik arasındaki bir karşıtlığı içermektedir. Gerçekliğin, akıl üzerinde bilişsel ya da normatif bir otoritesi olduğu görüşü de vardır. Felsefedeki gerçekçilik, hakkındaki düşünce ve inançlarımızdan bağımsız olarak var olan bir gerçekliğe işaret eder. Bu konuda, özellikle tümellerin ("kırmızılık" ya da "yumuşaklık" gibi özellikler) gerçekten var olup olmadığı, ya da bunların bizim dili kullanımımızın işlevleri ("nominalizm") olup olmadığı gibi sorularda ciddi anlaşmazlıklar görülmektedir."⁶⁸

Ayrıca, *Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'ne göre, "gerçekçilik (Hakikiye). Geniş anlamda eşyanın ve olayların oldukları gibi tasvir edilmesi. Bilginin mahiyeti ile ilgili olan ve gerçek varlığı bilip tanımamızı sağladığını ileri süren felsefî görüş. *İdealizm*'in karşıtı olup, *Ruhçuluk* (spiritüalizm) karşılığı olan *Maddecilik*'ten ayrılır. Türk düşünce ve sanat hayatında 1986'dan sonra *realizm* karşılığı olarak *hakikiye* realistler için *hakikiyyun* tabirleri kullanmıştır.

* *Ed.* Edebiyatta günlük ortak hayatın büyük ölçüde ayrıntılarına inerek konuşma dili ile tabiatı ve insanları doğrudan doğruya canlandıran eserler gerçekçi

⁶⁷ Cemîl Salîbâ, *el-Mu'cem i'l-Felsefi*, 2. C., Beyrût, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1982, s. 552.

⁶⁸ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akinhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim Ve Sanat Yayınları, 1999, s. 265-266.

olarak değerlendirilmiştir. Edebî üsluplar içinde gerçekçilik, belirli bir olgunun kavranabilir sınırlar içinde anlatılmasıdır. Bu açıdan tam bir objektiflik, yazarların kendi duygu ve düşüncelerinden uzaklaşmaları, güzel-çirkin, iyi-kötü gibi kıymet hükümlerine kapılmamaları hiç bir yazar tarafından uygulanamamıştır."⁶⁹

Dolayısıyla buradan hareketle, daha önce de açıkladığımız gibi, ortada bir nisbîlik/görelilik söz konusudur. O nisbîlik/görelilik amilinin var olmasına göre, "gerçekçilik" de kişiden kişiye değişebileceği söylenebilir. Onun için bir bakıma bir ölçüsüzlük probleminin ve ona göre bir müphemiyetin de var olabileceğini tahmin etmek mümkündür. Bu nedenle ve yukarıda yer alan bilgiler ışığında, dış dünyayla ilişkisini belirli bir düzende sürdürmek için sanatçının üçüncü bir ölçüte/düzenlemesine ihtiyacı vardır. O da cemiyet olabilir. Yani cemiyetin maddî ve manevî oluşumudur ve dolayısıyla topraktan insana, din ve ahlaktan gelenek ve göreneklere, maddî menfaatlerden hissiyata kadar olan bir çerçeve söz konusudur.

Ansiklopedik Edebiyat Terimlerin Sözlüğü'ünde "gerçekçilik" in bariz bazı özellikleri şöyle özetlenir;

"Çevreye / mekâna ve dış tasvire önem vermek; nesnel olmak; tabiatı olduğu gibi aktarmak; olayları naklederken ve insan ilişkilerinden, insanın toplum içindeki yaşantısından bahsederken gözleme büyük yer ve önem vermek; güzellik ve estetik olandan ziyade ilmî olana itibar etmek; ahlak kaygısı gütmemek ama törelere bağlı olmak."⁷⁰

"Realizm, olguculuğun (pozitivizmin) etkisi altında, hayali ve duyguyu yenme akımıdır.

Realizm, gerek akıl, gerekse hayal yolundan eşyanın ve doğanın gerçeğine ulaşmanın mümkün olamayacağına inanmaktadır. Aklın bulduğu ölçüler nesnel (objektif) değildir. Hayal ise zaten doğası bakımından gerçeğin zıttıdır. Bu nedenle insan kalbine ve toplum psikolojisine bu kanallardan girmek doğru olamaz. Çünkü

⁶⁹ **Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, "gerçekçilik" maddesi, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1979, c. 3. s. 326.

⁷⁰ Karataş, a.g.e., s. 213.

verdikleri sonuçlar yanlıştır. O halde sanatta yapılması gereken şey, ilmin metotlarını kullanmaktır."⁷¹

Emel Kefeli'ye göre, "Realizm (gerçekçilik) en geniş anlamı ile "eşyanın ve olayların oldukları gibi tasvir edilmesidir. Edebiyatta devrin ortak kaygılarını dile getiren, alelâde insanların yaşamlarından kesitler veren bir akım olarak tanımlanır. Çağdaş sosyal realitenin objektif temsili olarak da açıklanan realizm, pozitivistin sanat ve edebiyatta aksidir."⁷²

Kırmızı ve Siyah adlı ünlü eserinde Stendhal, roman anlayışını ifade ederken "gerçekçilik" konusuna da değinerek bu konu hakkında kendi düşüncelerini şöyle özetlemektedir: "Roman dediğin, bir uzun yol üzerinde dolaştırılan bir aynadır. Bir bakarsın göklerin maviliğini, bir bakarsın, yolun irili ufaklı çukurlarında birikmiş çamuru görürsün. Sonra kalkıp heybesinde bu aynayı taşıyanı ahlaksızlıkla mı suçlayacaksınız? Aynası çamuru gösteriyor diye aynaya kabahat bulmak olur mu? Böyle çamurlu çukuru bulunan yola, daha doğrusu suyun akmasını, kokmasını, çamur çukurları meydana getirmesini önlemeyen temizlik müfettişine çatın."⁷³

Dolayısıyla buradan hareket edecek olursak bir bakıma Stendhal'a göre, romancılıkta "gerçekçilik" in bir yansıtmadan ibaret olduğu söylenebilir. Ona göre de cemiyeti konu edinen romancının yaşadığı dönemin cemiyetini, o cemiyetin sorunlarını ve ortak kaygılarını ifade etmeye yönelik görevlerinin aktarımdan başka bir şey olmadığı söylenebilir.

Ayrıca George Sand'a yazdığı bir mektupta Flaubert, bu konu hakkında fikir ve görüşlerini şöyle açıklamaktadır; "Olayları, diyordu, bana gördükleri gibi ortaya koymakla, bana doğru görüneni ifade etmekle yetiniyorum... Doğruluğu sanata sokmanın daha zamanı gelmedi mi? Tasvirin tarafsızlığı o zaman kanunun yüksekliğine ve bilimin belginliğine ulaşacaktır."⁷⁴

⁷¹ Kemal Gariboğlu, **Edebiyat Bilgileri Batı'da ve Bizde Edebî Akımlar** (Ecole'ler), 2. bs. Ankara, Gariboğlu Yayınları, 1969, s. 202.

⁷² Emel Kefeli, **Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, 2. bs., İstanbul, Akademik Kitaplar, 2009, s. 43.

⁷³ Emin Özdemir, "Gerçekçilik Üzerine Yargılar", **Türk Dili Dil Ve Edebiyat Dergisi**, S. 349, 1981, s. 104-105.

⁷⁴ Bkz. Suut Kemal Yetkin, **Edebiyatta Akımlar**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967, s. 46.

Bu nedenle, Flaubert'e göre, yazar kendini, doğru gibi görünen şeyi ifade etmekle sınırlamalıdır. Ayrıca, bunun doğruluğun ve yapılması gerekenin temel ölçütü olduğuna inanmaktadır.

Buna karşılık Hançerlioğlu'ya göre "gerçekçilik" in sadece bir aksettirme meselesi olmadığı, bilakis 'insansal yaratmayla doğaya ya da nesnel gerçekliğe katkıda bulunmayı gerektirir' ve dolayısıyla da bir açıdan yazarın dış âlemin aktarımı sırasında doğanın ve ona göre de insanın ve hayatın, doğruluğun ve gerçekliğin yararlarına da katkıda bulunmalıdır:

"Gerçekçilik, doğayı ya da nesnel gerçekliği kopya etmeyi değil, insansal yaratmayla doğaya ya da nesnel gerçekliğe katkıda bulunmayı gerektirir. Toplumcu gerçekçilik anlayışı natüralist ilkeciliğe karşıdır. Toplumculuğa yararlı olmayı ve ona katkıda bulunmayı başlıca görev sayar."⁷⁵

Dolayısıyla da "gerçekçilik" sadece bir aksetme, bir aktarma işi değildir. Aksine bir arayış, buluş ve icat ve aynı zamanda doğa, fert ve cemiyetin de menfaatlerine bir şekilde katkıda bulunma işi olduğunu söylemek mümkündür.

Berna Moran'a göre, "gerçekçilik"; Evvel-i emirde sanatçının, edebiyatçının başlıca görevi, toplumu fehim ve idrak etmektir. Fakat cüzinin değil, küllinin farkına varmadan, muvakkate değil, bakiye nüfuz etmeden toplumu anlamak mümkün değildir; Zira gerçek yüzeyde değil, özdedir. Öz ise yüzeyin altında saklıdır. Dolayısıyla öze nüfuz edip mahiyetine vakıf olmadan gerçeği kavramak ve onu somutlaştırmak mümkünatı olmayacaktır. Akabinde kişileri, olayları ve durumları canlandırırken söz konusu asıl gerçeği aktarmak için geçici olanı değil, aslı olanı, yüzey olanı değil, öz olanını somutlaştırmak, cismaniye çevirmek gerekir ve böylelikle gerçekçilik bir bakıma kopuk bir dönem içerisinde, ayrı bir kesim içinde, munfasıl bir fertin ahvali çerçevesinde değil, bir küllilik içinde ancak somutlaştırılabilir. Bir başka deyişle bir cemiyetin süregelmış maddî ve manevî değerleri; dünü, bugünü ve yarını; insanı, dili, kültürü ve gelenek ve görenekleri; coğrafyası ve tarihini göz önünde bulundurmadan, onlara riayet etmeden bir gerçekçilikten bahs etmek çok zor gözükmektedir.

⁷⁵ Hançerlioğlu, a. e., c. 2. s. 217.

"Gerçekçilik. Yazarın görevi toplumun belli bir dönemdeki gelişim doğrultusunu belirleyen tarihî güçleri, yani toplumun iç yapısını ve dinamiğini kavramaktır. Başka bir deyişle o dönem için tipik olan tarihî durumu anlamak. Yazar eserinde kişiler, olaylar ve durumlarla bu tarihî güçlere somutluk kazandırır. Öyleyse eserdeki kişilerin, olayların ve durumların tipik olması gerekir ki sosyal gerçekliği yansıtılsınlar. Tipik, ya da temsil edici karakter hem tarihî güçleri kendi kişiliğinde somutlaştırır, hem de kendine özgü nitelikleri ile yaşayan canlı bir birey olur.

Tipik olanı kavrayabilen yazar, kendi ideolojisi ne olursa olsun (Scott ve Balzac gericiydiler) gerçekçi demektir, çünkü değişimin dinamiğini sağlayan tarihî güçleri sezmiş ve anlamıştır. Yaptığı şey, hayatın yüzeyine takılıp kalmak yerine, belli bir dönemde o yüzeyin altında yatan tarihî anlamın özüne inmek ve bunu somut kişiler ve olaylarla sergilemektir."⁷⁶

Binaenaleyh burada cemiyetin süregelen küllî varlığı ve umumi tekevvünü, uzanan kesintisiz tarihi, başka bir ifade ile cemiyeti konu edinirken cüz'i ve munfasıl, istisnai ve kopuk olanı değil, küllî olanına nüfuz etmek "gerçekçilik" in bir nevi ölçütü olduğunu söyleyebiliriz.

Boris Suçkov'e göre "gerçekçilik, yaratıcı bir yöntem olarak, insanın zihinsel gelişmesinin belli bir evresinde, insanların doğayı ve toplumsal gelişmenin yönünü anlamaya zorladıklarını duymaya başladıkları bir zamanda, insanların önce belli belirsiz, sonra daha açık biçimde insan eylemlerinin ve duygularının vahşi tutkularından ya da tasarlanmış bir Tanrıdan gelmediğini, bunların gerçek ya da daha doğrusu, maddi nedenlerle belirlendiğini kavramaya başladıkları zamanda ortaya çıkmış tarihsel bir olgudur. Sanat ve edebiyatta gerçekçi yöntem, toplum üyelerinin, toplumsal ilişkilerin işleyişini belirleyen temelde saklı kalmış güçleri ele alma göreviyle karşı karşıya kaldıkları zaman ortaya çıkmıştır."⁷⁷

Binaenaleyh, yukarıda sunulan bilgilerin ışığında diyebiliriz ki, "gerçekçilik" in kök itibari ile "gerçek" kelime ve kavramından türetilmiştir. Tevellüdü ve inkişafı ise, insanın benlik ve dış dünya hakkındaki hayal gücünün ve kendi fikirlerindeki gerçekleşen gelişmelerin sonucuydu. Bu nedenle, bu bağlamda

⁷⁶ Berna Moran, **Edebiyat Kuramları Ve Eleştiri**, 25. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.55-56.

⁷⁷ Boris Suçkov, **Gerçekçiliğin Tarihi**, Çev. Aziz Çalışlar, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1982, s. 13.

"gerçekçilik" kelimesi, kavramı göz önüne alındığında, söz konusu bu kelimenin, kavramın türetildiği kelime ve kavramı ya da tevellüdüne ve inkişafına yol açan insanı ve insanın fikir ve hayallerindeki meydana gelen gelişmeleri de göz ardı edemeyiz.

Üstelik Fıcher'in dediğine göre, "bizim duyarlılığımızın dışında kendi başına var olan şey maddedir. Oysa gerçeklik insanın yaşantı ve anlayış yeteneğiyle katılabileceği sayısız ilişkileri kapsar. Manzara resmi yapan bir ressam fizikçilerin, kimyacıların, biyoloji uzmanlarının bulmuş olduğu doğa yasalarına uyar. Oysa sanat olarak ortaya koyduğu resim kendi dışında olan bir doğa değildir. Kendi duyularının, kendi yaşantılarının aracılığı ile görmüş olduğu bir manzardır. O ressam dış dünyayı kavrayan bir duyu organının sadece yardımcı bir parçası değil, aynı zamanda belli bir çağın, bir sınıfın, bir ulusun insanıdır. Ressamın bütün bu özelliklerinin yaradılışının ve kişiliğinin manzarayı görüşünü, yaşayışını ve çizişini belirlemede büyük bir payı vardır."⁷⁸

Dolayısıyla tüm bunlara istinaden "gerçekçilik" in, sadece dış âlem ve ona göre sadece maddiyat olmadığını söylemek mümkündür. Bunun için de bir bakıma din ve ahlâk, gelenek ve görenekler ve daha veciz bir ifade ile maneviyatın da, toplumun tekevvününde, altı ve üst yapısının teşekkülünde mühim bir rol oynadığına göre, "gerçekçilik" in temel unsurlarından biri, Türk ve Arap cemiyetlerinin müsluman oldukları, İslamiyet'in de kendi günlük yaşantılarının belirleme ve yönlendirmesinde esas bir rol oynadığına göre de, en esâsî unsurlarından biri olduğu söylenebilir. Ondan ötürü "gerçekçilik" i ele alırken, maneviyat amilini göz ardı etmek, "gerçekçilik" in mahiyetine aykırı olduğu rahatça denilebilir; Zira cemiyet, yukarıda değinildiği gibi, maddiyat ve maneviyatıyla; altı ve üst yapısıyla, insanı, tarihi ve coğrafyasıyla, ferdi ve toplulukları ile geçmişi, hâzırı ve geleceği ile bir bütündür. Dolayısıyla buna dayanarak bu külliliği her zaman göz önünde bulundurmak "gerçekçilik" in ve dolayısıyla da "toplumculuk" un en temel şartlarından biri olduğu söylenebilir.

⁷⁸ Ernest Fischer, **Sanatın Gerçekliliği**, Çev. Cevat Çapan, İstanbul, E Yayınları, 1980, s.114.

Bunun yanı sıra "Türk düşünce çizgisinin geçmişinde *gerçek*, İslâmî bir muhtevaya sahiptir. Asıl olan *ıçtır. båtındır*; bunun karşıtı da *zahirdir*, görünen gerçektir."⁷⁹ Ayrıca, umumiyetle İslâmî kültürde dış görünüşle aldatılmamak gerekli olduğu söylenmektedir;

Söz misali, Ebu Hüreyre Abdurrahman İbni Sahr radiyallahu anh'ten rivayet edildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ sizin bedenlerinize ve yüzlerinize değil, kalplerinize bakar."⁸⁰

Kur'an-ı Kerim'de de, "Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın."⁸¹

Dolayısıyla da, sadece görmek, işitmek, hissetmek ile yeterli olmayabilir. Araştırarak gizliye nüfuz etmek de elzemdir.

⁷⁹ Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi, a. e., c. 3., s. 327.

⁸⁰ Müslim, Birr 33; İbni Mâce, Zühd 9.

⁸¹ Hucurât, 49/515.

1. TÜRK EDEBİYATINDA TOPLUMCU VE GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI VE ERDEM BAYAZIT ÖRNEĞİ

Giriş

Öncelikle, neden "toplumcu gerçekçi" kavramının yerine "toplumcu ve gerçekçi" kavramını kullanmayı tercih ettiğimizi açıklamamız gerektiğini düşünmekteyiz; Zira bunu yapmaksızın ortada bir müphemiyet ve belirsizlik bahis konusu olabileceğini tahmin edilebilir; Çünkü görüldüğü üzere, her iki kavram hem aynı kökten iştikâk edilmiş, hem de bünye bakımından da aralarında tek bir mutabakat eksikliği bulunmaktadır, o da, ikincilerindeki "toplumcu" ve "gerçekçi" lafızları arasındaki "ve" harfidir. Onun için her hangi bir müphemiyet ve belirsizlik söz konusu olmamak için, ilkin bu nokta üzerinde durmanın gerekli olduğunu gözükmektedir.

Aslında yukarıda izâh edildiği gibi, bu kavramların bünyelerine bakıldığında her ikisinin, aynı kökten, yani "toplum" ve "gerçek" lafız ve kavramlarından iştikâk edildikleri anlaşılmaktadır. Üstelik türetildikleri söz konusu "toplum" ve "gerçek" kavramları nazar-ı dikkate alınır, "toplumcu gerçekçi fikir" ve "toplumcu ve gerçekçi fikir" kavramları, anlamsal bakımından her ikisinde asıl olan umûmiyetin/genelliğin olduğu fehm ve idrâk olunmaktadır; Zira, türetildikleri "Toplum" ve "gerçek" kavramlarının anlam bakımından, bir anlamsal mutlakiyete dayandıklarına istinaden, "toplumcu gerçekçi fikir" ve "toplumcu ve gerçekçi fikir" kavramları da bir bakıma bir anlamsal mutlakiyete sahip olduklarını söylemek mümkündür. Bu nedenle, her iki kavram da felsefenin muhaddet ve dar çerçevelerinden çıkarılırsa, herhangi bir sorun olmadan birbirinin yerine kullanılabileceğini söyleyebiliriz.

Bir başka söyleyişle umûmiyetle mutlakiyetin "toplumculuk" ve "gerçekçilik" in temellerini teşkil ettiğine göre, söz konusu bu kavramların tanımlamaları yapılırken hareket edileceği nokta her hangi bir felsefe değil, bil'akis cemiyetin bizzat kendisi olması gerekir. Ona göre, bu kavramların tanımlarının toplumların teşekkülleri açısından ortaya çıkan farklılıklara göre değişebileceği düşünüldüğünde, bu kavramlar göz önüne alındığında hiçbirinin belirli bir felsefeyle

bağlantılı olmaması gerektiği söylenebilir; Zira daha önce de değinildiği gibi bir felsefe söz konusu olursa, belirli bir sınırlama gerçekleşecek ve dolayısıyla da bu kavramların ihtivâ ettikleri mutlakiyet söz konusu olmayacaktır ve böylelikle "toplumculuk" ve "gerçekçilik", sadece belirli bir/kaç cemiyetin, felsefenin, akımın ve/ya cemaatin hizmetinde olacak ve böylelikle bir şekilde kendi asıl mâhiyetlerinden soyutlanmış olacaklardır; Zira yukarı değinildiği gibi, "toplumculuk" ve "gerçekçilik"te asıl olan, mutlakiyet ve dolayısıyla şümûldür. Dolayısıyla buna kıyasen bu kavramlardan türetilen "toplumcu gerçekçi fikir" ve "toplumcu ve gerçekçi fikir" için de bu hükümün geçerli olabileceğine kanaatindeyiz.

Binaenaleyh de bilhâssa, bu iki kavramın belirli bir felsefeye bağlanmadıkları takdirde ve ona göre, ortadaki muhtemel olan mahdûdiyet ve sınırlılığın kalkmasıyla, yani bu iki kavramın kendi anlamsal mutlakiyetlerine kavuşmaları ile, türetildikleri köke ve dolayısıyla serbest anlamlarına dayanarak dünyanın herhangi bir edebiyatında, bir mahallilik çerçevesi içinde kullanılmalarının mümkün olduğu gözükmektedir. Üstelik bilindiği üzere, edebiyatların tekevvün süreçlerinde asıl olan mahalliliktir. Ona göre de bu açıdan bakıldığında, edebiyatın ölçüleri ve dolayısıyla da teori ve kavramlarında da umûmiyetle asıl olan mahallilik olduğu denilebilir. Yabancı bir fikir ve felsefe varsa bu umumiliğin müstesnası sayılmaktadır. Ona göre de, söz konusu "toplumcu gerçekçi fikir" ve "toplumcu ve gerçekçi fikir" kavramlarının türetildiği köke bakıldığında her ikisinin, her hangi bir felsefeden daha kapsamlı ve daha genel oldukları anlaşılır.

Fakat durum böyle olsa da, bu kavramlardan ilki, kullanım açısından bir şekilde sosyalizm hareketinin fikir ve felsefesine tabi tutulmuştur ki, anılır anılmaz akla hemen sosyalizmi çağrıştırır hale geldi. Bu da, söz konusu bu kavramın bu mâhiyetiyle yerleşmiş olmasının açık bir alemetidir. Dolayısıyla herhangi bir müphemiyet ve belirsizliğe yol açmamak için, "toplumcu gerçekçi fikir" değil, "toplumcu ve gerçekçi fikir" kavramını kullanmayı tercih ettik.

Sunduğumuz yukarıdaki bu kısa temellendirmeden sonra, şimdi "toplumcu ve gerçekçi fikir" kavramı üzerinde durup onun hakkında küllî bir tasavvur oluşturmaya çalışacağız:

Evvvelâ "Toplumcu ve gerçekçi fikir" kavramını ele alıp kendi mâhiyetini belirten, onun sınırlarını ve iç ve dış çerçevelerini çizip açıklayan herhangi bir akademik çalışmayı şu ana kadar tespit edilmediğini söylemek gerekir; Çünkü bahsini ettiğimiz bu kavramı neye dayanarak incelemek ve çalışmanın bu kısmının seyir çizgisini neye istinâden belirtmek konusunda, bu meselenin bir bakıma bir tür yönlendirme noktasının, bir mihenk taşının söz konusu olduğunu diyebiliriz; Zira daha önce bu kavram üzerine herhangi bir akademik çalışma yapılmadığına göre, elimizdeki bu çalışmanın mevzuunun gerektirdiği üzere artık onun hareket noktasını, iki âmil belirtebileceğini kanaatındayız; Yani önceki kısımlarda üzerine durduğumuz "toplum", "toplumculuk", "gerçek", "gerçekçilik" gibi kavramlar ve bu kısımda ele alacağımız bazı Türk düşünürlerin Türk edebiyatına dair fikir ve tasavvurlarıdır ve dolayısıyla da bir bakıma cemiyetin hüviyeti ve dolayısıyla maddî ve manevî değerleri; dini, ahlâkî, kültürü, gelenek ve görenekleri vb. âmillerin edebiyata yansımalarının gerektiğinin konusundaki fikirlerinin yanısıra umumiyetle edebiyat anlayışına dair tasavvurları da söz konusu olacaktır. Binaenaleyh ilerideki satırlarda, sözünü ettiğimiz bu âmillere başvurarak "toplumcu ve gerçekçi fikir" kavramına yönelik bir küllî tasavvur oluşturup sınırlarını da çizmeye çalışacağız.

Giriş bölümünde değinildiği gibi, "toplum", bir bakıma bir manevî-maddî teşekkülün bütünlüğü ve külliliğidir; Zira bilindiği gibi fertler, birbiriyle bütünlüşerek kendi inanç ve itikâdları, türe ve örfleri, vb. âmillerin çerçevesinde ve belli bir coğrafya üzerinde kendilerine münhasır bir hüviyeti elde ederler. Dolayısıyla hüviyet, bir birleşme ve aynı zamanda bir ayrılma eyleminin sonucu olduğunu diyebiliriz; Zira -yukarıda"toplum" kavramını ele alırken izâh edildiği gibi- her toplumun fertleri, tek bir millî hüviyet içinde erip birleşmeleri ile, kendilerine hâs manevî-maddî bir çerçeve çizmiş olup öteki toplumlardan muhtelif bir kimlik elde etmiş olurlar. Ona binaen de her toplumun kendine hâs ve münhasır bir hüviyetinin var olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca Türk toplumunun hüviyetini teşkil eden en önde gelen âmillerden biri olan dinden hareket edecek olursak, bir açıdan burada toplumsal teşekkül, fitrilikten, yaratılış eyleminden gelen bir fiilin olduğu söylenebilir; Kur'an'da şöyle buyurulmuştur:

"Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır."⁸²

Dolayısıyla da buna istinaden bir bakıma asıl olan ve olması gereken şey, tenevüü ve tenevvü üzerinde kurulan düzen olduğunu söylemek mümkündür; Zira tenevvü ile ve tenevvü sayesinde hem sınırlar kesinleşir hem de denge unsuru da hasıl olur.

Binaenaleyh buradan hareketle, toplumun kendi asıl hareket noktasını teşkil ettiğine göre, "toplumcu ve gerçekçi fikir" in, doğal olarak toplumun manevî ve maddî husûsiyet ve hassasiyetlerine riâyet etmesi, onun millî hüviyetine sahip çıkması ve ona binaen onun meselelerini bu çerçeve içinde ele alması gerekir. Ona istinaden bu açıdan bakılırsa "toplumculuk" ister istemez "gerçekçilik" e, "gerçekçilik" de "toplumculuk" a ulaştıracağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da tüm bunlara istinâden, toplumsal alanda "toplumculuk" ile "gerçekçilik" birbirinden ayırmak pek mantıklı olmayacağını da söyleyebiliriz.

Türk münevverlerin, cemiyet-edebiyat ve edebiyat-cemiyet meseleleri hakkında, ve ona göre umûmiyetle Türk edebiyatı ile ilgili ve bâhusus edebiyatın cemiyet üzerindeki etkisi, cemiyetin de edebiyat üzerindeki tesiri konusunda ittifâk ettikleri bazı noktalar vardır. Bilhâssa edebiyatın oluşum aşamalarında çok mühim role sahip olan cemiyetin maddî ve manevî değerleri, teşekkülü ve asıl gerçekleri ve bunların edebiyata yansılması; estetik değer; dil ve üslûp, yapı ve muhtevâ, fikir ve şuur vb. faktörler hakkında çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, bazı aydınların yukarıda belirtilen konu hakkındaki fikir ve görüşlerine atıfta bulunarak "toplumcu ve gerçekçi fikir" çerçevesini çizmeye çalışacağız;

Halil Nimetullah'a göre, cemiyete bağlanma, cemiyetin varlığı ile bütünleşerek birleşme ve dolayısıyla cemiyetin bir ferdi olma fiili, ancak saf bir

⁸² Hucurât, 49/13.

millîlikle, tüm yabancı unsurlardan tamamen kurtulmak ile mümkün olur. Üstelik tam bir insanlık hissine ulaşma eylemi, ancak tam bir arılıkla; yani millî olmayan her şeyden tamamen kurtulmakla olabilir.

Fakat bu ârılık aşamasına ulaşmak için, daha doğrusu söylemek gerekirse, terakkî ederek ona yükselmek için, evvela millî harsı benimsemek gerekir. Bu da, hem onu yaşamak hem de yaşaması ile onu yaşatmak, hem ferdin hem de cemiyetin tüm varlıkları ile onu iyice hissetmek ve hissetmeleri ile onu hissettirmek iktiza eder. Ona göre de, toplumun insanî seviyesine ulaşan kişi sadece kelimelerle değil, gerçek anlamda millî harsını benimseyerek toplumu kucaklayan kişidir. Başka bir ifade ile artık toplumun millî harsına sahip çıkmak ihtiyarî bir eylem değildir, aksine icbârî bir eylemdir, zorunludur. Ve ona istinaden ister istemez her kesin gerçekleşmesi gereken hayatî bir vazifedir. Bu vazifeyi sadece ruhla veya sadece bedenle değil, hem ruhla, hem de bedenle, hem akılla, hem de vicdanla yerine getirmek şarttır.

Millî hars, din, lisan, edebiyat ve umûmiyetle bediiyât ve müşterek tarih vs. gibi, temel âmillerden müteşekkildir. Dolayısıyla millî harsın temellerini teşkil eden bu âmilleri, tam bir inanç ve şuuriyetle benimsemek, kelimeler kadar eylemler ile de ona sahip çıkmak, cemiyetin her ferдинin başlıca sorumluluklarından biri sayılmaktadır. Üstelik paralel bir şekilde de, söz konusu bu âmillere, yani din de, lisân da, edebiyat ilh. millî hüviyetinin mükevvinini olan bu âmiller, toplumun insanının idrâk seviyesini, onun anlayışının derecesini tecavüz etmemelidir. Başka bir tâbirle bu âmillerin, topluma sahip çıkacağına göre, toplumun fert ve cemaatlarının idrâk ve anlayışlarının seviyesine inmeli, ona binaen de toplumun birliğini ve bütünlüğünü bir şekilde kollanmalıdır. Dolayısıyla da her zaman ve tüm muhtemel şartların altında, söz konusu bu mevzuu ve bu mevzuun ehemiyetini göz ardı edilmemelidir:

"Cemiyet içtimaî müesseselerin mecmuundan ibaret bir varlıktır. Ferdin kendi varlığıyla cemiyetin varlığı ne kadar birleşmiş, ferd kendinde cemiyet hayatının bütün oluşlarını, gidişlerini ne kadar benimsemiş ve onun ruhunda içtimaî varlık ne kadar heyecanlı, vecdli bir halde yaşamış olursa, fert de o kadar insanlığını edinmiş olur. Ferdin ruhunda kendi cemiyetine karşı olan bu derin irtibat, fert ile cemiyet arasına hiçbir yabancı unsurun girmesinden mütevellit asıl «birlik» ruhlarda millî mefkûreyi ateşler...

Cemiyet hayatını vücuda getiren içtimaî müesseselerin mecmuu «hars: culture»ı teşkil eder. Ferdin kendinden içtimaî varlığını hakkıyla edinmiş, cemiyetin tam bir ferdi olması, kendi cemiyetinin harsını ruhunda derin bir surette duymasıyla o harsın bütün tecellîlerini kendi varlığında yaşamasıyla, yani ruhunda «millî hars: culture nationale»ını yaşamasıyla vücut bulur...

Ferdin içtimaî varlığında tecellî edecek her nevi amellere harsî «kıymet»i verecek kuvve ise «vicdan» dır. Fert kendinden sâdır olacak her nevi fiillerin, amellerin cemiyet hayatına, millî harsına uygun bir surette sudûrunu temin etmek için, vicdanının gösterdiği yoldan gitmek suretiyle «millî hayat»ı yaşamış ve böylece asıl insanlığını idrak etmiş olur. Çünkü - gördüğümüz gibi- fertle asıl insanlık hayatını verecek olan âmil cemiyet olup, cemiyet içtimaî müesseselerin mecmuu olan harsı fertte hakkıyla yaşatarak onun şahsiyetini, yani insanlığını vücuda getirir. Şu halde insanın asıl insanlık hayatını yaşaması, kendi millî harsını ruhunda derin bir surette duymasıyla, kendinden sâdır olacak her nevi amelleri millî olan kıymetlerine göre ölçecek olan vicdanın gösterdiği sîreti takip etmesiyle mümkün olur."⁸³

Ağaoğlu Ahmet'e göre,

"Millî şuuru tekevvün ve inkişaf etmemiş olan cemaatlar, zeval ve esarete mahkûmdurlar. İlmen derece-i sübuta varmış olan bu hakikat, hayat ve tatbikatın her günkü tecellileri ile de teeyyüd etmektedir.

Millî şuur, millî «benlik»in şuurlanması, yani efrâd-ı millet tarafından bilinmesi ve benimsenmesi demektir. Bu ise, yalnız efrâd-ı milletin müşterek bir mefkûre etrafında toplanarak umuma ait menâfi müdafaa ve mazarratları def'de müştereken hareket etmeleri ile tecelli eder.

Millî şuurun tessüs ve tekevvününde başlıca âmiller şunlardır: Lisan, din, edebiyat, bediiyât ve müşterek tarih. Zira efrâdı toplayan müşterek fikirler, müşterek hisler, müşterek anane ve âdetler, müşterek hâtıralar bunlardan doğar ve bunlar ile muhafaza edilir! Fakat

⁸³ Halil Nîmetullah Öztürk, "«Milliyet» ve «İnsaniyet»", **Atatürk Devri Fikir Hayatı**, haz. Mehmet Kaplan vd, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, C. 1, s. 292-293..

bunların da millî şuuru husule getirebilmeleri için, şuurlu olmaları yani millîleşerek, millet efrâdını muayyen ve müşterek bir mefkûreye doğru sevketmeleri lazımdır."⁸⁴

Ona binaen cemiyetin bekâsı, kendi efrâdının ortak bir millî şuura sahip olup olmadıklarına bağlı olduğu söylenebilmektedir; Zira ortak bir millî şuur ve dolayısıyla da müşterek bir manevî birlik olmadan cemiyet, yok oluşa, zevâle kadar sürüklenebilmektedir. Fakat millî şuurun tahakkuk etmesi için, toplumun millî "benlik"inin etrafında toplanmak, onu benimsemek, ona sahip çıkıp savunmak gerekmektedir. Bunu tahakkuk ettirmek için de, başvurulması gerek âmillerin başında, din, lisân, edebiyat, bediiyât ve müşterek tarih ilh gibi âmiller gelmektedir. Bu nedenle de millî şuurun teşekkülünde, ilerlemesi ve tekâmülünde edebiyatın da büyük bir payı var veya var olmalı demektir. Buna ilâveten edebiyatın cemiyete yönelik üzerine düşen bu payı ifâ etmesi için, önce toplumun manevî-maddî bütünlüğünü ve dolayısıyla da bir açıdan küllîliğini sağlayan âmilleri benimsemesi, onlara sahip çıkması ve onları savunması gerekir. Buradan hareketle de bir bakıma bunu yapmayan, yerine getirmeyen edebiyat, "toplumcu" ve/ya "gerçekçi" niteliğe sahip olmadığını rahatça söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, "toplumcu", "gerçekçi", "toplumcu gerçekçi", "toplumcu ve gerçekçi", "toplumculuk" ve/ya "gerçekçilik" vb. vasıflara terakkî etmek için, bir bakıma toplumun manevî-maddî bütünlüğüne ve millî hüviyetine riâyet edilip edilmediklerine, korunup korunmadıklarına, savunup savunmadıklarına bağlı olduğu denilebilir.

Mehmet Fuat Köprülüzâde'in, *"İnkılap ve Edebiyat"* adlı makalesinde, garplılaştırma devri Türk edebiyatının durumu hakkında bulunduğu ileri satırlardaki tespitlerden yola çıkacak olursak diyebiliriz ki, toplumun manevî ve maddî husûsiyetlerine riâyet etmeyen, onları bir şekilde hiç sayan bazı edebî ürünler, cemiyete ciddi tehditler oluşturabilir; Zira bahsi geçen bu tarzdaki edebî ürünler, bir bakıma toplumun akîde-i içtimâiyesi; dini ve ahlâkı, anane ve adetleri ve dolayısıyla da bir şekilde millî irâdesi ve özgür hüviyetine zarar verebilmekte, aleyhinde bulunabilmektedir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, söz konusu bu nevî ürünler, cemiyeti oluşturan fert ve cemaatlerin maddî ve manevî oluşumlarına, fikir,

⁸⁴ Ağaoglu Ahmet, "Millî Şuur", *Atatürk Devri Fikir Hayatı*, a.e., C. 1, s. 97.

zevk ve hisslerine aykırı vaziyette olduğu için, onlara mahsûs ve münhasır ve ona binaen de kendi hürriyetlerinin, mutlak irâdelerinin sembolünü teşkil eden millî hüviyetlerini, zevâl ve yok oluş ile tehdit etmektedir.

Üstelik bilhâssa bu tür ürünlerin bazıları, kasten veya kasıtsız olarak, doğrudan doğruya veya dolaylı bir şekilde gerçekleri altüst etmektedir. Söz gelişi; bazı yazılar, cemiyetin asıl müşterek gerçeklerini değil, bil'akis istisna sayılabilecek bir vaziyette olan ve dolayısıyla gerçek ile uzaktan yakından alakası olmayan bazı menfi durumları, olay ve karakterleri veya belli bir döneminin sadece karanlık yönünü, bir döneminin yerlerinin sadece kirliliği veya yerlerini aksetmektedir. Söz misâli; Osmanlı'nın kötü bir örnek olarak gösterebilmek için, varsa eğer sadece menfi yanlarını, bu menfi yanları abartarak, büyüterek yansıtmaktır. Bir başka misâl ise İstanbul'un sadece kirliliği ile meşhûr olan bazı yerlerini odak noktasına alarak cüziye küllîliğin sıfatını kesp ettirmeye çalışmaktır. Dolayısıyla burada söz konusu bu yazılar, müstesna/cüzi vaziyetinde olana, bir genellik/küllîlik sıfatını kazandırmak, ve ona binaen onu gerçekmiş gibi göstermek için, onu büyüterek, abartarak, umûmilik abasını ona giydirerek onu aslî imiş gibi, gerçekmiş gibi göstermeye çalışmaktadır.

Köprülüzâde, söz konusu bu fikirlerini şöyle özetlemektedir:

"Fikir ve sanat hayatımızda, şu son beş on senelik edebiyatımız kadar berbat, sahte, millî ruha ve millî hayata yabancı bir edebiyat devresi nâdir bulunur. Tiyatromuz nasıl Fransızların «fuhuş ve zinâ» piyeslerini adapte etmekle meşgul idiyse, matbuâtımız da mütemadî bir faaliyetle, aynı cins roman ve hikâyeleri ailelerimizin harîmine kadar soktu; «gûyâ millî» hikâyecilerimiz, bu pis edebiyatın bayağı taklitleriyle ortalığı doldurdular: İstanbul hayatının en kirliliği, en mütereddi safhalarını, âdeta büyük bir zevk ve lezzetle ortaya dökmekle vazifelerini yaptılar...

Edebiyattan bahsedilirken «hakiki ve mukades sanat» dairesinden şiddetle uzak tutulması lazım gelen bu mütekeh mahsullerin hiç adını anmamak, belki daha doğru gibi görünür. Lâkin, memleketin her köşesine yüz binlerce nüshası dağılan bu şeylerin, memleket için ne kadar muzır ve felâketli olduğunu, genç nesilleri zehirlemek hususunda ne korkunç ve ne tahripkâr mâhiyet aldığını asla unutmamalıyız...

Romanların kahramanları, ekseriyetle, millî seciyeden mahrum, halka yapancı ve ecnebî «hars»larının yarattığı «marazî» tiplerdir...

Bize Anadolu'nun saf ve temiz Türk halkının hayatını ve esrarını anlatacak ve gayr-ı meş'ûr duygularımızı şuurlu hale sokacak millî «şaheser»e nâil olacağız?..

Eserlerinde Türk hayatının asıl sağlam, orjinal ve küvvetli taraftarlarını göstermemek hususunda şairlerimiz de romancılarımız gibidir, son şiirlerimizin büyük bir kısmı, Avrupa edebiyatlarının soluk ve âdi bir taklidinden, oralarda artık kıymetini kaybetmiş cereyanların mânâsız istilalarından ibarettir: Filhakika «lisan» ve «vezin» itibariyle, şu son on beş senelik «Millî edebiyat» cereyanının tesiri altında, çok bâriz ve süratli bir terakkî mahsûs oluyor; Lâkin bu «millîleşme» yalnız şeklî ve haricî kalmayarak ruha da tesir etmelidir."⁸⁵

Dolayısıyla bir bakıma asıl müşkile, tekevvün açısından İslâm-Türk medeniyetinden farklı bir medeniyetin umûmiyetle fikirlerinden kaynaklanan sanatlarını taklit etmekten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sözünü edilen bu taklidî yazılar, aynı zamanda Türk insanının akîde-i içtimaiyesine, tevârüs edilmiş ananelerine ve sözün kısacası küllî tekevvününe aykırı bir mâhiyete sahiptir. Onun için de Türk insanın "benlik"ine ve ona göre Türk cemiyetin millî hüviyetine ciddi bir tehdit teşkil etmektedir.

Binaenaleyh de buradan hareketle edebiyat, her zaman aslı ve mahallî, ona binaen Türk insanının maddî ve manevî oluşumu ile, Türk cemiyetinin millî hüviyeti ile münsecim, mahallî kültür ve ananeye münâsip ve ona göre de Türk cemiyetine zararlı değil, faydalı olmasının gerektiği söylenebilir.

Köprülüzâde, bulunduğu bir başka tespitte, dolaylı olsa da muasır Türk edebiyatçılarından beklediği edebî ürünlere dair bir tür ölçüt ortaya koymaktadır. O da, bir bakıma cemiyet ve halktır. Dolayısıyla şüphesiz ilk yapılması gereken şey, cemiyeti, halkı yakından tanımaktır ve ona göre de cemiyeti oluşturan halkın dilinden inancına, kültüründen özel zveklerine kadar ve sözün kısacası Türk cemiyet

⁸⁵ Mehmet Fuat Köprülüzâde, "İnkılâp Ve Edebiyat", **Atatürk Devri Fikir Hayatı**, a. e., C. 2, s. 131-133.

ve halkına ait her ne varsa iyi ve ciddî bir şekilde araştırıp öğrenmek hayatî ehemmiyeti hâizdir. Fakat bu özelliği/özellikleri elde etmek, bu şartları bir şekilde gerçekleştirmek için, ilkin halka inmek, onlarla aynı yaşam tarzını paylaşmak gerekmektedir.

Köprülüzâde, Yunus Emre'yi ve Yunus Emre'nin şiirlerini bir misâl olarak göstererek "millî edebiyat cereyanının, edebiyatta halkıçılığın en büyük mümessili"nin olduğunu söylemektedir; Zira ona göre, basitçe, Yunus Emre'nin şiirlerinde Türk insanının "benlik"i ve ona binaen Türk cemiyetinin millî hüviyeti tecelli etmektedir. Bir başka ifâdeyle Yunus Emre'nin şiirlerinin, Türk toplumunun nev-i şahsına münhasır denilebilecek olan husûsiyet ve hassasiyetlerini aksettirdiğini söylenebilmektedir:

"Büyük millî şairimiz Yunus Emre'nin hâtırasını taziz için memleketin her bucağında ihtifaller tertip edilen 15 Nisan gününün ehemiyeti, sadece, altı asır evvel ölmüş bir büyük adamımıza karşı gösterdiğimiz hürmetten mi ileri geliyor. Yoksa Yunus'un yeni bir şaheseri mi ele geçti. Hayır...

Bu günün asıl ehemiyeti, bütün gençlik kendi anadiline, millî edebiyatına karşı duyduğu derin iştiyakı en canlı, en heyecanlı bir şekilde izhar etmesinde oldu. Türk gençliği, halka doğru gitmenin, halkın ruhunda yaşayan nihayetsiz güzellik menbalarını arayıp bulmanın, millî hayatı, millî harsı korumak için yegâne yol olduğunu, bu muazzam ihtifallerle açıkça gösterdi...

Yunus ilâhîlerini halkın öz diliyle ve tamamıyla halk edebiyatından, halk zevkinden ilham alarak yazmış ve böylece millî edebiyat cereyanının, edebiyatta halkıçılığın en büyük mümessili olmuştur."⁸⁶

Dolayısıyla bir bakıma edebî ürünlerde kullanılması gereken dil, halkın konuştuğu, anlayabileceği dilin olduğu söylenebilir. Üstelik Türk edebiyatçılarının ister istemez halkın manevî ve maddî oluşumlarına, aklî ve hissî zevklerine ve değer

⁸⁶ Köprülüzâde, "Edebiyatımızın Yolu", a. e., s. 145-146.

husûsiyet ve hasasiyetlerine riâyet etmeleri gerekmektedir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, umûmiyetle Türk edebiyatçının, nerde olursa olsun, hangi şartlar altında olursa olsun; ne pahasına olursa olsun, Türk insanının "benlik"inin her iki maddî ve manevî şikını nazar-ı dikkate alarak ona itibâr etmesi, saygı ve diğer vermesi elzemdir denilebilir.

Suut Kemal Yetkin, "*Romanda Millî Vasıf*" adlı makalesinde Türk romanı var olup olmadığı, millî roman nasıl olması gerektiğine dair şu tespitte bulunmaktadır;

"Şu iki zıt hükmün zaman zaman karşılaştığını görürüz:

-Bizde millî roman, Türk romanı yok!

-Nasıl yok, var... Son yirmi yıl içinde çıkmış olan romanlara bir göz atmak yeter. Vak'alar Anadolu'da geçiyor... Vak'aların kahramanları tamamen Türktür ve tercihan halk arasından alınmıştır.

Tasvirler Türk toprağının, Türk havasının, Türk dağının kokusunu taşıyor. Romanlarımız bunlarla doludur. Nasıl bir Türk romanı yok! ...

Ben meseleyi böyle vaz'etmeyeceğim. Ve bizde kendimizin olan bir roman var mıdır? Sualine bir cevap aramadan önce, millî bir roman nasıl olmalıdır. bir esere millî dediğimiz için onda ne gibi hususiyetler bulunmalıdır? suallerini çözmeğe çalışacağım.

Evvêlâ şu muhakkak ki, bir romana millî kaşeyi veren, vak'anın Türkiye hudutları içinde geçmesi, şahısların Türk olması ve Türkçe konuşması ile olamaz...

Bir romana, Türk, Fransız, Rus ilh. vafını kazandıran ne mahallî dekordur. ne de şahısların romanda gösterilen milliyetidir.

Sanatın ruhu hürriyettir. Sanatkâr herkesten ziyade fantezisine, mizacına tâbidir. Fakat milliyetini kafasında değil, ruhunda, kanında taşıyan sanatkâr, ecnebî memleketlerde geçen romanlarını kozmopolitten kurtarır, onlara millî seciyeyi verir.

Türk'ün, uzak tarihlerden zamanımıza kadar, zamanı aşarak süzülen bir duyuş, bir görüş, bir anlayış tarzı vardır. Sanatın ruhu olan şekil, bu duyuş ve görüş mahsulü olursa roman millîdir, öz Türktür.

Halbuki edebiyat tarihimiz gösteriyor: Bizde sanat şekli dışarıdan alınmış, o kalıbın içerisinde hisler ve fikirler vak'alar halinde doldurulmuştur.

Sanatta şekil ve muhteva birdir, yekdiğerinden ayrılamaz. Daha doğrusu, sanat şekildir, fikirler ve hisler şekille hayata doğar. Dışarıdan yalnız şekil almak isteyen romancı farkında olmadan ruhu da alır. Edebiyat-ı cedîde romancılarının hatası, müşterek duyusu, duyusun kendisi olan artistik şekil içinde ifade edecekleri yerde, Frenk şekilleri içinde, Frenk duyusunu kendi duyuları zannetmeleri olmuştur...

Şimdi, bizde millî bir roman yoktur, hükmünü vermeden önce, mesele aydınlattığımız zaviyeden tetkik edilirse, sanırım daha doğru hareket edilmiş ve daha mutedil bir hüküm verilmiş olur."⁸⁷

O halde buradan hareket edecek olursak hem şekil hem de muhtevanın millî ve mahallî olması gerektiği denilebilir. Ona göre de cemiyet, edebî ürünlere değil, edebî ürünler, cemiyete tâbi olmalıdır. Binaenaleyh de Türk insanın ruhundan maddî hisslerine ve bundan ötürü de inancından zevkine, türe ve 'adetlerinden konuşma ve algılama imakânlarına kadar ve sözün kısacası, Türk cemiyetinin husûsiyet ve hassasiyetlerine riâyet etmelidir.

Ahmet Kabaklı, "*Manevî Hayat ve Şiir*" adlı makalesinde, yeni şiir ile ilgili fikir ve düşüncelerini sunarken şu mühim tespitlerde bulunmaktadır;

"biz, bugünkü zevksiz, şahsiyetsiz, taklit ve baştankara sanatımıza ne isim vereceğiz? Hayat memleketten, aydın da bu hayattan kopmuştur. Şiir, milletten ve gelenekten uzaklaşıp sürekli arayışlar, bulamayışlar sırrı olmuştur. Söylevler, ideolojiler, fikirler, inançlar bir yana, "duygular ve duygulanmalar" dahi ithal edilmektedir. Kültürdeki kopukluk, dildeki keşmekeş ile atbaşı bir felâket yarışına çıkmıştır.

Hiç şeklin, biçimin ve hele "inanç" ve "hassasiyet"in dışardan, karalama kağıdı üzerine not edildiği bir şiir, bir resim, bir mimari bir raks sanatı kabil midir? Manevi hayat olacak, sanat bu alışılmış, duyulmuş hayatın gergefinde örülecektir. Şair ve bütün sanatkârlar, kendilerinde bulamadıkları cemiyetimizin ruhunu, atalarında, ninelerinde, halkımızın saf kesiminde, memleketimizin manzara ve mimarisinde, mabetlerimizin mânâsında, eski şiirlerin eski kitapların (ters yoruma uğratılmamış) öz metinlerinde arayıp bulacaktır.

⁸⁷ Suut Kemal Yetkin, "Romanda Millî Vasıf", *Atatürk Devri Fikir Hayatı*, a. e., C. 2, s. 158-160.

Tarih derinliği ve coğrafya genişliğince, Türk'n maddi ve manevi macerasını nefsinde yaşamayan bir sanatkârın "milli" vasfına yükselerek, o mânâda okuyucu bulması, milletin şairi, sanatkârı olması herhalde mümkün değildir."⁸⁸

Dolayısıyla kendi milletinink akde-i iĉtimaiyesine, maddî ve manevî oluşumuna ve dinî, tarihî, coğrafî, iĉtimai vb. husûsiyet ve hassasiyetlerine riâyet etmeyen, onu bir şekilde bir hiĉ sayan sanatkâr, edebiyatĉı ne memleketin ne de milletinink sanatkârı ne de edebiyatĉısı olabilmektedir. Demek ki de, memleketin, milletinink sanatkârı, edebiyatĉısı olmak, sadece sözle, kafa ile değil, aynı zamanda fiil ile, ĉaba ile hasıl olabilmektedir; Zira bu mertebeye terâkki etmek iĉin önce sanatkârın, edebiyatĉın, kendi memleketinin, milletinink ortak tarihinink derinliğince ve coğrafyasının genişliğince, kendi cemiyetininink maddî ve manevî macerasını nefsinde yaşamasının gerekli olduğu denilebilir. Bir başka ifâde ile sadece maddî terkiibat ile değil, maddî ve manevî bünyesi ile de, cemiyetin bireyi olunmalıdır; Zira bu eylemin, sadece madde ile, beden ile değil, aynı zamanda madde ve mana ile, beden ve ruh ile mümkün olduğu söylenbilir.

Sanatkârın, edebiyatĉının, Türk olduğu ve Türk cemiyetine hitap edeceğine göre, önce Türk insanınınink husûsiyetlerine ve nev şahsına münhasır kendi hüviyetine karşı hasassiyet göstermeli ve o hüviyeti teşekkil eden maddî ve manevî âmillere samimiyetle sahip ĉıkması elzem olduğu denilebilir.

Mehmet ĉınarlı, "*Toplumcu,,Edebiyatın Topluma Faydası*" adlı ĉalıřmasında, yeni Türk şiiri hakkında kendi intibalarını dile getirmektedir. Ona göre, bir bakıma yeni şiir, aslı değildir, aksine taklittir. Dolayısıyla sadece sözle Türk'tür; Zira başka bir milletin/milletlerinink edebiyatınınink/edebiyatlarınınink birer kopyası sayılmaktadır. Bunun iĉin, Trkĉe ile yazılmış olmasına rağmen, kendi cevherinde yabancıdır. Bu yüzden cemiyetten, cemiyetin insanından büsbütün kopuk ve ona yabancıdır:

⁸⁸ Ahmet Kabaklı, "Manevi Hayat Ve şiir", **Türk Edebiyatı Aylık fikir ve Sanat Dergisi**, S.92, s. 3.

"Bugün «halk için, halkın yararına» eser verdiğini ileri süren şairlerinse, halkın gözünde kıl kadar bir değeri yoktur. Şiirlerini ezberlemek şöyle dursun, okuyanı bile güç bulursunuz. Bu şiirlerin halkımız üzerinde herhangi bir olumlu etki yapısı söz konusu olamaz.

Türk halkına seslenmek iddiasında bulunan şairlerin eserlerinin çoğu Türk'ün zevkından, anlayışından herhangi bir iz taşımazlar. Bunlar yabancı şairlerin etkisi altında yazılmış, hatta onlardan kopya edilmiştir. Batıda uzun bir değişme ve gelişme süresi sonunda varılan ve içinden çıktığı milletlerin özellikleriyle sıkı sıkıya bağlı bulunan sanat akımları, hazır elbiseler gibi, yurdumuza sokularak o değişikliklerin hiç birini geçirmemiş olan, o özelliklerin hiç birini taşımayan Türk halkına maledilmek istenmiştir.

Halk için ve halkın yararına şiir yazdığını söyleyenlerin birçoğu, halkımızın can düşmanı bildiği bir ülkenin ajanı olmak, şiddetle nefret ettiği bir ideolojinin propogandasını yapmak suçundan hükün giymiş veya zan altında bulunmuştur."⁸⁹

Çınarlı'ya göre halkçı veya toplumcu olabilmek için, önce halkın maddî ve manevî oluşmuna karşı saygı duymak, olduğu gibi, her hali ile sevmek gerekir. Dolayısıyla bir bakıma cemiyetin bilhâssa hasassiyet duyduğu noktalara karşı çok dikatli ve anlayışlı olunmalıdır. Aksi takdirde edebiyatçı, sadece sözle, kafa ile halkçı, toplumcu olur ve ona göre de bir şekilde anlayamadığı, tanıyamadığı Türk cemiyetine hiç bir zaman kendini dinletemeyecektir:

"Halka kendini dinletmek isteyenler, her şeyden önce onun geçmişine, geleneklerine, inançlarına saygı duymaya bilmelidir. Onu - bütün eksik ve kusurları ile - sevmeye, anlamaya çalışmalıdır...

...Din duygusunu incitmeden, softalıkla savaş imkânsız değildir. Faydalı veya zararsız geleneklerimize dokunmadan, taassubu yenmenin yolu bulunabilir. Bayağı veya iğrenç olmadan bir takım gerçeklerin dile getirilmesine engel yoktur. Ne yazık ki, kendilerine «toplumcu» diyen yazarlarımızın çoğu bu inceliklere kulak asmıyor, bakılması gereken bağlara makas yerine balta ile giriliyor: yaptıkları iş, budamak değil, köklemektir.

⁸⁹ Mehmet Çınarlı, "Toplumcu,,Edebiyatın Topluma Faydası", **Hisar Fikir Ve Sanat Dergisi**, S. 25, s. 5-6.

İşte bu sebebledir ki, etkileyebildikleri kimseler toplumun düzenini temelinden yıkmak isteyen ihtilâlcî sosyalistlerle, Anadoludan, Anadolu gerçeğinden habersiz kaldırım züppelerinden ibaret kalıyor."⁹⁰

Yahya Kamal'a göre, eski ile yeni Türk edebiyatı birbirinden ayıran asıl husûs, cemiyetle olan münâsebetleridir; Zira onların birincisi cemiyetle ve cemiyetin diğer sanatlarıyla yakından ilişkiyken, ikincisi ise cemiyetten tamamen ayrı ve ona yabancıdır. Dolayısıyla ona göre, yeni edebiyatın bulunduğu bu vahim durum, akla bir şeyi çağrıştıracak olursa, ancak ölümü çağrıştırır:

"Eski Türk cemiyeti kılığı ve kıyâfetiyle, düşünüşü ve yaşayışıyla, zevk ve şevkiyle ortadan kaybolduktan sonra türeyen yazılara muâsırlar *Yeni Edebiyat* diyorlar. Bu devrenin vâkiâ, her inkıraz devrinde görüldüğü gibi, çok kudretli bir kaç şahsiyet var, lâkin eserleri sırf şahsîdir. Umûmî bir görüşle bütün edebiyâta bakılsa demin bahsi geçen naaş görülür.

Bu naaş *Yeni Edebiyat* devrinden evvel bir vücûttu, o vücûdun bir rûhu vardı, o rûh bütün bir cemiyetti. İki şâir bu cemiyetin rûhunu biri saraylarda inşadla, biri kahve peykelerinde sazla tekrar o cemiyete terennüm ediyordu. Söyleyenlerle dinleyenler bir nevîdendiler.

Şâir bütün öteki sanatlara bağlıydı: Dîvânını yazıp bitirdikten sonra hattata veriyordu, hattat o dîvandan ta'lîk hattın son kıvraklığıyla bir sanat eseri daha yaratıyordu, mücellid deriden, sahtiyadan temâsın bir hazına daha misâl gösteriyordu, müzehhip, gözleri arabkârî çizginin oyunlarıyla, zevkiyle bir daha kamaştırıyordu.

Şâirin dîvânındaki şarkıları bestekâr birer makamdan besteliyor, Boğaziçi yalılarını, Rumeli ve Anadolu'nun konaklarını neş'eden, hüzünden medtediyordu; gazellerini hânende Kâğıthâne'nin ve Osmanlı ülkesinin Budin'den Mısır'a kadar, semâsına yükseltiyordu; naathân mevlidlerde okurken, bütün bir ümmet zevkinden: "Allah" ve "Yâ Muhammed" nidâsıyla, kubbeleri inletiyordu.

Şâire, mîmarcâi'lerinin, mescidlerinin, saraylarının, hanlarının, medreselerinin, çeçmelerinin, şadırvanlarının cephelerinde bir yer ayırıyordu, taşçı kitâbe taşını kesiyor, hattat kitâbeyi yazıyor, hakkâk oyuyordu.

⁹⁰ Mehmet Çınarlı, a. m., s.5-6.

Hâsılı Şâir bütün sanatlara, bütün hayâta böyle bağlarla bağlı ve o cemiyetin timsâli idi."⁹¹

Şimdiye kadar "toplumcu ve gerçekçi fikir"e yönelik oluşturmaya çalıştığımız tasavvuru açıklığa kavuşturmak için verdiğimiz yukarıdaki teorik bilgiler ışığında, ilerideki satırlarda pratik bir örnek vererek bahis konusu bu tasavvuru destekleyip biraz daha aydınlatmaya çalışacağız.

"Toplumcu ve gerçekçi" denilebilecek mâhiyeti hâiz edebi ürünler arasında zihnî bir mukâyese yapıldığında, şüphesiz İstiklâl Marşı şiiri, şimdiye kadar "toplumcu ve gerçekçi fikir"e yönelik oluşturmaya çalıştığımız tasavvura en yakın örneklerinden biri olacaktır; Bunun bâriz nedenlerden biri, söz konusu bu şiirin, Türk tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen ve aynı zamanda Türk cemiyetinin içtimâî tahavvülü ve inkişâfında hayatî bir ehemmiyete sahip olan istiklâl olayın en önemli semerelerinden biri olması yanında sözünü ettiğimiz bu şiir, ileride görüleceği gibi, hem yapı hem de muhtevâ bakımından Türk cemiyetinin ruhu ve doayısıyla süregelmiş maddî ve manevî değerlerini en iyi şekilde yansıttığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, söz konusu bu şiirin, yukarıda elde edilen "toplumcu ve gerçekçi fikir"e dair teşkil etmeye çalıştığımız tasavvurun en tipik örneklerinden biri olabileceğini düşünmek mümkündür:

"Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.

O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;

O benimdir, o benim milletimdir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!

Kahraman ırkıma bir gül...! Ne bu şiddet, bu celâl?

Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl;

⁹¹ Yahya Kemal, **Edebiyata Dâir**, 11. bs., İstanbul, İstanbul Fatih Cemiyeti, 2017, s. 52-53.

Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim imân dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imânı boğar,
"Medeniyet!" dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından yakın.

Bastığın yerleri "toprak" diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı;
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şuhedâ fişkırarak toprağı sıksan, şüheda!
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hudâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

Ruhumun senden, İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli;
Bu ezanlar-ki şehâdetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım;
Her cerihamdan, İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fıskırır ruh-i mücerred gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek Arş'a değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl."

Yukarıya aldığımız İstiklâl Marşı şiiri, daha önce de açıklandığı gibi, ihtivâ ettiği bazı husûsiyetler sayesinde, hem TBMM millet vekilleri tarafından oy birliğine yakın bir çoğunlukla hüsnü kabul görmüş hem de millet tarafından coşku ve sevgi ile karşılanmıştır. Dolayısıyla söz konusu bu şiirin bâriz bazı hususiyetleri üzerinde durmanın, "toplumcu ve gerçekçi fikir"e yönelik oluşturmaya çalıştığımız tasavvuru kuvvetlendirebileceği düşünülmüştür. Ona binaen söz konusu bu özelliklerin bazılarını ilerideki satırlarda ele alıp tespit etmeye çalışacağız:

1. Lisân

İstiklâl Marşı şiirini, ayrı ayrı, cüz'i ve/ya küllî bir çerçeve içerisinde ele alıp incelenmeye kalkıldığında ilk dikkate çeken âmillerden biri, anlaşılır bir lisân ile

yazılmış olmasının yanında, şiirde lisânın tarihî ve içtimâî birikiminden ve dolayısıyla cemiyetin süregelmîş kültürü ve ananelerinden olabildiğince istifade edilmesidir. Metinde bâhusus "*din, iman, Hakk, İlâh, Hudâ, Ârş, tapan, mabed, ezan, şehâdet, secde, vecd, şehit, şuheda, fedâ, na's, helâl, hilâl, cennet, ruh, can, canan, nâmahrem*" gibi, milletin ve ona göre "bizlik" in itikâdı ve inancı ile ilgili; "*millet, ırk, ata, vatan, yurt, ulus, sancak, toprak, ocak*" gibi, millete ve memlekete ve ona göre de tarih ve coğrafyaya bağlanma ve "bizlik" e aidiyet hissî ile ilgili lafızların kullanılması çok manîdar olduğunu söylemek mümkündür.

Buna ilâveten, bir bakıma şairin kendi memleketine ve milletine olan saygı ve sevgisi, aynı zamanda kendi şiirinde bir eyleme dönüştüğü görülmektedir. Metne istinâden hareket ederek şairin, şiir yazma serüveninde bâriz bir samimiyetle kendi memleketinin ve milletinin sesi olabilmek için eyleme geçtiği söylenilebilir.

Üstelik "toplumcu ve gerçekçilik" in en temel şartlardan biri olan halk ile iç içe olmak, onları yakından tanımak âmili, şairin, halkın konuştuğu dilin sırrlarına vakıf olması, bâhusus kullandığı bazı ifâde ve ibârelerde ve bunları metin içinde başarı ile kullanmasında aşikâr olduğunu söylemek mümkündür.

2. Üslup

Şiirde, sehl-i mümtenî üslûbunun tercih edilmesi ve dolayısıyla kelimeleri dikkat ve ittinâ ile seçilmesi, bâhusus manası açık, telaffuzu kolay ifâde ve ibârelerin yeğlenmesi ve kısacası sade ve akıcı bir üslûp, düzgün bir ifâde tarzı kullanmak, şiirin en belirgin husûsiyetlerinden biri olduğu denilebilir; Şiire dayanarak şairin ne ve niçin yazdığını, kime ve nasıl hitâp edeceğini ve bunların ürettiği sorumluluğun hacmini iyi bildiğinin en aşikâr nişânlarından biri, başka değil, kasten bu üslûbu benimsemesi olduğu tahmin edilebilir; Zira bu üslûp sayesinde, hem okuma hem anlama ve hem de ezberlemedeki sağlanan kolaylıkların temin edilmiş olmasının yanında, metnin iç ve dış dinamiğinde varlığını iyice hissettiren, üstelik istiklâl şuuruna münâsip ve atıye yönelik bir iyimserlik hissini sağlayan ve coşkunluktan doğan bir özgüven havası hazırlandığı düşünülebilir.

3. Şekil

Şiirin bariz hususiyetlerinden biri de, yazıldığı ve Türk zevkine uygun rubai şekli ve aruz vezni kullanmaktaki gösterilen ustalıktır. Şairin edebî sanatlara olan hâkimiyeti, özellikle şiirin iç ve dış bünyesi ve ona göre de, vezin ve kafiyei uygulamakta, iç ve dış müziği sağlamakta, kelime ve sesleri dikkat ve itina ile seçmekte ve kısacası metnin küllilik çerçevesindeki görülen bu müthiş uyum ve insicamda tecelli etmektedir.

4. Mevzuu

Şiirde, Türk cemiyetinin tarihinin en bâriz hadiselerinden biri olan İstiklâl hadisesi işlenmektedir. Dolayısıyla modern Türk toplumunun şekillendirilmesinde hayatî bir rol oynayan ve hayatı ve alelhusûs hazırı ve istikbaline yakından temâs eden önemli bir olaydır. Üstelik bu da bir bakıma şairin, kendi vatanına, milletine olan sevgi ve saygısını aksettiğini de söylemek mümkündür.

5. Maddî ve Manevî Değerler

Önceki kısımlarda yapılan temellendirmelere dayanarak cemiyetin maddî ve manevî husûsiyet ve hasassiyetlerine riâyet etmek, süregelmüş değerlerine saygı göstermek ve başka bir tabir ile cemiyetin "benlik"ini temin eden âmillere hürmetle sahip çıkmak, "toplumcu ve gerçekçi fikir" niteliğini kazandıran en önde gelen âmillerden olduğu sonuca varılmıştır. Buradan hareketle yukarıya aldığımız şiire bakıldığında, bahusus cemiyetin maddî-manevî hususiyet ve hassassiyetlerine riayet etmek, ananevî değerlerine saygı göstermek, daha doğrusu söylemek gerekirse cemiyetin "varlık"ını "varlık", "benlik"ini "benlik" yapan amillere samimiyetle sahip çıkmak, şiirin en mühim hususiyetlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Şiire bakıldığında da, Akif'in, "*vatanım, yurdum, milletim, mabedim, dinim, ırkım, kanlarımız*," *Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var /Kahraman ırkıma bir gül/ Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın/ ve " Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda? / Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda, / Canı, cananı, bütün varımı alsın da hüda /Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda", "Bastığın yerleri 'toprak! diyerek geçme, tanı:/ Düşün altında binlerce kefensiz yatanı./ Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:/ Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı"*

gibi ifade ve ibâreleri kullanması ile, samimiyet, saygı ve sevgi göstererek cemiyetinin maddî ve manevî değerlerine layıkıyla sahip çıkmış olduğu söylenebilir.

Binaenaleyh yukarıda yapılan temellendirmelerin ışığında diyebiliriz ki, umûmiyetle, Türk edebiyatının, kendine ait ve nev-i şahsına münhasır belirli husûsiyetler var veya var olmalıdır. Bu husûsiyetler, bir bakıma cemiyetin maddî ve manevî teşekkülünün, millî hüviyetinin bir mükevvinini ve mükevvenidir. Türk insanının iç ve dış aleminin bir tecellisi ve makesidir . Ona binaen bu husûsiyetlere her türlü şarayitler altında riâyet etmek, onlara sahip çıkmak, "toplumculuk", "gerçekçilik" ve/ya "toplumcu ve gerçekçilik" in en temel esâslarından olduğu denilebilir; Zira bu husûsiyetler sayesinde, edebiyatın özgünlüğü korunabilmek ve bu nedenle de edebiyat, toplumun sesi ve yansıması olabilmektedir. Başka bir ifade ile edebiyatın, ancak mahallilik çerçevesinde cemiyetin ruhunu, insanını ve insanının doğasını, tarihi ve kültürel birikimini vb. cemiyeti cemiyet yapan temel unsurları yansıtabilmektedir. Dolayısıyla da, kendi mahalliliği sağlayan bu hususiyetlerin terk edilmesi, edebiyatı mahallilikten, millîlikten çıkarır ve ona binaen cemiyetten ayırır, yabancılaştırır.

Ona binaen de yine yukarıda sunulan bilgilerden hareketle şunları söylemek mümkündür: Bâhusus "toplumcu", "gerçekçi" ve "toplumcu ve gerçekçi fikir" niteliğine sahip olan eserlerin belirli husûsiyetlere havî olmaları gerektiği denilebilir. Bu husûsiyetlerin bazılarını, yukarıdaki sunulan bilgilere istinâden şöyle özetlemek mümkündür:

1. Dil ve Üslup

Dil, cemiyetin fertlerini birbiriyle bağlayan "öyle metin bir bağdır ki vatanın hudutları koptuğu zaman bile kopmaz."⁹² Bu nedenle, dilin cemiyeti cemiyet yapan ve millî hüviyetini şekillendiren en önemli âmillerden biri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Üstelik, genel manada nesillerin birbirini tamamladığı ve her yeni neslin süregelmiş mirâsa bir şekilde katkıda bulunduğu⁹³ da bilinmektedir. Ona göre, tüm bu unsurlar göz önüne alındığında, elbette, dilin cemiyetin maddî ve manevî

⁹² Yahya Kemal, a. e., s. 83.

⁹³ Cemil Meriç, **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, 20. bs., İstanbul, İletişim, 2018, s. 107.

teşekkülünde, kendi kültürel ve tarihsel birikiminde hayatî bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Binaenaleyh dil ve o dilin süregelmiş tarihî, içtimâî, siyâsî, ilh. birikiminine/lerine ciddî bir ehemmiyet vermek, her halükârda onu koruyup muhâfaza etmek, bir bakıma cemiyetin akîde-i içtimâyesini; inanç ve ahlâkını, kültürel mirâsını, örf, adet ve gelenek ve göreneklerini, aklî ve hissî zevklerini de muhâfaza etmek anlamına gelmektedir. Başka bir ifâde ile söylemek gerekirse, "silâhla hudutlar, lisânla bir milletin bütün millî varlığı, millî kültürü, ve istiklâlî müdafaa edilir."⁹⁴ Zira açıklamaya çalışıldığı gibi, bir cemiyetin maddî ve manevî mirâsinin en önemli mükevvin ve mükevvenlerinden biri, onu teşkil eden ve onun sayesinde teşekkül edilen en önde gelen âmillerden biri, lisândır; Çünkü bilindiği üzere cemiyet, aynı zamanda bir içtimâî ve tarihî bir birikimdir. Dil de söz konusu bu birikimin mühüm bir parçası olduğuna göre, bir şekilde tarihî birikimini/geçmişini reddetmek, tarihî birikiminden/geçmişinden onu kopmak, bir şekilde millîliği, millî hüviyeti, milletin kendi "benlik"ini de reddetmek ve onlardan kopmak anlamına gelmektedir.

Bu bilgiler ışığında "toplumcu", "gerçekçi" ve/ya "toplumcu ve gerçekçi" fikrin, cemiyetten, millettten yana olduğuna göre, cemiyetin küllî hüviyetine, tarihe kök salmış "benlik"ine ve ona göre de, tarihî birikimi ile lisânına sahip çıkması ihtiyârî değil, bil'akis icbârîdir. Başka bir tabirle, bu fikir "toplumcu" ve "gerçekçi" niteliğini taşıyor olduğuna göre, önce cemiyetin istiklâlî ve ona göre hür hüviyetinin ve maddî ve manevî oluşumunun mühim bir parçası, vazgeçilmez bir cüz'ü olan millî lisânı, millî lisânının tarihî ve içtimâî birikimini korumalı ve ona bir şekilde riâyet etmelidir. Zira, Banarlı dediği gibi, lisân, aynı zamanda millîliğin ve dolayısıyla Türk hüviyetinin, Türk tarihinin ve Türk zevkinin en bâriz unsurlarından biri sayılmaktadır:

"Türk milletinin, büyük ve şerefli bir târih boyunca hazırlanmış bir millî rengi vardır. Bu renk, al renktir, bayrak rengidir. Fakat aynı renk, bayraktan başka ve bayrak kadar aziz başka değerlerimizde de yine bir bayrak edâsiyle dalgalanmaktadır. Meselâ Türk dili, bu

⁹⁴ Nihad Sâmi Banarlı, **Şiir ve Edebiyat Sohbetleri**, 2. bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1982, c.2, s. 280.

millî rengin bir eczâsıdır. Türk hâtıraları, o rengin bir başka parçasıdır. Bütün bunları yaratan ve bunlarla olgunlaşan büyük ve târihî Türk zevki ise, millî rengin en asîl boyasıdır. Bu millî rengin, Türk edebiyatında, millî mâzîmizden süzölmüş unsurlarla birleşerek devâmı lâzımdır... Türk dili, şunun için millî rengimizdir ki, ona bu güzelliği bir tarih boyunca, biz verdik."⁹⁵

Buna ilâveten bu fikrin, cemiyete hitâp edeceğine göre, berdevâm cemiyetin anlayabileceği, rahatça kavrayabileceği bir dil/üslûp kullanması, "toplumculuk", "gerçekçilik" ve/ya "toplumcu ve gerçekçi" fikrin temel şartlarından biri olduğu denilebilir; Zira edebî ürünlerin her ne kadar değerli olursa olsun, anlaşılmadığı takdirde onlardan beklenen istifâde gerçekleşmemiş olur ve dolayısıyla bir bakıma değersiz, faydasız sayılmaktadır. Bu mevzûun ehemmiyeti şu misâl ile izâh etmek mümkündür; Kendisine Kabûsnâme isimli şöhretli eserin tercümesi sunulduğunda, tercüme külfetli bir dil ve üslûpla yazıldığı fark edince, Sultan İkinci Murad, tercümeyle beğenmeyip şöyle buyurmuştur:

"Hoş kitabdur ve içinde çok faydalar ve nasihatler vardır. Amma Pars dilindedür. Bir kişi Türkiçe'ye tercüme etmiş. Ve lâkin bir kimse olsa ki ol kitabı açık tercüme etse. Tâ ki mefhûmundan gönüller hazzalsa."⁹⁶

Dolayısıyla alelhusûs cemiyete hitâp eden edebî ürünlerin, başlıca husûsiyetlerinden biri de, anlaşılır bir dil ve üslûp ile yazılmasının olduğunu söylemek mümkündür.

Üstelik söz konusu bu fikrin, Türk cemiyetine hitâp edeceğine göre de, Türk cemiyetinin maddî ve manevî değerlerine aykırı herhangi bir unsur/sözü/ ifâdeyi ilh. ihtiva etmemesi gerektiği konusunda, Türk düşünürlerinin çoğunun ısrar ile üzerine durdukları önde gelen mevzûularından biridir. Dolayısıyla bu konuyu nazar-ı itibâra alacaksak, elbette bâhusus cemiyetin maddî ve manevî değerlerine aykırı herhangi bir söz/ifâde/mana söz konusu olmaması gerektiği söylenebilmektedir.

2. Mevzuu

⁹⁵ Banarlı, **Şiir ve Edebiyat Sohbetleri**, a .e., c. 1, s. 47-48.

⁹⁶ Banarlı, **Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1984, s. 31.

"Toplumcu ve gerçekçi fikir", "cemiyetçi"lik niteliğini de taşıyor olduğuna göre bir şekilde cemiyetin meselelerini konu edinmektedir. Bunu yaparken "gerçekçi"lik ile muttasıf olduğuna göre de, geçici, istisnâî, cüz'î olanından ziyâde, kalıcı, müşterek ve küllî olanını, gerçekçi bir çerçeve içerisinde ve cemiyetin husûsiyet ve hassasiyetlerini nazarı dikkate alarak ele almaktadır. Dolayısıyla söz konusu bu fikrin bir bakıma, icbârî olarak içtimâî meseleleri konu edinmekte ve bunu yaparken cemiyetin maddî ve manevî değerlerine, husûsiyet ve hasassiyetlerine riâyet etmektedir.

Başka bir şekilde söylemek gerekirse, cemiyetin selâmeti için genel anlamda "sanat, (dolayısıyla edebiyat da ve bhusus "toplumcu ve gerçekçilik" niteliğini taşıyan edebî ürünler) cemiyetin yarasına dokunmalı, fakat onu patlatıp, iğrenç cerhatlerini etrafa saçmamalıdır."⁹⁷ Zira bir bakıma "sanat, içinde doğup geliştiği cemiyetin iç ve kafa ihtiyaçlarına cevap verip; yaşamak, daha iyi ve daha güzel yaşamak dileklerine yardım etmek zorundadır."⁹⁸

3. Maddî ve Manevî Değerler

Daha önce değinildiği gibi, edebiyat, cemiyetin süregelmiş temel kültürel birikiminin mükevvinlerinden ve uzun tarihî teşekkülünün bir aksi ve makisidir. Ona göre, doğal olarak cemiyetin ruhunu ve dolayısıyla da maddî ve manevî değerlerini, hususiyet ve hassasiyetlerini aksetmeli ve bunu yaparken bahis konusu bu değerlere riayet etmeli, bir şekilde sahip çıkmalıdır.

Umumiyetle durum böyle iken bilhassa "toplumcu ve gerçekçi fikir" in cemiyetten yana olduğuna göre, tabîî olarak cemiyetin maddî ve manevî değerlerine riayet etmeli, onlara sahip çıkmalıdır. Aksi takdirde "toplumculuk" ve "gerçekçilik" niteliğini kaybetmiş, bir başka şeye dönüşmüş olduğunu söylemek mümkündür; Zira şu ana kadar varılan neticelere göre, söz konusu bu fikrin en temel şartlarından biri, cemiyetin maddî ve manevî değerlerine riayet etmek ve bir şekilde onlara sahip çıkmaktır.

⁹⁷ A.e., s. 189.

⁹⁸ A.e., s. 173.

1.1. TÜRK EDEBİYATINDA TOPLUMCU VE GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI

Türk edebiyatında "toplumcu ve gerçekçi fikir" in menşesine ve gelişme seyirine bakıldığında, bu fikrin, özellikle Türk cemiyetinin ruhuna yabancı olan "sosyalizm", tenevvü ve ona binaen içtimai farklılığa ve dolayısıyla, cemiyetin hususiyet ve hassasiyetlerine riayet etmeyen "batılılaşma" ve Türk cemiyetinin maddî ve manevî gerçeklerini, çoğu zaman nazar-ı dikkate almayan "Türkçülük" gibi hareketlerin aksine, Türk cemiyetinin içtimai farklılığına ve ona binaen hususiyet ve hassasiyetlerine riayet ederek cemiyetin maddî ve manevî değerlerine; inancına ve ananelerine ve kısacası süregelmış Türk mirasına ve özellikle zamanın derinliğine uzanan Türk tarihine sahip çıktığı anlaşılmaktadır.

Üstelik bahis mevzuu olan bu fikrin, alelhusus münhasır Türk hüviyetine karşı gösterdiği bu şuurlu hassasiyeti, çerçevesine dâhil olan sanatçıların hem söylev hem de yazılarında tespit etmek mümkündür; Söz misali, mevzu bahis olan bu fikrin öncülerinden Mehmet Akif Ersoy'un ve Necip Fazıl Kısakürek'in fikirlerine başvurup biraz ileride sunduğumuz kendi ifadeleri, söylediklerimizi bir şekilde teyit edebilmektedir.

Akif'in, *Kavâid-i Edebiyye* isimli eserinde, özellikle edebiyat sahasında, batıdan ne/ler alınması, ondan ne ve nasıl istifade edilmesi gerektiği konusunda verdiği şu ilerideki izahattan, onun Türk cemiyetinin hayat-i içtimâyesinin gerçeklerine, tahavvülât-ı fikriyesinin detay ve inceliklerine ve umumiyetle yaşadığı o dönemin hususiyet, hassasiyet ve gerçeklerine ne kadar vakıf olduğu, doğrudan doğruya veya dolaylı bir şekilde anlaşılması mümkündür. Bununla birlikte burada en dikkat çekici noktalarından birisi ve bir bakıma da bu akımın umumiyetle edebiyata yönelik tasavvurunu ve bir şekilde de kendi edebî anlayışını açıkça tebellür ettiren amil, " *Edebiyatı insâniyete hâdim bir fenn-i müstakil*" olarak telakkisidir. Ve dolayısıyla da bu açıdan bakıldığında, cemiyet, edebiyata değil, edebiyatın, cemiyete tâbi ve ona göre de cemiyetin maddî ve manevî değerlerine, süregelmış mirasına hâdim olması gerektiği söylenebilir:

"Efendiler, bizim Garp edebiyatından istediğimiz, daha doğrusu edeceğimiz istifade onların bütün hissiyatına hattâ bütün âdâtına tercümân olarak bu millet-i merhûmeye anlamayacağı, anladığı sûrette de zevk alamayacağı birtakım u'cûbeler okutmak; yâhûd halkın zevk-i behîmîsini okşayacak, zâten sallanıp duran ahlâk-ı umûmiyyeyi temelinde yıkacak numûneler göstermek değildir. Gözümüzü açmalı, aklımızı başımıza almamız da Edebiyatı insâniyete hâdim bir fenn-i müstakil telâkkî ederek teâlîsine onlar gibi çalışmalıyız; şerâitini câmi bir eser-i edebî nasıl oluyor, ne gibi hazırlıklar istiyor, buralarını onlardan öğrenmek muntazam, muayyen planlar, metîn, muhkem usuller takîb etmeliyiz."⁹⁹

Necip Fazıl Kısakürek de, yaptığı bir röportajdan iktibas ettiğimiz ilerideki bu karede görüleceği gibi, Türk cemiyetinin hususiyetlerini göz önünde bulundurarak taklitçiliği ve/ya kopyacılığı şeklen ve manen reddedip batıdan istifade edilme meselesine belirli şartları da ortaya koymaktadır:

"Erkekçe - İyi örnekleri oradan (batıdan) getiriyoruz ama...

-Kısakürek - İnsan olmak lâzım... İnsan olmak... Hakikatin herkesin falıdır. Nitekim hadis var: Mümin hakikati nerede bulursa malı gibi alır. Ama bu almak kopya etmek değildir. Biz kopyada bile beşinci sınıfız. Bizde büyük kopillerden başkası yetişmemiştir. Biz kendimizde tefekkür manada bir istidatsızlık tespit etmek mevkiindeyiz. Kusuru bilmek ona göre çalışmak için bu tespitin yapılması şart. Yeni döller, fikir dölleri elde etmek."¹⁰⁰

Dolayısıyla, yukarıya aldığımız bu iki alıntıda görüldüğü gibi, diğer bazı fikrî akımların aksine, bahis mevzuu olan bu akımın en önemli hususiyetlerinden biri, Türk cemiyetin içtimalı farklılığına ve ona binaen millî kimliğine ve münhasır niteliklerine riayet ederek sahip çıkmasıdır.

Bununla birlikte bahis konusu bu fikrin, Muasır Türk Edebiyatında umumî manzarasını gözler önüne serildiğinde, önceki ve bu kısımda da gösterilmeye çalışıldığı kendi husûsiyetlerini ihtivâ eden ürünlerin, diğer edebî ürünlerle kıyasla

⁹⁹ Mehmet Akif Ersoy, **Kavâid-i Edebiyye**, haz. Yusuf Turan Günaydın, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2016, s.23.

¹⁰⁰ Osman Selim Kocahanoğlu, **a. e.**, s. 506.

oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu nitelikleri içeren edebî ürünler ise, bâhusus Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve onların takipçilerinden, özellikle Rasim Özdenören ve Erdem Bayazıt'ın ve hattâ Nuri Pakdil, Mehmet Âkif İnan ve Sezai karakoş'un da söylev ve yazılarında tespit etmek mümkündür.

Alelhusûs bu fikrin öncüsü sayılan Mehmet Âkif Ersoy'un ilk safahat kitabının bir kısmı, daha önce Sıratımüstakîm dergisinde yayımlanırken "Safahât-ı Hayattan" genel başlığı altında çıkması¹⁰¹ bir açıdan manidâr olduğu denilebilir; Zira böylece, bir açıdan kendi sanatının kaynağını ve hattâ kendi ilkelerinin ve seyir çizgisinin mühim bir mihverini açıklamış olur. O da, başkası değil, gerçekte fiilen yaşanan hayattır;

"Fatih Câmî'i, Hasta, Küfe, Meyhâne... gibi hayattan safha ve sahnelerin ele alınıp işlenildiği menzûmelerdi."¹⁰²

"Safahat" adı "safhalar, hayattan görüşler, manzaralar" manasına gelmektedir...

Birinci Kitap: Safahat

Tamamı 3084 mısradır. 44 manzumedan meydana gelir. 1911, 1918 ve 1928'de üç kere basılmıştır.

Bu kitaptaki şiirlerde, beşerî ve içtimâî dert ve mes'eleler ele alınmıştır. Fakırlık, hastalık, çaresizlik, câhillik ve istibdat gibi olumsuzluklar, meyhane ve kahvehane gibi zararlı mekânlar ayrıntılarıyla ve zararlarıyla canlandırılmış; iyilik, yardımlaşma, fedâkârlık ve merhamet gibi yüksek hisler işlenmiş; okuyucu çalışmaya, azme ve ümide teşvik edilmiştir. Camiin ve ibadetin telkin ettiği ulvîlikler ve imanın teselli edici kudretinin yanında, ilâhî âlemin sınırları karşısında insan ve idrâkinin hayret ve âcizlik hâli de dile getirilmiştir."¹⁰³

¹⁰¹ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990, s. XIII.; M. Fatih Andı, "SAFAHAT - BİRİNCİ KİTAB'IN DEVRİNDE UYANDIĞI AKİSLER", **İlmî Araştırmalar**, S. 1, 1995, s. 39-60.; M. Ertuğrul Düzdağ, **Mehmet Akif Ersoy**, 2. bs., Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 1997, s. 32.; Üstelik Safahat ve Mehmet Akif Ersoy ile ilgili fikrîsel bilgiler için bkz: Hasan Akay, **Doğrulukça Artan Ekmek (Şiir İncelemeleri)**, İstanbul, Şule Yayınları, 2016, s. 31-93.

¹⁰²Safahat, a. e., s. XIII.

¹⁰³ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, 4. bs., İstanbul, Çağrı Yayınları, 2010, s. 22-23.

Dolayısıyla buradan hareketle, bâhusus bu fikrin hareket noktası, Türk insanının ve bu insanın hayatı ve özellikle onun özünü ve husûsiyetlerini ve ona göre de, kendi farklılığını teşkil eden âmiller ve onun muharriki ise, bir şekilde bu cemiyete ve dolayısıyla bu cemiyetin maddî ve manevî oluşumunu teşkil eden maddî ve manevî bünyelere hizmet etmenin olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca, Âkif'in, ileride sunduğumuz bir alıntıda görüleceği gibi, "hakikat, hayât, müşâhede her eser-i edebînin şerâit-i esâsiyesindendir" şeklinde bir tespitte bulunarak hem kendi edebî anlayışının önemli bir boyutunu ortaya koymakta hem de bir bakıma mensûp olduğu sözünü ettiğimiz bu edebî akımın hareket noktası ve seyir çizgisinin önemli bir tarafını gözler önüne sermektedir. Âkif, yine Kavâid-i Edebiyye isimli eserinde şöyle söylemektedir:

"Hakikat, hayât, müşâhede her eser-i edebînin şerâit-i esâsiyesindendir. Bu şerâiti ararsak her zamân böyle bulabiliriz. Hattâ hiç yoktan bir mevzû icâd edeceğimiz zamân bile işe tabîlik vermek için hakikat istinâdgâhımız olmalıdır. Yani hayât-ı hakîkiyeden alınmış olup mevzûmuzu tevsî'e imdâd edebilecek vekâyie, ahvâle mürâcaat etmeliyiz. sonra görmüş olduğumuz muhîtlerden, tedkik ettiğimiz şahıslardan istiâne etmeli, onlarla eşhâs ve muhîtât-ı muhayyilemiz arasında bir tetâbuk husûlüne çalışmalıyız.

Meselâ bir hâlet-i rûhiye, bir şahsiyet arıyorsunuz, değil mi? Yakından tanıdığınız adamları alınız; oldukları gibi gösteriniz. Yâhûd birinden bir çizgi, diğerinden bir çizgi alarak bu cüzlerden bir küll teşkil ediniz. Garbde yetişen meşâhîr hep bu sûretle muvaffak olmuşlardır.

Hayât-ı hakîkiye arasında bulunup alınmış bir hâlet-i rûhiye edîb için öyle metîn esâstır ki mevzûunu o sâyede pek kolay başa çıkarabilir. Bir sahneyi tasvîr etmek yâhûd bir takım eşhâsı muhâvere ettirmek husûsunda suûbete düştüğünüz zamân o hâlet-i rûhiye imdâda yetişerek güçlüğü bertaraf eder. Öyle ya! Mâdemki meydânda şöyle bir adam var; mâdemki siz de onu epeyce biliyorsunuz; artık tasvîrine çalıştığımız mevkîde o adamın ne yapabileceğini, ne düşünebileceğini ne söyleyebileceğini tahmîn için zorluk çekmezsiniz. Bu pek mühim bir şarttır ki dâimâ dikkat ister.

Sahrâvî bir manzara tasvîr edeceksiniz, öyle mi? bir köşeye çekilip az bir çalışacağınıza kıra çıkınız; kaleminizi hâzırlayın; meşhûdatınızı not sûretiyle zabta başlayınız. Yok, hâfızanıza güvenirseniz not almayarak yalnız muhîtinizi nâfîz bir nazarla temâşâyâ dalınız.

Dessâs, hîlekar bir adam göstermek istiyorsunuz, değil mi? Kıtlığı mı var! Gözünüzü etrâfa gezdirerek beğendiğinizi alınız!

Avâm arasında muhâvereler yürütmek ârzû ediyorsunuz. Halkın arasına karışınız; bir taraftan çenesi düşük adamları, bilhâssa kocakarıları dinleyiniz, bir taraftan söylenen sözleri edâsiyle, telaffuzıyla berâber zabt ediniz.

Size etrâfiyle malûm olan bir muhît intihâbı mes'elesi de kat'î, sağlam netîceler verir. Meselâ elinizde bir hikâye planı var. Lâkin vak'anın güzâr ettiği muhît size meçhûl olduğu için o planı tatbîk husûsunda müşkilât çekiyorsunuz. O zamân vak'ayı öyle muhayyel değil, lâkin sizce malûm olan hakîkî bir muhîte naklediniz. Görürsünüz ki planınız derhâl muvaffakiyetle tatbîk olunmaya başlar...

Hakîkat, hayât, müşâhede; işte san'at-ı edebiyeye hâkim olan üç esâs. Bütün mücâhedât-ı fikriyye bunlar üzerine istinâd etmek îcâb eder."¹⁰⁴

Ayrıca Âkif, illerideki mısralarda da, bir bakıma kendi edebî anlayışının bir başka boyutunu ve dolayısıyla şiirlerinin de mühim bazı özelliklerini şöyle ortaya koymaktadır:

"Bana sor sevgili kârî', sana ben söyliyeyim,

Ne hüviyyette şu karşında duran eş'arım:

Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;

Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım.

Şi'r için "göz yaşı" derler; onu bilmem, yalnız,

Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!

Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyliyemem;

¹⁰⁴ Mehmed Akif Ersoy, **Kavâid-i Edebiyye Edebiyat, Dil ve Eğitim Yazıları**, haz. Yusuf Turan Günaydın, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2016, s. 29-30.

Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!

Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa:

Oku, zîrâ onu yazdım iki söz yazdımsa."¹⁰⁵

Üstelik, alelhusûs sunduğumuz ilerideki alıntılardan, bahis konusu bu fikrin öncüsü sayılan Âkif'in ve umûmiyetle bu fikre mensûp olanların edebî anlayışlarının arka planını teşkil eden ve makûl diyebileceğimiz bazı sebeplerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeplerin mâhiyeti araştırıldığında, fayda âmili ve dolayısıyla da, cemiyete ve bir açıdan da insaniyete hizmet etmek gibi etkenlerin, ilk sıralarda geldiği görülmektedir. Söz misâli, Âkif ve en yakın arkadaşlarından biri olan Mithat Cemâl ile aralarında geçen ilerideki musahabat-ı edebiyede, Âkif'in mevzûbahis olan bu fayda âmiline ne kadar ehemmiyet verdiği açıkça tecellî etmektedir:

"- Hayyâm bence, Asyanın Leonard De Vinci'sidir. Sade san'atkâr değil, âlim de... heyet biliyor, riyaziye biliyor...

Akif sözümü kesiyordu:

- Peki ? Ne demek istiyorsun

-Yani demek istiyorum ki, itikadımca, Acemin en büyük şairidir Hayyâm.

Akif birdenbire duruyor, kaşlarını fesine kadar kaldırarak hayret ediyordu:

- Acemin en büyük şairi mi ?

- Değil mi yoksa ?

- Tabî ki değil.

- Acemde en büyük şair kim o halde?

- Sadî !

- Hani mekteplerde okuduğumuz Sadî?

- La Fontaine'de mekteplerde okunmuyor mu Çocuklara okutuyorlar diye büyük şair değil mi ?

¹⁰⁵ Safahat, a.e., s. 3.

Bu derece dümdüz olan bir edebiyat zevkine "hastayı" yazan adam nasıl katlanıyordu? kızılıordum:

- Sadf hani Gülüstan'ında iki kere iki hep dört eder, hani kıssadan boyuna hisse çıkarır, bu adam büyük şair de koca Hayyâm, asırlık fikirleri iki beyitle yıktığı halde; yahut koca Firdevsi, altmış bin beyitli kitap yazdığı halde (bu rakkamı İbnülemin Mahmut Kemalın evinde bir Cuma günü edebiyat tarihi müellifi Faik Reşat Beyden duymuştum.) büyük şair değil, öyle mi?

Akif nasılsa hâla kızmıyordu:

- Yanlış düşünüyorsun, diyordu; Hayyâm'ın kıymeti "intrinséq" bir kıymet değil... Kabul edilmiş fikirleri kabul etmemekten çıkan yalancı bir kıymet... parlayan birçok şeyler gibi.

Zavallı Akif bilmiyordu, Hayyâm'ı ben bu türlü parladığı için seviyordum.

- Ya firdevsî?

Bu sefer birden bire kızdı:

- Haaa! Bak, dedi; senin 60,000 beyitli Firdevsî'n yok mu Hani Avrupalıların da "Dünyaya gelen şairler içinde Homer'den sonra en büyüğü" dedikleri Firdevsî... onun 60,000 beyitli kitabı Bostan'ın sekiz beyitli hikâyesi kadar insanlığa hizmet etmemiştir, bunu bil."¹⁰⁶

Dolayısıyla, bir bakıma Âkife göre, edebiyatın en temel şartlarından birisi, faydalı olmasının gerekliliğidir ve ona binaen, ferde ve cemiyete ve onden ötürü de, bir şekilde insaniyete hizmet etmesinin de elzem olduğu denilebilir. Üstelik bu âmili, Âkif'in hem söylev, hem de yazılarında tespit etmek mümkündür. Ayrıca bu husûs, Âkif hakkında söylenen ve/ya yazılanlardan da anlaşılmalıdır; Söz gelimi, Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri* isimli ünlü eserinde Âkife yönelik şu önemli tespitte bulunmaktadır:

"Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur, denilebilir. Safahat, âdeta, muayyen bir nokta-i nazardan

¹⁰⁶ Mithat Cemal, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy Hayat - Seciyesi - Sanatı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986, s. 61-62.

tasvir edilen bir manzum romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, câmi, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mâzi, hâlihazır, hakikat, hemen hemen her şey Akif'in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve o bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtalarıyla anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz eder. Komik, trajik, öğretici, hamasi, lirik, hâkimane her edayı, her tonu kullanır. Bu suretle Akif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hattâ edebiyatı da aşar, onu hayatın ta kendisi yapar." ¹⁰⁷

Buna ilâveten, yaptığımız tespitlere göre, Âkif'ten sonra Türk edebiyatında söz konusu bu akımın en önemli müessisi ve temsilcisi olarak denebilecek meziyet ve husûsiyetlere sahip olan Necip Fazıl Kısakürek'in de, umûmiyetle söylev ve yazılarında ve bâhusus piyeslerinde, "toplumcu ve gerçekçi fikir" in yansımalarının açıkça tecelli ettiği görülmektedir. Bir dava adamı olarak ün salan ve hayatının önemli bir kısmını mücadelede geçiren Kısakürek'in, özellikle, kendi sanat anlayışına başvurulduğunda, ara sıra kendi "toplumcu ve gerçekçi" boyutlarını açığa vurduğu görülmektedir. Söz misâli ilerideki satırlarda yaptığı bir röportajdan iktibâs ettiğimiz bir karede görüleceği üzere, umûmiyetle sanat ve sannaat adamları, millette ve milletin hayatında ve alelhusûs milletin kendi istikbâlinde ne kadar müessir bir konuma sahip olduklarına dair kanaatini şöyle dile getirmektedir:

"-Milletlerin geleceğe uzanan hayatlarında sanatın ve sanat adamlarının bir ağırlığı var mıdır? Bu ilişki konusunda düşünceleriniz?

-Olsa gerek. Çünkü sanat bir milletin iç mayalaşmasını ifade eder. Mesele Büyük İskender, bir şehri zaptettiği zaman yıkılması emrini vermiştir. Yalnız ortadaki şair büsbütünü yerinde bırakmıştır. Eski Yunan'da da bunu görebiliriz, Perikles devrinde. Yani antik dedikleri büyük devirde. Bütün tiyatrodâ, felsefede, hepsinde. Onun için cemiyet şahsı

¹⁰⁷ Mehmet Kaplan, **Şiir Tahlilleri**, 7. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1981, C.1, s.174.

yoğururken, cemiyet yoğuracak şahıslar da tavuk yumurta, yumurta tavuk hesabı bir arada gelmektedir."¹⁰⁸

Üstelik *Çile* adlı şiir kitabının önsözünden alıntıladığımız şu ifâdesinden, kendi şairlik anlayışında sanatın, hayatla ve hakikatle ne kadar bağlı olduğu anlaşılmalıdır: "Sanat ve hayat, sanat ve hakikat üzerinde fikri olmayan, fikir tasası çekmeyen şair, bence, kuyruğu kıstırılınca ağlayan bir hayvancıktan farksız."¹⁰⁹

Yine sözünü ettiğimiz *Çile* isimli eserinin mukaddimesinde, kendince şairliğin gâyesine ve bâhusus cemiyete karşı olan vazifesine şöyle temâs etmektedir:

"Cemiyet gövdesinde şair, nazik ve tezatlı kaderi icabı, ya hayat rehberi bir hükümdar kafası, yahut Dârülaceze malı bir dilenci ayağı... O kendi üstün memuriyetine doğru yükseldikçe, şiirini "Mavi Sakal"ın odası gibi bir halvet bucağında mahfuz tuttuktan sonra, saraydaki başka odaların da teftiş hakkını yerine getirmekle mükellef...

Belki nihâi mânâda mes'ut ve mefkûrevî bir cemiyette şaire bu iş düşmez. Fakat ulaşılmaz bir gâye olan böyle bir cemiyet zaten bu dünyada hayal edilmezken, bir de, bizim cemiyetimiz gibi her mânânın en hor ve hakîr seviyeye düşürüldüğü bir toplulukta şairin vazifeleri, düşünün, ne kadar çetin ve büyük...

Ben şiiri, her türlü hasis gâyenin üstünde, doğrudan doğruya kendi zat gâyesine - sanat için sanat-, fakat kendi zat gâyesinin sırrıyla de Allah'a dâvâsının topluluğuna -cemiyet için sanat- bağlı kabul etmişim... İşte kitaplık çapta zuhuruma kadar beni bekleten ve bu zuhura mânâda ve maddede şekil veren baş ölçü! ..."¹¹⁰

Ayrıca Kısakürek'in, yine kendisi ile yapılan bir röportajdan iktibâs ettiğimiz ilerideki karede, tiyatro anlayışını dile getirirken, sanat ile cemiyet arasındaki ilişkiye ne kadar önem verdiği görülmektedir:

¹⁰⁸ Kocahanoğlu, a. e., s. 491.

¹⁰⁹ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, 81. bs., İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2015, s. 10.

¹¹⁰ Kısakürek, *Çile*, a. e., s. 12-13.

"- Şairliğinizin yanında güçlü bir tiyatro yazarlığınız da var. Bu sebeple tiyatro hakkında düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?

- O da şu: Tiyatro benim için içtimai davada en büyük bir vaaz kürsüsüdür. Aynı şairi her yerde bulacaksınız. İdeolocya Örgüsü'nde o şairin tefekkürü vardır. Şiir kitabında tahassüsü vardır. Tiyatro çok enteresan bir batılı keşiftir. Hayat donuyor o çerçevenin içinde. Dondurulmuş bir hayat. Orada da benim davamın şahıslara intikal etmiş, entrikaya intikal etmiş, vak'aya intikal etmiş şekli vardır. Bunlar hep sanatımın müştaklarıdır. Tıpkı petrolden çıkan müştaklar gibi... Mesela naylon çıkıyor, zift çıkıyor, o çıkıyor, bu çıkıyor vs."¹¹¹

Binaenaleyh Kısakürek'e göre tiyatro, sadece bir eğlenme ve/ya eğlendirme sahası değildir; Zira tiyatronun, aynı zamanda önemli ve hattâ hayatî denilecek kadar mühim başka boyutları daha vardır. Örneğin, bir dava kürsüsü olmasıdır. Kendi cemiyetine, ümmetine ve hattâ tüm insâniyete hitâp etmek için, vazgeçilmez bir dava kürsüsü olmasıdır.

Dolayısıyla da, umûmiyetle sanata ve bilhâssa tiyatroya müteveccih fikir ve düşüncelerinden, Kısakürek'in kendi sanat anlayışında cemiyetin, gerçeğin ve ona göre de, bir bakıma küllî fayda âmilinin ve dolayısıyla da, bir açıdan cemiyetçi ve gerçekçi fikrin ne kadar ayrıcalıklı bir mekâna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bâhusus *Parmaksız Salih* adlı piyesinin mukaddimesinden yaptığımız ilerideki alıntıda da, sanatın cemiyet ile ve cemiyetin gerçekte, bilfiil yaşanan hayatı ile bağlılığı ve dolayısıyla da Kısakürek'in cemiyetçi ve gerçekçi boyutunun da açıkça tecelli ettiği görülmektedir. Kısakürek, az önce sözünü ettiğimiz piyesinin önsözünde, piyesi ile ilgil şu mühim tespitte bulunmktadır:

"Namı diğer Parmaksız Salih"de, benim "millî" ve "mahallî"dan anladığım her şeyin tam mevcut olduğuna kaniim. Yerli renkler, muhitler, ocaklar; ve elle tutulacak, hatta her akşam tiyatroda ve seyirciler arasında benzerlerine rastgelinecek kadar hakikî ve tabîf

¹¹¹ Osman Selim Kocahanoğlu, **Türk Edebiyatında Necip Fazıl Kısakürek Hayatı-Sanati-Çilesi Hakkındaki Tüm Yazılar 1**, İstanbul, Ağrı Yayınları, 1983, s. 489.

"İsyân şiirleri bilirim sonra
Kelimeler ki tank gibi geçer adamın yüreğinden
Harfler harb düzeni almıştır mısralarda."¹¹⁴

Bu da bir bakıma, şairin ve şiirin gâyeleri sadece cemiyetin halihâzırında mevcûd olan ve/ya yakın ve/ya uzak istikbâlinde bulunabileceği sezilen sıkıntıları teşhir etmek ve hattâ onlara çare bulmaya çalışmakla yetinmemesi gerektiği anlamına gelmektedir; Zira gerekirse cemiyetin uğruna ister savunmakta, isterse saldırmakta faal bir rol deruhte etmesinin gerekli olduğunu söylemek mümkündür. Bu da Hassan b. Sabit'in kendi şiirlerini, İslâmiyeti ve müslümanları savunmak ve müşriklere saldırmak için, bir silah olarak kullanması ve ondan dolayı da, peygamberin desteği ve teşvikine nâil olmasının olayı çağrıştırmaktadır;

"Haz. Peygamber Efendimiz'in Medine'ye hicreti esnasında Müslüman olan Hassan b. Sabit, Resulullah ve arkadaşlarını hicveden 'Abdullah b. ez-Zibe'ra, 'Amr b. el-Âs ve Ebû Sufyân b. el-Hâris gibi müşrik şairlere karşı etkin bir mücadele örneği verdi. Durumdan hoşnut olan Haz. Peygamber, onu şiir söylemeye teşvik ederek onun hakkında şu duada bulundu: "Ey Allah'ım, onu Ruhü'l-Kuds ile koru, destekle". Haz. Peygamber, devrin Müslüman şairleri arasında ona özel bir yer vermiştir. "Abdullah b. Ravaha ve Ka'b b. Mâlik ile karşılaştırarak onların sadece söylemekle yetindiklerini, fakat Hassan gibi etkili olamadıklarını ifade etmiştir.

Haz. Resulullah'ın ona şöyle dediği rivayet edilir:

"Onları hicvet. Yemin ederim ki senin onları hicvetmen zifiri karanlıkta okun isabet etmesinden daha etkilidir. Onları hicvet Zira Cebrail seninle beraberdir Ebu Bekr'e git, sana onların tarihi vakalarını ve neseplerini anlatsın"¹¹⁵

¹¹⁴ Şiirler, a. e., s. 81.

¹¹⁵ Ömer Lütü Ersöz, "İSLAMIN ŞİİR VE EDEBİYATA BAKIŞI", (Çevrimiçi) <http://omerlutfiersoz.blogcu.com/islam-in-siir-ve-edebiyata-bakisi/20228537> 19 Aralık 2019.

Buna ilâveten, yukarıdaki alıntıda geçen bilgilere dayanarak bu fikir ve bu fikre mensup olanların edebî anlayışlarının esâsî kaynaklarından biri de, bir şekilde açıklanmış olduğunu söylemek mümkündür. O da cemiyetin inancı ve süregelmiş manevî mirasıdır. Bu da bir bakıma, bu akımın toplumcu ve gerçekçi boyutunun önemli bir şikkını göstermektedir.

Ayrıca Âkif'in ve Kısakürek'in takipçilerinden Sezai Karakoç, Nurî Pakdil, Mehmet Âkif İnân ve alelhusûs Râsim Özdenören'in söylev ve yazılarında da, "toplumcu ve gerçekçi fikir" in yansımalarını tespit etmek mümkündür. Fakat çalışmanın gerektirdiği üzere, biz burada sadece bu akımın öncüsü sayılan Âkif'i ve tezin ikinci bölümüne örnek aldığımız Erdem Bayazıt'ı da, örnek olarak göstermekle yetinmek zorundayız.

1.1.1. Mehmet Âkif Ersoy

Türk edebiyatının en önde gelen simalarından biri olan Mehmet Akif Ersoy'un, alelhusus Millî mücadelede kendi vatanının bekası ve milletin istiklâli için çok ciddi bir rol oynaması, Türk İstiklâl Marşı'nı da yazması, şüphesiz Türk cemiyetinin maddî ve manevî tekevvünün ve bünyesinin mütenevvi dairelerindeki yeri ve ehemmiyetinin önemli bir boyutunu göstermektedir. Üstelik bhusus Türk devletin farklı müesseselerinde ve özellikle de cemiyetin çeşitli münasebetlerinde, İstiklâl Marşı şiirinin berdevam okunması, millî mücadele sürecinde genelde cemiyetin ve özelde askerlerin kuvve-i maneviyelerinin çatısını yüksekte tutmak ve düşmanlar karşısında cesaretlerini artırmak için de verdiği söylev ve yazdığı şiirler de, o şiirlerin verildiği, yazıldığı ve okunduğu bu münasebetlerin ehemmiyetinden dolayı hep milletin fikir ve şuurlarında canlılığını muhafaza etmektedir. Bu da bir bakıma, vatan ve vatanın istiklâlinin, millet ve milletin hürriyetinin anılması paralelinde Akif'in de anılmasını sağlamaktadır.

Üstelik umumiyetle, hem kendini, hem de kendi sanatını, vatanına, milletine ve ümmetine hizmet etmek yoluna koyması ve dolayısıyla da, söylev ve yazılarıyla ve üstlendiği ehemmiyetli görevler ile genelde Türk cemiyetinin yeni teşekkülünde, özelde de, bu cemiyetin kültürel hayatı ve bhusus kendi fikrî ve edebî oluşumunda da mühim bir rol de oynaması, elbette Akif'in üstünlüğüne, önderliğine ve her

şeyden önce, kendi vatanına ve milletine olan ihlâs ve samimiyetine açık bir delil olduğunu söylemek mümkündür.

Dolayısıyla da, bu müteaddit zaviyelerden bakıldığında, Akif'in şiirlerinde "toplumcu ve gerçekçi fikir" in yansımalarına değinilmeden evvel, kendi sanatına ve bir şekilde de, onun Türk edebiyatındaki yerine, kısaca temas edilmesi gerekli olduğu gözükmemektedir; Zira yukarıda izah edilmeye çalışıldığı gibi, Akif, çok boyutlu bir sanatçı olmasının yanı sıra Türkiye'nin mütenevvi sahalarında ciddî bir şöhret ve etkiye sahiptir. Ona göre, ilerideki satırlarda öncelikle, Akif'in sanatının ve Türk edebiyatındaki yerinin bariz bazı boyutlarına özetle üzerine durulmaya çalışılacaktır;

Öncelikle -daha önce de değinildiği gibi-, Akif'in en önemli hususiyetlerinden birisi, şuurlu cemiyetçi ve gerçekçi ve dolayısıyla mücadeleci bir kişiliğe sahip olmasıdır. Dolayısıyla, hem kendini, hem de kendi sanatını, vatanına, milletine ve ümmetine hizmet etmek yoluna koyması, bu meziyetinin mühim bir ma'kesi olduğu denilebilir. Akif'in bu boyutunun, alhusus millî mücadelede, oynadığı rolde tecelli ettiği de söylenebilmektedir. Özellikle, Mehmet Kaplan'ın "*Atatürk Milliyetçiliği Açısından Mehmet Akif Ersoy*" isimli makalesinden iktibas ettiğimiz ilerideki alıntısı, bir şekilde demin söylediklerimizi teyit edebilmektedir:

"Millî değerler uğruna kahramanlık duygusu bakımından Atatürk ile Akif arasında tam bir uygunluk vardır. Atatürk, bilindiği gibi Çanakkale Savaşı ile tarih sahnesine çıkar. Çanakkale Savaşını ise Türk edebiyatında en iyi Akif anlatır. Atatürk'ün kahramanlık bakımından ikinci büyük başarısı, İstiklâl Savaşını kazanmasıdır. İstiklâl Savaşı sırasında Türk milletinin ruhuna hâkim olan temel değerleri, şiir ile en iyi ifade eden de Mehmet Akif'tir."¹¹⁶

Ayrıca Akif'in mühim bir başka boyutunu, ilerideki alıntıyla ortaya koymak mümkündür:

¹¹⁶ Mehmet Kaplan "*Atatürk Milliyetçiliği Açısından Mehmet Akif Ersoy*", **Ölümünün 50 Yılında Mehmet Akif Ersoy**, Haz. Marmara Üniversitesi, İstanbul, M. Üniversitesi Yayınları, 1986, s.3.

"Devrine kadar da, hatta belki ondan sonra da, Akif kadar şiiri sokağa, kalabalıklar arasına, alelade insanlar arasına sokan bir şair bulunamaz... Akif'in şiirlerinde cemiyet meselelerine temas etmesi, bir takım yaraları deşmesi, çağdaşları olan diğer şairler gibi bir masa başında düşünülen veyahut pencereden seyredilen bir cemiyetin sezdirdiği yapmacık bir fakir-fukara edebiyatı değildir."¹¹⁷

Dolayısıyla "Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur, denilebilir. Safahat, âdetâ, muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer"¹¹⁸

Onun için de, bir bakıma Akif'in adının, Cemâleddin Efgânî, Muhammed Âbdo ve Muhammed İkbâl gibi, vatanperverliğiyle, millet ve ümmetin sevgisiyle ve öncülüğüyle ile de tanınan isimler ile sık sık anılması, gayet tabî gözükmektedir; Zira adları geçen bu isimler gibi, Akif de, hem ümmetine, hem de vatanına ve milletine kendini adanmış bir Türk sanatçıdır.

Yukarıda yaptığımız bu kısa temellendirmeden sonra, şimdi Akif'in toplumcu ve gerçekçi boyutuna yakından temas edebileceğini düşündüğümüz bazı noktalara değinmeye çalışacağız; Zira ileride görüleceği gibi, bahis konusu bu noktalara değinmek, bilhassa Akif'in şahsiyetini ve kendi sanatını doğru bir şekilde anlamamıza yardımcı olacaktır. Ona binaen, ilerideki satırlarda, bahsini ettiğimiz bu noktalar üzerinde durulmaya çalışılacaktır;

Yaptığımız tespitlere göre, Akif'i değerlendirirken ve alehusus toplumcu ve gerçekçi boyutunu ele alırken, özellikle üç önemli husus dikkate alınmalıdır; Zira ileride görüleceği gibi, sözünü ettiğimiz bu hususlar, bilhassa Akif'in, toplumcu ve gerçekçi niteliğine doğru bir şekilde nüfuz etmek için, ciddi bir ehemmiyeti haizdir.

Bahis konusu bu hususları şöyle özetlemek mümkündür:

1- Akif'in "toplumcu ve gerçekçi" boyutunu ele alırken, bahusus, Türk cemiyetinin hususiyet ve hassasiyetleri, aleddevâm nazar-ı dikkate alınması

¹¹⁷ Köksal Alver, "Mehmed Akif Şiirinin Sosyo-Politiği Üzerine", **Hece Dergisi**, S. 133, 2008, s. 353.

¹¹⁸ Mehmet Kaplan, **a. e.**, C.1, s.174.

gerekmektedir; Zira bilindiği üzere, her cemiyet, tarih boyunca teşekkül edegelen ve ondan dolayı da, onu farklı kılan muayyen maddî ve manevî hususiyetlere sahiptir. Dolayısıyla da, bu hususiyetleri nazar-ı itibaren alınmadan, bilhassa Akif gibi, toplumcu ve gerçekçi bir sanatçıyı değerlendirmek gayr-i mantikî gözükmektedir; Zira bilindiği üzere, Akif ve Akif gibi toplumcu ve gerçekçi sanatçıların hareket noktalarının, başka değil, yaşadıkları cemiyetin ve bahusus o cemiyetin hâlihazırında yaşanan gerçeklerin olduğu denilebilir. Dolayısıyla cemiyetin hususiyetlerini daima göz önünde bulundurmamak ihtiyârî değil, aksine ıztırar olduğunu söylemek mümkündür.

Mehmet Akif İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine* adlı eserinde, bu hususiyet ve dolayısıyla da, içtimalı farklılık meselesine yönelik şu önemli tespitte bulunmaktadır:

"Bir millet diğerinden farklı kılan, onun kendine mahsus özellikleridir. Bir Fransız bir Çinli veya İspanyol gibi değildir. Fizikçe olan benzeşmezliğinin yanında, tamamen ayrı bir insan olarak oluşmuştur. Bir Finlinin ancak tebessüm edeceği bir fıkraya, bir İtalyan kahkaha ile güler. Her milletin eşyaya bakışı, hayat yorumu, zevkleri, duygu yanı, farklı bir gelişme göstermiştir. Zaman her millete onun hususiyetine uygun düşen ayrı bir tarih, sanat, tefekkür, dil vermiştir. Daha doğrusu, o milletin yetiştirdiği kabiliyetler, kendi milletlerine bunları vermektedir."¹¹⁹

Ayrıca, Vasfi Mahir Kocatürk; "Başka bir muhitten getirilen filiz başka bir toprakta kök salmadığı gibi başka bir cemiyetten getirilen bir sesle de başka bir cemiyetin ruhuna hitap edilemez."¹²⁰ ifadesiyle, bu meselenin bir boyutunu da ortaya koymuş olur.

Dolayısıyla da, bahusus içtimalı farklılığa ve ona binaen cemiyetin hususiyet ve hassasiyetlerine riayet etmemek, ciddi sonuçlara yol açabilmektedir. 1972 yılında

¹¹⁹ Mehmet Akif İnan, **Edebiyat ve Medeniyet Üzerine**, 3. bs., Ankara, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2012, s. 16.

¹²⁰ Vasfi Mahir Kocatürk'ten naklen bkz. Yılmaz Daşcıoğlu, Elmas Karakaş, "CUMHURİYET DÖNEMİ EDEBİYAT TARİHLERİNDE ULUS İNŞASI ARACI OLARAK İDEOLOJİK ÜSLÛP", **Tyb Akademi dergisi**, S. 10, 2014, s. 12.

yapılan Uluslararası Yunus Emre Semineri'ne katılmak üzere Türkiye'ye gelen, İtalyan Türkolog Prof. Anna Masala, bazı Türk yazar, sanatçı ve gazetecilerine hitaben söylediği ilerdeki ifadeler, bu konuda söylediklerimizi teyit edebilmektedir:

"Bu sarayda (Topkapı Saray) yaşayan insanlar (Osmanlılar) büyük düşmanları biz batılılar için. Ama siz onların yanında ve bizim karşımızda ve taklitçi zavallıdır. Bize benzemeye çalışıyorsunuz, artık biz sizden korkmuyoruz ve sizi hiç önemli bulmuyoruz. Fakat onlar (Osmanlılar) önemli ve büyük düşmanlardı, onları yenmek için ittifaklar yapıyorduk. Siz bize benzemeye çok uğraşıyorsunuz ve çok da küçülüyorsunuz. Artık sizi yenmek bizim için hiç mesele değil..."¹²¹

Ayrıca Ahmet Kabaklı da, Türk cemiyetinin husûsiyetlerine riâyet etmemenin ve batıyı taklit etmenin getirdiği bazı olumsuz sonuçlara şu ifadesi ile temâs etmektedir: "Hayat memleketten, aydın da bu hayattan kopmuştur."¹²²

Üstelik, bazı mefhumların da değişmesi, bâhusus millî hüviyete ve ona göre de, bu hüviyetin husûsiyetlerine riâyet etmemenin en bâriz sonuçlarından biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu da, alehusus sanatın anlayışı, telâkkisi ve onun ölçütlerinin değiştirilmesinde de görülebilmektedir. Bu gerçeğin önemli bir tarafı, Cemal Şakar tarafından şöyle dile getirilmektedir:

"...Sanatın işlevi oyun, eğlence ve haz olarak belirginlik kazandı. Tabii ki sanatın böylesine 'serbestleşme'sinde genel ahlaki değerlerden kopmasının payı büyük oldu. Modernizmle birlikte neyin neye göre değerlendirileceği, ahlaki bir değerlendirme olmaktan çıkıp insanın hallerine göre belirlendi. Aslında bu gelişmeler kelimenin tam anlamıyla 'dünyanın çivisinin çıkmasıydı'; insan da ip'ten kopmuştu zaten. ipten kopmuş insan, sanatın merkezine de kendi hallerini yerleştirdince iyi ile kötü, güzel ile çirkin, bu hallere uygun olarak izafileşti. Neyin iyi, neyin kötü, neyin güzel, neyin çirkin olduğu keyfî olarak belirlenebilir olunca, değerler alt-üst edilebilir bir hale geldi...

¹²¹ Mustafa Miyasoğlu, **Kültür Hayatımız**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999, s. 138.

¹²² Ahmet Kabaklı, "Manevi Hayat Ve Şiir", **Türk Edebiyatı Aylık fikir ve Sanat Dergisi**, S. 92, s. 3.

(Üstelik) Modernist estetik böylesi bir vasıtantta doğdu ve sanatın tarihi boyunca ilk kez çirkinin güzelliğinden, kötünün iyiliğinden söz edilebilir oldu. Kötü, çirkin ve zararlı olanı, tarih boyunca kendi sınırlarının dışında tutmuş olan sanat, modernizmle birlikte sınırlarını yitirdi ve bu sınırsızlık içinde serkeşleşti."¹²³

Dolayısıyla, tüm bunlara istinaden, Âkif'in "toplumcu ve gerçekçi" boyutu üzerinde durulurken, bahsini ettiğimiz bu âmili nazar-ı itibâre alınmasının gerekli olduğu denilebilir. Zira bunu yapmaksızın, özellikle, Âkif'in bahis konusu toplumcu ve gerçekçi yanını ele alıp değerlendirmek doğru olmayabilir. Çünkü bilindiği gibi, Âkif, cemiyetçi ve gerçekçi bir Türk sanatçıdır. Dolayısıyla, kendi hareket noktası başkası değil, münhasırlığıyla Türk cemiyeti ve ona göre, maddî ve manevî husûsiyet ve hassasiyetleriyle Türk insanıdır. Ona göre de, bir bakıma Âkifi değerlendirirken dayanılacak ölçütlerin önemli bir kısmını, cemiyetin küllî bünyelerinin ve dolayısıyla da kendi farklılığının teşkil etmesinin gerektiği söylenebilmektedir.

2- Akif'in yaşadığı dönemin hususiyetlerini de, nazar-ı itibaren almak elzemdir. Zira bilindiği gibi, Akif'in yaşadığı dönem, Türk tarihi boyunca en müstesna dönemlerden biri sayılmaktadır. Yaklaşık altı yüzyıl boyunca kendi kudretini, üstünlüğünü ve onun tekevvünü itibariyle de, kendi müstesna lığını sürdüren bir nizamın çöküşü ve onun yerine kendi teşekkülü bakımından, çok muhtelif bir iktidarın kuruluşu ve ona göre de, ikisinin arasındaki oluşturulan boşluğun derinliği, elbette bu dönemin giriftliliğinin paralelinde de, onun müstesnalığının ancak bir manzarasını gösterebilmektedir; Zira bilindiği üzere, böyle bir olay, bir ümmetin tarihî seyri boyunca, ancak birkaç kere yaşanabilir.

3- Akif'in "Sanat, cemiyet içindir" ilkesini benimsemesinin menşei ve dolayısıyla da, hem kendini, hem de kendi sanatını, kendi vatanına ve milletine adanmasının arka planındaki gizli olan sebepler de dikkate alınmalıdır; Zira alelhusus Akif'in şahsiyetini anlamaya ve sanatını değerlendirmeye çalışırken ve özellikle, bahis konusu bu değerlendirmenin seyir çizgisini belirtirken, söz konusu bu sebeplerin, mühim bir role sahip olduğu tahmin edilebilir. Üstelik bu amillerin

¹²³ Cemal Şakar, **Edebiyat Ne Söyler**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014, s. 31.

ehemmiyeti bilhassa Akif'in kendi söylev ve yazılarından da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, özellikle bu amillerin üzerinde daha detaylı bir şekilde durmak gerekli olduğu düşünülmektedir. Ona binaen ilerideki satırlarda, bahsini ettiğimiz bu amillerin önde gelenlerini ele alıp incelemeye çalışacağız;

Yapılan tespitlere göre, Akif'in bahis konusu bu edebî anlayışının kaynağının, birkaç sebebe atfedebilmesi mümkündür. Fakat burada sadece çalışmanın konusuna yakından temas eden iki mühim nedene değinilmeye çalışılacaktır. Bu iki nedeni şöyle özetlemek mümkündür;

1- Bu amillerin birincisini, sadece Akif değil, aynı zamanda söz konusu bu akımın diğer mensuplarına da isnat etmek mümkündür; Zira ileride görüleceği gibi, bhusus bu amil, mevzu bahis olan bu akımın en önde gelen niteliklerinden biri addedilebilmektedir. Çünkü hem Türk cemiyetine ve söz konusu bu cemiyetin hayatına yakından temas etmekte, hem de süregelen Türk edebiyatının teşekkülünde de, çok mühim bir rol oynamaktadır; Yani din ve imân meselesidir.

Akif, kendisi müslüman ve aynı zamanda müslüman bir cemiyetin üyesidir. Üstelik de, hem dindarlığı, hem de hafızlığı ile tanınmaktadır. Ayrıca bu husus, Akif'in söylevleri, yazıları ve onun hakkında yazılanlarından da anlaşılmaktadır. Ona istinaden, İslamiyet'in emir ve yasaklarının, bir şekilde Akif'in kendi şahsiyetine, hayatına ve sanat anlayışına da yansıdığına göre, İslâmiyete başvurup bilhassa, dinin amele ve ona göre de, söze ve söz söylemeye dair emir ve yasaklarına vâkıf olmak, bir bakıma Akif'i ve kendi edebî anlayışını yakından tanımamıza yardımcı olabilmektedir. O sebepten dolayı, ilerideki satırlarda, Kur'an'a ve hadise başvurup bu konuya yakından temas eden bazı ayet ve hadisleri sunarak Akif'in şahsiyetine ve edebî anlayışına ışık tutmaya çalışacağız:

"De ki: "durmadan bir şeyler yapın; yaptıklarımızı Allah da, peygamberi de müminler de görecektir. Sonunda, gizliyi de açığı da bilen huzuruna çıkarılacaksınız ve O size yapmış olduklarınızın ne olduğunu verecek."¹²⁴

"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?"¹²⁵

¹²⁴ Tevbe, 9/105.

"Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti. O ağaç, rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller getirmektedir. Kötü sözün misali de kökü yerden sökülmiş, ayakta duramayan kötü bir ağaçtır. Allah sağlam söze iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sağlam tutar; Allah zalimleri de şaşırır ve Allah dilediğini yapar."¹²⁶

"Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse gerçekten büyük bir kazanç elde eder."¹²⁷

"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır."¹²⁸

Ayrıca pek çok hadiste umumiyetle amele ve hususiyetle söz söyleme konusuna değinilmiştir. Biz burada sadece konumuza yakından temas eden hadislerin bazılarını sunmaya çalışacağız:

"Ebu Berze el-Eslemî (rad.anh)'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse akrabasına iyilik etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse ya faydalı söz söylesin veya sussun!"¹²⁹

"Ebu Hüreyre radiyallahu anh'ten rivayet edildiğine göre Nebî salallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

"Kul, Allah'ın hoşnut olduğu bir sözü önemsemeksizin söyleyiverir de Allah onun derecesini yüceltir. Yine bir kul Allah'ın gazabını gerektiren bir sözü hiç önemsemeksizin söyleyiverir de Allah onu bu sözü sebebiyle cehennem dibine atar."¹³⁰

¹²⁵ Kiyâme, 75/36.

¹²⁶ İbrâhîm, 14/24-27.

¹²⁷ Ahzâb,33/70-71.

¹²⁸ Âl-i İmrân, 3/110.

¹²⁹ Buhari, Nikâh 80, Edeb 31, 85, Rikâk 23; Müslim, İmân 74, 75, 77. Ayrıca bkz. Ebu Dâvûd, Edeb 123; Tirmizî, Kiyâmet 50; İbni Mâce, Edeb 4.

"Muâz İbni Cebel radiyallahu anh şöyle dedi:

- Ya Resûlallah! Beni cennete girdirecek, cehennemden uzaklaştıracak bir iş (amel) söyle bana, dedim.

- "Çok büyük bir şey istiyorsun. Ancak bu, Allah'ın kolay kıldığı kişi için pek kolaydır: Hiçbir şeyi ortak koşmadan yalnızca Allah'a kulluk edersin. Namazı dosdoğru kılarırsın. Zekâtı verirsin. Ramazan orucunu tutarsın. Gücün yeter, imkân bulabilirsen haccedersin" buyurdu. Sonra sözüne devamla:

"Şimdi sana hayır kapılarını haber vereyim mi? Oruç kalkandır. Sadaka, suyun ateşi söndürmesi gibi günahın azabını söndürür. Kişinin gece yarısı kıldığı namaz da günahı söndürür" buyurdu.

Bundan sonra Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem "korkuyla ve umutla Rablerine kulluk ettikleri için vücutları yataklarından uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez". Daha sonra Resul-i Ekrem şöyle buyurdu:

- "Sana bütün işlerin başını, ana direğini ve doruk noktasını bildireyim mi?"

Ben:

- Evet, bildiriniz Ya Resulullah! dedim.

- "İşin başı İslâm, direği namaz, doruğu cihattır" buyurdu.

Sonra:

- "Sana bütün bunların kıvamının kendisine bağlı olduğu şeyi (can damarını) bildireyim mi?" dedi.

Ben:

- Evet, bildir Ya Rasulullah! dedim. Bunun üzerine Haz. Peygamber dilini tuttu ve:

- "Şunu koru! buyurdu. Ben:

- Ya Rasulullah! Biz konuştuklarımızdan da sorgulanacak mıyız? dedim.

¹³⁰ Buhari, Rikak 23. Ayrıca bkz. Tirmizî, Zühd 10; İbni Mâce, Fiten 12

- "Annen yokluğuna yansın ey Muaz! İnsanları yüzüstü cehenneme sürükleyen, ancak dillerinin ürettikleridir!" buyurdu."¹³¹

"Ebu Hüreyre radiyallahu anh'ten rivayet edildiğine göre, Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem:

"Müflis kimdir, biliyor musunuz?" diye sordu. Ashap:

- Bizim aramızda müflis, parası ve malı olmayan kimsedir, dediler. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem:

"Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekât sevabıyla gelip, fakat şuna sövüp, buna zina isnat ve iftirası yapıp, şunun malını yiyip, bunun kanını döküp, şunu dövüp, bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da cehenneme atılan kimsedir" buyurdular."¹³²

"Ebu Bekre radiyallahu anh şöyle dedi: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem:

- "En büyük günahı size haber vereyim mi?" buyurdu. Biz:

- Evet, yâ Rasulullah, dedik. Resul-i Ekrem:

- "Allah'a şirk koşmak, ana babaya itaatsizlik etmek" buyurduktan sonra, yaslandığı yerden doğrulup oturdu ve "iyi belleğin, bir de yalan söylemek, yalancı şahitlik yapmaktır" buyurdu. Bu son cümleyi sürekli tekrarladı. Biz daha fazla üzülmesini arzu etmediğimiz için "keşke sussa" diye temennide bulduk."¹³³

Dolayısıyla Akif'in şahsiyeti, sanatı ve umumiyetle, kendi hayatındaki ciddiyetin ve ona binaen de, "sanat, sanat içindir." ilkesini değil, "sanat, cemiyet içindir." ilkesini benimsemesinin, en önemli menşelerinden birisi ve belki de en önemlisi, İslamiyet'in olduğu söylenebilmektedir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, Akif'in, ister şahsiyeti, ister hayatı ve isterse sanatındaki ciddiyet ve dolayısıyla, alehusus, vakte, amele ve özellikle, söze ve söz söylemeye değer ve önem vermesi, İslamiyet'ten de kaynaklandığını söylemek mümkündür; Zira

¹³¹ Tirmizî, İmân 8. Ayrıca bkz. İbni Mâce, Fiten 12

¹³² Müslim, Birr 59. Ayrıca bkz. Tirmizî, Kıyâmet 2

¹³³ Buhari, Şehâdât 10, Edeb 6, İsti'zân 35, İstitâbe 1; Müslim, İmân 143. Ayrıca bkz. Tirmizî, Şehâdât 3, Birr 4, Tefsîru sûre(4), 5

bilindiği gibi ve yukarıda da görüldüğü üzere, İslâmiyete göre, insan, belirli bir gaye üzere yaratılmış ve dolayısıyla da, yaptığı her işten sorumlu sayılmaktadır; Söz misâli, Kur'an'da, şöyle buyrulmaktadır; "Rabbine ant olsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak surette onların hepsini sorguya çekeceğiz!"¹³⁴ "kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür."¹³⁵

Ona istinaden, Akif'in, bahuşus, dindar ve hâfız olduğuna göre, bilinçli bir şekilde, dinin emir ve yasaklarını, umumiyetle kendi hayatında uygulayacağı ve ondan dolayı da, "sanat, sanat içindir." değil, aksine, sanatın, cemiyete ve ona binaen, cemiyetin maddî ve manevî tekevvününe, bünyelerine hizmet etmek için kullanılacak bir vesile olduğunu kabul edeceği muhakkaktır.

Üstelik şairler hakkında, Şu'ara Suresi'nde şöyle buyrulmaktadır:

"Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin? Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar, Allah'ı çokça ananlar ve haksızlığa uğratıldıktan sonra kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, neye nasıl dönüşeceklerini (başlarına nelerin geleceğini) yakında görecekler."¹³⁶

Sunduğumuz yukarıda bu ayetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından şöyle tercüme edilmiştir:

"İnkârcılar Kur'an'ın gayb âleminden verdiği haberleri şeytanların ilhamı, nazmını da şiir olarak telakki ediyor, dolayısıyla Haz. Peygamber'e kâhin ve şair diyorlardı. İşte bu ayetler onların bu tür temelsiz iddialarını reddetmekte; inkârcı şairlere gerçekleri arayanlar değil, ancak hevâ ve hevesleri peşinde giden, zevk ve eğlence düşkünlerinin tâbi olacağını bildirmektedir.

¹³⁴ Hicr, 15/92-93.

¹³⁵ Zilzâl, 99/7-8.

¹³⁶ Şu'arâ, 26/224-227.

“Her vadide dolaşmak” her konuya girmek, her konuda söz söylemek demektir. Gerçekten de –müteakip ayette belirtildiği üzere inançlı ve ahlâkî değerlere bağlı olanlar farklı olmakla beraber– öyle şairler de vardır ki bunlar her vadide dolaşır, iyi kötü, eğri doğru her konuya girerek toplumu etkilemeye çalışırlar. Sözleri ile yaptıkları birbirini tutmaz, yapmadıklarını söyler, söylemediklerini yaparlar. Bu sebeple onların peşinden dürüst insanlar değil, ancak sapkınlara gider (Elmalılı, V, 3649-3650). Bu nitelikte olan şiir ve şairle Kur’an ve Peygamber’i karşılaştırmak bile abestir.

Kur’an insanların sosyal ve kültürel hayatlarında önemli bir yer işgal eden şiiri ve şairleri mutlak olarak yermemiş, bilâkis şiirin iyisine ve güzeline insanları özendirmiştir. Kur’an’ın üstün ifade gücünü gören Araplar onu şiire benzetmişler, Haz. Peygamber’e de şair demişlerdir (bk. Enbiya 21/5; Sâffât 37/36; Tûr 52/30). Bu durum karşısında Kur’an kendisinin ne şair ne de kâhin sözü olduğunu, fakat Allah tarafından indirilmiş ilâhî bir kelâm olduğunu vurgulamış (bk. Hâkka 69/41-42) ve putperestlik döneminin İslâm ilkeleriyle ters düşen şiirini yermiştir. Nitekim 227. ayette özellikleri anlatılan gerçek müminler, müşrik dönem şairlerini yeren yukarıdaki hükmün dışında tutulmuşlardır. Bunlar söyledikleri şiirde gerçekleri dile getirirler; söyledikleriyle yaptıkları birbirine uygundur. Allah’ın birliği esasına dayanan tevhit dininin ilkelerini savunur, Allah’ı zikreder, O’nu yüceltirler. Yaptıkları iyi işlerle hem kendilerinin hem de toplumun yücelmesini ve yükselmesini gözetirler. Zulmün ve haksızlığın karşısında şiirleriyle mücadele verir, hakkı savunurlar. Sahih hadis kaynaklarında yer alan birçok hadiste de iyi maksatla kullanılan şiir, yukarıda kötülene şiirden istisna edilmiş, hatta özendirilmiştir (bk. Buhari, “Edeb”, 90; İbn Mâce, “Edeb”, 42). Meselâ Cahiliye döneminin önde gelen şairleri arasında yer alan ve Medine döneminin sonlarına doğru müslüman olan Lebîd b. Râbia’nın, “*Bilinmelidir ki Allah’tan başka her şey bâtıldır*” anlamındaki mısraı (Dîvân, s. 132), Haz. Peygamber’in “*şairlerce söylenmiş en doğru söz*” şeklindeki takdirine mazhar olmuştur (Buhari, “Menâkıbü’l-ensâr”, 26). Keza ashâb-ı kiram arasında Resûl-i Ekrem’in takdirlerini kazanmış başka birçok şair bulunmaktaydı. Bunların başında gelen Hassân b. Sabit’e, “*Müşrikleri (şiirleriyle) hicvet, bil ki Cebrâil de seninle beraberdir*” buyurmuştur.¹³⁷

Dolayısıyla, sunduğumuz yukarıdaki ayetlerin ve onlara yönelik yapılan tefsirlere bakıldığı zaman, şairlerin, iki ayrı gruba ayrıldıkları anlaşılmaktadır;

¹³⁷ bkz. (Çrvrimiçi)<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C5%9Euar%C3%A2-suresi/3156/224-227-ayet-tefsiri> ,10 Eylül 2019.

Birinci grup, "söyledikleri şiirde gerçekleri dile getirirler; söyledikleriyle yaptıkları birbirine uygundur. Allah'ın birliği esasına dayanan tevhit dininin ilkelerini savunur, Allah'ı zikreder, O'nu yüceltirler. Yaptıkları iyi işlerle hem kendilerinin hem de toplumun yücelmesini ve yükselmesini gözetirler. Zulmün ve haksızlığın karşısında şiirleriyle mücadele verir, hakkı savunurlar."¹³⁸

İkinci grup ise, "her vadide dolaşır, iyi kötü, eğri doğru her konuya girerek toplumu etkilemeye çalışırlar. Sözleri ile yaptıkları birbirini tutmaz, yapmadıklarını söyler, söylemediklerini yaparlar. Bu sebeple onların peşinden dürüst insanlar değil, ancak sapkınlar gider."¹³⁹

Binaenaleyh, birinci gruba dâhil olan şairlerin, "toplumcu ve gerçekçi" niteliklere sahip oldukları söylenebilir; Zira her şeyden önce, yaşadıkları cemiyete sahip çıkar, onu savunur ve her hâlükârda, onun maddî ve manevî menfaattarını gözetirler. Üstelik sadece gerçekleri, gerçekte yaşadıklarını söylerler.

İkinci gruba dâhil olanlar ise, ayet ve tefsirlerde verilen malûmatlara göre, "ben merkezli"dirler, cemiyeti değil, sadece kendi kendilerini düşünür. Kendilerine göre ve kendileri için yaşarlar. Dolayısıyla, cemiyetin umumî menfaat ve maslahatlarına değil, kendi menfaat ve maslahatlarını gözetirler. Ayrıca, her vadide dolaşır, iyi kötü, eğri doğru her konuya girerek toplumu etkilemeye çalışırlar. Sözleri ile yaptıkları birbirini tutmaz, yapmadıklarını söyler, söylemediklerini yaparlar.

Dolayısıyla, tüm bunlara istinaden, Akif'in şahsiyeti, söylevleri ve yazılarından da anlaşılabilceği üzere, İslamiyet'in emir ve yasaklarına riayet ettiği için, sanatı, cemiyete ve cemiyetin maddî ve manevî tekevvünü ve bünyelerine hizmet etmek için bir vesile olarak telakki ettiğini söylemek mümkündür. Bu da, Akif'in, bahsi geçen "toplumcu ve gerçekçi" boyutunun menşeinin en önemli kaynaklarından birisini izah etmektedir.

2- İkincisi ise, yine söylev ve yazılarından anlaşılabilceği gibi, Akif'in süregelmiş müşterek İslâmî edebiyat ve bu edebiyatın anlayışından da hayli istifade

¹³⁸ bkz. (Çvrımıci) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C5%9Euar%C3%A2-suresi/3156/224-227-ayet-tefsiri>, 10 Eylül 2019.

¹³⁹ bkz. (Çvrımıci) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C5%9Euar%C3%A2-suresi/3156/224-227-ayet-tefsiri>, 10 Eylül 2019.

etmesidir; Fakat bhusus Akif'in toplumcu ve gerçekçi bir edebiyatçının olduğu nazar-ı dikkate alınır, Türk cemiyetinin maddî ve manevî oluşumunda önemli bir rol oynayan İslâmî edebiyat ve ona göre de İslâmî edebiyat anlayışının da, kendi şahsiyeti, sanatı ve edebî anlayışının teşekkülünde mühim bir rol oynaması gayet tabîi olduğunu söylemek mümkündür; Zira demin rüşen ve ayan kılmaya çalıştığımız gibi Akif, toplumcu ve gerçekçi bir sanatçıdır. Dolayısıyla, yaşadığı cemiyetinin en önemli miraslarından ve ona göre de, bir şekilde kendi maddî ve manevî oluşumunun mühim temellerinden biri olan müşterek İslami edebiyata ve bu edebiyatın bilhassa fikrî boyutuna sahip çıkması, ondan bir şekilde faydalanması çok doğal görülmektedir.

Buradan hareketle, alehusus bu noktanın haiz olduğu ehemmiyetten dolayı, ilerideki satırlarda ona kısaca değinilmeye çalışılacaktır; Zira bu, özellikle, değerlendirme kısmında görüleceği gibi, bu husus, hem Akif'in, hem de "toplumcu ve gerçekçi fikir" akımının diğer mensuplarının da sanatlarına, sanatlarının teşekkülüne ve seyir çizgisine ve bilhassa, kendi edebiyat anlayışlarına da yakından temas etmektedir. Dolayısıyla, bahis konusu bu müşterek İslâmî edebiyat anlayışına kısaca olsa, değinmek zorunlu gözükmektedir. O sebepten dolayı, ilerideki satırlarda mevzu bahis olan bu edebî anlayış üzerinde kısaca durulmaya çalışılacaktır;

Arapça "e-d-b / ب - د - ء"¹⁴⁰ kökünden türetilmiş olan "edebiyat" kelimesi/kavramı, başlangıçta çağrı/çağırma anlamına gelmekteydi. Ardından, aynı kökten ziyafet, ziyafete çağırma, ziyafete çağırma gibi, yeni bünyeler ve ona binaen yeni anlamlar da iştikak edilmiş ve müteakip dönemlerde ise, edep, terbiye ve müeddib, güzel huy, iyi davranış ve müteeddib, bir meslek sahibine ait usul ve kaideleri gibi, yeni bünyeler ve dolayısıyla yeni anlamlar da kazanmıştır. Fakat

¹⁴⁰ Arapça'da da bahis konusu bu kelime, "edebiyât/ أدبيات" şeklinde geçerse de, umumiyetle "edep/ أدب" kelimesi kullanılmaktadır. Farsça' da ise alelumum "edebiyât/ أدبيات" kelimesi daha çok kullanıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu kelime "edebiyât/ أدبيات" Arapçadan Türkçeye doğru bir şekilde değil, önce Farsçaya ve Farsçadan Türkçe'ya intikal etmiş olabilir.

vakitle, bahis konusu bu kelimenin/kavramın, eski manalarını korumakla birlikte, onunla, daha ziyade söz sanatları kastedilmeye başlanmıştır.¹⁴¹

Ona istinaden, bahis mevzuu olan bu kelimenin/kavramın aynı zamanda, *çağrı/çağırma, çağırma, ziyâfet, ziyâfete çağırma, edep, terbiye, edepli ve terbiyeli olmak, ahlak ve ahlaklı olmak, edep ve edip olmak, terbiye etmek, eğitmek ve öğretmek* gibi manalara geldiği anlaşılmaktadır.

Binaenaleyh, bir bakıma bu kelimenin künhü ve gelişme seyri dikkate alındığında, eğitimde ve terbiyede, söylevde ve fiilde, edebiyatta, edepte ve ona göre de, bir güzellikte ve iyilikte mükemmelliğe ulaşmanın seyri ve çabasının mahiyetini de kendi arka planında da yansıtmakta olduğunu söylemek mümkündür.

Ona binaen de süregelen müşterek İslâmî edebiyat anlayışında, "edebiyat"; *edep, terbiye, eğitim, edepli, terbiyeli ve eğitimi* gibi manalara geldiği gibi, umumiyetle lisân ve edebiyat sanatlarını ve bir bakıma da cemiyetin fertlerinin, eğitimde ve kültürde, iyilikte ve güzellikte mükemmelliğe ulaşma fiillerini ve bu fiillerinin mâhiyet ve keyfiyetlerini de ifade ettiği denilebilir. Ona istinaden, bir şekilde de, bahis konusu bu anlayışın, cemiyet ve cemiyetin kesintisiz uzanan maddî ve manevî hayatı/tekevvünü ve onun kendi seyri içinde ve onun ile de, iç içe gelmiş olduğu söylenilebilir.

Ayrıca, mevzuubahis olan bu kavram, aynı medeniyet havzasına dâhil olan Türk ve Farsların dil ve edebiyatlarında, aşağı yukarı aynı anlamları ihtiva etmektedir; Zira bilindiği gibi, bhusus bu üç dilin edebiyatları, bazı mahallî unsurları ihtiva ederlerse de, aynı medeniyete mensup oldukları için, müşterek temellere sahip ve ona göre de, esâsî kaynakları aynen olduğu denilebilir. Yine de bahsini ettiğimiz bu kavramı Türk ve Fars kaynaklarında tespit edip ona değinmek

¹⁴¹ Bekir Topaloğlu, Hayreddin Karaman, **Arapça-Türkçe Yeni Kamus**, 9. bs., İstanbul, 1982, s. 4-5.; Üstelik detaylı bilgi için bkz: Ömer Farrûh, **Târîh'l-Edebi'l-Arabî**, Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1981, C.1, 42; Cebbûr Abdalnûr, **el-Mu'cemi'l-Edebî**, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1984, s. 315-319; Mustafa Sadık el-Rifâ'i, **Tarih Âdâb'il-Arab**, thk. 'Abdullah el-Minşâvî, Mehdî el-Baḥkîrî, Mansûra, Mektebetü'l-İmân, 1940, C.1, s. 23-28; Muhammed Murtaḍa el-Hüseynî ez-Zebîdî, **Tâcû'l-Arûs**, thk. Alî Hilâlî, 2. bs., Kuveyt, el-Meclis el-Vatanî Li's-Sekâfa, 2004, C.2, s. 12-15; Ahmed ibn Muhammed ibn Ali el-Feyyûmî, **el-Misbâhül-Münîr**, thk. Abdulâzîm el-Şinâvî, Kahire, Dârü'l-M'ârif, 1977, s.9. Ayrıca bkz: Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Üdebâ**, thk. İhsân Âbbâs, 1. bs., Beyrût, Dârü'l-Garb'il-İslâmî, 1993; Âbdoullah İbni'l-Mukaffa, **Esâr İbni'l-Mukaffa**, 1. bs., Beyrût, Dârü'l-Kütüb'il-İlmiye, 1989.

yararlı olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla ilerideki satırlarda "*edep*" kelimesi/kavramını, söz konusu bu dillerde tespit edip değinilmeye çalışılacaktır:

Ahter-i Kebir'de " (الادب) bi'l-feth ve e's-sükûn (üstün ve cezm ile) ziyâfet eyleyüp halka ta'âm yedirmek fâ'il-i âdâb gelür. (الادب) bi'l-kesr ve e't-teskîn (esre ve cezm ile) emr-i 'acîb. (الادب) bi'l-fethateyîn (iki üstün ile) 'âdet ve 'aceb ve şalâh-ı nefis ma'nâsına yükâl eddebtehü ey aşlahtehü ve bâbehü naşara."¹⁴² gibi anlamlara gelmektedir.

Dolayısıyla, burada, "*edep*" kelimesi/kavramı; ziyâfete çağırıp insanlara yemek yedirmek, taaccüp, terbiye ve ahlâk gibi, manalara gelmektedir.

İlerideki tarifte de, "*edep*"; terbiye, iyi davranış, güzel ahlâk vs. gibi, anlamlara geldiği gibi, edebiyat ve edebiyata müteallik ilimler de anlamına gelmektedir.

"ادب Edeb: Terbiye. Kavlen, fiilen insanlara lütuf ile muamele etmek. Güzel ahlâk. Usluluk. Hayâ. Ist: Sünnet-i Resule (A.S.M.) uygun hareket etmek. Utanılacak şeylerden insanı koruyan meleke; kuvve-i râsihai nefsiye. Edebiyat ve ondan bahseden ilim. (Kur'an edebîyse, öyle bir hüznü verir ki, âşıkane hüzdür... Yetîmâne değildir. Fırak-ul ahabab'dan gelir, fikdan-ül ahabab'dan gelmez. Lemeat).¹⁴³

Bunu yanında Ali Seydî'in yaptığı ilerideki tarifte görüleceği gibi, umumiyetle "söz sanatları", "edebiyat bilim ve ilimleri" gibi anlamların yanı sıra "*edep*" kelimesi/kavramı, terbiye, ahlâk, dindarlık gibi manalara da gelmektedir:

"ادب (edep;) Uşlûluk, terbiye, halk ile hüsn-i mu'âmele, etvâr-i maqbûle. şzarâfet, naziklikş hicâb, hayâ. ş edebiyât kelimesinin müfredi: 'ilm-i edep- ki: 'itibâr-ı kudemâye göre şarf, nahiv, bedî', beyân, lüğet, iştikâk, 'arûz, kâfiye, hat, inşâ, qarđ-ı şiiir: Tarih (muğâdarât) ilmlerinden 'ibâretidir. Edeb söylemesi = beyân ve ifâdesinden istihyâ iderim

¹⁴² Mustafa İbn Şemseddin, *Ahter-i Kebîr*, İstanbul, Alî Bey Matbaası, 1292h, s. 16-17.

¹⁴³ Abdullah Yeğîn, *Osmanlıca-Türçe İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lugat*, İstanbul, Hizmet Vakıf Yayınları, 1989, s. 117.

dimekdir. § Şûfiyûne göre (edep-i şeri'et), (edep-i hizmet), (edep-i hak) nâmiyle ta'rîf idilen üç hâl: Edeb-i şeri'et = Merâsim-i şer'iyede tevaqquf. Edeb-i hizmet = İfâ-yi merâsim ve ehkâm-i şer'iyede mubâlağat-i vaqf vücûd. Edeb-i hak = 'Abde ve hakka 'âid huşûsâta ma'rifet-i tamme hâşıl itmek. Edebi'l-bahs = İlm-i münâzara, 'ilm-i âdâb. Edebi'l- kâdî = Şer'in emir ve tavsiye eylediği uşûl ve mezâyâ-yi iltizâm itmek. Edeb-i nefis = Ahlâk-ı haseneyi bâtîne."¹⁴⁴

Muallim Neci, *Luğat-ı Nacî* isimli eserinde, bahis mevzûu olan bu kelimeyi/kavramı şöyle tanıtmaktadır:

"ادب (edep;) 'Akıllık, uşlûluk, halk ile hüsn-i mu'amele, bazı üdebâ "muttasıfı hakkında mücib-i şîn olacak hallerden muhafaza eden meleke" diye tarif etmişler: İnsanı mahbûbi'l-kulûb eden edebdir. Şiir ve inşâya müteallik 'ulûm. Cemî bu manada kullanılmaz edebü'l-bahs; Usûla munazara."¹⁴⁵

Dolayısıyla burada da görüldüğü gibi, "edep", akıllık ve ona göre bilgi ve bilgelik, usluluk ve ona binaen edep ve terbiye, iyi davranma ve şiir ve inşâya müteallik 'ulûm gibi, manalara gelmektedir.

Hüseyin Remzi'ye göre, "ادب (edep;) Uşlûluk ve hüsn-i huluk ve inde'l-fukahâ sünnete mebnî harekât ve kuvve-yi râsiha-yı nefssiye ve 'ulûm-ı 'Arabiyye ve kitâbeti ve eş'âr ve kavlen ve fiilen nâsa luţf ile mu'âmele itmek. ادباء (üdebâ;) Edîbler ve 'ulûm-ı 'Arabiyye ve Fârisiyye ve şiir ve inşâ ve kitâbetde mâhir olanlar ve ehli edebler ve zarîfler."¹⁴⁶

Ş. Sami'ye göre, mevzuubahis olan bu kelime/kavram; terbiye, ahlâk, zarafet, naziklik, iyi davranma ve iyi görünme vs.nin yanında edebiyat ve edebiyat bilimleri gibi, anlamlara da gelmektedir.

¹⁴⁴ Ali Seydi, **Resimli Kâmûs-i 'Osmânî**, İstanbul, Matbaa ve kütüphâne-yi Cihân, 1330h, C. 1, s. 39.

¹⁴⁵ Muallim Naci, **Luğat Naci**, 4.bs., İstanbul, Asr Matbaası, 1322h, s.23.

¹⁴⁶ Hüseyin Remzi, **Lugat-ı Remzî**, İstanbul, Matbaa-yı Hüseyin Remzî , 1305h, C.1, s. 30.

Ve beyne'l-ulemâ' edebü'l-bahs dahi vardır ki 'ilm-i münâzarayı müştemildir. Hülâsa edebin tahtında ahlâk-i marziyye-i zâhireden mâ-'adâ bi'l-cümle şer'in isticâb ve 'aklın istihsân eylediği atvâr ve akvâl mündericidir; 'iffet ve zarâfet ve nezâket ve izhâr-ı âdl ve lutf-ı mu'âmele ve insâf ve sâ'ir mekârim-i ahlâk ve mehâsin-i evsâf gibi... Ve

أَدَبُ الرَّجُلِ [edep] kelimesi masdar olur, bir kimse edepli olmak ma'nâsına; yukâlu: أَدَبُ فُلَانٍ أَدَبًا مِنْ الْبَابِ الْخَامِسِ إِذَا ظَرُفٌ وَحَسَنٌ تَنَاوَلَهُ "148" أَدَبًا مِنْ الْبَابِ الثَّانِي إِذَا عَمِلَ مَأْدَبَةً

Dolayısıyla, bahis konusu bu kelimeye/kavrama yönelik yapılan yukarıdaki tanımlamalardan anlaşılabilirliği gibi, edep ve edebiyat aynı kökten türetildikleri gibi, mana bakımından da, birbirlerini tamamlamaktadır. Dolayısıyla fiildeki edebin, lisândaki hüner ve sanattan ayrılmayacağı söylenilebilir.

Ayrıca, Farsça'da, mevzu bahis olan bu kelime/kavram, umumiyetle şöyle tarif edilmektedir:

Ferheng-i 'Amîd'e göre, "edep"; Marifet, kültür, ilim, ve makûl ve makbûl davranış vb. gibi, anlamlara gelmektedir. Onun çoğulu ise, âdâbdır. Üstelik de, "ilm-i edeb"e vakıf olmakla, insan, muhkem şiir söylebilmek, güzel şeyleri yazabilmek ve söyleyişin doğrusunu yanlışından, güzelini çirkininden ayırt edebilmektir. Eskiler, onun, sarf ve nahiv, dil ve iştikak, anlam, beyân, bedi', arûz ve kafiye gibi, ilimleri de ihtiva ettiğini ve her ilimi yeterince seviyeye kadar bilmek demek olduğunu da kabul etmişlerdir. "Edebiyât" ise, "edebiyat"a bağlı olan ve onun ile ilgili meselerlerden bahseden ilimlerdir.¹⁴⁹

Ferheng-i Câmi' Fârisî bih-Türkî İstânbûlî adlı eserde, bahis konusu bu kelimeyi/kavramı, şöyle tanıtmaktadır:

edep: (Ar.) bilgi; hüner; edep; saygı; uyarma. ادباء udebâ': (Ar.) yazarlar, edipler. ادب آموز edeb-âmûz: edib, üstad, öğretmen; öğrenci. ادب آوازه edeb-âvâze: ünlü; kültürlü. ادب پرور edeb-perver: edebe ve edep sahiplerine bağlılığı olan. ادب خانه edeb-hâne:

¹⁴⁸ Mütercim Âsım, *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, C. 1. İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013, s. 273-274.

¹⁴⁹ Hasan Âmîd, a. e., s. 86.

iklokul; helâ, tuvalet. ادب سنج. edebistan: okul. ادب دادن. edep dâden: terbiye etmek. ادب شدن. edeb-senc: öğretmen; öğrenci. ادب کردن. edep şuden: terbiye edilmek; uyarılmak. ادب طراز. edeb-terâz: öğretmen, üstad. ادب کردن. edep kerden: eğitmek; cezalandırmak. ادبی. edebî: edebî. ادیب. edîb: edip, yazar, bilgin."¹⁵⁰

Luğatnâme'de edep; terbiye ve eğitim, ilim ve mârifet, hüner, kültür ve sanat, edebi/edebiyatı öğretme, terbiye etme, terbiye amacıyla cezalandırma, iyi tavır ve iyi tavırlı olmak, güzel ahlâk ve güzel ahlaklı olmak, insanlara iyi davranmak ve onlar ile iyi geçinmek, mürüvvetli ve insâniyetli olmak, her hâlükârda dengeli, iyi tavırlı ve güzel ahlâklı, haddi aşmamak, müsbet sıfatların kişide toplanması, hayret, zekâ, ziyafete çağırarak, bir sanatın, mesleğin kaideleri, insanı her türlü nâlayık işler ve davranışlardan muhafaza eden bir meleke, tevazu, edip olmak, edebiyat bilimi ve sanatı vb. anlamlara gelmektedir.¹⁵¹

Dolayısıyla, tüm bunlara istinaden, Akif'in bahis konusu "toplumcu ve gerçekçi fikir" in benimsemesi ve ona binaen de, edebiyat, edep ve terbiyeden, ahlâk ve eğitimden, iyilik ve doğruluktan hiç ayrılmamasının gerekliliğine inanmasının en önemli kaynaklarından biri de, müşterek İslâmî edebiyat anlayışının olduğunu söylemek mümkündür.

Akif'e ve sanatına yönelik yapılan yukarıdaki, bu kısa değerlendirmeden sonra, bu kısımda, bazı Türk düşünürlerin Akif'e dair söylediklerine ve/ya yazdıklarına başvurup onları ele alıp yorumlamak, gerekli olduğu düşünülmektedir; Zira Akif'e yönelik söyleyen ve/ya yazılanların, onun farklı boyutlarına vakıf olmamıza yardımcı olabileceği kanaatindeyiz. Dolayısıyla, evvel-i emirde, ilerideki satırlarda bazı Türk düşünürlerin fikirlerine başvurup Akif hakkında söyledikleri ve/ya yazdıkları üzerine durulmaya çalışılacaktır:

Andı'ya göre, "Mehmet Akif ismi, son yüzyılın edebiyatı içinde iddia ile söylenebilir ki, en etkili ve tanınmış simadır. Üstelik bu ilgi ve etki, yalnızca edebiyat ve sanat mahfillerine, hatta daireyi daha geniş tutarsak, kültür çevrelerine

¹⁵⁰ Mehmet Kanar, **Ferheng-i Câmi' Fârisî bih-Türkî İstânbûlî**, Tahran, İntişârât-ı Şirîn, 1389ş.

¹⁵¹ Âlî Ekber Dihhudâ, **Luğatnâme-yi Dihhudâ**, C. 1, 2. bs., Tahran, Müessese-yi İntişârât u Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1377, s. 1557-1563.

münhasır kalmış bir durum da değildir. Akif ismi ve bu ismin etrafındaki sıcak ve samimî benimseyiş atmosferi, toplumun bütün kesimlerinde yankılar, sahiplenişler bulmuştur. Edebiyat ve kültür hayatımızda onun kadar sahiplenmiş ve etkili olmuş çok az şahsiyet vardır."¹⁵²

Üstelik Andı'nın bahsettiği Akif'in bu etkisi ve şöhretinin sebeplerinin bir kısmını ilerideki alıntidan çıkarmamız mümkündür:

"Akif, mücadele adamıdır; çünkü inanan ve inandığı yolda mücadeleyi bırakmayan bir yapıya sahiptir. Bu mücadeleyi, bir yandan fikir hareketleri içinde yürütürken bir yandan da milletin ve devletin içine sürüklendiği felâkete karşı daima onun yanında yer alarak sürdürmüştür. Millî mücadele yıllarında gerek cephede askerin moral hocalığını yaparken gerek cephe gerisinde milletin manevî gücünü vaazlarıyla kamçılarken tam bir vatansever ve mücadele adamı olduğunu göstermiştir. Gene bu yıllarda halka seslenmede, halkın manevî duygularını coşturmada ve onu bilinçlendirmede çıkarmış olduğu Sırat-ı Müstakim ve Sebilür-reşad adlı gazetelerin de rolü büyük olmuştur."¹⁵³

Dolayısıyla yukarıdaki verilen bilgiler ışığında diyebiliriz ki, Akif'in bu etkisi ve şöhreti, bir bakıma vatanın ve milletin uğruna yapılan şuurlu bir mücadelenin, sadık bir inanca ve hâlis bir samimiyete müstenit bir ciddiyet ve çabanın doğal bir neticesi olduğu denilebilir; Zira sunduğumuz yukarıdaki kareden de anlaşılabilceği gibi, Akif, hem kendini hem de kendi sanatını ihlâsla vatanının ve milletin hizmetine adanmış bir Türk sanatçısıdır.

Ayrıca ilerideki alıntidan da anlaşılabilceği gibi, Akif'in gerçekçi boyutunun en bariz göstergelerinden birisi de, hep ifrat ve tefritten uzak kalmasıdır. Ve ona göre, kendi cemiyetine sahip çıkarken cemiyetin ne maddî ne de manevî değerlerini ihmâl etmiştir. Bunun yanında da vatanına ve milletine sahip çıktığı gibi ümmetine, din kardeşlerine de samimiyetle sahip çıkmış, uğruna sonuna kadar mücadele etmiştir. Ayrıca, unutulmamalıdır ki, Akif, ister söylev isterse yazılarında sık sık,

¹⁵² M. Fatih Andı, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Ocak 2008, s. 597.

¹⁵³ Fikret Eren, **Ölümün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy Anma Kitabı**, Ankara, A. Ü. Rektörlüğü yay., 1986, s. VII.

vatanının, milletinin ve ümmetinin eksikliklerinin giderilmesi için ve bahusus öncelikli ihtiyaçlarını karşılamak için, özellikle batının bilim ve fikrinden istifade edilmeye açık seçik bir şekilde dâvet etmiştir:

"Tanzimat'tan sonra başlayan ve 1908 Meşrutiyeti döneminde yoğunlaşan fikir hareketleri içinde Mehmet Akif'in önemli bir yeri vardır. Benimsemiş olduğu İslâmcılık fikrini hararetle savunurken şair, asla millî benliği gözden uzak tutmamıştır...

... Üstelik batılılaşmanın zaruretine de inanmış, bu inancını dile getirirken millî kültür değerlerimizin asla feda edilmemesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Bu bakımdan Akif, son dönem fikir hareketlerine kendi damgasını vurmuş bir fikir adamıdır."¹⁵⁴

Dolayısıyla, farklı zaviyelerde bakıldığında Akif'in bahusus fikrî mücadelesinin şuurlu, inanca ve itidale ve ona göre de gerçekçiliğe dayalı olduğu anlaşılmaktadır. Dahası Akif'in mücadelesi, sadık bir inançtan ve hâlis bir samimiyetten kaynaklanmasaydı, ömrünün çoğunu, sanatının tamamını vatan, millet ve ümmet uğruna sarf etmezdi, mutedil ve gerçekçi de olmasaydı, medeniyetlerin yükseliş ve çöküşlerinin, medeniyetlerin arasındaki rol değiştirmenin doğal olduğunu ve fikirsel alışverişlerin gerekliliğini de kabul etmeyebilir, bir şekilde redd edebilirdi; Zira Hâfız olduğu bilinen Akif ayette: "Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da benzeri bir yara almıştı. Allah'ın gerçek müminleri ortaya çıkarsın ve uğruna şehitleri olsun diye o günleri biz insanlar arasında döndürüp duruyoruz. Allah, zalimleri sevmez."¹⁵⁵ buyrulduğunu elbette bilirdi. Üstelik bu husus karakteri, söylev ve yazılarından da anlaşılabilirliği mümkündür. Bunun da bir tür teslimiyet olabileceği gibi, bir nevi gerçekçilik olduğu da telakki edilebilir.

Ayrıca Tarık Somer, Akif'in mevzu bahis olan toplumcu ve gerçekçi boyutunun önemli bir tarafına şöyle değinmektedir:

¹⁵⁴ Fikret Eren, a. e., s. VII.

¹⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/140.

"Akif bir sosyal yarayı alır, deşer, teşhir eder, genellikle de o yaranın devasını bulur, verirdi. Toplum niçin geri kalıyor, buna çare nedir, onu araştırır, eserlerinde dile getirirdi. Tembellik ve cehaleti yerer, birer miskinlik yuvası olan kahve ve kıraathanelerden nefretle bahsedirdi. Günlük hayatın ve çevresindeki insanlarla ilgili olayların büyük etkisi altında kalırdı...

... Kişisel duygularını bir yana bırakır, başkalarının ıstıraplarıyla ilgilenirdi. Bu duygular içinde kaleme aldığı "Hasta", "Meyhane", "Küfe", "Seyfi Baba", "Hasır", "Bebek", "Bayram" ve "Mahalle Kahvesi" gibi şiirlerinin bir kısmı, o tarihte çıkarmakta olduğu "Sırat-ı Müstakim" dergisinde yayınlanmış olup, Safahat'ın I. kitabında toplanmıştır. Bu şiirlerde güçlü bir realizm ve ölçülemeyecek kadar derin bir acıma hissi görülür."¹⁵⁶

Onun için, Akif'in gerçekçiliğinin, sathî ve dolayısıyla vehmi bir gerçekçilik, sadece bir yansıtma ve ona göre şekli bir aktarma değil, aksine ciddi bir imal-i fikrin merhalelerinden geçirdikten, gerçeklerin derinliğine inip künhüne, aslına nüfuz ederek nedirliğine vâkif olduktan sonra, dile getirilen bir gerçekçilik olduğu hem Akif'in söylev ve yazılarından hem de hakkında yazılanlardan da anlaşılması mümkündür. Akif, ortada bir yara, bir sorun varsa, sadece, aslına vukuf etmekle yetinmeyip aynı zamanda çareleri da araştırır, çareleri bulduktan sonra, sorunlarla birlikte onların çarelerini, çözümlerini ortaya koyar ve bu sorunların çözülmesi için, hem kendisi işe koyulur hem diğerleri de bu işe çağırır. Dolayısıyla bahusus bu noktadan Akif'in cemiyetçi ve gerçekçi tarafını tebarüz ettiği denilebilir.

Üstüne üstlük, Akif, cemiyet ile iç içe olmasaydı, cemiyet üzerinde yoğun bir şekilde i'mâl-i fikr etmeseydi, bunları yaparken de samimi ve sadık da olmadaydı, cemiyetin sorunlarına nüfuz edebilmesi, çarelerin neler olduğunu bilebilmesi imkânsız gözükmemektedir; Zira bilindiği gibi, bahusus cemiyetin gerçeklerine nüfuz etmek, husûsiyet ve hassasiyetlerine muttali' olmak, ancak cemiyet ile iç içe olmakla, cemiyeti ciddi bir şekilde izleyip üzerinde derin bir şekilde tefekkür etmekle mümkün olabilmektedir.

¹⁵⁶ Tarık Somer, **Ölümün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy Anma Kitabı**, Ankara, A. Ü. Rektörlüğü yay., 1986, s. 3.

Buna ilâveten Akif'in bu ciddiyetini, samimiyetini ve umumiyetle, evleviyet, kendi kendine ve kendi zevk ve arzularına değil, aksine, kendi vatanına ve milletine vermesini, Hasibe Mazıoğlu da, şöyle dile getirmektedir:

"Edebiyatımızda Akif kadar milletin felaketli günlerini şiirlerine konu yapmış, şahsî arzularını bir kenara iterek yurdu viraneye dönmüş Türk'ün çektiği acılar kendisine dert edinmiş başka bir şairimiz yoktur.

İlaveten Akif'in şu haykırışı, "*Nasıl tahammül eder hür vatan esâretine*

Kör olsun ağlamayan ey vatan, felâketine" kendi cemiyeti için neler çektiğini göstermektedir."¹⁵⁷

Üstelik Cahit Kavcar'ın tespit ettiği gibi, " acıma ve yardımseverlik duygusu, en yüksek insanlık değerlerinden biridir. Sanatını tam anlamıyla toplumun hizmetine adanmış olan Akif, çevresindeki birçok derin ve gizli acılar üzerine eğilmiş, Hasta, Küfe, Hasır, Meyhane, Bayram, Seyfi Baba, Mahalle Kahvesi, Köse İmam, Âmin Alayı, Bebek, ... gibi şiirlerini yazmıştır. Bir şiirinde:

Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,

Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.

Adam aldırma da geç git diyemem, aldırırım!

diye haykırır."¹⁵⁸

Dolayısıyla, sunduğumuz yukarıdaki malumatlardan anlaşılacağı gibi, Akif'in, vatanperverliği ve yüksek insanîyet hissiyle, umumiyetle insanın çektiği acılarına karşı hiçbir zaman tepkisiz kalmamış, sürekli onlara tercüman oluştur. Ona binaen, bhusus "Mehmet Akif'in şiirlerini sosyal temalar yönünden incelediğimiz zaman, ilgi çekici örneklerle karşılaşırız. Bunların başında hürriyet ve adalet sevgisi,

¹⁵⁷ Hasibe Mazıoğlu, "Mehmet Akif'in Şiirleri ve Edebî Kişiliği", **Mehmet Akif Ersoy, Ölümün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy Anma Kitabı**, Ankara, A. Ü. Rektörlüğü yay, 1986, s. 20.

¹⁵⁸ Cahit Kavcar, "Mehmet Akif'in şiirlerinde Eğitim Değerleri", **Mehmet Akif Ersoy, Ölümün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy Anma Kitabı**, a. e., s. 131.

insan sevgisi, aile sevgisi, medeniyet sevgisi, bilgisizlikle savaş, boş inançlar, ahlak ve ideal, evlilik, kadının medenî hakları, vatan ve millet sevgisi, din ve tanrı duygusu gelir."¹⁵⁹ Zira "Akif'in anlayışına göre sanat topluma hizmet etmelidir. Sanat sanat için değildir, sanat toplum için yapılmalıdır. Şiirlerini bu anlayışla yazan Akif kalemini milletin hizmetine adanmış, dava adamı, büyük bir şairdir."¹⁶⁰ Dolayısıyla "Servet-i Fünûn'un 1919'da yaptığı bir "Tahkikât-ı Edebiye"ye verdiği cevapta da şöyle demiştir: "Nazımla bu gün yürümek istediğim gaye rezâil-i içtimâiyemizi ortaya koyup halkı bunlardan tenfire çalışmaktadır."¹⁶¹

Üstelik de, kendi vatanına ve milletine İstiklâl Marşı şiirini armağan etmesiyle, Akif, onlara ne kadar bağlı ve bu bağlılıkta ne kadar sadık ve samimi olduğunu gösterdiği denilebilir.

Tarik Soner'e göre, "İstiklâl Marşı ile Akif 5000 yıllık Türk tarihini ve Türk milletinin gerçek benliğini şiire dökmüştür. Kutsal Türk vatanı ve kutsal Türk sancağı bu şiirde ilâhî birer varlık olarak yükselir, yükselir. O şiiri anlayan Türk milletini de anlar. O milletin inançları, kararlılığı, vatan sevgisi ve geleceği, millî gururu ve gücü hep o şiirde saklıdır. İşte Akif'in milletine en büyük hediyesi."¹⁶²

Üstelik bahsini ettiğimiz bahusus "bu toplumcu anlayış zaruri olarak, Akif'i gerçekçi olmaya sevk etmiştir."¹⁶³ Zira cemiyetin maddî ve manevî bünyelerindeki vakit ile teşekkül edilen olumsuzların mahiyetine nüfuz edip ona vakıf olmak, sonra onları dile getirerek ortaya koymak bir şekilde kendisini gerçekçiliğe sevk ettiği söylenilebilir.

İlerideki satırlarda Akif'in bizzat kendisi, kendi gerçekçilik ve toplumculuğuna ışık tutabilecek şu ifadede bulunmaktadır:

"Benim şiirimde böyle hayaller bulunmaz. Ben şiirde hayale dalmam. Ben adı şeylerden bahsederim. Meselâ bu taş, ona taş derim. Hacer-i semâvî demem. Bu tahta ona

¹⁵⁹ Cahit Kavcar, a.e., s.131-132.

¹⁶⁰ Hasibe Mazioglu, a. e., s. 16.

¹⁶¹ Tunca Kortantamer, "Mehmet Akif ile Sadi Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi", **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy**, Marmara Ü. yay., 1986, s.93.

¹⁶² Tarik Somer, a.e., s. 6.

¹⁶³ Ali Özer, a.e., s. 178.

tahta derim. Taht demem. Eşyanın hakikatlerini hayal kuvvetiyle değiştirip mâfevkattabia (tabiatüstü) bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür. Görüldüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tespit etmeye çalışırım. Benim şiirimi beğenenler varsa bundandır.

Bence en güzel yazdığım eserlerden biri Mahalle Kahvesi'dir. Çünkü o şiirde bir mahalle kahvesinde olan şeyleri olduğu gibi görürsünüz. Hatta muayyen bir kahveyi tasvir ettim. Kahve sahibine o şiiri okudukları zaman:

Bu herif muhakkak böyle kahvelerde yetişti demiş.

Benim şiirlerimin bir vasf-ı mümeyyizi (başkalarından ayrılan özelliği) işte budur. Her şeyi olduğu gibi görmek ve göstermektir"¹⁶⁴.

Yukarıda Akif hakkında yazılanlara başvurduktan sonra, bu kısımda kendi şiirlerine başvurup "toplumcu ve gerçekçi fikir" ine ışık tutabilecek bir örnek sunarak ele alıp yorumlamaya çalışacağız:

"Mahalle kahvesi!" Osmanlılar bilir ne demek?

Tasavvur etme sakın "Görmedim nedir?" diyecek.

Dilenci şekline girmiş bu sinsi cânîler,

Bu, gündüzün bile yol vermeyen, harâmîler,

Adımda bir, dikilir, azminin, gelir, önüne...

Zavallı yolcunun artık kıyar bütün gününe!

Evet, dilenci sanır seyr eden kıyâfetini;

Fakat bir onluğa âgûş açan sefâletini,

Görüp de rikkate şâyân, biraz sokulsa hemen,

Vurur şikârını tâ kalbinin samîminden!

Mahalle kahvesi hâlâ niçin kapanmamalı?

Kapansın elverir artık bu perde pek kanlı!

¹⁶⁴ Hasibe Mazıoğlu, a. e., s. 25.

Hayır, bu perde, bu Şark'ın bakılmayan yarası;
Bu, çehresindeki levsiyle yurda yüz karası;
Hayatımızda gediktir "gedikli" nâmıyla,
Açık durur koca bir kavmin ihtimâmıyla!
Sakin firengiye benzetmeyin fecâ'atini:
Mahalle kahvesi Şark'ın harîm-i kâtilidir;
Tamam, o eski batakâneler mukâbilidir.
Zavallı ümmet-i merhûme ölmeden gömülür;
Söner bu hufrede idrâki, sonra kendi ölür...
Muhît-i levsine dolmuş ki öyle manzaralar:
Girince nûr-i nazar simsiyâh olur da çıkar!
Yatar zemîn-i sefilinde en kesîf eşbâh,
Yüzer havâ-yı sakîlinde en habîs ervâh.
Dehân-ı lâ'nete benzer yarıklarıyla tavan,
Kusar içinde neler varsa hâtırâtından!
O hâtırâtı sakın sanmayın: Me'âlîdir;
Bütün rezâil-i tarîhimizle mâlîdir.
Neden mefâhir-i eslâfa kahr edip, yalnız,
Mülevvesâtına mâzîmizin sarılmadayız?
Kış uykusunda mı geçmişti ömrü ecdâdın?
Hayır, o nesl-i necîbin, o şanlı evlâdın,
Damarlarında şehâmet yüzerdi kan yerine;
Yüreklerinde ölüm şevki vardı can yerine.
Fakat biz onlara âid ne varsa elde, yazık,
Birer birer yıkarak kahvehâne yaptık!
Bütün heyâkil-i san'at yetiştiren Şark'ın,

Zemîn-i feyzi nasıl şûre-zâre döndü bakın!
Ne hastahâne kalmış zavallı eslâfin,
Ne bir imâreti, bitmiş elinde ahlâfin.
Kanalların izi yok, köprüler harâb olmuş;
Sebillerin başıboş, çeşmeler serâb olmuş!
O kahraman babalardan doğan bu nesl-i cebîn
Ne gîrûdâr-ı maîşet bilir, ne kedd-i yemîn.
Azâb içinde kalır sa'yi görse rü'yâda!
Niçin yorulmalı zâten "ölümlü dünyâ"da?
Vücut emânet-i Hak, doğru, hem de cennetlik.
Bu kahveler gibi Cennet de müslmîne gedik!

Hayat-i âile" isminde bir ma'îşet var;
Sa'âdet ancak odur... denilse hangimiz anlar?
Hayât-ı âile dünyâda en safâlı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhat!
Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle:
Karı, çocukların, annen, baban, kimin varsa,
Dolaşsalar, seni kat kat bu hâleler sarsa;
Sarâyı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı?
Karı nedîme-i rûhun; çocukların rûhun;
Anan, baban birer âgûş-i ilticâ-yı masûn.
Sıkıldın öyle mi! Lâkin, biraz alışsan eğer,
Fezâ kadar sana vâsi' gelir bu dar çenber.

Ne var Şu kahvede bilmem ki sığmıyorsun eve?"¹⁶⁵

Yukarıya aldığımız bu Şiire bakıldığında, evvel-i vahlede, onun konusunun "mahalle kahvesi" olması, dikkati çekmektedir; Zira böyle bir konuyu işlemek, bahusus iki mühim özelliğine delâlet etmektedir;

1- Birincisi, sanatçının yaşadığı döneme olan hassasiyetidir; Zira bilindiği üzere, bahusus, savaş, mücadele ve umumiyetle olağanüstü dönemlerde, cemiyetin, her ferdinin gayretine, çabasına ihtiyacı olmaktadır. Oysaki bilindiği gibi, bilhassa, kahve ve hane gibi yerler, ferdin cemiyete lazım olan gayret ve çabalarını, onun bu yolda harcamasını engelleyip ferde ve dolayısıyla kendi gayret ve çabalarına da el koymaktadır. Dolayısıyla, bu gibi dönemlerde gerekirse bunun gibi yerlerin kapatılması icap etmektedir. Binaenaleyh, böyle bir dönemde böyle bir konuyu işlemek, alelhusus Akif'in gerçekçi boyutunun, cemiyete ve yaşadığı döneme olan hassasiyetinin mühim bir karesini çizmektedir.

2- İkincisi, böyle bir Şiirin, ancak cemiyetle iç içe yaşamış, cemiyeti yakından izlemiş ve dolayısıyla, umumiyetle cemiyetin ve bahusus ferdin hayatının incelerine kadar inip ona vakıf olmuş birisi tarafından yazılmış olmasıdır. Çünkü umumiyetle cemiyetin hayatı ve bu hayatın teferruatına kadar inmek ve bahusus, halkın dilinin inceliğine ve özellikle konuşma tarzına vakıf olmak vb. gibi hususların, pek çok dikkate muhtaç olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, Şiirin bütünü göz önünde bulundurulacaksa, umumiyetle, kendi dili ve üslubu, şekli ve muhtevası demin söylediklerimizi teyit etmektedir. Bu da Akif'in özellikle cemiyetçi boyutunun önemli bir tablosunu çizmektedir.

Ayrıca, Şiirin, iç ve dış bünyesine farklı zaviyelerden bakıldığında, bahusus onun yazılış gayesine göre şekillenmiş olması dikkati çekmektedir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, cemiyetin hazırını ve huzurunu, istikbâlini ve ümitlerini riske atan amillerden birisi olan "mahalle kahvesi"nin, ferde ve cemiyete ne kadar ciddi tehlikeler teşkil ettiğini, ferdin ve cemiyetin gözleri önünde canlandırmak için belirli

¹⁶⁵ **Safahat**, Kültür Bakanlığı Baskısı, a. e., s. 94-95..

tekniklerin kullanıldığı görülmektedir. Bu tekniklerin bazılarını şöyle özetlemek mümkündür:

1- Birincisi, sadece açık bir dil ile yazmakla yetinmeyen sanatçının, aynı zamanda alelhusus, tasvir, teşhis, teşbih, muhakeme, mukayese vb. edebî teknikleri kullanarak okuyucunun, dinleyicinin duyu ve duygularını harekete geçirmesidir. Duyu ve duyguları harekete geçen okuyucu, dinleyici, muhayyilesinde gayet net fakat çok müessir bir şekilde canlandırılan ve/ya önünde resmedilen bu manzaralar karşısında, artık ikna olur veya olmaya çalışır. Dolayısıyla bir bakıma Akif'in okuyucu ve/ya dinleyici üzerindeki tesiri, buradan da geldiğini söylemek mümkündür.

2- İkincisi, sanatçının, bilhassa okuyucu ve/ya dinleyicinin bilincine, mantığına nüfuz etmek için ve dolayısıyla onu/onları etkilemek için, bahusus dine, müşterek tarihe ve içtimâî mirâse gibi, hassas amillere başvurup hâlihazırda bulunduğu kendi seviyesiz hayatının, bir şekilde şeran ve/ya aklen tasvip edilmeyeceğini izah etmeye çalışmaktır.

3- Üçüncüsü: Türk insanın süregelmiş dinî, ahlâkî, içtimâî ve kısacası hakiki maddî ve manevî hususiyetlerine dikkat çekerek onun "bizdenlik ve aidiyet" hissini etkilemesidir.

Binaenaleyh, şiirin bahsini ettiğimiz bu özellikleri, hassaten iki önemli hususu göstermektedir. Birincisi, Akif'in sanattaki başarısı ve üstünlüğü, ikincisi ise, toplumcu ve gerçekçi boyutudur.

Üstelik şiirin satırları arasında, eski ve yeni, doğu ve batı kültürün etkisi hissedilmektedir. Dinî boyut ve bahusus hitabeti andıran üslûp ve özellikle Cemâleddin Efgânî ve Muhammed Abdo, edebî üslupta teşhis, tasvir ve tenkitte alelhusus Sadi ve La Fontaine'in etkisini hissetmek mümkündür. Bu da Akif'in çok boyutluluğu ve bilinçli esnekliğini göstermektedir.

1.2. ERDEM BEYAZIT VE ŞİİRLERİ

Çalışmanın bu kısmında, öncelikle Beyazıt'ın hayatının ana çizgileri, şahsiyeti, şahsiyetini etkileyen önde gelen faktörleri ve eserleri üzerinde durulacaktır. Akabinde Bayazıt'ın şiirleri, ele alınıp değerlendirilecektir.

1.2.1. Erdem Beyazıt'ın Hayatının Ana Çizgileri

Tam adı Adil Erdem, Beyazıt ise onun soyadı olan şair, kendisi aynı zamanda yazar, siyasetçi ve devletin farklı dairelerinde de mütenevvi görevlerde bulunmuş olmasına rağmen, hep şairliği ile tanınmış, edebiyat tasniflerinde de berdevam şairler camiasından âdd olunmuş ve olunmaktadır.

1939 yılında K.Maraş'ta dünyaya gelen Beyazıt, İlk, orta ve lise öğrenimini burada tamamladıktan sonra, 1959 yılında kaydolduğu İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yükseköğrenimine başlar, fakat geçim sıkıntısı nedeniyle burada sürdürmeye çalıştığı Hukuk tahsiline ancak iki yıl kadar devam edebilir. Akabinde, 1961 yılında öğrenimini devam mecburiyeti olmayan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne nakletmeye mecbur kalır. Ancak Beyazıt, yine bulunduğu zor maddî sıkıntılardan dolayı 1963 senesinde yükseköğrenimine ara vererek askere gider. Askerliğini yedek subay öğretmen olarak Burdur iline bağlı Çuvallı, Yeşilova köyünde yapar ve bu şekilde kendi vatanına ve milletine olan sevgisini ve ona binaen de bir bakıma kendi toplumcu boyutunun mühim bir tarafını göstermiş olur. Askerden döndüğünde ise, aldığı bir karardan hareketle yükseköğrenimine Hukuk Fakültesi'nde değil, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde devam eder ve 1971 yılında buradan mezun olan Beyazıt, memuriyet hayatına başlar. İlk önce Kahramanmaraş Lisesi'nde Edebiyat öğretmeni olarak tayin edilir, daha sonra Kahramanmaraş İl Halk Kütüphanesi'ne müdür olur.

İstanbul'a giderek, İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nın kuruluşu sırasında genel sekreter olarak vazife alan Beyazıt'ın yine devlet farklı dairelerinde de çeşitli görevlerde bulunur; Milli Eğitim Bakanlığı'nda Basın Bürosu Memurluğu, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Şube Müdür Yardımcılığı yapar. Daha sonra

şartların değişmesiyle, Sanayi Bakanlığı İnsan Gücü Eğitim Daire Başkan Yardımcılığı görevini yürütürken istifa edip arkadaşları ile birlikte kurdukları Akabe Yayınları'nın ve Maveria dergisinin yönetimini üstlenir.

1984'te Akabe Anonim Şirketi'nin İstanbul'a taşınması kararıyla bu görevini devrederek yeniden memurluk hayatına döner. Önce, Devlet Planlama Teşkilatı'nda sözleşmeli personel olarak çalışır. Daha sonra bu vazifeyi bırakarak 1987 yılı seçimlerinde Kahramanmaraş'tan milletvekili adayı olur ve 29 Kasım 1987 milletvekili seçimlerinde Anavatan Partisi'nden aday olan Beyazıt, Kahramanmaraş milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 18. dönem çalışmalarında Milli Eğitim ve Çevre Komisyonlarında görev alır. 1988 yılında Risaleler adlı şiir kitabıyla Türkiye Yazarlar Birliği Şiir Ödülünü kazanır. 1991 seçimlerinde adaylığını koymayan ve ona binaen siyasî hayatına nokta koyan Beyazıt, İstanbul'a yerleşir. Evli ve dört çocuk babası olan Beyazıt'ın şiir ve yazıları Açık, Hamle, Çıkış, Yeni İstiklal, Büyük Doğu, Edebiyat, Maveria, Yedi İklim ve Hece gibi dergilerinde yayınlanmıştır. 5 Temmuz 2008 tarihinde Beyazıt, İstanbul'da Dâr-ı bekaya intikal etmiştir.¹⁶⁶

1.2.1. 1.Yetiştığı Muhit

1.2.1.1.1. Ailesi

Erdem Beyazıtın ailesi olan Beyazıtlıların kim olduklarını, bilhâssa Osmanlı Hilafeti döneminde buldukları mevki ve sahip oldukları meziyetlerden bilmek mümkündür. Yavuz Sultan Selim'in 1515 yılında Çaldıran seferi dönüşü Doğu Bayzıt'tan getirdiği bu aileyi Maraş'ta yerleştirerek bu stratejik şehrin asayiş ve güvenliğini onlara havale etmesi, Beyazıtlıların köklü ve büyük bir aile olduklarını

¹⁶⁶ Erdem Beyazıt hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Hüseyin Yorulmaz, **Bir Neslin Ağabeyi Erdem Bayazıt**, 4. bs., İstanbul, Hat Yayınevi, 2015; **Erdem Beyazıt'a Armağan**, ed. Hüseyin Yorulmaz, İstanbul, Maraşder Kültür Yayınları, 2010; Murat Turna, **Erdem Bayazıt ve Şiiri**, 2. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2015, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, S. 142, 2008; Şerife Nihal Zeybek, "**DİNÎ EDEBİYAT AÇISINDAN MAVERA DERGİSİ (1-80. SAYILAR) İNCELENMESİ**", Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008; Alim Kahraman, "Erdem Bayazıt", <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayazit-erdem> 10.04.2019. <https://www.antoloji.com/erdem-bayazit/> 23.03.2019.

göstermektedir; Zira bu durumdan, Beyazıtlılar bir şekilde fetihlerde ve devletin düzenini kurmak ve korumakta önemli roller oynamış oldukları ve dolayısıyla da Sultan onları mükafatlandırarak Maraş'ta yerleştirip bu önemli şehrin asayiş ve güvenliğini onlara havale etmiş olduğu anlaşılabilir. Üstelik bu da, bir şekilde bilim ve idare işlerinde aralarında üstün meziyetlere sahip kişilerin bulunması, güvenilir ve dürüst olmalarını da göstermektedir. Buna ilâveten Maraş gibi stratejik bir öneme sahip bir şehrin asayiş ve güvenliği onlara havale etmekten de, daha önce bunun gibi devletin önemli işlerinde bulunmuş, tecrübe kazanmış ve ona binaen devlet işlerine agâh olmuş oldukları da anlaşılmaktadır. Ona binaen de Erdem Beyazıt'ın, beyliği bir toplumsal/siyasal statü olarak tevarüs ettiği söylenebilir.

Ayrıca Erdem Beyazıt'ın babası olan Ökkeş Tahsin Bey ve daha önce onun dedesi olan Mehmed Rüşdü Bey'in kutsal kandil gecelerinde sakal-ı şerifi halkın ziyaretine sunma vazifesini deruhte etmeleri ve dolayısıyla dine ve millete hizmet etmekte sarf ettikleri çabaları göz önüne getirildiğinde dindar ve vatanperver olduklarını, Maraş şehrinin halkı tarafından saygı gördüklerini anlamak mümkündür.

Binaenaleyh böyle bir aileye mensup olan Erdem Beyazıt, ailesinden kendisine bu üstün meziyetleri intikal etmiş olabilmesi gayet normal gözükmektedir. Üstelik bhusus askerliğini yedek subay öğretmen olarak yapması, milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmesi ve dolayısıyla samimiyetle kendi milletine hizmet etmesi, "sanat, sanat içindir" değil, " sanat, cemiyet içindir" ilkesini benimsemesi vb. amiller de nazar-ı dikkate alınırca, ailesi hakkında söylediklerimiz pek mantıkî görülmektedir.¹⁶⁷

1.2.1.1.2. Yakın Çevre Etkiler

Kahramanmaraş Ekolü, Kahramanmaraş Edebiyatçıları Grubu ve/ya sık sık bir şekilde Cahit Zarifoğlu'nun şiir kitabından mülhem olarak alınan *Yedi Güzel Adam* vb. Beyazıt ve arkadaşlarına verilen isim ve lakaplar nazar-ı itibara

¹⁶⁷ Erdem Beyazıt'ın ailesi hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Hüseyin Yorulmaz, a.e.; **Erdem Beyazıt'a Armağan**, a.e ; Murat Turna, a.e.; **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, a.e. ; Şerife Nihal Zeybek, a.e. ; <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayazit-erdem> 10.04.2019.

alındığında, Beyazıt'ın, ciddi bir muhit içinde yetiştiği anlaşılmaktadır. Bahuş bu grup başta Beyazıt olmak üzere grubun ağabeyi durumunda olan Nuri Pakdil, Rasim ve Alaeddin Özdenören, Cahit ve Sait Zarifoğlu ve Akif İnan gibi, dönemin müessir ve namdar edebiyatçılardan teşekkül ettiği göz önüne alındığında, gruba verilen bu isimlerin ne denli ciddi bir mahiyete sahip olduğunu tahayyül etmek mümkündür. Kaldı ki Beyazıt'ın böyle isimlerden oluşan bir grupta bulunduğunu, üstelik bu grup arkadaş aralarındaki arkadaşlığın ortaokul ve lise sıralarından başlayıp ömür boyu sürdüğünü göz önünde bulunduracak ortadaki etkileşim amilinin hacmini ve ehemmiyetini de tahmin etmek mümkündür.

Murat Turna'nın bu konu hakkında şu ilerideki tespiti, bir şekilde söylediklerimizi destekleyebilmektedir; "şiir, roman, hikaye, deneme ve eleştiri gibi çeşitli edebiyat yazıları yazan bir grubun içerisinde bulunması, şüphesiz Beyazıt'ın sanat hayatına başlamasında çok tesirlidir."¹⁶⁸

Üstelik bu grubun mühim isimlerinden biri ve hatta bir bakıma onun lideri konumunda olan Rasim Özdenören'in, bir yazısında bu faal oluşumun ve onun fertleri arasındaki mütevellit olan tesir ve bütünleşme hakkında fikrini şöyle ortaya koymaktadır:

"Biz Erdem Beyle 1955 yılında Maraş Lisesi'nde birinci sınıfta tanıştık. Ancak o tarihte ne o şairliğiyle temayüz etmişti. Ne de aynı dönemde birlikte olduğumuz diğer arkadaşlar... O dönemde bir araya gelen **Cahit** ve **Sait Zarifoğlu** kardeşler, çizgi meraklısı **Hasan Seyithanoğlu**, bir sınıf aşağıda orta üçte okuyan **Alaeddin Özdenören** ve daha başka arkadaşlar, daha sonra Urfa Lisesi'nden **Akif İnan'ın** da Maraş Lisesi'ne gelmesiyle -hepsi şiire, edebiyata meftun gençler- arasında ömür boyu sürecek olan kopmaz bağlar oluşacaktır. Bu gençlerin kafası şiirle ve daha çok da şiir aşkıyla dopdoludur... Bu edebiyatsever arkadaş grubu çoğu kez bizim evde olmak üzere bir araya gelirler. Birbirlerine şiir okurlar. Herkes kendi keşfi olan şiiri ötekilere ulaştırmak üzere sabırsızlanır. Edebiyat verimlerini Maraş'ın yerel gazetelerinde değerlendirmeye çalışırlar. O gazetelerde edebiyat sayfaları hazırlarlar. Lise son sınıfta lisenin yayın organı olan **Hamle** dergisini yeniden birkaç sayı çıkarmayı başarırlar...

¹⁶⁸ Turna, a.e., s. 80.

O tarihte Maraş'ın yerel gazetelerinde ikişer kişilik kümeler halinde sanat-edebiyat sayfaları çıkartmamız; aynı gazetelerde köşe yazıları yazma çabalarımız, uzun sayılabilecek yolculuğumuzun işin başlangıcında bizlerin ömür boyu sürecektir olan beraberliğimizin ipucunu veriyordu. Bu arkadaş kümesi bir yandan Türkiye'de çıkan edebiyat dergilerini, gazeteleri takip ediyor, bir uçtan da Maraş'ın mütevazı imkânları ölçüsünde çıkan mahalli gazetelere yazılar yetiştirmeye çalışıyordu. Lise ikinci sınıfta yani yaşları 16, henüz 17'ye gelmemiş bu genç arkadaş kümesi mahalli gazetelerde haftalık veya günlük köşe yazıları yazıyordu. Bir süre sonra haftalık, 15 günlük sanat-edebiyat sayfaları düzenlemeye başladılar...

Bu arkadaş kümesinin şansı belki bir arada bulunmuş olmalarından ileri geliyordu. Bir arada bulunmakla birbirlerini teşvik ediyordu. Ancak bu teşvikin, son tahlilde bir temele dayandığını ileri sürmek de kolayca mümkün görünmeyebilir. Bu bir arada bulunmanın onlara sağladığı başat yararın, her birinin yeniliğe sonuna kadar açık bir zihnin yapısı geliştirmiş olmasında yoğunlaştığı söylenebilir."¹⁶⁹

Buna istinaden bilhassa bu topluluk içindeki var olan zevk ve fikir çeşitliliğinin, grubun fertleri üzerindeki etkisi ve ona göre onların hüviyetlerini oluşturmakta ve şahsı hayatlarını yönlendirmekte de oynadığı rol gayet büyük olduğunu söylemek mümkündür. Bu amili, şu misalle açıklamak mümkündür; Söz konusu bu arkadaşlık ilk yıllarında Beyazıt ve arkadaşları, ekseriyetle muasır şiir ve roman örnekleri okurken, ısrarla berdevam divan edebiyatının çizdiği çizgiden giden Akif İnan'ın gruba katılmasıyla, hem Beyazıt ve arkadaşlarının divan edebiyatına olan bakışları değişir, ona olan ilgilerini artar, hem de İnan, divan şiiri kalıpları dışına çıkarak muasır şiire ile farklı bir münasebet geliştirmeye çalışır ve dolayısıyla da kendi ilgi sahasını genişletir. Murat Turna, bu konu hakkında şu önemli tespitte bulunur;

"Bayazıt'ın lise son sınıfa geçtiği 1958 senesinde gruba Akif İnan da dâhil olur. Urfa'dan geldiği ve aruzun türlü kalıpları ile şiirler yazdığı öğrenilen bu genç sınıfta merakla gözlenmektedir. Fuzuli'den Baki'ye, Nedim'den Haşim'e kadar uzanan bir çizgide divan şiirinin bir müptelası ve şiddetli müdafaacısı olan İnan, oturaklı şahsiyeti ve yaşından beklenmeyen insani olgunluğuyla grubu etkiler. Erdem Bayazıt'ın kendi ifadesiyle, Divan

¹⁶⁹ Özdenören, a. e., s. 80.

şiiirine olan hissi münasebet ve yakın alaka Akif İnan'la tanıştıktan sonra kemalatını bulur. Şair o döneme kadar divan edebiyatına ilgi duymakla birlikte, tam anlamıyla şuurlu bir yöneliş içerisinde değildir. Ekseriyetle modern şiir ve roman örneklerini okumaktadır. İnan'ın hafif küçümser tavrı ve etrafındakileri ciddi biçimde divan şiirine sevk etmesi, Bayazıt'ın yüzünü klasik kaynaklara da çevirmesinde etkili olur...

...İnan'ın da belirli bir dönem sonrasında, divan şiiri kalıpları dışına çıkarak içinde buldukları grubun temasının daha fazla olduğu modern şiir ile son derece farklı bir münasebet geliştirdiğini aktarır."¹⁷⁰

Ayrıca Pakdil'in bu grup ve bilhassa Beyazıt üzerindeki etkileri mütenevvi ve farklı boyutlara sahiptir. Meselâ, Pakdil'in oynadığı mühim rollerden biri, grubun üyeleri, Türk edebiyatı, kültürü ve cemiyetinin önemli isimleri ile şahsen tanıştırmasıdır. Necip Fazıl, Sezai Karakoç ve Fethi Gemuhluoğlu gibi, namdar, karaktere sahip ve müessir isimler ile tanışması, elbette Beyazıt'ın şahsiyetinin teşekkülünde, dünyaya bakış açısının çerçevesini tebellür etmekte ve bilhassa hayatının alacağı yönü belirtmekte önemli bir rol oynamaktadır; Zira Beyazıt, bundan böyle bu isimler ile sıkça ve rahatça görüşebilecek ve daha önemlisi kısa sayılmayacak bir süre içinde Necip Fazıl'ın çıkardığı Büyük Doğu ve Sezai Karakoç'un teşebbüsü ile çıkan Diriliş dergilerinde çalışacaktır. Diriliş kapanması üzere, Beyazıt ve arkadaşları, Pakdil ile beraber Edebiyat Dergisi'ni çıkarır ve bir süreliğine Pakdil'in rehberliği altında burada çalışır ve onun sayesinde dergicilik konusunda uzmanlaşırlar. Dolayısıyla Pakdil ile beraber grubun diğer üyelerinin Beyazıt üzerindeki etkilerinin onun kendi şahsiyeti ve fikriyatının teşekkülünde ciddi ehemmiyeti haiz olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte bilhassa, Karakoç'un Beyazıt'ın özellikle fikriyatı üzerindeki etkisi en önde gelmektedir. Bu konu hakkında Turna'nın ilerideki bu tesbitini arz ederek bu durumun önemli bir karesine ışık tutmak mümkündür:

"Erdem Bayazıt, Karakoç'la ister giyabi tanışıklığı esnasında olsun, isterse beraber çalıştığı ve devamlı yüz yüze görüştüğü şahsi aşinalığı sırasında olsun, sanat ve fikir

¹⁷⁰ Turna, a. e., s. 86.

bakımından sürekli bir şeyler öğrenme çabası içindedir. Karakoç'un muhayyilesi, engin his ve fikir ufku, insani nitelikleri ve en önemlisi, sanatı Necip Fazıl'dan farklı biçimde, başlı başına bir fenomen olarak el alması Beyazıt'a hep tesir etmiştir. Şairin kendi ifadesiyle ancak Karakoç'un vesilesidir ki doğu ve batı klasiklerinden modern sanata uzanan çizgide yer alan eserlerdeki düşünce, duygu ve hayaller tahlili ve mukayeseli bir şekilde hazmedilme çabasıyla talim edilmiştir. Yerli ve milli olan bir dünyadan dışarı çıkarak kabuğunu kırmak ve diğer kültür âlemleri ile irtibat kurup onlarla yakınlaşmak hep onun yönlendirmesi ile gerçekleşmiştir. İşte tüm bunlar da Beyazıt'ın sanat itibarıyla Necip Fazıl'dan ziyade Sezai Karakoç'un tesiri altında kalmasını açıklayan hususlardır."¹⁷¹

Dolayısıyla, yukarıda sunduğumuz bu isimlerin yansırı, Beyazıt'ın topluma hangi zaviyelerden ve nasıl bakacağını, gördükleri nasıl dile çevireceği konusunda etkilendiği önemli isimlerden de biri Mehmet Akif Ersoy'dur. Ersoy'un bu etkisini, Beyazıt'ın hayata bakışı, fikriyatı ve yazılarında da hissetmek mümkündür.

Binaenaleyh bu isimlerin Beyazıt üzerindeki etkileri hiss etmemek mümkün olmadığı aşikârdır. Bu konu hakkına Mehmet Gemci, şu önemli tespitte bulunmaktadır:

"Yabancılaşmaya başkaldıran, varoluşun hikmetini arayan, dirilişi gerçekleştirmek isteyen, hayatın bir imtihan olduğunu, ölüm ve ötesinden, gencecik âşıkların yüreğinden; sahici inanmış erlerden, isyan şiirlerini konu edinen, talan edilmiş bir uygarlığı haber veren bir medeniyet şairidir Bayazıt. O, çağlardan çağlara katlanarak gelen yüce bir davanın şiirlerini yazmıştır... Onun şiirlerini sesli okunan, gür ve tok şiirlerdir. Bu yönüyle bana daha çok, Mehmet Akif, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç paralelinde bir şair olarak geliyor. Mehmet Akif'in kitleleri arkasından sürükleyen o haşin sesi, Necip Fazıl'ın derin öfke ve duruşu, Sezai Karakoç'un İslam medeniyeti ve coğrafyası ile ilgili algılayış biçimleri ve metafizik çağrışımları, Erdem Bayazıt'ın şiirlerinde de görülür. Bu nedenle söz konusu ettiğimiz şairlerin şiirleriyle bir yakınlık fark edilir ister istemez."¹⁷²

¹⁷¹ Turna, a. e., s. 105.

¹⁷² Mehmet Gemci, "Erdem Bayazıt'ın Şiiri Üzerine", **Erdem Beyazıt'a Armağan**, a. e. s. 109.

Dolayısıyla Erdem Beyazıt'ın ailesinden sonra kendi şahsiyetinin teşekkülünde, yakın arkadaş çevresi ve kendine üstat ve/ya manevi rehber olarak kabul ettiği kişilerin de çok müessir bir rol oynadıkları rahatça söylenebilmektedir; Zira söz konusu bu muhit -ileride görülecek üzere-, sadece Beyazıt'ın fikriyatı, dünya bakışı ve sanatını tebellür etmekte değil, aynı zamanda hayatının seyrini belirtmekte de hayati bir öneme sahiptir. Söz konusu bu arkadaş grubunun ve bilhassa rehber edindiği kişilerin sayesinde Beyazıt'ın, artık tam olarak kim olduğunu ve hayattaki asıl görevinin mahiyetini de iyice bilmiş olduğunu diyebiliriz. Onun için bundan sonra sadece kendi sanatı değil, aynı zamanda benliğini ve marifetlerini inandığı bu yola adanmış görülmektedir. Dolayısıyla da sonraki yıllarda Beyazıt "sanat, sanat içindir" değil, "sanat, cemiyet içindir" ilkesini benimsemekle kalmayıp aynı zamanda gücü ve vakti ve hattâ bütün hayatı Türk cemiyeti ve o cemiyetin maddî ve manevî oluşumuna hizmet etmek için sunduğu müşâhede edilmektedir.

1.2.1.1.3. Etkilendiği Başlıca Yerler

Beyazıt'ın doğduğu ve hayatının önemli bir kısmını ve alelhusûs çocukluğu ve ilk gençliğini geçirdiği Maraş başta olmak üzere bir zamanlar ikâmet ettiği, ikâmet etmediği zamanlarda sık sık ziyaret ettiği İstanbul ve Ankara, Erdem Beyazıt'ın şahsiyetinin teşekkülünde, bahusûs fikriyatının inkişaf etmesinde ve dünya bakış açısının tekâmülünde, esâsî rol oynayan amillerden sayılmaktadır. Bilhassa kendi özellikleri ile nev-i şahsına münhasır coğrafi mevkii sayesinde o zamana kadar garplılaşma ve ona binaen yabancılaşmadan korunmuş olması Maraş, Erdem Beyazıt'ın örneğinde görüleceği üzere kendi insanının dinine, gelenek ve göreneklerine, tarihine ve mensup olduğu medeniyete bağlı kalmasını sağlamıştır.

Maraş, Beyazıt üzerindeki etkisini, bilhassa dindârlığı ve ona binaen da hasbîliği ve safiyeti, tevekkülü ve rızası, mensûp olduğu medeniyet ve o medeniyetin maddî ve manevî oluşumuna sahip çıkması ve bundan dolayı da bu medeniyete bağlı olan tüm milletleri kardeş bilip onlar ile kendi kaderlerini paylaşması ve ona binaen onların sesi olabilmek için de büyük bir çaba harcamasında da müşâhede etmek mümkündür. Beyazıt'ın yazılarında da ilerideki örneklerde görüleceği gibi bu âmillerin ve etkileri sık sık görülmektedir.

Dolayısıyla burada Beyazıt'ın şiirlerine başvurarak emsile - i muhtelifle ile bu mevzûu rüşen ve ayan kılmaya çalışacağız;

Beyazıt özellikle kendi hüviyetini ve bahuşûs dinî boyutunu -ilerideki misâlde görüleceği gibi-, sık sık sarîh bir şekilde ibrâz ettiği görülmektedir. Buna ilâveten umûmiyetle muhafazakârlığı, müşterek âdât ve değerlere bağlılığı gibi husûsları, yazılarında ve bilhâssa şiirlerinde kolayca tespit etmek mümkündür. Örneğin Beyazıt, bir şiirinde şöyle söyler:

Dünyanın kalbini dinle geliyor adım adım

Dallar meyvaya dursun toprak tohuma dursun

İnsan barışa dursun selâma dursun zaman

Sabır savaş zafer. Adım: MÜSLÜMAN.¹⁷³

Dolayısıyla yukarıda sunduğumuz misâlde görüldüğü gibi, şair hüviyetini vurgulayarak açık seçik bir şekilde meydana koymaktadır. Ayrıca sözünü ettiğimiz bu husûslardan biri de Beyazıt, bilhâssa din itibâriyle kardeş bildiği müslümanların sesini olabilme çabasıdır. İlerideki misâlde müşahede edileceği gibi şair, Bosna müslümanlarının maruz kaldığı zulümlerin bir karesini şöyle dile getirmeye çalışmaktadır:

Biz acız kaldık Bosna! Sen ayaktasın

Biz yani btün insanlık

Küflenmiş uygarlıkların asalak böcekleri

¹⁷³ Bayazıt, **Şiirler**, a. e., s. 38.

Sadece mahkûmlarız önünde

Hey Bosna!

Oğulların

Kalbimizin granit duvarlarına

Hangi yazgıyı kazıyorlar

Hey Bosna!

Boynumuza taktığın hüküm

Geleceği olmayan bir ölüm mü?

Yoksa dirilişe bir önsüz mü ?

Ben Bosnalı anne:

Bu sözleri simsiyah bir geceye

Katranla yazarak

Köpeklerin çene kemiklerine

Mıstırovın'ın ön dişlerine

Papazgali'nin azı dişlerine

Bütün kiliselerin günah hücrelerine

Emanet ediyorum

Ben Bosna'lı çocuk: -Müslümanlar!

Size şarkımı emanet ediyorum.

Bir de uçsuz denizlere akan nehrin

Sularına salıverdiğim ellerimi

Bileklerimden kesilmiş.¹⁷⁴

Yukarıda arz ettiğimiz bu şiirde mülâhaza edilmeye şâyân bir husûs ise, şairin samimiyetinin sağladığı ve çizdiği bu tabloya aksedilen hüznün ve acı dolu hisslerdir. Şairin -fark edildiği üzere- küllîliği ile her ifâdede hâzır ve mevcuttur. Bu duygu ve düşünce ile mevcûdiyet âmili, aslında saf bir elem ve derin bir hüznün neticesidir; Zira bu feci hadiseler maruz kalanlar, aynı zamanda din kardeşleridir.

Bunun yanında Maraş'ın tabiatı ve bahusûs muhtelif mevsimlerde onun dağ ve ovaları, yaylaları, akarsuyu ve ikliminin Beyazıt üzerindeki tesirleri, bilhâssa onun şiirlerinin ön veya arka planını tabiat unsurları teşkil ettiği kısımlarda tecelli etmettedir; ilerideki örnekte görüleceği üzere şair tabiatın bir görünümü, yüksek dağların bir manzarasını göz önüne sermektedir. Bu manzara, aslında zihne daha çok Maraş'ın tabiatını çağırıştırır. Özellikle on birinci mısradaki, şair bir ayrılıktan söz ettiğini ve şiirin hemen aşağısında düşürdüğü notta bu şiir İstanbul'da yazıldığını beyân etmesini nazar-ı itibara alırsak aslında bu ayrılış bir bakıma Maraş'tan ayrı olmasından mütevellid olan hisslerin bir tecellisi olduğunu düşünmek mümkündür. Dolayısıyla burada Maraş'ın tesirleri zâhir ve rüşen olduğunu söyleyebiliriz:

Burçlarında ceylân taşıyan yücelere ey

¹⁷⁴ Bayazıt, **Şiirler**, a. e., s. 39-41.

Ayın hüznü saatı gözlerinden
Kuytu yerlerine sümbüller dökülen
Nergisler açan eteklerinde
Göklerden muştular indiren güvercinleriyle
Dorukları bembeyaz yaşmaklarıyla
Güneşe uzanan ağaçlarıyla
Zamanı hiç geçmeyecekmiş gibi donduran
Ey bir yanıla derin sulara dayanan
Ey dağlar neredesiniz ey.

Kim bizi senden koparan
Hangi ses çağırır bulvarlara
Dengemizi bozan intihar vitrini bulvarlara.¹⁷⁵

Takdim ettiğimiz yukarıdaki bu misâlde anlaşıldığı üzere, şiirin brinci karesinde güzellik kutsallıkla, dirilik ve zindellekle, manevî istikrâr ve riza ile mezc edilerek bir nizâmın mütekâmil halinin bir görünüşünü ibrâz etmektedir. Ve dolayısıyla bir açıdan o zamana kadar batılılaşmadan ve ona binaen de yabancılaşmadan kısmen olsa da korunmuş Maraş'ın bir manzarasını çizmektedir.

Şiirin ikinci karesi ise, birinci karede mevcut olan nizâm ve intizâmdan kopukluğun tevellüd ettiği maddî ve manevî dengenin izmihlâli, gurbet ve yabancılaşma ve dolayısıyla bir bakıma intiharın bir sahnesine benzeyen bizlikten

¹⁷⁵ Bayazıt, **Şiirler**, a. e., s. 65.

infisâlinin bir çerçevesini çizmektedir. O da şehrin (İstanbul) garplılaşma yüzünden ittihâz ettiği yeni şekli ve ulaştığı yeni halini göstermektedir.

Bundan başka İstanbul ve Ankara şehirleri de, şair üzerindeki etkileri oldukça çeşitlidir. Bir bakıma şairin, bu şehirlerde bir zamanlarda bulunması onun çevresinin genişlemesine vesile olmuştur; Zira şairin bilhâssa bu şehirlerde bulunması, Necip Fazıl, Sezai Karakoç ve Fethi Gemuhluoğlu gibi önemli simalar ile şahsen tanışmasına, o ünlü isimlerle sık sık görüşebilmesine ve tabii olarak da ufukun açılmasına sebep olmuştur.

1.2.2. Eserleri

1.2.2.1. İpek Yolundan Afganistan'a

1979 yılında başlayıp neredeyse on yıl süren ve yaklaşık iki milyon Afgan'ın ölümüne sebep olan Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askeri müdahalesi, hiç şüphesiz muasır İslâm âleminin karşılaştığı en büyük felaketlerden biriydi. Buna ilâveten bir yandan Afganistan'ın engebeli, sarp ve çetin coğrafyası, öte yandan devam etmekte olan harp nedeniyle, oralarda olup bitenlere dair ciddi bilgi eksiklikleri vardı. Ayrıca zaman zaman Afganistan'ın derinliklerine ulaşmayı başaran bazı yabancı basın kolları bîtaraf değildi.

Bu vaziyetin umumi manzarasını aksettirmek için, bir Afgan komutanı ile Ajans 1400 ekibi arasında geçen bir konuşmadan şu kareyi sunmak mümkündür:

"Hüseyin Mangal şöyle dedi:

... Gerçi üç ay önce *Der Spiegel* muhabiri bir Alman gazeteci üç katır satın aldı rehberler kiraladı, yol için birçok tedarik gördü, ama cephe şartlarına ancak iki gün dayanabildi. İki sonra daha yolun başındayken bir de baktık dönüp gelmiş. Savaş bu, hiç kestirilemez neyle karşılaşılacağı. Şimdiye kadar Batı dünyasından, Japonya'dan ellerinde kameraları ile çok gazeteci geldi. Halen de geliyor. Siz İslâm dünyasından cepheye kamera ile geçen ilk ekip olacaksınız. Sizin çekeceklerinizin şimdiye kadarkilerin en iyisi olacağına,

Afganistan gerçeğini en iyi şekilde yansıtacağına inanıyorum. Çünkü siz savaşan mücahitlerle aynı inancı paylaşıyorsunuz."¹⁷⁶

Dolayısıyla, böyle ciddi bir durum karşısında İslâm âlemi, Afganistan'da olup bitenleri yakından görmek, Afgan halkıyla görüşmek ve onları dinlemek, onların sesini dünya kamuoyuna duyurmak için, Afganistan'a gidecek bir basın organına ihtiyaç duymuştur. Binaenaleyh, bu çalışmanın konusunu oluşturan *İpek Yolundan Afganistan'a* isimli bu eserin yazarı kendi ekibiyle birlikte, bu görevi üstlenecek ve ona göre, İran'dan Pakistan'a ve oradan Afganistan'a geçerek oldukça uzun bir seyahat yapacak ve geçtikleri coğrafyanın ahvâli ve insanları ile ilgili çok önemli bilgi vererek elimizdeki bu eseri çok akıcı bir dil ve samimi bir ifade tarzıyla yazacaktır.

1. Eserin Muhtevası, Şekli ve Yayın Bilgileri

Erdem Beyazıt'ın seyâhatnâme mâhiyetindeki *İpek Yolundan Afganistan'a* isimli bu eserin adından anlaşılabilceği üzere, İpekyolu üzerinden Afganistan'a yapılan bir seyahati konu edinmektedir. Eserin giriş kısmında yazar tarafından verilen şu izahattan, söz konusu bu seyahatin amacı ve dolayısıyla bu eserin yazma sebebini öğrenmek mümkündür:

"Seyahatimizin ilk amacı İran ve Pakistan'daki Afgan muhacir ve mücahitlerine ulaşarak onların sesini dünya kamuoyuna aksettirmek... Bunu başarabildiğimiz ölçüde bu gezimiz amacına erişmiş olacak.

İkinci amacı: Devrimden sonraki İran'ı bütün gerçeği ile görmek...

Üçüncü amaç ise, İstanbul'dan Yeni Delhi'ye kadar kadim İpekyolu'nun tarihi eserlerini ve turistik mevkilerini filme ve yazıya raptetmek! ..."¹⁷⁷

Dolayısıyla bu eserin muhtevasının, yazarın yukarıdaki zikrettiği noktaların etrafında teşekkül ettiği denilebilir. Üstelik yine verilen bu bilgilerden, eserin

¹⁷⁶ Erdem Bayazıt, *İpek Yolu'ndan Afganistan'a İstanbul*, İstanbul, Ketebe Yay., 2018, s. 76.

¹⁷⁷ *A.e.*, s. 12.

mevzû, dili ve üslûbu ve hattâ hitap edilen kim olduğunu ve nasıl hitap edileceği de öğrenmek mümkündür; Zira yukarıdaki iktibasta verilen malûmatlara göre, bu eserin bir seyahatnamedir ve onun başlıca konusu Afganistan'ın gerçeklerini ve Afgan halkının sesini dünya kamuoyuna aksettirmek olduğuna göre, eserde kullanılan dil ve riayet edilen kaidelerin belli olduğu söylenebilir. Üstelik bilhassa yazarın, toplumcu ve gerçekçi cereyana mensup olduğu göz önünde bulundurulacaksa eserde kullanılan kültürel malzemenin mahiyetini de tahmin etmek mümkündür.

Masalık, eserin kendi muhtevasından da, Afganistan'da yürütülmekte olan savaşa dair olup bitenleri yakından görmenin, Afgan halkının sesini dünya kamuoyuna aksettirmenin eserin asıl muhtevasını teşkil ettiği anlaşılmaktadır; Öğreneğin, bunu yazarın bizzat şu kendi ifadesinde belirtmektedir: "Türkiye'den ayrıldığımızı tam 24 gün olmuştu. Nice çöller aşmış, nice cehenemî sıcak altında geceleri geçirmiştik. İşte bu seyahatin hedefi olan Afganistan'ın sınırındaydık."¹⁷⁸

Buna ilâveten Afgan bir komutanın, Beyazıt'ın defterine bir hâtıra olarak yazdığı şu yazıdan da bunu anlamak mümkündür:

"Bismillâhirrahmânirrahîm

Muhterem Müslüman Türk kardeşlerim.

Sizler ki imanî vazifenizi yerine getirerek sergerlerinde kahramanca çarpışan, Afganistan'ın ezilmiş ve fakır ama imanlı ve göğüsü İslâm aşkı ile dolu kahraman halkının direnişini yakından görmek için, bunca zorluklara ve uzak yollara rağmen yüzce dağları, uçsuz bucaksız sahraları ve vadileri aşarak buraya geldiniz. Siz Afgan milletinin durumunu ve karşılaştığı zorlukları yakından gördünüz. Bu zor görevi, gördüğünüz gerçekleri dünyaya yansıtılabilmek için yerine getirdiniz. Afgan milletinin ıstırabına ortak oldunuz... Afgan milletinin müşküllerini sizlerin yalnız Türkiyeli Müslümanlara değil, yeryüzündeki bütün Müslümanlara ve hür insanlığa yansıtacağımızı ümid ve arzu ediyoruz."¹⁷⁹

Fakat yine eserin muhtevası bir bütün olarak göz önüne alındığında yazarın, eserinde İslâm âleminin mühim merkezlerinden olan İran ve Pakistan hakkında da

¹⁷⁸ A.e., s. 168.

¹⁷⁹ A.e., s. 325-326.

çok önemli coğrafi, içtimâî, iktisâdî, siyasî bilgiler verdiği görülmektedir. Bu da bir bakıma yazarın, giriş kısmındaki eserin yazılış sebebine dair verilen malûmatlara oldukça sadık kaldığını göstermektedir.

Eserin dış şekli ve yayın bilgilerine gelince, bu eser, evvel-i emirde *Yeni Devir* gazetesinde ve ardında *Mavera* dergisinde cüz'î olarak neşredildikten sonra, 1983 yılında *Akabe Yayınları* tarafından kitaplaştırıldı. Eserin elimizdeki bu baskısı ise, *Ketebe Yayınları* tarafından 2018 yılında basılmış olup 40 bölümden ve yaklaşık 366 sayfadan meydana gelmektedir. Bölümlerin başlıklarına bakıldığında, şahıs ve yerlerin isimlerinden teşekkül ettiği gibi, bazen de seyâhat esnâsında işlenmiş olan fiillerin tafsîlât ve niteliklerini de taşımaktadır. Bölümlerin hacmi ise, iki ile kırk sayfa arasında değiştiği tespit edilmiştir. Bu durumu, yazarın içinde bulunduğu maddî ve manevî statüye ve zaman ve mekân gibi âmillere bağlamak mümkündür. Zira yaklaşık iki ay kadar süren bu seyâhat esnâsında, havanın, iklimin, mekân ve zamanın değiştiği gibi, yazarın da mizacı ve ruh halinin bazen bi'l-küllüye tebeddül ettiği ve ara sıra rahatsızlandığı görülmektedir.

Ayrıca çalışmanın bu kısmına nokta koyarken 1983 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından verilen Gazetecilik Ödülü'nü almaya lâyık görülmüş olan bu eserin, edebî, luğavî, coğrafi, tarihî, içtimaî, iktisadî, siyasî açılardan mühim bilgiler ihtivâ ettiğini ve dolayısıyla birçok bakımdan ehemmiyeti hâiz olduğunu söylemeyi unutmamamız gerekir.

2. Eserin Bâriz Bazı Husûsiyetleri

2.1. Umûmiyetle Dil ve Üslûp

Eserin önde gelen özelliklerinden biri, zengin bir söz varlığına sahip olmasıdır. Bunun mühim sebeplerinden biri, bu eserin seyâhatnâme mâhiyetinde olduğu söylenebilir; Zira bilindiği üzere bu nevî eserlerde yazar, çeşitli konulara değinmeye zorunludur. Bunun yanında sade bir dil ve akıcı bir üslûpla yazılan bu eserde yazarın, halk konuşma dili ve ifâdelerinden hayli istifade ettiği tespit edilmiştir. Bu da bir bakıma eserin söz varlığındaki zenginliği sağlayan mühim amillerinden biri olduğu denilebilir.

Üstelik eseri ayrıcalıklı kılan hususlardan biri de, yazarın İslamiyet'ten ve müşterek Türk-İslâm kültürünün değerlerinden olabildiğince istifade etmesi ve dolayısıyla da eserde müşterek Türk-İslâm değerlerine aykırı her hangi bir unsur bulunmamasıdır. Bu nedenle bu eserin, Müslüman âleminin herhangi bir yerinde rahatça okunabileceği söylenebilir.

2.2. İnsâniyet Duygusu

Beyazıt ekibiyle birlikte, Türkiye'den İran'a, ardından Pakistan'a ve Pakistan'dan Afganistan'a geçmiştir. Bu nedenle farklı ırk ve renklere, gelenek ve göreneklere, dil ve şivelere, fikir ve mezheplere sahip olan insanlarla görüşme imkânını bulmuştur. Bununla birlikte, eser boyunca kullanılan ifadeler bakıldığında hep İnsâniyet ve uhuvvet hissinin hâkim olduğu müşâhede edilmektedir. Bu nedenle, eserde herhangi ırkçı, alaycı, tahrikçi, küçümseyici ve/ya müptezel bir ifade tespit edilmemiştir. Eserin bu özelliğini aşikâr etmek için, şu örnekleri sunmak mümkündür:

"İkindiye doğru geniş bir alana yayılan Çârdut köyüne ulaşmıştık. 15 dakika kadar bahçeler arasında yol aldık. Dev dev dut ağaçlarının gölgesinde ihtiyarlar dinleniyorlar, evlerin duvar diplerinde 3-5 yaşlarında çocuklar oynuyorlardı. Çocuklar biz geçerken:

-Starey Maşi, diyorlardı. Onları canı gönülden:

-Loşey, diye cevaplandırıyorum. Loşey yavrular Loşey... Cenab-ı Allah sizi azgın materyalizmin, gözü dönmüş emperyalizmin, eli kanlı tanrıtanımazların bombalarından korusun. Yüce Allah sizleri büyütsün, sizlere tüm mazlumların öcünü almayı, makineya tapanlardan hesap sormayı nasip etsin!"¹⁸⁰

"Maruf Bey'den söyleyeceklerimi kelimesi kelimesine çocuklara aktarmasını rica ettim ve şöyle dedim onlara:

-Siz dünyanın en iyi çocuklarısınız! İçlerinden en büyüğü suyu geçerken bana yardım etmiş olanı, Nurağa'nın verdiği cevabı Maruf Bey şöyle nakletti:

¹⁸⁰ A.e., s. 267.

-Bizim iyilerimiz şehit oldu! Bir anda gözlerime hücum eden yaşları ve gırtlığımdaki acıyı Afganistan'ın bu mübarek çocuklarından gizleyebilmek için sarf ettiğim gayret hiç şüphesiz güçlüklerine bedeldi. Sanki güneşten korunmak istiyormuş süsü vererek çarşafımı başıma örtümmüş, biraz ilerideki mısır tarlalarına doğru yürümek mecburiyeti duymuştum."¹⁸¹

Ayrıca Bayazıt'ın bu tutumunun sadece Müslümanlar ile sınırlı olmadığı, eserin farklı yerlerinden de anlaşılması mümkündür. Örneğin, sırf maddî ve/ya manevî bir kısım menfaatler elde etmek için, Afganistan ve Vietnam halkına karşı her türlü silâh kullanmayı reva gören emperyalist güçleri eleştirdiği şu alıntıda açıkça tecelli ettiği görülmektedir.

"Ruhunu komünizme satmış bir şairin şiirlerinde sesini taklit ettiği makineler, "triko tiki tak, triko tiki tak, brum burmm" diyerek ölüm kusmuş, bu güne kadar dünyanın isinden pisinden, teknolojinin kirinden pasından uzak kalmış masum Afgan halkının üstüne bomba yağdırıyor. Emperyalizmin kara yüzülsü yıllarca zavallı Vietnamlıları bombalıyorsa, kızıl yüzülsü niye ondan geride kalsın; o da bıkmadan, usanmadan bombalıyor Afganlıları!"¹⁸²

Dolayısıyla burada, Yunus Emre'nin şu "yaratılanı severiz, yaratandan ötürü" prensibinin, Erdem Bayazıt'ın bu insanî tutumunu icaz ve izah edebilecek çok net bir ifade olduğunu söylemek mümkündür.

2.3. Fayda ilkesi

Eserin en belirgin özelliklerinden biri de sanat olarak edebiyat, burada bizatihi bir gaye değildir. Burada edebiyat, cemiyete ve ona göre İnsâniyet ve insana hizmet etmek için kullanan bir vesiledir. Yıkıcı, tahrip edici ve zarar verici değil, yapıcı, ıslah edici ve müfittir. Üstelik bu husus, yalnızca Beyazıt'ın bu eserinde değil, aynı zamanda şiirlerinde ve diğer yazılarında rahatça görülebilecek bir tasarruf olduğu göz önüne getirildiğinde, burada da şuurlu olarak icra edildiği söylenebilir.

¹⁸¹ A.e., s. 269.

¹⁸² A.e., s. 82.

Dolayısıyla arkadaşları ile birlikte, Türk ve İslâm âleminin davalarına hizmet etmesiyle tanınan Beyazıt'ın burada da, hem kendini hem de kalemini Afgan halkına hizmet etmek yolunda koyması gayet tabîî gözükmetedir. Ona göre, onun bu durumunun bir zaviyesine Hüseyin Yorulmaz'ın şu ifadesini kullanarak ışık tutmak mümkündür;

"1970'li yılların sonunda patlayan Afganistan olayı, Erdem Bayazıt ve arkadaşlarının en çok üzerinde durduğu, İslâm dünyasının kanayan yaralarından biri olmuştur hep. "Bir Yüzüm Batıya dönük/Bir yüzüm Doğuya/Arkam bütün yönler/önümde kible!" dizelerin şairi bu acıya duyarsız kalamaz ve kalmadı da. Olaylara, yönü kibleye dönük olarak baktı... Bayazıt ve arkadaş grubu yazılarıyla, şiirleriyle, hikâye ve romanlarıyla dünyanın seyirci kaldığı bu dramı biteviye gündeme getirmeye çalıştılar."¹⁸³

Binaenaleyh bu sa'y ve gayret sâyesinde "Türk okuyucusu, ilk defa savaşın cereyan ettiği sıfır noktasına kadar gidilerek bilgilendirildi."¹⁸⁴ Bu da bir bakıma Erdem Beyazıt'ın bilhassa toplumcu ve gerçekçi boyutunu açık bir şekilde yansıtmaktadır.

1.2.2.1.3. "İpek Yolundan Afganistan'a" Eserinde Toplumcu ve Gerçekçi Fikir

1.2.2.1.3.1. Dil ve Üslup

Daha önce de değinildiği gibi dil ve üslup, edebî eserlerin toplumcu ve gerçekçi boyutlarını tespit etmekte öncelikli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla elimizdeki bu eserin dili ve üslûbunu, bu zaviyelerden ele alıp incelemek icap etmektedir. Ona göre, eserin dili ve üslubunun farklı boyutlarına vakıf olabilmek için, eserin üç farklı bölümünden muhtelif bağlama sahip üç alıntı sunarak eserin dili ve üslubunun belirgin bazı özellikleri tespit etmeye çalışmak daha münasip

¹⁸³ A. e., s.8.

¹⁸⁴ A. e., s.9.

görülmektedir. Dolayısıyla ilerideki satırlarda esere başvurup farklı bölümlerinden üç farklı alıntı sunarak ele almaya çalışacağız:

"İran Topraklarına gireli 8 saat oldu. Bu satırları Tebriz'de geceyi geçireceğimiz otelde kaleme alıyorum.

Gürbulak (İran'a göre Bazergân) Sınır Kapısı'ndan Tebriz'e ulaşan yol boyunca bizi en çok şaşırtan olay yoldan geçen üç arabadan ikisinin Türk plakalı oluşuydu. Âdeta Ankara-Adana arasında seyahat ediyor gibiydik. Şu var ki, Çukurova'da ekilmemiş veyahut da ekim için hazırlanmamış toprağa rastlamak çok güçtür. Oysa Makao'dan Tebriz'e doğru uzanan uçsuz bucaksız ovada ekilmiş arazi çok az. Ancak su bulunan yerler ekilmiş. Genellikle de ayçiçeği ziraatı yapılıyor. Gerek ekli gerek ekilmeyen topraklardaki bitkilerin durumundan toprağın tarım için müsait olduğunu tahmin etmek güç değil.

Yer altı sularından tarım için yararlandığına dair bir işaret gözümüze ilişmedi. Oysa yol kenarlarında ara sıra rastlanan benzin istasyonları ve çayhanelerde gerekli su kuyulardan çekiliyor. Yer altında çok su bulunduğu, ama bugüne kadar tarım için kullanılmasının düşünülmediği anlaşılıyor.

Yirmi yıl onca bizim Diyarbakır, Mardin, Cizre, Silopi ovaları da böyledir. Sadece yılaşırı kuru ziraat yapılabilirdi. Ama üç-beş müteşebbis gerek oradaki akarsuları gerek yer altı sularını değerlendirerek sulu ziraat yapmaya başladılar. Bu gün o yörelerde gayet verimli pamukçuluk yapılmaktadır. Diyebilirim ki İran'ın da göz alabildiğince uzanan ovaları müteşebbis ziraatçıları beklemektedir.¹⁸⁵

Anlaşıldığı üzere yukarıdaki alıntıda yazarın, İran hakkında bilgi vermekte ve onunla ilgili ilk izlenimlerini dile getirmektedir. Bunu yaparken, dikkatlice kurulmuş, umumiyetle kısa cümleleri kullanarak gördüklerini ve ilk izlenimlerini gayet tabîî, tekellüfsüz ve son derece açık ve akıcı bir dil ve üslûpla anlatmaktadır. Dolayısıyla bir bakıma eserin herkes tarafından rahatlıkla okunabilmesi, anlaşılabilmesini sağlamak için, tabîî, basit fakat akıcı bir dil ve ifadeyi esas alındığını söylemek mümkündür. Bu da, bir açıdan, eserin şekli ile muhtevası arasındaki insicamı ve her

¹⁸⁵ A. e., s.13.

ikisinin de eserin yazılış amacıyla bağlantılarını göstermektedir. Zira daha önce değinildiği gibi, bu seyahat belli ve muhaddet bir vazife için yapılmış ve ona göre bu eser yazılmıştır. Onun için dil ve üsluptaki basitlik ve açıklık gayet tabii gözükmektedir. Çünkü burada hitap edilen belli bir kesim değil, bilakis herkestir.

İlerideki iktibas ise Beyazıt, Peşaver'de ikâmet ettikleri sürece kendisine ve ekibine eşlik eden ve ardından Afganistan'a geçtiklerinde de, oralarda devam eden savaşın cephelerini yakından takip etmeleri ve ona göre de savaştan kaynaklanan maddî ve manevî hasarları, asayişsizliği, huzursuzluğu ve göçe mecbur edilen halkın güvenli bölgelere ulaşmak için ne denli sıkıntılar çektiklerini tespit etmeleri için, onlara rehberlik eden Maruf Bey'in oğlu Abdülgaffar ile olan ilk görüşmeleri ve dolayısıyla da Beyazıt'ın Abdülgaffar ile ilgili olan ilk intibâını ihtiva etmektedir.

Burada da görüleceği gibi, tabii ve basit, sade ve açık bir dil ve ifadeyi esas alınmıştır. Bunun yanında umumiyetle tasvirî, tahkiyeyi ve hitabe bir üslûp tarzı ve sohbet havasının hâkim görüldüğü bu alıntıda da insanî sevgi, merhamet ve acıma duygusu da metnin farklı boyutlarıyla mezc edilmektedir:

"Arabalarımıza binmek üzere binayı terk ettiğimiz sırada derisi Peşaver güneşi ile yanmış ince uzunca boylu bir delikanlı bize doğru geldi ve bana hitap ederek düzgün bir Türkçe ile:

-Hoş geldiniz, siz Erdem Ağabey olmalısınız, dedi. Hemen arkamızdan gelmekte olan Maruf Bey bir tahminde bulunmama fırsat vermeden:

-Abdülgaffar, diye takdim etti. Yurdunu yuvasını kaybetmiş olmanın, vatani işgal edilmiş olmanın, gurbet ellerde ailesinin yükünü omuzlamış olmanın tüm çilesini Abdülgaffar'ın gencecik yüzünde bir anda okumak mümkündü.

Artık Abdülgaffar biz Peşaver'de kaldığımız sürece eğer ailesinin 24 saatlik iaşesini seyyar satıcılık yaparak bir gün önceden temin edebilmişse ertesi gün vaktini büyük bir cömertlikle bize yardımcı olmak için tahsis edecekti. Birlikte olduğumuz zamanlar fırsat oldukça o bana çocukluğunun mutlu günlerini geçirmiş olduğu Ankara'dan, Türkiye'den

sorular soracak, ben ondan Afganistan'ı, Lagman'ı, bir zamanlar cennetten bir işaret gibi mutlu bir hayat sürdürdükleri güzel köylerini anlatmasını isteyecektim."¹⁸⁶

Üçüncü iktibas ise, ilerideki satırlarda görüleceği gibi, Beyazıt'ın Afganlı bir şeyh ile kurduğu bir diyalog içermektedir. Bu da bir bakıma eserin dil varlığı, üslûp ve ifade tarzı bakımından içerdiği zenginliği izhar etmektedir.

"Bu arada geldiğimizde buradaki peykelerin birinde uzanıp dinlemekte olan 100 yaşını aşkın bir ihtiyarla Maruf Bey aracılığıyla bir mini söyleşi yaptım:

- Dede adın ne?

- Ubeydullah.

- Türkiye'yi biliyor musun?

- Bilmiyorum.

- Hiç duymadın mı?

- Hiç duymadım.

- Osmanlı Devletini duymadın mı?

- Duymadım.

- İstanbul'u duydun mu?

- İstanbul'u duydum.

- Halifeyi duydun mu?

- Halifeyi duydum.

- Birinci Cihan Savaşı'nı biliyor musun?

- Bilirim, bilirim, Kâfir Rus Buhara-yı Şerif'i aldı, Müslümanlar buralara muhacir oldu, bilirim.

¹⁸⁶ A. e., s.78.

- Bugüne kadar hangi büyük şehirleri gördün?
- Afganistan dışına çıktın mı hiç?
- Yalnız bir kere Celalâbâd'a gittim. Başka hiç bir yere gitmedim.
- Ruslar Buhara-yı Şerifi aldıkları gibi Afganistan'ı da alabilirler mi?
- Ruslar da tüm kâfirler de gebersin. Sonunda Müslümanlar tüm kâfirlerin hakkında gelecek inşallah!
- Âmin dede. Sağ ol!"¹⁸⁷

Dolayısıyla eserin üç farklı yerinden alıntıladığımız yukarıdaki alıntılara dayanarak İpek Yolundan Afganistan'a adlı bu eserin, umumiyetle gayet açık ve akıcı bir dil ve üslup ile yazıldığı rahatça söylenebilir. Eser boyunca da hiç kullanmaktan düşmüş, arkaik ve/ya yabancı bir söz ve/ya ifade tespit edilmemiştir.

Üstelik nazar-ı dikkati çeken bir başka husus da, alelumum kısa cümlelerin kullanılması ve çok fazla detaya girilmemesidir. Eser boyunca bu kısa cümlelerin kullanılmasını ve çok fazla ayrıntıya girilmemesini, birkaç amile irca etmek mümkündür. Söz misâli, yolculuğun uzunluğu ve ona ayrılan vaktin darlığı yüzünden yazar, geçtikleri yerlerin derinliklerine kadar inip izleme fırsat bulamamış ve dolayısıyla da not almaya daha fazla vakit ayıramamış olabilir.

Ayrıca, bu çalışmanın asıl amacının Türk halkına Afganistan'da neler olup bittiği hakkında bilgi vermek ve kamuoyuna Afgan halkının sesi aksettirmek ve sorunları hakkında doğru bilgi sağlamak olduğu düşünüldüğünde, basit ama akıcı bir dil ve üslûp kullanmak mantıklı görünmektedir. Bunun toplumculuğun ve gerçekçiliğin en temel şartlarından biri olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.2.1.3.2. Mevzu

Temellendirmeye ayrılmış kısımlarda elde edilen sonuçlara göre, "toplumcu ve gerçekçi fikrin yansımaları"nın tespit ederken başvurulması gereken başlıca

¹⁸⁷ A. e., s.285-286.

amillerden biri de, eserin konusudur; Zira daha önce değinildiği gibi, bu nevî edebî eserler, bir şekilde sosyal meselelerini ele almalıdır. Üstelik bahis konusu bu sonuçlara göre de, umumiyetle bu tür edebî eserlerin, cemiyetin maddî ve manevî değerlerine riayet etmesi de gerekmektedir. Ona göre, *İpek Yolundan Afganistan'a* adlı bu eserin toplumcu ve gerçekçi boyutlarına ışık tutarken bu kısımda onun konusuna kısaca değinilmeye çalışılacaktır;

İster giriş bölümünde yazar tarafından yapılan bir açıklamadan, ister eserin kendi muhtevasından da anlaşılabilceği gibi, seyahatname mahiyetindeki bu eserin temel amacı, işgalci güçlerin ağır ve hafif silâhlarıyla katliâma maruz kalan Afganistan halkının sesini, başta Türk cemiyeti olmak üzere İslâm âlemine ve dünya kamuoyuna duyurmaktadır. Dolayısıyla bir bakıma, Beyazıt ve Ajans 1400 ekibinin, her şeyden önce kendi cemiyetlerine ve ona göre, o cemiyetin halkına ve inancına ve ona binaen de, o inanca bağlı tüm müslümanlara, o inançtan da hareketle insanî hislerine karşı duydukları sorumluluktan, bu uzun ve çetin seyahate çıkmışlardır. Ve dolayısıyla da Beyazıt bu gaye doğrultusunda bu eseri yazdığı denilebilir.

Ayrıca, bu eserin yukarıda belirtilen yazılmasının ana amacına ek olarak başka amaçlar da vardır. Bunların birincisi, devrimden sonraki İran'ı bütün gerçeği ile yakından görmektir. İkincisi ise, İstanbul'dan Yeni Delhi'ye kadar kadim İpekyolu'nun tarihi eserlerini ve turistik mevkilerini filme ve yazıya raptetmektir.

Fakat Beyazıt Türkiye'de iken bunu yapamaz mıydı? Zira bilindiği üzere yazılan ve söylenenlere dayanarak bunu yapmak mümkündür. Ancak anlaşılabilceği üzere, sonuçlar aynen olamayacağı kesindir. Bu soruyu araştırıldığında, ileri satırlardaki sonuçlara varılmıştır.

1. Gerçekçilik

Daha sonra sunulacak alıntılarda görüleceği gibi, Afganistan'ın topraklarında o dönemde yürütülen savaşı, savaştan kaynaklanan maddî ve manevî zararları ve kısaca oralarda olup bitenleri, cephenin zor şartlarından dolayı ya hiç aktarılamıyor ya da aktarmaya çalışmış uluslararası bazı basın ajansları, gerçekleri tarafsız bir şekilde aktarmıyorlardı. Dolayısıyla, İslâm âleminden gerçekleri olduğu gibi aktaracak bir ekibe ihtiyaç duyulmuştur. Ona göre, bu ihtiyacı karşılamak için Ajans

1400 ekibi bu meşakkatli ve tehlikeli görevi üstlenmeye karar vermiştir. Dolayısıyla bir bakıma o dönemde, bu meselenin, yani söz konusu bu savaşı ve Afganistan'da olup bitenleri olduğu gibi aktarmanın, Türk ve İslâm âlemine elzem bir ihtiyaç olduğu düşünülecekse, Ajans 1400 ekibinin bu teşebbüsünün, bir nevi gerçekçilik ve toplumculuk olduğunu tavsif etmek mümkündür.

Ayrıca, ilerideki satırlarda görüleceği gibi, yazarın bahis konusu bu gerçekçi yönüne temas edebilecek şu iki önemli fikri gerçeğe ışık tutabilir;

1. Yazar ve bazı Afgan halkının tarafından dile getirildiği gibi hakikati, özellikle Müslümanlara ve genel olarak insanlığa tarafsızca ve olduğu gibi aktarmak, bu seyahatin ve dolayısıyla bu eserin yazılmasının temel amacını teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

2. Yazarın gördüklerini, bireylerin ve yerlerin adlarını ve bazı vakaları da yazarken, röportajlar icra ederken ve olaylar, yerler ve diğer faktörler hakkında araştırmalar yürütürken gösterdiği ciddiyet ve hassasiyet, onun söz konusu bu gerçekçi boyutunu destekleyebilecek önemli amillerin oldukları denilebilir;

Yazarın bu gerçekçi boyutunu gözetebilecek önde gelen amillerden biri, sunulan ilerideki alıntılarda görüleceği gibi, onun bilhassa film çekmek ve not almakla hakikati eksiksiz bir şekilde nakletmeye çalışmasıdır:

"Akşamki kararımıza göre 3 saat sonra bombardımanın tahribatını ve patlamamış Rus bombalarını filme almak için Tizin-i Has'a hareket edeceğiz.

İlk günden beri elime alamadığım not defterimi gerekli eşyalarımızı taşıdığım torbadan çıkardım. Yola çıkmadan önce cebimde taşıyabileceğim küçük bir not defteri almadığıma ne büyük hata etmişim. Türkiye'den beri seyahat notlarımı tutmaya çalıştığım defter o kadar büyük ki, böyle bir yolculukta onu sürekli elimde taşımam imkânsız. Yolculuk boyunca kaydetmem gerekli kişi ve yer isimlerini mecburen defterimden kopardığım kâğıtlara alıyorum, sonra da bunları konakladığımız yerlerde büyük deftere geçmem gerekiyor... Acaba buradaki dükkânlarda küçük bir not defteri bulunur mu? Bunu Yakup Han'dan rica edeceğim...

Ben iki günlük yol macerasını notlarını deftere kaydederken arkadaşlar da birer birer kalkıyorlar."¹⁸⁸

"Arkadaşlar peykelerinde dinlenirken ben komutan Zahit Seyb'in sorumluluğu altında bulunan bölge hakkında Maruf Bey aracılığıyla verdiği bilgileri not ediyorum."¹⁸⁹

"Şunu hemen kaydetmeliyim: Kadınların örtünmek hususundaki anlayışları Pakistan'da bölgeden bölgeye, hatta köyden köye değişiyor"¹⁹⁰

"Afganistan sınırından girdiğimizden beri kayda değer iki çekim yapabilmıştık. Ben kendi payıma bu seyahatin amacı olan Afganistan Cihadının cephe teşkilatlanması, mücahitlerin savaş stratejisi hakkında henüz tatmin edici bir bilgi toplayamamıştım."¹⁹¹

Ayrıca, ilerideki alıntılarda görüleceği gibi, söz konusu olan bu gerçekçilik meselesinin önemi, Beyazıt ve ekibinin bir araya geldiği bazı Afgan yetkililer tarafından da sık sık ifade edilmektedir. Bu da bir bakıma yapılan bu seyahatin ve dolayısıyla da yazılan bu eserin önemini göstermektedir:

"Hüseyin Mangal şöyle dedi:

... Gerçi üç ay önce *Der Spiegel* muhabiri bir Alman gazeteci üç katır satın aldı rehberler kiraladı, yol için birçok tedarik gördü, ama cephe şartlarına ancak iki gün dayanabildi. İki sonra daha yolun başındayken bir de baktık dönüp gelmiş. Savaş bu, hiç kestirilemez neyle karşılaşılacağı. Şimdiye kadar Batı dünyasından, Japonya'dan ellerinde kameraları ile çok gazeteci geldi. Halen de geliyor. Siz İslâm dünyasından cepheye kamera ile geçen ilk ekip olacaksınız. Sizin çekeceklerinizin şimdiye kadarkilerin en iyisi olacağına, Afganistan gerçeğini en iyi şekilde yansıtacağına inanıyorum. Çünkü siz savaşan mücahitlerle aynı inancı paylaşıyorsunuz."¹⁹²

"Maruf Bey bizleri, Afganistan'daki cihadı yerinde görüp İslâm âlemine tanıtmak için gelen Türk gazeteciler olarak tanıtıyor."¹⁹³

¹⁸⁸ A. e., s. 222-223.

¹⁸⁹ A. e., s. 298.

¹⁹⁰ A. e., s. 45.

¹⁹¹ A. e., s. 259.

¹⁹² A. e., s. 76.

¹⁹³ A. e., s. 234.

"Zahit Seyb'in el yazısı ile defterime yazdığı, sonradan Abdülgaffar'ın Peşaver'de Türkçe' ye çevirdiği satırları şöyle:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Muhterem Müslüman Türk kardeşlerim.

Sizler ki imanî vazifenizi yerine getirerek sergerlerinde kahramanca çarpışan, Afganistan'ın ezilmiş ve fakır ama imanlı ve göğüsü İslâm aşkı ile dolu kahraman halkının direnişini yakından görmek için, bunca zorluklara ve uzak yollara rağmen yüzce dağları, uçsuz bucaksız sahraları ve vadileri aşarak buraya geldiniz. Siz Afgan milletinin durumunu ve karşılaştığı zorlukları yakından gördünüz. Bu zor görevi, gördüğünüz gerçekleri dünyaya yansıtılabilmek için yerine getirdiniz. Afgan milletinin ıstırabına ortak oldunuz... Afgan milletinin müşküllerini sizlerin yalnız Türkiyeli Müslümanlara değil, yeryüzündeki bütün Müslümanlara ve hür insanlığa yansıtacağımızı ümid ve arzu ediyoruz."¹⁹⁴

Buna ilaveten, ilerideki alıntılarda da görüleceği gibi, Beyazıt ve ekibi, gerçeği tam bir şekilde nakletmek için farklı imkânlardan istifade ederek çeşitli yollara başvurdular. Söz misâli, ara sıra yapılan mülâkatlardır:

"17 Ağustos 1981 Pazartesi, öğleden sonra saat 1.30... Bahçesi yüksek duvarlarla çevrili bir evin genişçe bir odasındayız. Oda oldukça kalabalık. Biraz önce mücahitler buraya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği işgal ordusundan iki esir getirdiler. Odanın dört bir tarafına sıralanmış sandalyelerin hepsi dolmuş durumda. Oturacak yer kalmadığı için mücahitlerin bir kısmı kapının önünde ayakta duruyorlar. Esirlerden birisi tam karşımdaki, diğeri ise hemen yanımdaki sandalyelere oturdular.

Karşımdaki sandalyede oturan esir, tipik bir "Rus". Sarışın, mavi gözlü 1.80 boyunda. Üzerinde koyu hâki renk bir üniforma var. Omuzlarındaki apoletleri ise lacivert... Üzerinde sarı işleme "CA" harfleri okunuyor. Başlı açık. Yanında oturanın gerek başındaki kalpaktan gerekse göz ve elmacık kemiklerinin yapısından Türkmenistan bölgesinden olduğunu tahmin etmek güç olmuyor. Esmer, tıknazca, 1.65 boyunda. Üniformasının rengi kurşunî. Omuzlarında herhangi bir işaret yok. Her ikisi de 20 yaşlarında görünüyorlar.

¹⁹⁴ A. e., s. 325-326.

Mülakat ve film çekimi için bahçe uygun görüldü. Böylece güneş ışığından yararlanmış olacağız, çünkü bulunduğumuz oda hem karanlık hem de rahat çalışabilme imkânı yok. Esirlerle konuşmamızı sağlayacak Rusça bilen tercümanımız henüz gelmediği için bekliyoruz."¹⁹⁵

Ayrıca, ilerideki satırlarda yer alan eserin bölümlerinin başlıklarına bakıldığında, yazarın ziyaret ettikleri yerlerin, tanıştıkları kişilerin isimlerini ve/ya niteliklerini kaydettiği ve seyahat sırasında meydana gelen olaylar hakkında hiçbir ayrıntıyı kaçırmamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Nihayet yoldayız, Tebriz'e doğru, Tahran'da, Kum-İsfahan-Kirman, Kirman, Zahidan ve kuma saplanış, İran-Pakistan sınırı ve tekrar çöl, Çöl... Çöl... Çöl, Peşaver'e doğru, Jacobabad, Çeltik tarlaları, Deregazihan, Son Etap Ve Peşaver, Merkez "Defter", Misafirhane, Çalışma takvimi, Abdulgaffar Maruf, "Cepheden bir hatıra", Kamplar, Eğitim kampları, Mücahit hastahaneleri, Hizb-i İslâmî Afganistan hastahanesi, Afgan Sercikal el-Cihad Hastahanesi, Hayber kapısı ve geçidi, Morolu mücahitler, Abdülkerim Mahmud'un hikâyesi, Dere, Hikmetyar'la mülakat, Yol hazırlığı ve bekleyiş, Rus esirlerle mülakat, Son akşam ve cepheye hareket, Sınıra doğru, Uzun yürüyüş, Tizin'de dört gün, Dönüş başlıyor, Mücahit Türkler, Komutanla sohbet, Şehidlere yakılan aşıtlar, Son durak, Hürriyet sınırında.

2. Toplumculuk

O dönemde böyle zor ve tehlikeli şartlar altında bunun gibi bir seyahat yapmak ve ona göre böyle bir vazifeyi üstlenmek, elbette her şeyden önce yüksek bir sorumluluk hisse sahip olmayı gerektirdiği söylenebilir. Fakat Tercüme-i hâlimden anlaşılacağı gibi, Beyazıt'ın dindar bir müslüman ve aynı zamanda müslüman Türk cemiyetinin üyesi olması da göz önünde bulundurulacaksa, vatandaş ve dindaşlarına karşı duyduğu bu sorumluluk gayet tabii addedilebilir. Zira bilindiği gibi, hem İslâm hem de müslüman Türk cemiyetinin inancı, ahlâkı ve gelenek ve görenekleri de,

¹⁹⁵ A. e., s. 146.

bunu iktiza etmektedir. Dolayısıyla Beyazıt'ın Afganistan'daki dindaşlarının zulme ve vahşi katliama maruz kalmalarına tepkisiz kalması mümkün olmadığı denilebilir.

Binaenaleyh Beyazıt ve ekibinin, Afganistan gerçeklerini, müslüman Türk halkına, İslâm âlemine ve dünya kamuoyuna nakletmek bir sorumluluk addettikleri ve ona istinaden de bu yolculuğun tüm tehlikelerini göz önünde bulundurarak yola çıktıkları tahmin edilebilir. Bununla beraber, Beyazıt'ın bahusus bu çetin ve tehlikeli seyahate katılmasıyla, kendi toplumcu boyutunu açık bir şekilde göstermiş olduğu denilebilir. Bu da cemiyetçiliğin ta kendisi olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.2.1.3.3. *Maddî ve Manevî Değerler*

Bilindiği üzere Türkler, Sibiryaya ve Orta Asya'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan üç kıtaya yayılmış uzun bir tarihe sahip kavimlerdir. Dolayısıyla bir bakıma bu uzun yolculuk ve tarihî macera sırasında Türkler, ister istemez geniş bir coğrafya ve onun üzerinde yaşamakta olan Çin, Moğol, Hint, Bizans, Arap, Acem gibi kavimler ile tanışmış ve ona göre de, Budizm, Şamanizm, Zerdüştlük, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi, beşerî ve ilahî dinleri tanıma imkânını bulduktan sonra İslâmiyete yakından tanıyıp kabul etmişlerdir. Bu açılardan bakıldığında bu aktörlerin, Türk kültürünü zenginleştirmekte de önemli bir rol oynadığını ve bir bakıma da Türklere mümeyyez bir hüviyete sahip olmalarını sağladığını söylemek mümkündür.

Dolayısıyla yine bu cihetlerden bakıldığında bilhassa dil, coğrafya, tarih vb. amillerin, Türk hüviyetini oluşturmakta ciddi bir rol oynadıkları anlaşılabilir; Zira bilindiği üzere bu amillerin, bir milleti millet yapan amillerin en mühimlerindedir. Buradan hareket edecek olursak Lahbabi *Millî Kültürler ve Medeniyet* isimli eserinde, kültür ve toprak etmenlerin, insanın hayatındaki önemini izah ederken kullandığı şu ifadelerini sunarak bu durumun bir zaviyesine ışık tutmak mümkündür:

"...Beşerî varlığın aslî temellerinden biri oluşu sebebiyle kültürün, insanların zatının bir bölümü olduğu da iddia edebiliriz..."

Hayatımız daima besleyici kaynak olan toprak ile istihale ettirici kuvvet olan insan arasındaki münasebet tâbî kılınmıştır (bu münasebet her devirde ve bütün rejimlerde tarihin gerçek montörüdür). İctimaî ve siyasî tekâmül buna bağlıdır."¹⁹⁶

Buna ilâveten Mustafa Çakır, *Özümüz Türk Sözüümüz Türkçe* isimli eserinde umumiyetle bu amillerin üzerine durarak ne denli hayatî bir rol oynadıklarını şöyle izah etmeye çalışır:

"Milletlerin diğerlerinden farklı kılan özellikler; dil, kültür, tarih gibi alt birliklerin özelliklerinde saklıdır. Birliklerin yok olması, milli birliği, milletin yok olması, dolayısıyla Ahmet'in, Ayşe'nin ve pek çok bireyin teker teker yok olup gitmesidir."¹⁹⁷

"Türk milleti deyince de birbirine tarih, dil, kültür ve ülkü birliği gibi ortaklıkların ve bu ortaklığa bağlı olan duygudaşlarına oluşturduğu topluluk akla gelmektedir. Bu topluluğun üyeleri ortak bir geçmişe, ortak değerlere sahip olup, bir arada yaşamak için adeta kendiliğinden anlaşmış; kederde ve kıvançta bir arada olmaya sözleşmiştir."¹⁹⁸

"Millet varlığını devam ettirebilmek için kendini koruma ihtiyacı duyar. Bu ihtiyaç toplu yaşama ve onun güçlenmiş şekli olan milli birlik, yani dil, kültür, tarih birliği yoluyla sağlanır."¹⁹⁹

Dolayısıyla bir cemiyetin asıl temellerini teşkil eden söz konusu bu amillerin, göz ardı edilmez bir ehemmiyeti haizdir. Cemiyet, onların varlıkları ile ancak ayakta kalır ve varlığını sürdürebilir.

Ona istinaden Türklerin de, bu hususlara bütün şartlar altında pek fazla önem vermeleri gayet tabîî gözükmektedir. Üstelik bunu yani Türklerin sözünü ettiğimiz bu amillere büyük bir ehemmiyet vermelerini, hem eski hem de yeni kaynaklardan öğreniyoruz. Söz gelişi, Türklerin her halükârda kendi dil ve törelerine, gelenek ve

¹⁹⁶ Lahbabi, *Millî Kültür Ve Medeniyet*, İstanbul, Tur Yayınları, 1980, s. 21.

¹⁹⁷ Mustafa Çakır, *Özümüz Türk Sözüümüz Türkçe*, İstanbul, Salon Yayınları, 2019, s. 71-72.

¹⁹⁸ A. e., s. 71.

¹⁹⁹ A. e., s. 71.

göreneklerine ve dolayısıyla da maddî ve manevî miraslarına sıkı bir şekilde bağlandıkları şu iktibastan anlaşılması mümkündür:

"Türk'ün diline, geleneğine bağlılığını, bunlardan vazgeçilmez olduğunu bir Türk hakanı, en zor devresinde dahi belirtmekten çekinmemişti. İkiye bölünen Göktürk İmparatorluğunun bir kanadını «korumak» teklifinde bulunan Çin İmparatoru Şe-tu, «nota» mahiyetinde bir mektup göndermişti. Stanislas Julien'in «Document sur les Trucs» isimli kitabında yer alan anıt değerindeki bu belge, Türk Hakanın mektubu şöyledir:

«Şimdi oğlum sarayında ispat-ı vücut edecek ve her yıl haraç olarak, Tanrısal bir soydan gelen atlar sunulacaktır. Her gün sabahtan akşama kadar sizin emirlerinizden başka bir şey dinlemeyeceğim. Fakat elbiselerimizin önlerini kesmeye, omuzlarımızda dalgalanan saç örgülerimizi çözmeye, dillerimizi değiştirmeye ve sizin yasalarınızı kabul etmeye gelince; bizim geleneklerimizle göreneklerimiz ve dilimiz o kadar eskidir ki, ben şimdiye kadar değiştirmeye cesaret edemedim. Bütün millet aynı kalbi, aynı düşünceyi taşıyor...»²⁰⁰

Dahası, Türklerin korumak istedikleri söz konusu öz kimliklerinin bilhassa manevî boyutlarına ve dolayısıyla da inanç, adap ve ahlâka ne kadar önem verdiklerini şu alıntıdan da anlamak mümkündür.

"Buna karşılık eski Türk ahlâkında, cesaret yanında ve belki ondan da üstün olmak üzere, kötülükten koruyucu, başkalarını aldatmaktan, vicdanın yerini kurnazlığa terk etmekten alıkoyucu ve imana namuslu, vakarlık bir hayat düzeni başıslaydı "utanma" duygusu en büyük fazilet sayılmıştır. Bu ahlâkî özellikleri dolayısıyla Türkler hakka saygılı, doğruya hürmetkâr olmuşlar ve meşru devlet idaresine bağlılıklar ile uzun ve çok meşakkattî göç hareketlerinde bile bozulmayan töre(kanun) 'nin disiplin anlayışı içinde "nizamcı" bir cemiyet teşkil etmişlerdir."²⁰¹

Dolayısıyla da sözünü ettiğimiz ve "ilkeler" denebilecek bu amillere aykırı her ne varsa hiç bir zaman hoş karşılanmaz; Zira yukarıda değinildiği gibi bu

²⁰⁰ Tahir Kutsi Makale, **Anadolu'da Türk Mührü**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990, s. 35-36.

²⁰¹ A. e., s. 348.

amillerin Türk cemiyetin hayatında üstün bir mevki ve öneme sahiptir. Bunu da şu alıntıdan da açık seçik bir şekilde anlaşılabilir:

"Türkler yaltaklanma, övgü, nifak, koğuculuk, yapmacık, gıybet, riya, dostlara iyilik için israf bilmezler. Arkadaşlarına zulmetmez, bidat nedir bilmezler. Çeşitli fikirler onları bozmamıştır, başkalarının malını hile ile hanel saymazlar. Onların tek ayıbı, kusuru vatanlarını sevmeleri, yağma ve talana düşkünlükleri, adetlerine aşırı bağlılıklarıdır."²⁰²

Ayrıca millet sevgisi, Tanrı korkusu, doğruluk gibi ve dolayısıyla da din, adap ve ahlâk gibi cemiyetin maddî ve manevî teşekkülü bakımından önem arz eden fikir ve fiillerin Türk eğitim programlarında da mühim bir yere sahip olduğu şu ifadeden anlaşılabilir: "Türk düşüncesi daha çok "millet sevgisi, Tanrı korkusu, doğruluk" ilkeleri ile belirlenen devlet adamı, teşkilatçı ve idareci yetiştirmiştir"²⁰³

Üstelik yine eski ve yeni kaynaklardan, Türklerin, nizam, töre ve kanunlara çok önem verdiklerini öğreniyoruz. Söz temsili şu iktibastan bunu açıkça anlamak mümkündür:

"Adam öldürmenin cezası idamdı; soygun, hırsızlık ve hayvan kaçırma kesin surette yasaktı. Ele geçirilen soyguncu, suçüstü yakalanan hırsız öldürülür, malları müsadere edilir, ailesi efradının hürriyetleri kısıtlanırdı. Ciddi bir tehlike ile karşılaşmadıkça ok-yay kullanmak yasaktı. Barış zamanında başkasına kılıç çekmenin cezası da ölümdü. Zinanın cezası da idamdı. Irza tecavüz en ağır suçlardan sayılırdı. Bu da bazan iki taraf arasında uzlaşma olmazsa idamı gerektirirdi Ordudan kaçanlar ve vatana ihanet edenlerin cezası da ölümdü. Hafif suçlular, 20 günü aşmamak üzere hapsedilirdi. Eski Türk topluluklarında devlet teşkilatı kurulu yerlerde ceza işlerinin kesin hükümlere bağlanması, yâni suçun devletçe takibata uğraması, toplulukta "kan gütme" geleneğine yer bırakmıyordu."²⁰⁴

²⁰² Câhiz, **Türklerin Faziletleri**, Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017, s. 108.

²⁰³ **A. e.**, s. 349.

²⁰⁴ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültür**, 16. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1998, s. 292.

Ona göre bir açıdan da Türklerin, hürriyet ve istiklale büyük bir ehemmiyet vermeleri gayet doğal gözükmemektedir; Zira bilindiği üzere cemiyetin öz kimliğinin yaşatılması ancak hürriyet ve istikâl ile mümkündür. Dolayısıyla ilerideki iktibasta görüleceği üzere, hürriyet ve istiklâl Türkler için bir varlık yokluk meselesi denecek kadar mühimdir:

"Eski Türklerde istiklâlin önemi bazı tarihî kayıtlarla da tespit edilmiş durumdadır: Asya Hunlan'nda M.Ö. 55'de cereyan eden hadise dolayısıyla Cin yüliği *Ts'ien Han-shu* Hun devlet meclisinde (toyunda) yapılan şu konuşmayı nakleder: "*Cesarete karşı hayranlık duymak ve tâbiyeti yüz kızartıcı saymak bizim geleneğimizdir. Atalarımızdan toprakla birlikte devr aldığımız devletimizi (istiklâlimizi) feda edemeyiz. Mücadele edecek savaşlarımız hâlâ mevcut iken devletimizi korumalıyız*"²⁰⁵

Üstelik İbn Fadlan, ünlü seyahatnamesinde Türklerden bahsederken aynı husûsiyet üzerinde durarak şöyle söylemektedir: "Asya halkından bir kısım vardır. Onlar kimseye boyun eğmez. Başkaları onlara hâkim olamaz... Türkler gibi. Zira onlar hür kişilerdir."²⁰⁶ Dolayısıyla burada da Türklerin, hürriyet ve istiklale, ne kadar önem verdikleri açıkça gösterilmektedir.

Buna ilâveten Türklerin, kendi millî hüviyetlerini korumak için önemli tedbirler ittihaz ettikleri ilerideki alıntıdan da anlaşılabilir. Bu da bir bakıma söz konusu hüviyet meselesine ne kadar önem verdiklerini belirtmektedir:

"Türk devletlerinde, idarede yabancı müdahalesine yol açmamak, yabana kültür tesirlerini asgari derecede tutmağa çalışmak, dış kültür unsurlarını ancak Türk devleti menfaatine uygun düştüğü nispette değerlendirmek, gerçekçi Türk siyasi davranışının (Türk milli siyasetinin) izleri durumundadır"²⁰⁷

²⁰⁵ Kafesoğlu, a. e., s. 234.

²⁰⁶ İbn Fadlan, **İbn Fadlan Seyahatnamesi**, haz. Ramazan Şeşen, 9. bs., İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2019, s. 77.

²⁰⁷ Kafesoğlu, a. e., s. 349.

Dolayısıyla, bütün bunlar, Türklerin hüviyet meselesine ve dolayısıyla dil, kültür, tarih, süregelenmiş adap ve âdetlere ne ölçüde önem verdiklerini açıkça göstermektedir. Bu da bir bakıma, bhusus içtimâî meseleleri ele alınırken edebî eserlerin nelere riayet etmeleri konusunda belli sınırlar çizmektedir. Bu nedenle yukarıda belirtilen faktörlerin, *İpek Yolundan Afganistan'a* isimli bu eserde maddi ve manevi değerleri incelerken bize rehberlik etmede büyük önem arz ettiği söylenebilir. Dolayısıyla, çalışmanın bu kısmının muhtevasını teşkil eden maddeleri ele alırken söz konusu bu amillere dikkat etmeye çalışacağız.

1. Din, Âdâp ve Ahlâk

Âdâp, ahlâk ve bhusus İslâm'ın, Türk cemiyetinin hem maddî hem de manevî oluşumunda ve kendi hayatını yönlendirmekte hayatî bir rol oynadığı ve oynamakta olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, bu faktörler, Türk cemiyetinin temel mükevvin ve değerlerinden sayılmaktadır ve ona göre onlara riayet etmemenin yahut onları görmezlikten gelmenin, hem gerçekçilik hem de toplumculuk ile çelişkili olduğu rahatça söylenebilir. Bu nedenle, çalışmanın bu kısmının konusunu teşkil eden *İpek Yolu'ndan Afganistan'a* isimli bu eserde, cemiyetin maddî ve manevî değerlerin riayet edilip edilmediğini tetkik ederken din, adap ve ahlâk gibi faktörlerin dikkate alınması gereken başta gelen faktörlerin içinde yer almaktadırlar. Buradan hareketle, bahis konusu bu esere başvurup bu amillerin üzerine durarak ne tür bir yere sahip olduklarını ve ona göre de, riayet edilip edilmediklerini örneklerle açıklamaya çalışacağız;

Elimizdeki bu eser söz konusu bu zaviyelerden incelendiğinde Beyazıt, Türk cemiyetin küllî teşekkülüne ve bilhassa o teşekkülün manevî boyutunu teşkil eden din, adap ve ahlâk vb. amillere sadece riayet etmekle kalmayıp kendi dindarlığı, adap ve ahlâka olan bağlılığını kavlen ve fiilen ispat ettiği denilebilir. Bunu, şu örneklerden anlaşılması mümkündür:

"O andan itibaren bir kere daha yakinen inandım ki bu maceralı yolculukta Cenab-ı Allah'ın lütfü, ihsanı, yardımı bizimleydi. Pirlerin himmeti bizimleydi. Artık

yolculuğumuzun ileriki safhalarında, aşılması çok güç engellerinde, karar verilmesi çok zor durumlarında bile bu inancım asla sarsılmayacaktı."²⁰⁸

"İnanıyordum ki kazasız belâsız seyahatimizi tamamlayacağız ve yurdumuza döneceğiz. Bu inancım özel bir durumdan kaynaklanıyordu. Türkiye'den ayrılmadan önce ziyaret ettiğimiz bir "Allah Dostu"nun duasını bütün yolculuğumuz esnasında âdeta somut bir biçimde üzerimize gerilmiş olarak hissetmiştim. Ellerini öpüp vedalaşırken "Yolunuz açık olsun, her gittiğiniz yerde hürmet ve hüsnükabul göresiniz" diye dua etmişlerdi. Gerçekten yolculuğumuz süresince bu kutlu duanın hep mazharı olmuştuk. Her yerde kolaylık ve hüsnükabul görmüştük. Şimdi de inanıyordum ki Turî Aşireti'nin mensupları önümüze çıksa bile onlardan iyi muamele görecektik... Ben bu düşüncelerle "hatme taşı" toplamaya devam ederken yanıma Abdülhak geldi:

-Hayrola ağabey, o taşları ne yapacaksın? dedi.

-Türkiye'deki Müslümanlara Afganistan yadigârı olarak götüreceğim, dedim.

- O nasıl bir yadigâr? dedi.

- Bu taşlarla Hatme okunacak: Fatihalar, İhlaslar, Salâvât-ı Şerifeler... Müslümanlar Allah Azimü'ş-şân'ı zikrederken Afganistan mücahitlerinin zaferi için de niyazda bulunacaklar.

- Ne güzel, ben de toplayayım.

- Çok güzel, sen de topla."²⁰⁹

"...Ve ben bu yiğit, bu gayretli, bu kahraman insanları seyrederek düşünüyordum. Üzerinde yaşadıkları bu sarp dağlarla özdeşleşmiş, iradeleri ve özgürlük tutkuları kayalaşmış bu insanlara boyun eğdirmek, onları sindirmek hiç mümkün olabilir miydi? Gülerim makinelerin ve n'apalımların ve füzelerin ve jetlerin ve eli megatonluk nükleer bombaların ve tankların ve votkaların ve viskilerin ve eli kanlı despot şeflerin kölesi olmuş "süper güçlerin" ham hayâllerine! ... Gülerim "savaş"ın "iman"la değil de ölüm makineleri ile verileceğine inananlara! ... Elbette savaşların galibi "insan" olacaktır, inanan insan, asla araçlar değil! ..."210

²⁰⁸ A. e., s. 164-165.

²⁰⁹ A. e., s. 339- 340.

²¹⁰ A. e., s. 202.

Buna ilâveten, yazar seyahat boyunca erkân-ı diniyeye uymak, Peygamber Efendimizin hadislerine atıf yapmak, yazı ve konuşmalarında İslâmî adap ve ahlâka riayet etmek ve eser boyunca da kullandığı pek çok ifade ve ibâre ile bunu teyit ettiği tespit edilmiştir. Burada birkaç örnek vermekle yetinilecektir;

İlk iki iktibastan anlaşılabilirliği gibi yazar, seyahat esnasında hem namaz kılmaya hem de umumî âdâba da riayet etmeye özen göstermiştir:

"Maruf beyle birlikte kalktık. Dükkânın kapısını gürültü yapmamaya dikkat ederek açtık. Dışarda hava nemli ve soğukçaydı. Maruf Bey etrafı araştırarak bir ibrik bir de su kabı olarak kullanıldığı anlaşılan bir konserve kutusu buldu. Bunları dükkânın önündeki musluklu tenekeden su ile doldurduk. Tabii ihtiyaçlarımızı defetmek üzere çevredeki boş arsalara yollandık. Gerçi yerli halk için sorun değildi ama bizler için ortalık aydınlandığında bu işi görmek çok zor ve sıkıcıydı. Onun için bütün yolculuğumuz boyunca ortalık aydınlanmadan kalkmayı ihtiyat haline getirmiştik.

Döndüğümüzde dükkân sahiplerinden biri kalkmış, ocağı ateşlemek için hazırlık yapmaya başlamıştı. Bizimkiler de birer birer uyanıyorlardı. Musluklu tenekeden abdestlerimizi aldık. Yolun karşısındaki meydanın bitişiindeki etrafı 60 santimetre yüksekliğinde duvarla çevrilmiş açık hava mescidinde sabah namazını kıldık. Sanırım bu geniş açık hava mescidi Cuma namazları için inşa edilmiştir. Namazlarımızı kılıp eşyalarımızı düzene koyuncaya kadar sabah kahvaltısı için dükkânın ocağı da faaliyete geçmişti. Kahvaltımız çay, süt ve taze tandır ekmeğinden müteşekkildi."²¹¹

"Tahran'da geçirdiğimiz ikinci günün akşamı bizi otelimizde ziyaret eden ve gece geç vakitlere kadar sohbet ettiğimiz dostlarımız 31 Temmuz Cuma gününün "Kudüs Günü olduğunu, sabahleyin büyük bir yürüyüş olacağını, bu yürüyüşü ve Üniversite bahçesinde kılınacak Cuma namazını izleme kaçırmamızı" tavsiye ediyorlar... Oysa biz sabahleyin erkenden hareket etmek ve Cuma namazını Kum'da kılmak niyetindeydik. Bu tavsiyeye uyarak Cuma namazından hemen sonra hareket etmeyi kararlaştırdık."²¹²

Üstelik ilerideki paragraftan anlaşılacağı gibi Beyazıt, hem Peygamber Efendimizin bir hadisine atıfta bulunmuş hem de İslamiyet'in önde gelen ahlâk ve

²¹¹ A. e., s. 359- 360.

²¹² A. e., s. 17.

değerlerinden biri olan sadaka vermeyi de ihmâl etmemiştir. Bu da bir bakıma Bayazıt'ın merhameti, insanî hissi ve samimiyetini göstermektedir:

"Burada iki işçi geçtin çok bozuk olan kısımlarını tamir etmekle meşguldü. Bu işçilere onar rupi verdik. Bu ikramımızı şaşkınlıkla karşılamakla beraber kabul etmekte herhangi bir direnme göstermediler. Ben bu küçük yardımı onlara uzatırken "Yol yapmanın en büyük bir hayır olduğunu, Peygamber Efendimizin yol yapan Müslümanları cennetle müjdelediğini" hatırlatıyordum ki Ahmet gülerek:

-Ağabey, onlar Türkçe bilmiyorlar, diye ikaz etti.

Ben:

-Olsun, dedim. Beni anlamadıklarını kimse iddia edemez! Ellerinde kürekleri bu tenhada kımıl kımıl yol tamir etmeye çalışan bu iki garibana el sallayıp veda ederek tekrar yola koyulduk."²¹³

Bunun yanında şu alıntılarda yazarın samimi bir şekilde duada bulunması, çocuklara iyi muamele yapıp merhamet göstermesi, savaşta yaralanıp hastaneye yatırılan Afganlılara ziyaret ederken nezaketli bir şekilde davranması, yazı ve konuşmalarında İslâm'ın adap ve ahlâkına riayet etmesi gibi amillerin onun cemiyetin değerlerine riayet ettiğine en önemli göstergelerinden sayılmaktadır:

"Sağ olsunlar, Cenab-ı Allah hemen mükâfatlandırısın, dedim."²¹⁴

"-Haydi, Cenab-ı Allah hemen nusret ihsan etsin, diye arkalarından dua ettik."²¹⁵

"Meded, yâ Hazret-i Pir! Güzel Efendim medet!"²¹⁶

²¹³ A. e., s. 54.

²¹⁴ A. e., s. 198.

²¹⁵ A. e., s. 250.

²¹⁶ A. e., s. 205.

"İkinciye doğru geniş bir alana yayılan Çârdut köyüne ulaşmıştık. 15 dakika kadar bahçeler arasında yol aldık. Dev dev dut ağaçlarının gölgesinde ihtiyarlar dinleniyorlar, evlerin duvar diplerinde 3-5 yaşlarında çocuklar oynuyorlardı. Çocuklar biz geçerken:

-Starey Maşi, diyorlardı. Onları canı gönülden:

-Loşey, diye cevaplandırıyorum. Loşey yavrular Loşey... Cenab-ı Allah sizi azgın materyalizmin, gözü dönmüş emperyalizmin, eli kanlı tanrıtanımazların bombalarından korusun. Yüce Allah sizleri büyütsün, sizlere tüm mazlumların öcünü almayı, makineye tapanlardan hesap sormayı nasip etsin!"²¹⁷

"Muhammed Maruf Bey Türkiye'den geldiğimizi, yaralı Afgan halkının sesini tüm dünyaya duyurmak için çaba sarf ettiğimizi anlatıyor. Onu anladıklarını gözlerini kapayıp başlarını sallayarak ifade etmeye çalışıyorlar. Bazıları dudaklarını güçlükle kıpırdatarak teşekkür ve dua ediyorlar. Bu mazlum, bu çilekeş, bu kahraman insanların asaleti karşısında bir anda içimi öyle bir mahcubiyet duygusu kaplıyor ki, değil onları sorularıyla rahatsız etmek, onların karşısında ayakta duruyor olmak bile bana bir saygısızlık gibi geliyor."²¹⁸

Üstelik eser boyunca kullanan pek çok ifade ve ibâre, yazarın bu imanî ve ahlâkî boyutlarını göstermektedir. İlerideki söz ve ifadeler, bunların bazılarıdır:

Allah Resulüne, evladına, ashabına, tabiine, imamlara, gelmiş geçmiş şehitlere, Allah dostlarına salât ve selâmlar gönderildi. Allah razı olsun, Allah yardımcınız olsun, Allah korusun, Mükâfatını hemen Cenab-ı Allah ihsan etsin, Cenab-ı Allah'ın lütuf ve inayeti, maşallahı vardır, Allaha şükür, cami, abdesthane, namaz, fecr-i sadık, öyle namazı, ikindi namazı, akşam namazı, yatsı, Cuma namazı, bayram namazı, vaaz, seccade, oruç, bayram, niyetlenmek, muhacir, mücahit, mücahide, başörtüsü, sarık, takke, ganimet, muhterem, ezelden üstat, usul, elleriyle sünnet-lediği yemeğin, Muîn, Karîb, Rahman, Rahîm, şehit, ders, âlim, Kur'an, ezel ve ebed, haram, helal, mütevazı, nur yüzlü, vakur, mahcubiyet, halife, cihad, aman Yâ Rabbim, cenneti müjdele, mevlevî, cennet taamı kılınsın.

2. Vatan-Millet Sevgisi

²¹⁷ A. e., s. 267.

²¹⁸ A. e., s. 98-99.

Maddî ve manevî değerlerin kapsadığı çerçeveye bakıldığında onun önemli bir kısmının vatan -millet sevgisinde tecelli ettiği görülmektedir. Bu da birçok şekil alabileceği denilebilir. Söz misâli, vatani savunmak, coğrafyasına aidiyet hissetmek, tarihine, dil, kültür ve sanatına sahip çıkmak gibi birçok amilde tezahür edebilir. Ona göre elimizdeki bu esere bu açılardan bakıldığında yazarın kendi vatanına, milletine ve süregelen değerlerine her fırsatta sahip çıktığı görülmektedir. Örneğin, ilerideki örneklerle bu vaziyetin bir karesine ışık tutmak mümkündür.

Bu ilk iki alıntıda yazarın, vatanına olan sevgisinin ve milletin kültürel mirasına da sahip çıkmasının bir boyutu tecelli etmektedir:

"Çaydan sonra abdest almak için ayrılmıştım. Döndüğümde bizimkileri bir Pakistanlı ile Türkçe konuşurken buldum. Bu, Taftan'dan sonra Türkçe konuşabildiğimiz ilk yabancıydı... Bir Pakistanlıyla Türkçe konuşmak bizi bayağı sevindirmişti... Ne de olsa ülkemizden bir koku taşıyan İbrahim Han'la vedalaşarak tekrar yola koyulduk."²¹⁹

"İçimde bir deniz çalkalanıyordu.

Eğer içimde kabaran hüznü Fuzuli'nin mısralarıyla dışarıya vurmasaydım, onun gözlerimden boşanmasını engelleyemeyecektim:

Gönlümün mülkün cefâ seylâb-ı virân eyledi

Bahtımın halin hüçûm-ı gam perişân eyledi

Bağrımı endîşe-i devr-i felek kan eyledi

*Rahm kıl devletli sultanım mürüvvet çağıdır*²²⁰

İlerideki örneklerde ise, yazarın vatanın coğrafyasına ve milletin tarihine olan derin vukufiyeti ve dolayısıyla onlara olan aidiyet hissi de açık bir şekilde tezahür etmektedir:

²¹⁹ A. e., s. 55-56.

²²⁰ A. e., s. 343.

Hizb-i İslâmî Afganistan'ın, bu nur yüzlü, mütevazı, mütebessim, vakur, dikkatli ve sakin; bu genç mücahit lideri Türkiye'den gelen ekibin haberini almış, bizlere hoş geldiniz demek ve hatırımızı sormak istemişti. Bir mücahidin ellerini öpmek ve duasını almak bahtiyarlığına erdiğim için heyecanlı ve mutlu idim... Türkiye'ye, Türklere, özellikle Almanya'da tanıştığı, konferans verdiği Türk işçilerine duyduğu sevgi ve saygıyı dile getirdi. Almanya'daki Müslümanlardan bahsederken:

-Orada en gayretli olanlar Türklerdi, dedi.

Biz mahcubiyetten yere bakıyorduk. Çanakkale savaşı sırasında Halife'nin çağrısına uyup cihada koşan, Türk kardeşleriyle birlikte omuz omuza savaşan Afganistanlı mücahitleri, Kurtuluş Savaşı'nda Ankara'daki Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne iletilmek üzere kollarındaki bileziklerini bağışlayan Afgan kadınlarını hatırlıyorduk.²²¹

"Üç kanatlı bu tablo seyahat süresince şimdiye kadar kat ettiğimiz 5000 kilometrelik yol boyunca rastladıklarımızın en ilginçiydi. Nereler yoktu ki bu tabloda; batıya giden yolu işaret eden kanatta Londra'ya kadar güzergâhtaki bütün büyük merkezler... Bunların arasında, Ankara ve yanındaki mesafeyi gösteren rakamı okuyunca bayağı heyecanlandık."²²²

"Gürbulak (İran'a göre Bezirgân) Sınır Kapısı'ndan Tebriz'e ulaşan yol boyunca bizi çok şaşırtan olay yoldan geçen üç arabadan ikisinin Türk plakalı oluşuydu. Âdeta Ankara-Adana arasında seyahat ediyor gibiydik. Şu var ki, Çukurova'da ekilmemiş veyahut da ekim için hazırlanmamış toprağa rastlamak çok güçtür. Oysa Makao'dan Tebriz'e doğru uzanan uçsuz bucaksız ovada ekilmiş arazi çok az...

... Yirmi yıl önce bizim Diyarbakır, Mardin, Cizre, Silopi ovaları da böyledir. Sadece yıl aşırır kuru ziraat yapılabiliyordu. Ama üç-beş müteşebbis gerek oradaki akarsuları gerek yer altı sularını değerlendirerek sulu ziraat yapmaya başladılar. Bu gün o yörelerde gayet verimli pamukçuluk yapılmaktadır."²²³

²²¹ A. e., s. 67-68.

²²² A. e., s. 37.

²²³ A. e., s. 13.

"Bu sesleri bir yerlerden hatırlıyorum... Evet, evet, çocukluğumda Maraş'ta, bu sesler kimi zaman Ahır dağlarından, kimi zaman Kapıçam tarafından gelirdi."²²⁴

Üstelik yemeğin ve hatta arabaların plâklarının ona kendi vatanını, milletini hatırlatması, onlara olan sevgisinin mühim bir göstergesi olarak telakki edilebilir:

"İbrahim Can ve yardımcıları, uysal, işlerini sakın sakın gören, eşini ender rastlanır beceriklilikte insanlardı. Aldığımız eti Urfalı ve Adanalı ustalara taş çıkartacak biçimde hiç acele etmeden şiş kebabı hazırladılar."²²⁵

"Yağibendliler bize nefis bir kahvaltı çıkarttılar: Çay, süt, ayran, tereyağlı bazlama' Tıpkı bizim Maraş bazlamasına benziyordu Yağibendlilerin bazlaması."²²⁶

"Pakistan yemeklerine henüz alışmamıştık. Nefis Kayseri sucukları ile tıka basa karınlarımızı doyurduk."²²⁷

"İran'a gitmeden önce akaryakıt sıkıntısından söz ediliyor, bu da bizi endişelendiriyordu. Bütün bayilerde akaryakıt var ve önlerinde kuyruk da yok. Yalnız akaryakıt almak için vilâyetten karne almak gerekiyor. Yolda Türkiye plakalı sayısız akaryakıt sayısız tankerine rastlanıyor. Anlaşılan Türkiye'den işlenmiş akaryakıt taşıyorlar..."²²⁸

1.2.2.2. Şiirleri

1.2.2.2.1. *Sebeb Ey*

Erdem Beyazıt'ın 14 yıl boyunca kaleme aldığı şiirlerden müteşekkil olan ve *Sebeb Ey* ismini taşıyan bu eser, 1972 yılında Nuri Pakdil'in yönetimindeki Edebiyat Dergisi Yayınları tarafından yayınlandı. 1979 yılında yapılan ikinci baskıda şair, eserine başladığı şu ithafta:

²²⁴ A. e., s. 184.

²²⁵ A. e., s. 172.

²²⁶ A. e., s. 261.

²²⁷ A. e., s. 47.

²²⁸ A. e., s. 14.

Sunu

Bir Anadolu kadını

Kaderin; Anadolu'nun ta içlerinden söküp

İstanbulara getirdiği Müslüman bir Türkmen anası

durup durup seslenirmiş

"Sebep ey"

Bu kitapçık, adını bu sestem aldı.

O ana ve onun bir nesle ağabey olan oğlu

Fethi Gemuhluoğlu

Şimdi aramızda değil. Bu kitapçığı o büyük ananın ve Anadolu'ya maya olmuş onun gibi nice anaların aziz ruhlarına adıyorum.

ve şu kendi ifadesinde de

"İlk şiir kitabımın ismi niçin Sebep Ey diye soruyorlar. "Lâ havle velâ kuvvete illa billah" deriz ve buna inanırız. Suyun akıcılığı, ateşin yakıcılığı Allah'ım emriyledir. Ateşe yakma dese ateş de yakmaz. Öznelerin ve nesnelerin vasfını tayin eden Cenab-ı Allah'tır. Bütün yarattıklarının hareketlerini Allah sebepler halk ederek tayin ediyor. Biz insanlar çoğu zaman sebebi halk edeni unutup sebeplere takılıp kalıyoruz. Kitabın ismini ilham eden sebep onun ithaf metninde belirtilmiştir. Biz müslümanlar olarak olan şeylerin hikmetini aramaya memuruz. Belki o hikmet aracılığını anlatıyor: "Sebep Ey!".

Bahis konusu bu şiir kitabının adlandırmasının sebebini açıklamaktadır. Ve böylelikle şairin, şiir âlemine teemmül ve tefekkür kapısından girdiği intibasını vermiş ve dolayısıyla da kendi şiirsel yönelişini de belirtmiştir. Fakat kitabın adı, ilk bakışta bizde daha çok dinî-tasavvufî bir fikir ve intiba uyandırıyor olsa eserin kendi muhtevasını incelendiği zaman daha çok sosyal temaların işlendiği anlaşılmaktadır. Ancak yine de işlenen bu sosyal temaların dilsel yapısı ve kendi muhtevanın arka planını göz önüne getirildiğinde çoğunu İslâm-Türk kültürden ve geleneksel mirası teşkil ettiği görülmektedir. Bu da bir bakıma şairin gördüğü terbiye, yetiştiği ortam

ve dâhil olduğu kültürel ve edebî çevreyi yansıttığı denilebilir. Bu hususlar, inceleme kısmında çerçeveli bir şekilde ele alınacağı için şimdilik bu hususta söylediklerimizle yetineceğiz.

Eserin 1973 yılında Edebiyat Dergisi Yayınlar tarafından basılmış olan bu eserin ilk nüshasında Birazdan Gün Doğacak, Karanlık Duvarlar ve Nida Beyitleri başlıkları altında, kendi içinde üç ara bölüme ayrılmaktadır. İlk ara bölümde on, ikinci ara bölümde on altı ve son olarak Nida Beyitlerinin olduğu bölümde ise altı şiir olmak üzere toplan otuz iki şiir yer almaktadır.²²⁹

1.2.2.2.2. Risaleler

1987 yılında Akabe Yayınlar tarafından yayınlanan ve 1988 yılında Türkiye Yazarlar Birliği Şiir Ödülü'nü almaya layık görülmüş bu eserin, Aşk, Tabiat, Savaş ve ölüm risalelerinden teşekkül edilmektedir.²³⁰

Eserin *Risale* diye isimlendirmesine gelince, pek manidar gözükmemektedir; Zira Arapça kökenli olan ve *küçük kitap, broşür*,²³¹ *mektup, bir konuda kısa yazılmış kitap, dergi*,²³² *tez, hitabe, peygamberlik, vazife*,²³³ *elçilik, sefâret, nâme*,²³⁴ *mesaj, risale, görev, doktrin, peygamberlerin insanları dine daveti*,²³⁵ *elçinin götürdüğü mektup, bir kimsenin sözünü veya emrini başka birisine tebliğ etmek*²³⁶ gibi manalara gelen "risâle", çoğulu "risâleler"dir. Bu da eserin içerdiği şiirlerin uzun olacağına dair ipuçları vermektedir. Bunun yanında yazarın daha sonra yazdığı *Gelecek Zaman Risâlesi* adlı şiir kitabının ismi de göz önüne getirildiğinde, burada risâle, daha çok keşif ve ilham yolu ile yazılan ve ona göre yüce bir amaç için insanları davet eden uzun şiir anlama geldiğini söylemek mümkündür. Bunu da eserin içerdiği başlıklar

²²⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Yorulmaz, a. e., s. 186-190; Turna, a. e., s. 137-138. Ayrıca Beyazıt'ın umumiyetle şiiri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Hasan Akay, "Metnin Hızı: Erdem Bayazıt'ın Şiirlerinde Anlam ve Anlatım Gücü", FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S. 1, 2013.

²³⁰ bkz. Turna, a. e., s. 161.

²³¹ Türkçe Sözlük, a. e., s.1658.

²³² Özün, a. e., s. 660.

²³³ Bekir Topaloğlu, Hayreddin Karaman, **Yeni Kamus**, 9. bs., İstanbul, Elif Ofset Tesisleri, 1982, s.136.

²³⁴ Sami, a. e., s. 662

²³⁵ bkz. "رسالة" maddesi, (Çevrimiçi)<https://www.almaany.com>, 14 Aralık 2019.

²³⁶ bkz. "رسالة" maddesi, (Çevrimiçi)<https://osmanlica.ihya.org/risale-nedir-ne-demek.html>, 14 Aralık 2019.

ve kendi şekil ve muhtevasından da anlamamız mümkündür. Üstelik şairi, şiir hayatının bu aşamasında yazdığı şiirlere büyük kavramların aşaması denebilir; Zira daha önceki aşamada görünen tabiat, aşk ve ölüm gibi evrensel mahiyete sahip olan kavramları bu aşamada daha etraflıca ele alınmış ve daha çok olgun bir şekilde işlenmiştir.

1.2.2.2.3. Gelecek Zaman Risalesi

Şairin son şiir kitabı olan bu eser, İz Yayıncılık tarafından 1998 yılında yayınlanmış olup toplam on şiirden meydana gelmektedir.²³⁷ *Ekonomi Burcundan, Şiir Burcundan, Derviş Burcundan, Düş Burcundan, Hicret Burcundan, Çocuk Burcundan, Aşk Burcundan, Sevgililer Burcundan, Hayat Burcundan, Şehir ve Doğa Burcundan* şiirlerinden oluşan bu eserin içerdiği her başlık "Burcundan" ifadesi ile bitmesi çok dikkat çekici ve aynı zamanda manidardır; Zira her başlık altında hızlı, coşkulu, yüksek, kararlı, sabit, hafif, hüznü vb gibi burçlara bakarak alinyazısı okuma geleneğini hatırlatan tarzda sıfatlar kullanması, bu kısımda yazılan şiirlerin keşif ve ilhamdan çok sezgi üzerinde kurulduğu intibâni vermektedir. Bunu şiirlerin içerdiği muhteva da desteklemektedir. Örneğin buraya aldığımız *Ekonomi Burcundan* başlıklı ilerideki şu şiirde görüleceği gibi, geçmiş ve hâlihazırdan istikbale bir yorum durumunda olduğu denilebilir; Zira şiirde zikri geçen sezgilerin pek çoğu bugünkü vaziyete tamamen intibak ediyor:

EKONOMİ BURCUNDAN

"İşte geliyoruz'

.....

Merhaba gelecek zaman

.....

Aç kollarını

²³⁷ bkz.Turna, a. e., s. 162.

Asya'dan Avrupa'dan Afrika'dan
İster Amerika'dan!
İster bir denizin kıyısından
İster bir dağın tepesinden
Yahut bir vadinin içinden!
İster kutuplardan, buzlar ülkesinden
İster insan ayağı basmamış ormanların
İster bir metropoldeki dar sokakların
Gümüşü düşmeyen zeminden.

Geliyoruz işte;
Araçlarımızla arabalarımızla
Yirmibirbin megatonluk bombalarımızla
Kışkırtılmış açlığımız
Doyumsuz şehvetimiz
Üretim hatlarında bilenmiş
Köpek dişlerimiz
Ve azı dişlerimizle!

Ey her an haraç mezat
Açık artırmaya çıkarılan zaman!
Oynaşlarımızla geliyoruz.

Adolf'un Duçe'nin M'çenin familyasından
Bir sürü pi kurusuyla;
Sömürgenlerle

Kemirgenlerle

Sürüngenlerle;

Yeryüzünü dolduran sayısız bitle

Geliyoruz işte;

Saddam da var Esed de

Sırp kasabı İvan da

Yahudi çıkartması Netan da!

Hazır olsun yeni vakitler

Milattan önce ve Milattan sonra

Hicret öncesinde ve Hicret sonrasında

Biriktirdiklerimizle geliyoruz.

Yeni ürünlerimiz var:

Radarları uyutan uçaklarımız,

Seçilmiş tiranların çenesinde konuşlanmış

Çevik güçlerimiz hazır kuvvetlerimiz var

Akıllı füzelerimiz akıl almaz bombalarımız var

Milyon kere otuz tonluk tanklarımız var!

Nil'i kelepçeleriz

Fırat'ı hançerleriz

Yağmalıktır Amazon

Tuna bir kanalizasyon!

Akan karaderililerin kanıdır Misiori'de

Kızılderililerinki Missisipi'de

Salarız dozerleri süreriz greyderleri
Yakarız ormanları deleriz dağları
Ezeriz çiçekleri ve böcekleri
Ve önümüze çıkan her şeyi!

Bir anda yok ederiz Kubays Tepesini Tur dağını
Yakarız Sina Çölünde mum gibi
İbrahim'in çocuklarını!

Bombalarız Bağdat'ı
Hama'yı
Humus'u
Zincire vururuz Kudüs'ü
Petrol krallarına açarız Londra'nın ardını ve önünü
Paris'i sokaklarda pazarlarız ayaküstü
Roma hazır bekler açmış apışlarını
Gün Las Vegas'ındır yakmış ışıklarını
Geliyoruz işte
Yiyip bitirmek
Gölmek ve eğlenmek
Ezmek ve Ezilmek
Tüketmek ve tükenmek için
Harmanlanmak ve savrulmak
Sapı samana
Unu kepeğe katmak

Yaşamın anasını bellemek için!"²³⁸

1.2.2.3. Şiirlerinin İncelenmesi

Çalışmanın bu bölümünde Beyazıt'ın şiirleri incelenerek içindeki toplumcu ve gerçekçi düşüncenin yansımaları tespit edilecektir. Ayrıca, bu ön çalışmalar sırasında ulaşılan ölçütlere göre yapılacaktır.

1.2.2.3. 1. Dil ve Üslûp

Erdem Beyazıt'ın şiirlerini dil ve üslûp açısından inceleyip hususiyetlerine vakıf olabilmek için, ilerideki satırlarda *Sebepe Ey*, *Risâleler ve Gelecek Zaman Risalesi* isimli şiir kitaplarından birer örnek sunarak ele almaya çalışacağız. Üstelik bunu yaparken bahis konusu şiirlerde "toplumcu ve gerçekçi fikrin yansımaları"na değinerek bilhassa Türk cemiyetin maddî ve manevî değerlerine, umumi zevkine riayet edilip edilmediğini de tespit etmeye gayret edeceğiz.

1.2.2.3.1.1. *Sebepe Ey*

Sebepe Ey Beyazıt'ın ilk şiir kitabı ve içerik bakımından da en çok cemiyet meselelerinin işlendiği kitaptır. Dolayısıyla her bakımdan ayrı bir önem taşıdığını söylemek mümkündür. Üstelik bu kitap ilk olması da, bahusus şairin ileride kaleme aldığı diğer şiirlerinin dili ve üslûbunda gerçekleşen bir gelişme, bir değişme ve/ya bir dönüşme varsa onu tespit etmek için ehemmiyetli bir yere sahiptir. Ona göre bu satırlarda bahis mevzûu olan bu şiir kitabına başvurup bir örnek sunarak incelemeye çalışacağız.

Sürüp Gelen Çağlardan başlıklı şiir, hem uzunluğu, hem dili ve üslûbu hem de muhtevası ile *Sebepe Ey* şiir kitabının zenginliğini sağlayan en bariz şiirlerinden biri sayılmaktadır. Zira serbest nazım kalıbında yazılan ve 12 parça ve yaklaşık 70 mısradan müteşekkil olan bu şiirde, şair güçlü bir dil, akıcı bir üslûp kullanarak ses imkânlarından güzel bir şekilde istifade edip zulüm, haksızlık ve sömürgecilik gibi olumsuz eylemleri pervasızca eleştirmesi ve şiir sonunda kendi hüviyetini açıkça

²³⁸ Şiirler, a. e., s. 159-163.

ortaya koyması, pek çok bakımdan önem arz etmektedir. Dolayısıyla ilerideki satırlarda bu şiirin bazı bariz hususiyetlerine değinmeye gayret edeceğiz.

Şiirin bir bütün olarak ele alındığında ilk dikkati çeken özelliklerinden biri, malzeme olarak kullanan dil ve üslûbun, başvurulan şekil ve mananın ve kısacası bir bütün olarak şiirin, Türk cemiyetinin ruhunu yansıtmayı ve umumi zevkine riayet etmesidir. Dolayısıyla şiir boyunca cemiyetin maddî ve manevî değerlerine de aykırı herhangi unsur bulunmaması gayet tabîî gözükmemektedir.

Üstelik şairin, bhusus "*Yeryüzü benim için bir temizlik vasıtası ve mescit kılındı.*"²³⁹ ve "*(Benî Âdem'den) hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir taamı asla yememiştir. Allah'ın peygamberi Davud (as) elinin emeğini yerdi.*"²⁴⁰ gibi hadislere atıfta bulunması ve *sabır savaş zafer. Adım: MÜSLÜMAN, göklerin muştusu sesini, Çün defterler açılıp hesap soruldukta, Yetimin hakkı soruldukta yoksulun hakkı soruldukta, Milletim omuz omuza verip Kıyama duruldukta, kurban olayım ayına yıldızına, Kudüs'te Mescid-i Aksa* gibi ifadelerin kullanılması, dindarlığı ve kendi vatani ve milletinin maddî ve manevî değerlerine bilfiil sahip çıkmasının en bariz göstergelerinden sayılmaktadır.

Bunun yanında, şiirin en bariz özelliklerinden de, herkes anlayacağı bir dil ve ifade tarzı ile yazılmasıdır. Bu da bir bakıma yazarı şiir anlayışı ve dolayısıyla "sanat, cemiyet içindir" ilkesini benimsemesini aksetmektedir. Üstelik de tüm bu amillerin bir bakıma şairin toplumcu ve gerçekçi boyutunun en önemli görünüşlerinden biri sayılmaktadır.

"Yeryüzü bana mescit kılındı
Ant verdim toprak şahit tutuldu
Her sabah her öğle her akşam
İkinciyle yıkanarak yatsıyla donanarak
Seslerden bir sesle fırınlanıp
Sularla polatlanan benim.

²³⁹ Müslim 523/5; Ebu Avane 1/395; Tirmizi 1553; İbni Mace 567; Begavi 3617; Ahmed 2/411.

²⁴⁰ Buhari, Büyü 15.

Geldim durdum önünde işte bir anıt gibi
Sıyırarak sırtımdan bir yılan giysisini.
Evet, bir hançer ağacı gibi büyüyor içimde acı
Dağlardan bir dağ gibi kabaran yüreğimde.
Kargaların sırtlanlarla anlaştığı bir günde
Bir yabancı fırtınaya tutulan yapraklarım
Kudüs'te Mescid-i Aksa'da
Belki bir batı karanlığında Topkapı'da
Yangına uğramışsa
Duymaz olmuşsa kulaklarım göklerin muştu sesini

Elbet kıracağım bir gün bu ihanet kelepçesini
Çün defterler açılıp hesap soruldukta
Yetimin hakkı soruldukta yoksulun hakkı soruldukta
Milletim omuz omuza verip
Kıyama duruldukta.

Gündüzler nasıl beklerse gecenin bitmesini
Sabırla söküyorum bu tarih gecesini.

Yüreğim usul usul vuruyor Kafkasyalım
Namludan yeni çıkmış sıcacık kurşun gibi
Dağlılar dağlar gibi ormanlar ordu gibi ağaçlar

Asker gibi

Bir şimal rüzgârı değil bir Şâmil fırtınası
Tutsaklık haritası değil bir zafer coğrafyası
Can pazarında Azerbaycan'da
Bir türkü işliyor nakışını kalbimin üstüne
"Kurban olayım ayına ayına yıldızına"
Bir ucundan dünyanın öbür ucuna
Kan olup dolaşan damarlarımda
Arabistan'da Pakistan'da Türkistan'da
Şu anda
İran'da Afganistan'da.

Gecelerden bir gece en kesin bir tarih gecesini
Delecek elbet yangına uğramış gözlerim
İçimde kayalaşan bu güç bu savaş birikintisi
Sağdan sola kavisler çizerek
Ak bir kâğıt üstünde dolaşır gibi
Dolaşan Asya'yı Afrika'yı Amerika'yı
Sonra bir solukta geçerek üstünden Avrupa'nın
Avrupa'nın Rusya'nın.

"Yememiştir hiç kimse
Elinin emeğinden daha hayırlısını"
diyerek

Şafak gibi alınlara terle yazılmış
Hakkın mutlak ölçüsünü
Elbet benim işçilerim çekecek
Emeğin kutsal direğine.

O ışık ki düşer bir zenci yüreğine
Birden aydınlık kazanır zulme uğramış bütün yürekler
Onulmaz Hint ağrısına tükenmez Çin sancısına
İsyanın Macarcasına ezilmenin Çekoslovakya'sına
Yanmanın Polonyacasına direnmenin Vietnamcasına
Gerillanın Arapçasına
Yetişecek elbet benim müjdeci sesim.

Ey insan ey şimdilerde hep bir beklemeye duran
Duy zaman içre sürüp gelen bu sesi
Sürüp gelen çağlardan çağlara
Renk veren tarihe yeşil çağlayan
Savaşçı yüreğinden savaşçı yüreğine
Cezayir'den Senegal'den
Yüreğimin içine Boğaziçi'ne
Kelimelerden bir kelime diken yeryüzüne.

Dünyanın kalbini dinle geliyor adım adım
Dallar meyveye dursun toprak tohuma dursun

İnsan barışa dursun selama dursun zaman
Sabır savaş zafer. Adım: MÜSLÜMAN."²⁴¹

1.2.2.3.1.2. *Risâleler*

Risâleler isimli şiir kitabında yer alan *Kendi Ölümüne Ait Bir Deneme* başlıklı şiirde şair, sade bir dil ve akıcı bir üslûp kullanarak Türk cemiyetinin inancına uygun biçimde ölümden bahsetmektedir. Bunu yaparken ölümü, bizde korkulacak bir ayrılma hissi değil, beklenecek bir kavuşma hissini uyandıracak şekilde tasvir etmektedir; Zira burada hayat uzun bir oruca, ölüm ise sabırsızlıkla beklenen bir iftar sofrasına benzetilmiştir. Bu da bir bakıma şairin inancının sağlamlığını ve yaşadığı çevrenin etkisini ve umumiyetle müslüman Türk cemiyetin süregelen ölüm anlayışını da aksettirmektedir. Ondan dolayı da en yakın akrabalar bile sonunda bu kaçınılmaz hakikati kabul edeceklerdir.

Ayrıca şiirde görüleceği üzere, serbest nazım kalıbında kaleme alınan bu şiirin önemli bir özelliği de, cemiyetin maddî ve manevî değerlerine aykırı her hangi bir ifade içermemesidir.

"Bir gün öleceğim biliyorum
Bunu her an ölür gibi biliyorum.

Anamın yüreğinde bir kor
Ölene dek sönmeyecek bir ateş
Kımıldanıp duracak hep.

Karım bomboş bulacak dünyayı
-N'olurdu birlikte ölseydik, deyip duracak
Oysa insan yalnız ölür
Ama o olmayacak dualarla teselli arayacak.

Kızlarımın gırtlaklarında bir düğüm
Bir süre kaçacaklar insanlardan

²⁴¹ Şiirler, a. e., s. 33-38.

Boşluğa düşmüş gibi bir duygu içlerinde
Sonunda onlar da kabullenecekler öylesine.

Ölümüne en çabuk dostlarım alışacaklar
-Yaşayıp gidiyorduk yahu
Ne vardı acele edecek!
Diyecekler.

Biliyorum yaklaşıyoruz her an
Biliyorum oruçlu doğar insan
Ölümün iftar sofrasına!"²⁴²

1.2.2.3.1.3. *Gelecek Zaman Risâlesi*

Gelecek Zaman Risâlesi şiir kitabında yer alan *Hicret Burcundan* başlıklı ilerideki şiirde bir hicret, bir ayrılmanın, uzaklaşmanın şair üzerindeki etkisinden söz edilmektedir. Şiirde geçen, *bedenimin eczası, damarlarımda kan olan, anılarımın tarlası, kimliğimin mayası, çocuklarımı büyüttüğüm, kadınımla paylaştığım, anamı babamı emanet ettiğim toprak* gibi ifadeler, şairin memleketle, vatan ve vatanın toprağıyla ne kadar birleştiğini ve dolayısıyla da ondan ayrılmanın ona ne kadar acı verdiğini göstermektedir.

Serbest nazım kalıbında yazılan bu şiir, umumiyetle açık ve anlaşılır bir dil ve üslûpla yazılmıştır. Bunun yanında şiirde dil ve üslûp bakımından da Türk cemiyetin umumi zevkine ve süregelmiş değerlerine aykırı herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

Elveda Vatanım; doğduğum toprak!
Bedenimin eczası;
Akan suyu biten meyvesi
Damarlarımda kan olan!
Acizlendiğimde gözyaşları dökerek
Üstünde umutlar yeşerttiğim;
Sokaklarımı, bahçelerini, çeşmelerini
Ezbere bildiğim.
Anılarımın tarlası;

²⁴² Şiirler, a. e., s. 151.

Kimliğimin mayası;
Çocuklarımı büyüttüğüm;
Kadınımınla paylaştığım;
Anamın babamın emanet ettiğim toprak,
Elveda!²⁴³

Binaenaleyh, Erdem Beyazıt'ın üç şiir kitabına bakıldığında umumiyetle dil ve üslûp bakımından bilhassa şu müşterek noktaların ilk okuyuşta fark edilmesi mümkündür:

a) Şair şiirlerini kaleme alırken olabildiğince cemiyetin maddî ve manevî değerlerinden faydalanmış ve cemiyetin umumi zevkine ve süregelmış değerlerine riayet etmiştir. Onun için de şiirleri, umumiyetle Türk cemiyetin ruhunu, kültürel birikimini ve umumi zevkini yansıtmaktadır. Dolayısıyla da şiir boyunca cemiyetin maddî ve manevî tekevvünü ve süregelmış umumi zevkine aykırı herhangi bir unsur bulunmamaktadır.

b) Beyazıt'ın şiirlerinin müşterek bir hususiyeti de, yalın, açık bir dil ve akıcı bir üslûp ile yazılmasıdır. Dolayısıyla herkes anlayacağı bir dille yazılan şiirde ne kullanımdan düşmüş bir söz ne de müphem bir ifade bulunmaktadır.

1.2.2.3. 2. Muhteva

Bilindiği üzere garplılaşma hareketlerinin başlatılmasıyla birlikte geçmişten ve ona göre süregelmış millî hüviyetten köklü bir kopuş gerçekleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla fazla vakit geçmeden aynı medeniyet havzasında ve aynı coğrafya üzerinde yaşayan Türk cemiyeti, kendi medeniyetinden, coğrafi havzasından, köklü tarihinden ve hattâ kendi lisân ve sanatından ve sözün kısası süregelmış kendi kimliğinden uzaklaşmış ve kendi kendine yabancılaşmıştır. Binaenaleyh de, vakitle kendini iyice hissettiren ciddi bir hüviyet krizi ortaya çıkmıştır. Ve bu sebepten dolayı da ona karşı uzun sürecek bir mücadele başlamış ve ona binaen hüviyet meselesi bir varlık-yokluk meselesi olarak berdevam gündeme getirilmiş ve getirilmektedir.

²⁴³ Şiirler, a. e., s. 181.

Ona istinaden de tabîi olarak Erdem Beyazıt'ın örneğinde görüleceği gibi, pek çok Türk münevveri bu meseleyi sık sık gündeme getirerek cemiyete karşı görevi ve sorumluluklarını yerine getirmeye gayret etmiş ve etmektedir. Dolayısıyla da ileride görüleceği gibi, Beyazıt en çok üzerine durduğu meselelerden biri cemiyetin hüviyeti ve bu hüviyeti teşkil eden amiller oldu. Bilhassa din ve ahlâk, fert ve cemiyet ve umumiyetle insan gibi bazı içtimâî meselelerin onun şiirlerinde mühim bir yer edindiği kolayca tespit edilebilir. Ona göre Beyazıt'ın şiirlerinde, söz konusu bu meselelerin ne boyutta ve nasıl işlediğini görmek ve dolayısıyla da şairin toplumcu ve gerçekçi boyutuna vakıf olmak için ilerideki satırlarda bahis konusu bu meselelerin bazılarını ele alıp incelemeye çalışacağız.

1.2.2.3. 2.1. Din ve Ahlâk

Bilindiği gibi, din ve ahlâk, İslâm âleminin her yerinde olduğu gibi, müslüman Türk cemiyetinin de kendi hüviyetinin temel direklerindedir. Dolayısıyla özellikle cemiyetçi ve/ya gerçekçi bir kimliğe sahip herhangi bir edebiyatçı, bunu redd ve/ya inkâr edemez. Erdem Beyazıt'ın da bunu bilip uyguladığını, kendi şiir ve yazılarından anlaşılmaktadır. Bunun yanında dindar ve cemiyetçi niteliğe sahip bir çevrede yetiştiğini ve toplumcu ve gerçekçi akımının önde gelen temsilcilerinden olduğunu da göz önüne getirdiğimiz zaman, Beyazıt'ın bu amiller üzerinde fazla durması, onlara ehemmiyet vermesi gayet tabîi gözükmektedir.

Binaenaleyh, daha önce *İpek Yolundan Afganistan'a* isimli seyahatnamesini ele alıp incelerken yaptığımız gibi, burada da Beyazıt'ın şiirlerine baş varak din ve ahlâk karşısında aldığı tavırları, söz konusu bu amiller hakkında ne düşündüğünü, ne hissettiğini ve ona göre onlar ile ilgili kendi duygu ve düşüncelerini ve dolayısıyla da ve en önemlisi kendi toplumcu ve gerçekçi boyutunu, örneklerle tespit etmeye çalışacağız:

Beyazıt çoğu şiirinde olduğu gibi, ilerideki örneklerde de maddiyat üzerine kurulan ve umumiyetle maneviyatı inkâr eden batıdan gelme yeni hayat sisteminin bariz bazı kusurlarını ortaya koyarak maddiyatı ihmâl etmemekle birlikte maneviyata öncelik veren İslâm-Türk hüviyetini savunmaktadır. Zira ona göre, maddeyi ve dolayısıyla bilimi, aklı, makinayı vs. kutsallaştırarak maneviyatı ve ona göre din ve

Baktığımız her şeyde bir yalan kabuğu
Bir mercek düzenine bağlanıyor gözlerimiz.

III.

Şu zaman çıkmazında alıp beni bir altmış yaşa
bağlıyorsunuz
Doğmadan ölüme yöneldik gerisi yok diyenler var
Sınırlı yıl oyunlarına inananlar var
Sizin güveniniz bir güneş düzeninde

Ben mezarların karanlık çağına dayanıyorum

Bir ağacı büyütüyorum her yerimle
Bir ağacı uyguluyorum - her şey bir ağaç düzeninde -
Yerde ve gökte ve her her yerde
Dallarında ben ağacın incecik köklerinde
Boğuluyorum - bağlanıyorum -
Ben mezarların karanlık çağına dayanıyorum."²⁴⁴

Dolayısıyla da iman ve ahlâk olmadan akıl, insanın en tehlikeli düşmanı
olabilir ve onu intihara kadar sevk edebilir:

"*Durum*

Makinalar bir elin başparmağını çarmıha geriyorlar
Akıl bir akreptir intihara hazır."²⁴⁵

²⁴⁴ Şiirler, a. e., s. 50-52.

²⁴⁵ Şiirler, a. e., s. 19.

Bunun yanında insanı insan yapan ve onu değer canlılardan üstün tutan iman ve ahlâkın olduklarına göre, onlar olmadan insan, asıl hürriyetini kaybeder ve hattâ her şeyin kölesi olur;

"İnancına sahip olmak
İnsan olmanın şartı
Kölelikler içinde en onulmaz kölelik
Hayatın ölümcül yanına
Takılıp kalmak değil mi?"²⁴⁶

Onun için de Beyazıt'ın her fırsatta kendi hüviyetini açıkça ortaya koyması, bunu yaparken de batıdan gelen ve İslâm-Türk hüviyetini yok sayan fikir, duygu ve yaşam tarzını reddetmesi gayet doğal gözükmektedir; Zira birçok şiir ve yazılarında vurguladığı gibi, asıl olan ve olması gereken iman ve ahlâk üzerine tesis eden her şeydir.

"Dünyanın kalbini dinle geliyor adım adım
Dallar meyveye dursun toprak tohuma dursun
İnsan barışa dursun selâma dursun zaman
Sabır savaş zafer. Adım: MÜSLÜMAN."²⁴⁷

Dolayısıyla da umumiyetle cemiyetin iman ve ahlâkını zedeleyen, insanı köleleştiren ve çoğu zaman doğaya zarar veren batı tarzındaki yeni şehri, şiir ve yazılarında her münasebette pervasızca eleştirdi:

"Duvarlar çıkıyor önüme
Şehrin mahpus yüzlü duvarları
Hiçbir sır kalmamış ardında hiçbir duvarım

²⁴⁶ Şiirler, a. e., s. 149.

²⁴⁷ Şiirler, a. e., s. 38.

Nereye gitti diyorum benim elbisem nerede
Şehir soyunmuş diyor biri
Şehrin elbisesini çalmışlar
Bütün şehir çöküyor yüzünde bir insanın
Şehir boğuluyor içinde insanların kan gibi bir sesle
Mor bir kâbus çöküyor üstümüze
Parkta son ağaç da ölüyor intiharı hatırlatan

Bir ölümlle.

.....

Kalabalık toplanıyor büyük meydanlara

- Aşka veda

İnsanlar geçiyor yollardan

- İnanca veda

Şehir kapanıyor içine

-Toprağa veda

Dolaşiyor bir heykelin taştan eli üstlerinde insanların

Kuşlar göç ediyorlar bulutlar göç ediyorlar

"Yüzünde son gülümseme kaybolurken çocukların"

- İnsana veda²⁴⁸

1.2.2.3. 2.2. Fert ve Aile

Medeniyetin değiştirilmesinin beraberinde getirdiği en büyük problemlerden, şüphesiz fert ve aile maddî ve manevî sıkıntıları ve dolayısıyla cemiyetin çözülmesidir; Garptan gelen bu yeni içtimâî, siyasi, iktisâdî vb. sistemler ve bilhassa yeni kent yaşam tarzı, çok geçmeden ailenin dağılması ve dolayısıyla da bir bütün olarak cemiyetin inhilâl etmesine sebep oldu. Özellikle taşradan kente göç, kadının asıl görevinden uzaklaştırılması, özel sektörde çalışma tarzı ve mesai saatlerinin fazlalığı, ferdi nesneleştirerek makineleşmesi; din, ahlâk, dünya, ahiret, yaşam, ölüm, aşk, evlilik gibi temel kavramların anlamlarının değiştirilmesi vb. gibi amillerin alelhusus ailevî bağların çözülmesi, fertlerin iç sıkıntılar yaşamalarına ve sonuca

²⁴⁸ Şiirler, a. e., s. 15-16.

olarak cemiyetin parçalanmasına neden oldu. Bu sebepten dolayı ister istemez bu amillerin sebep ve müsebbibi araştırılmış ve bî-inkitâ gündeme getirilmiştir.

Dolayısıyla da, Beyazıt'ın örneğinde görüleceği gibi, bütün bu hususların bilhassa toplumcu ve gerçekçi akıma mensup olanların fikir ve duygularına ve ona göre de şiir ve yazılarına aksedilmesi doğal bir netice idi. Alehusus bu akımın önde gelen isimlerinden Mehmet Akif'in şiirlerinde, Necip Fazıl'ın bahusus piyeslerinde, Rasim Özdenören'in hikâyelerinde ve Erdem Beyazıt'ın şiirlerinde sözünü ettiğimiz bu amillerin inikâsları rahatça görülebilir.

Çalışmanın bu kısımlarını teşkil eden Erdem Beyazıt'ın şiirlerine bakıldığında, özellikle *Sebepe Ey* isimli şiir kitabında bu ve bu gibi içtimâî konular üzerinde sık bir şekilde durulduğu müşâhede edilmektedir. Söz misâli ilerideki mısralarda Beyazıt, Türk ailesinin süregelmiş düzeni, asıl halini göz önünde canlandırarak medeniyetin değişmesiyle birlikte gelen yaşam tarzının gölgesinde nasıl bir yıkıma maruz kaldığını şöyle tasvir etmektedir:

"Bizim ellerimiz vardı şimdi onlar nerede
Kadife gibi okşardık çocuk yüzlerini şimdi onlar nerede
Şehirde evler olurdu sıcak odaları olurdu evlerin
Sığınacak yatakları olurdu bu bizim yatağımız derdik
Bayram günleri donanırdık su gibi yumuşardı
yürekllerimiz
Camilere dolardık tüm olmaya ererdik
Biz vardık şimdi o biz nerede."²⁴⁹

Üstelik Beyazıt, bu yıkımın asıl nedenlerinden birini, hem erkeklerin hem de kadınların modern yaşamın etkisi altında asıl görevlerini terk etmelerine atfetmektedir. Bu da ister istemez çocukların hayatlarının şekillerine, terbiye, eğitim ve ona göre de kendi istikbâllerine aksedilir. Ve sonuç olarak tüm bunlar, fert, aile ve cemiyet için, şairin kendi vasfıyla tam bir bozgunluk sayılır:

²⁴⁹ Şiirler, a. e., s. 19.

"Belli bir bozgun yaşamışız
Her şeye ölüm dadanmış sanki
Kadınlar ki anne olmamak için direniyorlar
Erkekler ki savaşmayı tümünden unutmuşlar
Çocuklar zaten hiç çocuk olmuyorlar
Çocukluk kalkmış dünyadan gibi
Her çocuk antik çağ filozoflarından bir kalıntı sanki."²⁵⁰

1.2.2.3. 2.3. *Umûmiyetle İnsâniyet ve İnsâniyet Duygusu*

Beyazıt'ın şiirleri bir bütün olarak göz önüne alındığında, umumiyetle dinî, ahlaki ve içtimaî gibi hislerden kaynaklanan insanî tutumlarla dolu olduğu görülmektedir. Örneğin, Filistin, Cezayir, Çeçenistan, Bosna ve Vietnam gibi dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen hadiselerle bir tepki olarak yazdığı şiirler, bunun açık bir kanıtı sayılmaktadır. Özetle, yukarıda incelediğimiz İpek Yolundan Afganistan'a isimli seyahatnamesinde görüldüğü gibi, Afganistan'a kadar gidip Afgan halkının seslerini dünyaya aksettirmeye çalışması, Beyazıtın bu tarafını hakkında söylediklerimiz bir şekilde desteklemektedir.

İlerideki iki kareyle, Beyazıt'ın şiirlerinde bu insanî boyuta ışık tutmak mümkündür:

"Bütün bunların üstüne
Hepsinin üstüne sevda sözleri söylemeliyim
Vatanım milletim tüm insanlar kardeşlerim
Sonra sen gelmelisin dilimin ucuna adın gelmeli

²⁵⁰ Şiirler, a. e., s. 102.

Adın kurtuluştur ama söylememeliyim
Can kuşum, umudum, canım sevgilim."²⁵¹

"Çeçenistan

Yalnız kurt Kaf dağında hangi izin üstünde

Ağaran şafaklara bu kan nerden damlıyor

Ey uykusu bombalarla bölünen bebekler

Yağan karlar üstünde bu kan nerden damlıyor

En zalim talanlarda darmadağan kadınlar

Beyaz çarşafalara bu kan nerden damlıyor

Ey toprağa tohum gibi savrulan er kişiler

Gelin duvaklarına bu kan nerden damlıyor

Ekmeğinin katığı salt özgürlük tutkusu

Fukara sofralarına bu kan nerden damlıyor

Kulaklar sağır gözler kör yürekler mefluç mu

Pusmuş insanlığımıza bu kan nerden damlıyor"²⁵²

Şiirde görüldüğü üzere, alelhusûs "vatanım milletim tüm insanlar kardeşlerim", " Kulaklar sağır gözler kör yürekler mefluç mu/pusmuş insanlığımıza bu kan nerden damlıyor" gibi ifâdeler kullanmasıyla Beyazıt'ın umûmiyetle insana nasıl baktığını açık bir şekilde göstermiş olur.

²⁵¹ A. e., s. 83.

²⁵² A. e., s. 42.

1.2.2.3. 3.Umûmiyetle Maddî ve Manevî Değerler

İpek Yolundan Afganistan'a isimli eserini bir bütün olarak ele alıp değerlendiren Beyazıt'ın umumiyetle cemiyetin maddî ve manevî değerlerine hem kavlen hem de fiilen, hem sözle hem de eylemle riayet edip sahip çıktığı sonuca varılmıştır. Bununla birlikte çalışmanın bu kısmında Beyazıt'ın şiirlerine başvurup cemiyetin maddî ve manevî değerlerinin şiirlerine ne boyutta yansıttığı, şair tarafından riayet edilip edilmediklerini tespit etmeye çalışacağız.

Beyazıt'ın şiirlerine baktığımızda, umumiyetle Türk kimliğinin ve özellikle de bu kimliğin manevî boyutunun açıkça yansıdığı müşahede edilmektedir. Örneğin, *Sebep Ey* adlı şiirinde Kur'an etkisinin, bhusus ilerdeki ayetlerin açıkça tecelli ettiği görülmektedir:

"Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanlara fayda veren yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirerek onunla ölü haldeki toprağa can verdiği ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde aklını işleten bir topluluk için elbette nice deliller vardır."²⁵³, "Göklerin ve yerin egemenliği üzerinde, Allah'ın yarattığı her bir nesne üzerinde ve kendi ecellerinin yaklaşmış olabileceği hususunda hiç kafa yormadılar mı? Ona değilse hangi söze inanacaklar?"²⁵⁴, "Üstlerindeki göğe bakmıyorlar mı? Hiçbir kusuru olmaksızın onu nasıl kurduk, nasıl süsledik."²⁵⁵, "Kendi kendilerine bir düşünmezler mi? Allah gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları ancak hikmet temelinde, belli bir süreye kadar kalmak üzere yaratmıştır. Fakat şu bir gerçek ki insanların birçoğu rablerine kavuşmayı hâlâ inkâr etmektedir."²⁵⁶, "Görmedin mi Allah'ın gökten su indirip onu yerdeki kaynaklara akıttığını? Sonra onunla değişik renklerde ürünler bitirir, sonra bu bitkiler gelişip olgunlaşır; ardından onun sarardığını görürsün, sonunda Allah onu kırılıp ufalanmış hale getirir. Kuşkusuz bunda akıl iz'an sahipleri için bir ders vardır."²⁵⁷, "Sağlam düşünce ve inanç sahipleri için

²⁵³ Bakara, 2/164.

²⁵⁴ A'râf, 7/185.

²⁵⁵ Kâf, 50/6.

²⁵⁶ Rûm, 30/8.

²⁵⁷ Zümer, 39/21.

yeryüzünde açık kanıtlar vardır. Hatta kendinizde de. Hiç görmüyor musunuz?"²⁵⁸, "Peki, insanlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?"²⁵⁹

Dolayısıyla yukarıda sunduğum bu ayetlerin ihtiva ettiği manaları göz önünde bulundurarak şu şiirini okuduğumuz zaman, Beyazıt'ın Kur'an'dan ne kadar etkilendiği açıkça anlaşılabilir:

Sebep Ey

"Ürperir tabiat, üfleyince rüzgârı derin gök soluğu
Ulu ses dokununca çarka
Düşer ölümün gölgesi eşyaya.

Başlar eşyada hareket kurtulmak için kendinden
Daha öteye geçmek için arınmak gibi elbiseden
Yakalar ölümsüzlüğün sonsuz ipini
Sonra ses olur
Zamanın idrak incisi ses döner, döner, döner de
Yönelir sebebe

Sebep ey!

Sesi damarla çizer
Mutlak sözü damarda kanla çizer
Uzar bir göz ağrısının gecesi uçsuz bir nehir gibi
Bir bebeğin ilk hecesi düşer ağızından ansızın ve bulur
Sonra toprak sıkışır sıkışır taşar da renk olur tarla da
Günesin çarpılmış elçisi Van Gogh'la gelir önümüze
Portakalla yayılır karanfilde tutuşur karar kılar denizde
Renk denizde karar kılan ebedi tarla olur.
Renk başkaldırırken helezonlar çizerken ses
Som fatih su fetheder tabiatı

²⁵⁸ Zâriyât, 51/20-21.

²⁵⁹ Gâşiye, 88/17-20.

Döner döner döğünür eritir dağları yobaz kayaları
Daha der sığmaz kabına yönelir göğe teslim olur
Ve düşerken toprağa çağırır
Sebeb ey!

Her sabah bütün bitkiler iştahlı bir çocuktur
Emer, emer, emer toprak anayı
O sultan hazinesi o hep veren sonsuz cömert anayı
Yeşil hayat, kırmızı hareket, sarısabır emer
Ve beyaz iman çizer sesini
Tamamlar kavisini"²⁶⁰

Üstelik Beyazıt'ın, *Sebeb Ey* isimli şiir kitabının adlandırma sebebini şu şekilde açıklaması demin söylediklerimizi bir şekilde destekleyebilmektedir:

"İlk şiir kitabımın ismi niçin Sebeb Ey diye soruyorlar. "Lâ havle velâ kuvvete illa billah" deriz ve buna inanırız. Suyun akıcılığı, ateşin yakıcılığı Allah'ım emriyledir. Ateşe yakma dese ateş de yakmaz. Öznelerin ve nesnelere vasfını tayin eden Cenab-ı Allah'tır. Bütün yarattıklarının hareketlerini Allah sebepler halk ederek tayin ediyor. Biz insanlar çoğu zaman sebebi halk edeni unutup sebeplere takılıp kalıyoruz. Kitabın ismini ilham eden sebep onun ithaf metninde belirtilmiştir. Biz müslümanlar olarak olan şeylerin hikmetini aramaya memuruz. Belki o hikmet aracılığını anlatıyor: "Sebeb Ey!".²⁶¹

Savaş Risâlesi isimli şiirinde de Beyazıt'ın İslâm-Türk kültür ve tarihine olan vukufiyeti ve onlardan ne kadar etkilendiği de çok net bir şekilde belirlemektedir:

"Güneşin
Mızrakların ucuna takılıp
kaldığı

²⁶⁰ Şiirler, a. e., s. 26-28.

²⁶¹ Yorulmaz, a. e., s. 188.

bir vakitte
Diriliş erlerinin yüreklerinden
yayılan
Bir depremle sarsılıyordu arz.
Gerilmişti altımızda atlarımız
Fırlayıp kopacakmış gibi
baldırlarından
kasları
Ve tarıyordu bir ışıldak gibi
bakışları
üç kıtayı
Yeni bir vakte eriyordu yürekler
Yayılıyordu o muştı
O coşku
O haber.
Bir gelen var
emin haberciden
emin olana
Ondan da sıddık olana ve sadık olanlara
sohbete erip
halkada duranlara
yürekten yüreğe
yol bulanlara.
Bir gelen var
Bütün kıtalarda beklenmekte
olana
ayarlanmış
kulaklar
İlkin çobanlar duyuyorlar
Sonra ağaçlar
kurtlar
kuşlar
Çünkü onlar bilirler dinlemeyi
Onların elindedir toprağın nabzı

İlk onlar sezerler yeni olanı

Rüzgârlarla geleni

Bulutlardan ineni.

Bir dağın tepesinde

Yeni doğan bir ay gibi

Veysel Karani

Evreni

Kuşatan bir yay

Gibi

Açılmıştı

Kolları.

Selman

Bir şehrin kapısında

Bir kapının

Arkasında.

Ey savaşmakla emr olunanlar

Yürekleri Kevser suyu ile yıkananlar

Alacakaranlıkta bir seher vaktinde

Ayrılırken yurtlarından

yuvalarından

Bahçe köşelerinde kapı önlerinde sofalarda

odalarda

Bir bir çıkıp gelen yolumuzu kesip duran anılar

Yatak odamızın penceresinden

Uyandığımızda ilk görülen o tepe

O tepede o kayanın değişmeyen konumu

Güneşi bir muştı gibi her gün yeniden

Doğuran o dağ

elveda

Kadınlarımızın kirpiklerinde sıralanan

Adanmışlık ve bağlılık yazıları

elveda

Çocuklarımızın göğsümüze

yüzümüze

saçlarımıza
Sokulan alınları titreyen dudakları
kaçamak bakışları
Cennetten bir koku ölümsüzlükten bir pay olarak
Çektiğimiz ciğerlerimize
İnen yüreklerimize
Damla damla
Elveda....

O ki meydanın ortasında durmuştu
Elini kılıcının kabzasına koymuştu.
Dedi savaşçı:
" Ben gidiyorum
Hicret ediyorum
Varsa ağlatmak isteyen anasını
Dul koymak isteyen karısını
Ve istiyorsa çocukları yetim kalsın
Arkamdan gelsin."

Yeryüzü yeni bir güne hazırlanıyordu
Zaman devrini henüz tamamlıyordu.
O konuştu:
"Ey eti etimden olan
Bu dünyada ve öbür dünyada
Kardeşim olan!
Bu gece yatağında
sen yatacaksın
bana vekillik
yapacaksın.
Biz gidiyoruz
Hicret ediyoruz
Sen sonra geleceksin
Ama önce emanetleri
sahiplerine
vereceksin."

Sonra o dağda
Maveranın kapısı olan
Bir mağara
Orada ikisi
O ve
İkinin ikincisi
Sonra çöl:
Çölde tepeler...
Çölde develer...
Çölde geceler
Ve çöle serpilen
Mucizeler.
Medine'de bekleyenler var
Damların üstünde, yollarda
çocuklar
kadınlar
Elleri alınlarında, gözleri ufukta
delikanlılar
ihtiyarlar...
Dediler. " Veda tepeleri üstünden
Üzerimize ayın on dördü doğdu
Şükürler olsun, şükürler olsun
Bize vacip oldu, şükretmek
Şükürler olsun..."²⁶²

Sana, Bana, Vatanıma, Ülkenin İnsanlarına Dair adlı şiirin başlığından anlaşılacağı gibi, şairin memleketin ve cemiyetin ahvaline dair izlenimlerini içermektedir. Şiirde "bilirim" ifadesinin her parçada bir veya birkaç defa tekrarlanması, şairin burada yazdıklarının bilfiil yaşanan günlük hayatın ve şahsen gördüğü ve/ya işittiği bazı gerçeklerin birer yansıması olduğunu söylemek

²⁶² Şiirler, a. e., s. 117-131.

mümkündür. Bu da bir bakıma şairin, halk ile ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir. Ayrıca burada çizilen bu çerçevelerin, memleketin farklı coğrafyasını aksettirdiğini nazar-ı dikkate alındığında, şairin, memleketin coğrafyasına ve insanına açıklığını da tebarüz ettirmektedir:

‘‘Telgrafın tellerini kurşunlamalı’’

Öyle değildi bu türkü bilirim

Bir de içime

-Her istasyonda duran sonra tekrar yürüyen-

Bir posta katarı gibi simsiyah dumanlar dökerek

Bazan gelmesi beklenen bazan ansızın çıkagelen

Haberler bilirim mektuplar bilirim.

Gamdan dağlar kurmalıyım

Kayaları kelimeler olan

Kırkikindi saymalıyım

Kırk gün hüznü boşaltan omuzlarıma saçlarıma

Saçlarının akışını anar anmaz omuzlarından

Baştan ayağa ıslanmalıyım

Gam dağlarına çıkıp naralar atmalıyım.

İçimde kaynayan bir mahşer var

Bu mahşer birde annelerinin kalbinde kaynar

Çünkü onlar yün örerken pencere önlerinde

Ya da çamaşır sererken bahçelerinde

Birden alıverirler kara haberini

Okul dönüşü bir trafik kazasında

Can veren oğullarının.

Bir de gencecik âşıkların yüreklerini bilirim

Bir dolmuşta yorgun şoförler için bestelenmiş

Bir şarkıdan bir kelime düşüverince içlerine

Karanlık sokaklarına dalarak şehirlerin

Beton apartmanların sağır duvarlarını yumruklayan

Ya da melal denizi parkların ıssız yerlerinde

Örneğin Hint Okyanusu gibi derin
İsyanın kapkara sularına dalan.

Nice akşamlar bilirim ki
Karanlığını
Bir millet hastanesinde
Dokuz kişilik kadınlar koğuşu koridorunda
Başını kalorifer borularına gömmüş
Beyaz giysilerinden uykular dökülen tabiplerden
Haber sormaya korkan
Genç kızların yüreğinden almıştır.

Bir de baharlar bilirim
Apartman odalarında büyüyen çocukların bilmediği bilemeyeceği
Anadolu bozkırlarında
İstanbul'dan çıkıp Diyar-ı Bekir'e doğru
Tekerleri yamalı asfaltları bir ağustos susuzluğu ile içen
Cesur otobüs pencerelerinden
Bilinçsiz bir baş kayması ile görülen
Evrensel kadınların iki büklüm çapa yaptıkları tarla kenarlarında
Çıplak ayakları yumuşak topraklara batmış ırgat çocuklarının
Bir ellerinde bayat bir ekmeği kemirirken
Diğer ellerinde sarkan yemyeşil bir soğanla gelen.

Yazlar bilirim memleketime özgü
Yiğit köy delikanlılarının
İncir çekirdeği meselelerle birbirlerini kurşunladıkları
Birinin ölü dudaklarından sızan kan daha kurumadan
Üstüne cehennem güneşlerde göyermiş mor sinekler konup kalkan
Diğeri kan ter içinde yayla yollarında
Mavzerinin demirini alınına dayamış
Yüreği susuzluktan bunalan
İçinden mahpushane çeşmeleri akan
Ansızın parlayan keklükleri jandarma baskını sanıp
Apansız silahına davranan
Nice delikanlıların figüranlık yaptığı
Yazlar bilirim memleketime özgü

Güzler bilirim ülkeme dair
Karşılıksız kalmış bir sevda gibi gelir
Kalakalmış bir kıyıda melül ve تنها
Kalbim gibi
Kaybolmuş daracık ceplerinde elleri
Titreyen kenar mahalle çocukları
Bir sıcak somun için, yalın kat bir don için
Dökülürler bulvarlara yapraklar gibi.

Kadınlar bilirim ülkeme ait
Yürekları Akdeniz gibi geniş, soluğu Afrika gibi sıcak
Göğüsleri Çukurova gibi mümbit
Dağ gibi oturlar evlerinde
Limanlar gemileri nasıl beklerse
Öyle beklerler erkeklerini
Yaslandın mı çınar gibidir onlar sardın mı umut gibi.

İsyân şiirleri bilirim sonra
Kelimeler ki tank gibi geçer adamın yüreğinden
Harfler harp düzeni almıştır mısralarında
Kimi bir vurguncuyu gece rüyasında yakalamıştır
Kimi bir soygun sofrasında ışıklı sofralarda
Hırsızın gırtlığına tıkanmıştır.

Müslüman yürekler bilirim daha
Kızdı mı cehennem kesilir sevdi mi cennet
Eller bilirim haşin hoyrat mert
Alınlar görmüşüm ki vatanımın coğrafyasıdır
Her kırışığı sorulacak bir hesabı
Her çizgisi tarihten bir yaprağı anlatır.

Bütün bunların üstüne
Hepsinin üstüne sevda sözleri söylemeliyim
Vatanım milletim tüm insanlar kardeşlerim
Sonra sen gelmelisin dilimin ucuna adın gelmeli

Adın kurtuluştur ama söylememeliyim
Can kuşum, umudum, canım sevgilim.²⁶³

Yukarıdaki örnekler, şairin memlekete ve cemiyete olan bağlılığının ne derecede olduğunu göstermektedir. Üstelik cemiyetin değerlerine, ahlakına, gelenek ve göreneklerine riayet etmesini de belirtmektedir. Dolayısıyla da, şiirde umumiyetle cemiyetin maddî ve manevî değerleriyle, müşterek zevkiyle çelişen hiç bir unsurun bulunmaması buna apaçık bir delil sayılmaktadır.

²⁶³ Şiirler, a. e., s. 72-81.

2. ARAP EDEBİYATINDA TOPLUMCU VE GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI VE EMEL DUNKUL ÖRNEĞİ

Çalışmanın bu bölümünde, umumiyetle Arap edebiyatında "toplumcu ve gerçekçi" fikrin yansımaları üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken bahis konusu bu fikrin umumi teşekkülüne dair genel bir tasavvur oluşturmaya yardımcı olabilecek bazı örnekler sunularak bahis konusu bu fikrin ana hatları çizilmeye çalışılacaktır. Akabinde, şairin hayatı, şahsiyeti, edebî kişiliği ve yaşadığı dönemin genel manzarası ele alınacaktır. Daha sonra, şiirleri incelenerek değerlendirilecektir.

2.1. ARAP EDEBİYATINDA TOPLUMCU VE GERÇEKÇİ FİKRİN YANSIMALARI

Batı sömürgeciliğinin yol açtığı sorunların, 1948 yılında İngilizlerin yardımıyla Arap topraklarını işgal eden Yahudî çeteler ile bî-inkıta savaşlar ve bu savaşların geride bıraktığı iç ve dış sıkıntıların, umûmiyetle münevverleri alelumûm Arap ve islâm âleminin bilfiil yaşanan problemlerine ve bilhâssa Filistin meselesinin yanı sıra yaşadıkları toprakların ahvâline ve insanının sorunlarına teveccüh etmelerine sevk ettiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle, başta Arapların dış tehlikelere karşı birliğin gerekliliği sorunu, Filistin problemi ve genel olarak siyasi meseleler olmak üzere müteaddit içtimaî konular ve alelhusûs eşitsizlik, adaletsizlik, cehâlet, sefâlet, yoksulluk, yolsuzluk gibi, mütenevvi konu ve meseleler, farklı zevk ve temayüllere sahip olan bazı fikir, sanat ve edebiyat adamları tarafından işlenmiştir.

Dolayısıyla alelhusûs bu dönemde yaşanan bu çeşitli ve karmaşık hadiselerin yanı sıra ortaya çıkan muhtelif fikrî hareketlerin, cemiyetin türlü meselelerini konu edinen gerçekçi fikrin teşekkülü, temayülü ve gelişme seyri bakımından değişik yollar izlemesine yol açtığı söylenebilir. Binâberin Arap edebiyatında cemiyetin meselelerini hedef alan gerçekçi fikrin tüm boyutları üzerinde durmak çok zor gözükmektedir; Zira böyle bir konu ayrı bir çalışma sığdıracak kadar çok geniştir. Ondan ötürü, çalışmanın bu bölümünde sadece bu fikrin eğilimlerine odaklanmanın

daha münâsip olabileceği düşünölmüştür. Ona binaen bu zâviyeden bakıldığından söz konusu bu fikri şu üç başlık altında özetlemek mümkün görölmektedir:

2.1.1. Batılı Fikir ve Edebiyatlarını Yakından Takip Ederek Cemiyetin Müteaddit Meselelerini Buna Uygun bir Bağlamda Konu Edinen Fikir/Necip Mahfûz Örneği

Umûmiyetle İngiliz İşgali döneminde kökleşmiş bu hareket, alelhusus Muhammed ve Mahmut Teymûr'un yazılarında daha net bir şekilde tebellür etmiş ve bilhassa Necip Mahfûz'un yazılarında doruğa ulaşmıştır. Yoğunluğu açısından ise, daha ziyade hikâye ve roman alanlarında görölmektedir; Zira bilindiği üzere özellikle bu iki edebî tür, birçok nedenden dolayı cemiyetin gerçeklerini aktarma konusunda daha fazla olanak sağlamaktadır.

Bununla birlikte, bu harekete mensup edebiyatçıların, umumiyetle hikâye ve roman anlayışları ve söz konusu bu edebî türlerin biçimi ve içeriği açısından kendi yaklaşımları, batılı edebiyatçılarınkine çok benzediği denilebilir. Dolayısıyla da, bu hareketin edebî ürünleri dikkatle incelendiği zaman, dikkati çeken önde gelen özelliklerinden biri, onun öncülerinin "toplumculuk" ve "gerçekçilik" anlayışlarının, batı edebiyatındaki akranlarındakinden çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, daha sonra görüleceği gibi, bu edebî hareketin karşılaştığı en belirgin sorunlardan biri, cemiyetin maddî ve manevî gerçekleriyle küçümsenmeyecek seviyede tezat oluşturmasıdır.

Burada Necip Mahfûz örnek olarak gösterilirse, Arap romanını hem biçim hem de içerik açısından Avrupa romanının seviyesine yükselttiği görölmektedir. Ayrıca Mahfûz'u Mahfûz yapan önde gelen hususiyetlerden biri de, kendine has güçlü bir dil, etkileyici ve sağlam bir üslûp ve ifade tarzına da sahip olmasıdır. Bu nedenle muasır Arap edebiyatında kendine istisnâî bir yer edinmeyi başardığı denilebilir. Fakat daha sonra görüleceği gibi, Mahfûz'un umumiyetle edebiyat anlayışı ve ona göre de "toplumculuk" ve "gerçekçilik" gibi edebî kavramlarına yönelik olan tasavvurları, batılı edebiyatçıların edebiyat ve edebî kavramlara yönelik olan anlayış ve tasavvurları ile aynı değilse, onlardan fazla farklı olmadığı denilebilir. Bu da, umumiyetle kendi yazılarının önemli bir kısmının cemiyetin

inancı, ahlaki, gelenek ve görenekleri ve müşterek zevki ile çarpışmasına yol açtığını söylemek mümkündür.

Üstelik Necip Mahfûz'un romanlarında yer alan olayların ve karakterlerin çoğunun, birçok bakımdan toplumdaki ziyade yazarın kendi kişisel duygu ve düşünceleri ve/ya cemiyete olan tasavvurlarını ifade ettiğini söylemek mümkündür. Bu husus ileride gösterilen örneklerde açıkça görülebilmektedir. Dolayısıyla onun romanlarında yer alan kişiler, çoğu zaman cemiyetten ziyade yazar namına konuşmaktadırlar. Ana olaylar da çoğunlukla cemiyetin ruhundan uzak ve müşterek zevkine aykırıdır. Bu nedenle cemiyetin gerçeklerinden ziyade yazarın hayal gücünü, duygularını ve düşüncelerini aksettiğini söylemek mümkündür.

Söz misâli, Mahfûz'un el-Kahiretü'l-Cedide isimli romanında temel olaylar Mahcup Abdi'd-Dâyîm ve İhsan Şihâta'nın hayatları ve kişilikleri etrafında teşekkül eder. İhsan'ın ailesi kızlarını maddî destek karşılığında bir bakanın isteklerine uymasını zorlar ve böylelikle İhsan bakanla gayri meşru bir ilişkide bulunur. Bundan sonra bakan vasıtasıyla İhsan birisiyle evlenir. O kişi, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden yeni mezun ve mütevazı bir ailenin çocuğu olan Mahcûb Abdi'd-Dayîm adlı birisidir. Mahfûz'a göre, zor sosyal şartlar, Mahcubu bir devlet dairesine atanması karşılığında bakanın sevgilisiyle evlenmeye sevk eder. Dahası, Mahcûb bu işi sürdürebilmesi ve maddî destek elde edebilmesi karşılığında da yine karısını aynı bakanla paylaşmayı kabul eder.²⁶⁴

Mahfûz'un Şevk Sarayı isimli romanında ise asıl vakalar, Ahmed 'Abd'l-Cevâd ailesi etrafında dönmektedir. Ailesinin babası olan Ahmed 'Abd'l-Cevâd'in umumiyetle çelişkili bir şahsiyeti vardır;

"Bir taraftan Allah'a inanıyor, namaz kılıyor hatta çocuklarını da namaz kılmaya teşvik ediyor, diğer taraftan da çok evliliği reddedenleri fasık görüyor, özellikle viski olmak üzere içki içiyor, ailede despotça bir tutum takınıyor eşini ve çocuklarını eziyor, onlara köle muamelesinde bulunuyor. Otoritesini sağlamak için her şeyi yapıyor, çoğu kez yalana da

²⁶⁴ Necip Mahfûz, **Kahire Modern**, Çev. Olcay Boynudelik, 2. bs., İstanbul, Kırmızı Kedi Yay., 2017, s.103-122; Ahmet Kazım Ürün, **Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları**, Konya, Çizgi Kitabevi Yay., 2002, s. 238-239.

başvuruyor. O yaptıklarından dolayı bir hesap vermezken aile bireylerin hepsi ona hesap vermek zorundadırlar. Onun evde muhafazakâr ve otoriter, dışarıda yumuşak ve kibar oluşunda ve zamanın etkisi büyüktür."²⁶⁵

Fakat burada ilk dikkat çeken hususlardan biri, Ahmed 'Abd'l-Cevâd'in namaz gibi dinin temel erkânlarına sadık gösterilmesinin yanı sıra içme ve şehvete düşkün birisi olarak da gösterilmesidir. Büyük oğlu Yasîn karakteri babasınıninkine göre daha zayıftır. Dolayısıyla içki ve şehvete olan düşkünlüğü onu büyük felaketlere sürükler; Evleneceği hanımın anasıyla gayri meşru bir ilişkide bulunur. Evlendikten sonra bile Yasin, gece yarısı evine bir sokak kadını getirir. Üstelik eve getirdiği bu kadın aynı zamanda babasının sevgilisidir. Eşi bu durumu fark edince Yasin, onu boşar ve söz konusu bu sokak kadınıyla evlenir. Dahası hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam eder.²⁶⁶

Bu vakaların bazı kısımlarını ilerideki satırlarda sunarak yazarın gerçekçi boyutuna ışık tutmaya çalışacağız:

"Bakanlığa doğru yola çıkıp 12.30 gibi vardılar. Onu eşi görülmedik bir kibarlıkla karşılayan el-İhşidi'nin ofisine gitti. Sonra adam, müstahdeme o söyleyene kadar içeri kimseyi almamasını emretti. Oturduklarında, adam sakın, üçgen yüzünü Mahcub'a döndü ama bu kez sessizliği sert duyguları gizleyen bir maskeydi. Gülümseyerek, "Geleceğini ilgilendiren bir mesele için çağırttım seni," dedi.

Duymak istediği buydu! Sevinci kursağında kalmayacaktı. Titreyen bir sesle cevap verirken yoğun duygular içindeydi. "Yazıyı daha bitirmedim."

"Yazıyı bırak ve İkrâm Neyruz'u da unut. Koparılmayı bekleyen meyve gibi çok daha işe yarar bir fırsat çıktı ortaya."

Dik dik baktığı gözlerinde sorularla yutkularak "Yardıminizla inşallah," diye cevap verdi Mahcub.

²⁶⁵ Ürün, a.e., s. 313.

²⁶⁶ Mahfûz, **Şevk Sarayı**, Çev. Işıl Alatlı, 4. bs., İstanbul, Hit Kitap Yayı., 2016; Ürün, a.e., s. 317-331.

El-İhşidi acele etmedi, genç adamın yüzünü Mahcub'un fark etmediği bir kurnazlıkla inceledi çünkü hiçbir şeye dikkat etmiyordu. Sonra adam baklayı ağzından çıkardı: "Sana bir iş buldum."

Süregelen sessizlikte Mahcub'un solgun yüzü kızardı. Sonra el-İhşidi "Altıncı kademe" diye açıkladı.

"Altı mı"!?

"Sekreter olarak."

Nefes nefese, kulaklarına inanamayarak "Kimin sekreteri?" diye sordu.

El-İhşidi huysuz ahabına hiç merhamet göstermeden bir sigara yaktı. Mahcub'un sorusunu duymazdan gelerek, "Bu güzel fırsat onu kabul edecek kişi için bir hazine ama tereddüt edecek olursa pişmanlık vesilesi olur. Yıllar önce Mississipi Nehri taşıp toprak nadasa bırakıldığı zaman ulusumuzun pamuk üretimi adına büyük nimet olduğunu hatırlıyor musun?" dedi.

Genç adam sabırsızlıktan çatlayacaktı, kararlı bir ifadeyle konuştu. "Tereddüt etmem söz konusu değil, efendim."

El-İhşidi Mahcub'un sabırsızlığına sevinmiş, kendi endişesi de biraz yatışmıştı. Sonra "Önceden ima ettiğim gibi almak için vermeye hazır olman lazım," diyerek devam etti.

Ne verebilirdi ki? Gözden çıkarabileceği neye sahipti? Beklenmedik bir hüsrarla boğulacak gibi hissetti ve gözlerinin ferri kaçtı. Çökmüş ve meraklı bir tonda itiraz etti. "Ama... Ben nasıl, ne verebilirim ki ?"

"Fırsat piyasasındaki tek değerli mal değil." Mahcub yüksek sesle iç geçirdi. "İnsanın servetle ölçülmeyen bazı özellikleri vardır. Mesele gelip şuna dayanıyor. Güzel şeyleri elde edecek denli cesaretli ve kurnaz mısın, bunları hak ediyor musun yoksa hayat denen kumsalda, ayakaltında çöp gibi çiğnenmiş boş hayallerle mi yaşıyorsun?"

Endişesi pörtlek gözlerinden okunuyordu. Genç adam fesini bile çıkarıp kabarık saçlarını düzeltti. Sonra fesini tekrar takıp, "Sizi hayal kırıklığına uğratmayacağımı umarım," dedi.

"Bu yüzden seni bu işe düşündüm. Paraya ihtiyacın olduğunu bildiğimden. " Soran gözlerle Mahcub'a baktı. "Evlenmeye razı olur muydun?"

Dondu kaldı. Evlenmek hiç aklına gelmemiştir. Hiç bir şey söylemedi. El-İhşidi gözünü dikmiş ona bakıyordu. Acı bir alayla yorum yaptı. "Şimdi seni rahatsız etme sırası bende."

"Biraz düşünemez miyim?"

El-İhşidi küçümseyerek omuz silkip "Gerçekten istekli olduğumu sanmıştım. Neden bekleyeyim ki? Bin bir tane potansiyel damat var ve bugün bir tane seçilmek zorunda." diye cevap verdi.

"Bugün mü?"

"Bir saat içinde."

Mahcub iç çekti. Her zamanki cesareti yerine geldi ve kuzu kuzu, "O zaman kabul ediyorum." dedi.

E-I İhşidi kurnaz kurnaz gülümseyerek, " Bu iyi bir başlangıç ama dahası var," dedi.

Şeytan ne istiyordu? İlk bakışta görünenden daha fazlası vardı. Mesele evlilikten ibaret değildi. Daha ne olabilirdi ki? El-İhşidi'nin iğrenç sesiyle söylediklerini işitti. " Ama senin cesaretin ve kararlılığın beni ümitlendirdi. Memurluk bizim dairede. Birkaç hafta önce boşaldı. Kasim Fehmi Bey'in sekreteri olacaksın."

Olağanüstü! Buna inanabilir miydi? Kaderin ona böyle bir mutluluk bahşetmesi gerçekten mümkün müydü? Asla şövalye ruhlu veya cömert biri olarak görmediği el-İhşidi neden onu seçmişti? Kendisinden bu memurluk karşılığında evlenmesini istiyordu. Ama ne tür bir evlilikti bu? Evet, neydi bu evlilik? Endişesini gizleyerek sevinçle, "Böyle bir mutluluk hayal gibi. Allah ne muradınız varsa versin," dedi.

El-İhşidi daha da kararlı ve rahatlamış bir halde gülümseyerek " Sana karından bahsedeyim" dedi.

Bu "karı" kelimesi genç adamda bir ürperti yarattı. El-İhşidi'ye meraklı gözlerle, "Kim o? Görünüşü nasıl? Neden evleniyorum onunla?" diye sorar gibi baktı.

El-İhşidi, "Kasim Fehmi Bey'in 'çevresinden' iyi bir kız," dedi.

Çevresinden? Genç adam "Akrabalarından biri mi?" diye sordu telaşla.

"Yaklaştın; tanıdıklarından biri."

Mahcub yutkundü ve anlamamış gibi yaparak "Komşu mu? aile yakını mı?" diye sordu.

El-İhşidi basitçe, alaylı alaylı cevapladı. "Sayılır. Zatiâlilerinin kendisi, kızın arkadaşı."

Yalın gerçek ortadaydı. Kendisinden bekleneni anladı. Bu süslü memurluğun bedelini öğrendi. El-İhşidi müstahdemini Mahcub'un kara gözlerinin hatırı için değil, sefaletini sömürmek için göndermişti. El-İhşidi'den kesinlikle nefret ediyordu ama bunun konuyla ilgisi yoktu. Yüzü öfkeyle parlamış ve kan beynine sıçramıştı. Arsızlığından ve ahlaksızlığından medet ummaya başladı. Evet, neden utanıyordu ki? Ona acı verecek ne vardı? Evliliğe inanıyor muydu? Ahbabının açık sözlüğü yüzünden aşağılanması hissetmesine gerek var mıydı? Bu noktada hayat, gerçek hayat tecrübesi yoluyla, felsefenin safсата ve entelektüel zırvalık mı, yoksa hayatını şekillendiren bir inanç mı olduğunu test etmeyi teklif ediyor. O halde, iç karmaşası sona ersin. Öfke sussun. Brezilya'daki hava durumundan bahseder gibi ahlaksız karısı hakkında konuşması gerekiyordu. Ayıplama ve acı alay dolu tavrını bastırarak ahbabına "Bakire mi?" diye sordu.

El-İhşidi gözleri parlayarak cevap verdi. "Öyleydi!"

Bir süre konuşmadılar. Mahcub'un solgun yüzü hâlâ pembeydi. Sonra el-İhşidi "Büyük adamların hatasız olduğunu sanmamalısın. Bey hatasını düzeltmek konusunda ciddi. Eğer onun asil amacını desteklersen, onayını kazanıp kendine güzel bir gelecek hazırlarsın. Böyle bir iş, koca bir yürek, muazzam bir zekâ ve derin bir kültürel altyapı gerektirir. Öte yandan, olaylara sıradan insanların gözüyle bakarsan bu bizim ilişkimizi bitirir. Senin peşinden koştuğumu sanma. Bu teklifi bir sürü erkek kabul ederdi ama ben ofiste seninle çalışmayı tercih ederim çünkü senin akıllı, samimi biri olduğunu biliyorum. Üstelik biz eski komşuyuz ve altıncı derece bir hazine, " diye devam etti.

El-İhşidi'nin müstahdemini ona göndermeye iten gizli nedenleri anlamıştı. Efendisine hizmet etmek ve ona yaranmak istiyordu. Belki de beyin baştan çıkardığı kıza uygun bir koca bulmazsa, el-İhşidi kurbanlık koyun olarak sunmak zorunda kalacaktı. Bu bariz ve anlaşılır bir durumdu. Ama göz önünde bulundurulması gereken daha da önemli başka gerçekler vardı. Sekreterlik pozisyonu ve altıncı kademe konusu. Bunlar fedakârlığa değer miydi? Neden? İnsanların itibar olarak gördükleri şey umurunda mıydı? Yok denecek kadar az. İnsanların onur dedikleri şeye inanıyor muydu? Yere batsındı. Bütün bunlarla ilgili oldukça açık seçik düşünceleri vardı. O yüzden tereddüt etmeden karar vermek zorundaydı. Tereddüt etmesi kendi cüretkâr felsefesine göre yaşamadığı anlamına gelirdi. Allah kahretsin. Aç yattığı geceleri unutabilir miydi? Fasulyeyi unutabilir miydi? Kahire sokaklarında dilenci gibi düşe kalka yürüdüğünü unutabilir miydi? Ali Taha kütüphanede,

Memun Rıdvan da Paris'e gitmek üzereydi - ve o tereddüt mü ediyordu? Hamdis Bey onunla beş dakika oturmaya tenezzül etmemişti ve tereddüt mü ediyordu? Tahiyeye -işte o anda öfkeden deliye döndü- arabanın kapısını yüzüne çarpmıştı ve o tereddüt mü ediyordu? Sol kaşını tutup çekiştirdi, başını kaldırıp ahabına baktı, "Kim bu kız? Her şeyi bilmek istiyorum," diye sordu.

El-İhşidi, "Kısa süre sonra her şeyi öğreneceksin ve pişman olmayacaksın," diye yanıtladı.

Mahcub alaylı kaşlarını kaldırıp, "Tamam o halde. İş görüşmesi ne zaman?" diye sordu.

Selim el-İhşidi rahatlayarak oh çekti ve ayağa kalkarken, "Gel, seni beyle tanıştırayım," dedi.

Mahcub duygularını kontrol etmek için çaba harcayarak onun arkasından koşturdu. Beyin diğer uçta, geniş bir çalışma masasının arkasında oturduğu gösterişli odaya girdiler. Neredeyse masaya değene kadar saygıyla yaklaştılar. Mahcub ilk defa el-İhşidi'nin yüksek atından inip itaatle beyin eline sarıldığını gördü. O da aynısı yaptı. Doğrulunca, oturmakta olan adama kaçamak bir bakış attı; Kırklarında, orta boyluydu, yakışıklı bir yüzü, zarif giysileri, aksesuarları ve hoş, küçük bir bıyığı vardı. Görüşünü aşk okulunda öğretmen olduğu izlenimini veriyordu. El-İhşidi önceden hazırladığı övgüleri sıralayarak Mahcubu tanıştırdı bey sordu, "Bu seneki mezunlardan mısınız?" Mahcub olumlu cevap verince, bey ona, "Umarım el-İhşidi Bey'in senden beklentilerini boşa çıkarmazsın," dedi.

Ardından görüşmenin sona erdiğini belli etmek için elini uzattı. Genç adamın kibrini dizginlemek için kasıtlı olarak resmi bir görüşme haline getirmişti bunu. Mahcub, el-İhşidi'nin odasına dönünce onu gururlu ve halinden memnun bir halde buldu. Mahcub ona karşı müthiş öfkeliydi ama bu hali fazla uzun sürmedi çünkü her şeye rağmen o da memnundu. Nazikçe "Atama ne zaman yapılacak?" diye sordu.

"O işin kolay kısmı. Atamanın iç yazışması bugün yapılacak. Atamayı sağlayacak belgelerin hazırlanmasına bakar her şey. Allah'ın izniyle, bütün şeyler birkaç gün içinde sonuçlanır. Biz şimdi diğer meseleyi halledelim." Birkaç dakika konuşmadı. Sonra, "Bu akşam evimi onurlandırmanı rica ediyorum," dedi

Mahcub şaşkın şaşkın "Neden?" diye sordu.

Diğeri sakın sakın "Evlilik sözleşmeni imzalamak için," diye yanıtladı.

Mahcub huzursuzca "Tayinimden sonrasına ertelense daha iyi olmaz mı?" diye karşılık verdi.

"Mahcub Bey, en iyi iş, hızla kurtarılandır. İlk maaşını alana kadar düğün için harcamak üzere sana hatırı sayılır bir miktar ödenecek. Düğün seni hiçbir şeyden alıkoymayacak. Dairen seni bekliyor. Yapman gereken tek şey yeni giysiler almak,"

Her şeyin çoktan en ufak ayrıntısına kadar ayarladığını asla hayal etmemiş olan genç adamın ağzı bir karış açık kalmıştı. Tuzak çok güzel yemlerle süslenmişti, yalnızca fareyi bekliyordu ve artık fare düşmüştü tuzağa. Bal mı yoksa zehir mi bulacaktı?

"Bana bir hafta süre vermeyecek misin?"

"Gelinin ailesini yatıştırmak için evlilik sözleşmesi bugün imzalanacak. Düğün sen atandıktan sonra yapılacak."

Mahcub kuzu kuzu iç geçirerek "Evlenince nerede oturacağız?" diye sordu.

"Naci sokağı, Schleicher Apartmanı, 4 numara."

Genç adam şaşkın şaşkın, "Orası yabancılar mahallesi ve kiralar kesin yüksektir," dedi.

"Sen orasını dert etme."

Mahcub huzursuzca "Neden?" diye sordu.

"Soruların bitmiyor ve sabırsızsin beyefendi, bey apartmanı bir seneliğine kiraladı."

Genç adamın kafası karışmıştı. Kesin bir yargıyla düşüncesini söyledi. "Seçme şans verilyeydi, Mısırlıların oturduğu bir mahalleyi tercih ederdim."

El-İhşidi ahabının kurnazlığını küçümsediğini gösteren bir tavırla gülümsedi. Alay ederek, "Yabancıların yaşadığı yerlerde meraklı tazeler olmaz. Böylece, eğer bey sizi ziyaret etmeye karar verirse, bunu kimseyle uğraşmadan yapabilir," dedi.

Mahcub muhatabına baktığında onun bazı kâğıtlara göz atıyormuş gibi yaptığını gördü. Yine kan beynine sıçradı. Kalbi deli gibi atıyordu. Sebebinden emin değildi - arkadaşı Ahmed Bedir'i ve İkrâm Neyruz Hanım'ı hatırladı. Böyle bir toplantıda otururken gazeteci arkadaşının uzaktan gizlice kendisini işaret edip hakkında konuştuğunu hayal etti. Hep insanlar. İnsanların mutluluğunu mahvetmesine izin verecek miydi?

Hangisini tercih ederdi? Birkaç şanslı kişiden biri olup Ahmed Bedir'in dilediğini söylemesine izin vermeyi mi, yoksa gazetecilerin hakkında yazacak hiçbir şey bulamadığı

perişan kalabalıklardan biri olmayı mı? Öfkeyle kaşlarını çattı. Hâlâ mı tereddüt ediyordu? Vazgeçmediği "Penh'ini nasıl unutabilmişti? Ne aşağılık bir korkaktı. Öfkesi iyice arttı. Sonra ahbabına bakıp sertçe, "Tamam o zaman," dedi.

El-İhşidi "Seni bu akşamüstü bekliyorum," diye kestirip attı.

Mahcub daire müdürünün odasından çıkarken, üzerinde "Özel Sekreter" levhası bulunan karşı odaya takıldı bakışları. Kalbi güm güm attı. Dışarı çıkarken kendi kendine söylenmeye başladı. Aptal biri aldatılan kocanın boynuzlarını utanç verici bulur, oysa ben kıymetli bir süs olarak görüyorum. İki boynuzdan zarar gelmez, oysa açlık... Her şey olabilirim ama akılsız değilim. Akılsız biri, onur diye adlandırdığı bir şey adına öfkeyle bir pozisyonu geri çevirir. Akılsız biri vatan dediği bir şey uğruna kendini öldürür. Akılsız biri uydurduğu fantastik kavramlar yüzünden kendini zevkten mahrum eder. Bunların hepsi doğru, güzel ama ben hâlâ duygusallıkla ve asice tepki veriyorum. Neden? Çünkü davranışlarımıza yön veren tek faktör aklımız değil. Akıl bilgeliği sunarken, duygular aptallığı doğurur. Demek ki bilgelik aptallığın kökünü kazımalıdır. El-İhşidi rol modelim olsun. O becerikli adam kalleşlikle yerini sağlamlaştırıp buralara kadar yükselmiş çünkü pezevenklik yapıyor. Böylece ileri, hep ileri.

Sağ yumruğunu sıkıp havaya savurdu ve pörtlek gözleri ışıl ışıl parlarken adımlarını sıklaştırdı.²⁶⁷

"Şevk Sarayı Sokağı'ndaki ev Behice'yi sürekli ve ısrarla gidip gelen bir misafir olarak tanıdı. Hanımefendi, karanlık düşer düşmez çarşafına sarınıp bir zamanlar Yasin'in annesi Haniye'nin oturduğu Cemaliye'deki bu evin yolunu tutuyordu. Genç adam onu orada, apartman dairesinin içinde eşya olan tek odasında bekliyor olurdu. Asla Meryem'i anmazlardı. Kadın, sadece bir kez, "Ziyaretini Meryem'den saklayamadım çünkü hizmetçi kim olduğunu biliyor. Ama ona evdeki evdeki sorunları aşar aşmaz kendisiyle evlenmek istediğini söyledim" demişti.

Yasin kadının zahmet edip bu bilgiyi kendisine aktarmasına şaşırılmış; doğrulamakla yetinmişti. Birlikte müthiş bir cinsel haz yolculuğuna çıktılar. Yasin hazine değerindeki kalçaların tüm kaprislerine amade olduğunu keşfederken vahşi bir kısrak gibi her türlü yasaklamadan uzaktı. Basit eşyalarla apar topar tefriş edilmiş olan oda bir aşk macerası için ideal olmaktan uzaktı ama Yasin elinden geleni yapıyor, bol yemek ve içki bulundurmak suretiyle güzel bir ortam yaratarak buluşmaların geçmesini sağlıyordu.

²⁶⁷ Mahfûz, **Kahire Modern**, a. e., s. 103-111.

Daha bir hafta dolmamıştı ki, genç adam sıkılmaya başladı. Şehvet, yine aynı turu atmış; her zamanki gibi, deva hastalığa dönüşmüştü. Artık, Yasin için bir sürpriz değildi bu durum. Bu tuhaf, anlaşılmaz ilişkiye zaten baştan itibaren iyi niyetle yaklaşmamış, uzun süreceğini düşünmemişti. Oturma odasında yaşanan bu aşkın geçici bir eğlencenin ötesine gitmeyeceğini düşünmüştü elbet. Ama kadın giderek ona bağlanmaktaydı. Onu arzuluyor; İlişkinin genç adamı kızıyla evlenmekten vazgeçirecek kadar doyurucu olabileceğini sanıyor ya da umut ediyordu."²⁶⁸

"Evler gözlerini yummuş. Başiboş bir esinti ya da sokak lambasının uykulu ışığından başka hiç kimse yok ortalıkta. Sessizlik kanatlarını açıp her türlü rekabetten uzak yayılmış ortalığa. Oteller ne iş yarar acaba? Kayıt memurları bulaşıcı hastalığı olan birinden kaçarcasına kuşkuyla gözlerle bakarlar adama. İstedğin kadar alay et, hâlâ kalacak bir yer bulamadın ya! Diğer âşıklar yataklarına girdiler bile, Daha ne kadar gezineceğiz ortalıkta? İşte bir arabacı! Başını kaldırmış uykulu gözlerle buyur ediyor seni. Gecenin bu saatinde yanındaki kadını sürükleye sürükleye kalacak bir yer arayan adama Allah kolaylık versin.

"Nereye?" diye sordu Yasin.

"Nereye isterseniz" diye cevap verdi arabacı gülümseyerek.

"Sana sormuyordum" dedi Yasin.

"Nasıl isterseniz. Emrinize amadeyim" dedi adam.

"Bana sorma" dedi Zennube. "Kendine sor. Sarhoş olmadan düşünecektin."

Arabacı çiftin arabanın yanında duruyor olmasından aldığı cesaretle, "Nil'e dedi. En güzel yer orası. Sizi Nil kıyısına götürüyüm."

"Araba sürücüsü müsün, yoksa denizci mi? Gecenin bu saatinde Nil'de ne işimiz var?" diye sordu Yasin kavgacı bir sesle.

"Etraf loş ve ıssız" diye cevap verdi arabacı.

"Hırsızlar için ideal."

Zennube korktu. "Bu çok kötü! Kulaklarım, boynum, kollarım altın dolu."

Arabacı omuz silkip, "Korkacak bir şey yok" dedi. "Sizin gibi nezih insanları oraya her akşam götürürüm. Hiçbir şey olmadan dönüp geliriz."

"Nil lafı etme" diye kestirip attı Zennube. "Lafı bile içimi ürpertiyor."

²⁶⁸ Mahfûz, Şevk Sarayı, a. e., s. 143-144.

"İçinizi Allah nazardan saklasın."

"Söyle bakalım, onun içinden sana ne" dedi Yasin, Zennube'nin yanına oturmak üzere arabaya binerken.

"Beyim, hizmetkârınızım."

"Bu akşam her şey karmakarışık."

"Allah yardımcınız olsun. İsterseniz sizi bir otele götüreyim."

"Üç otelin kayıt memurlarıyla kavga ettik zaten. Üç mü, dört mü Zennube? Başka bir şeyler düşün."

"Nil hâlâ orada!"

"Altın var dedik ya be adam" dedi Zennube.

Yasin ayağını karşı koltuğa dayayıp, Dahası... " diyecekti ki arabacı kesti.

"Araba var."

"Hakaret etme" bana" diye bağırdı Zennube.

Yasin bıyığını burdu: "Haklısın. Çok haklısın. Arabada olmaz. Bu yaştan sonra sersem bir çocuk gibi davranmam. Dinle..."

Arabacı kulak verdi. Yasin her şeye hâkim, kararlı bir ses tonuyla bağırdı: Şevk Sayayı Sokağı'na!"

Tıkır tıkır, tıkır tıkır... bir karanlığa dalmaktasın, yıldızlardan başka dostun yok, diye düşündü Yasin. O ev Meryem'in annesiyle Meryem'i özlemlerle karşıladı. Bu gece de geçmişten kalan bir hanımefendiye açacak kollarını.

"Karından ne haber sarhoş herif?" dedi Zennube.

"Uyumuştur."

"Hep bir bahanen var zaten."

"Korku nedir bilmeyen bir adamla birliktesin. Gökyüzünden birkaç inci koparıp alnına tak. 'Bu gece bana sevgilim getir anne' diye usulca şarkı söyle kulağıma."

"Gecenin geri kalanı nerede geçireceğim ben?"

"Nereye istersen oraya götürürüm."

"Sen çöpü bile evine götüreceksin halde değilsin."

"Akdeniz'in Paris'ine ne dersin?"

"Ondan korkmasam... "

"Kim bu adam?"

"Kim bilir? Unuttum gitti" diye cevap verdi genç kadın başını arkaya atarak.

El Cemeliye karanlıkta hayal meyal görünüyordu. Kahvehane bile kapanmıştı. Araba Şevk Sarayı Sokağı'nın girişinde durdu. İnerken geçirdi Yasin. Zennube onun koluna dayanarak indi. Sallana sallana dikkatle ilerlediler. Arkadan arabacının öksürüğüyle arabaya kuşkulu gözlerle bakan gece bekçisinin ayakkabı gıcirtısı duyuldu.

"Yol eğri bürüğü. Bu sokakta yürümek hiç de kolay değil" dedi Zennube.

Merak etme. Eve girmek daha kolay olacak" diye cevap verdi Yasin.

İnce ince alay etmekte olduğunu belirten gülümsemesi karanlığa karışsa da içinde karısının olduğu bir apartmana yaklaşmakta olduklarını Yasin'e nafîle hatırlattı Zennube. Merdivenleri tırmanırken iki kez tökezlediler. Evin kapısına vardıklarında nefes nefese kalmışlardı. Korku, bir an için de olsa aklın başına gelmesini sağladı.

Yasin anahtarı kilide sokup çevirdikten sonra usulca kapıyı itti. Karanlıkta Zennube'nin kulağını arayıp buldu ve fısıltıyla ona ayakkabılarını çıkarmasını söyledi. Kendi ayakkabılarını da çıkardıktan sonra genç kadının elini omuzuna yerleştirerek önüne düştü. Girişin hemen yanındaki misafir odasının kapısını açıp ardında Zennube olduğu halde odaya süzüldü. Derin birer nefes aldılar. Yasin kapıyı kapattı. Yan yana Kanepeye oturdular.

Genç kadın, "Çok karanlık. Karanlığı hiç sevmem" dedi huzursuzluk içinde.

"Birazdan alışırısın" diye cevap verdi Yasin ayakkabılarını kanepenin altına yerleştirirken.

"Başım dönmeye başladı."

"Yen mi başladı?"

Derken, genç kadının cevap vermesini beklemeden ayağa fırlayarak, "Dış kapıyı kapatmayı unuttum" diye fısıldadı korkuyla. Fesini çıkarmak için elini başına attı. "Fesim de yok! Sence arabada mı unuttum, yoksa Tout-va-Bien'de mi unuttum?" diye yine fısıldadı.

"Fesinin canı cehenneme, git de kapıyı kapat adam!"

Yasin tekrar hole süzülüp dış kapıyı dikkatle kapattı. Odaya dönerken müthiş bir fikir geldi aklına. Sandalyelere çarpmamaya dikkat ederek büfeye gidip yarım şişe kanyakla döndü.

"Sana her derde deva bir şey getirdim diyerek şişeyi genç kadının kucağına koydu.

Zennube kucağındaki şişeyi eliyle yokladıktan sonra, "İçki yeter artık. Dökülelim mi istiyorsun." dedi.

"Tüm bu gayretten sonra bir yudum içki rahatlatır" diye cevap verdi genç adam.

Yasin, her şeyi yapabilecek hale geldiğini hissedinceye; deliliğin arzu edilir bir durum olduğunu ikna oluncaya kadar içti. Derken, sarhoşluk denizi kabarmaya başladı. Yüksek dalgalarda bir yukarı, bir aşağı çalkalanıyor; sonsuz bir girdabın içinde dönüp duruyordu. Oda her köşesinden uzanan diller öfkeyle bağırıp çağırıyor; kaba kahkahaları pazar yerlerinin şarkılarla tamamlanan gürültüsü gibi gürültü çıkartıyordu. Şişe ikaz edencesine, "küt" diye ses çıkararak yere düştü. Ama oturduğu kucakta -bir ter denizinde de olsa- yüzmeye devam etmeliydi Yasin. Bu uzun da, kısa da sürmüş olabilirdi. Gözleri kapalı olduğu için ne geçen zamanın, ne de karanlığın griye dönüştüğünün farkına vardı.

Etraftaki seslere ve hareketliliğe, keyifli bir rüyadan uyandırıp bir şeker daha almak üzere elini mutluluk içinde uzatmış biri gibi uyandı. Gözlerini açtı. Işıkla gölge duvarda dans ediyordu. Başını çevirince kapıda Meryem'i gördü. Elinde lamba vardı. Lambanın ışığı sert yüz hatlarını ve öfkeyle parlayan bakışlarını aydınlatmaktaydı. Kanepeye boylu boyunca yayılmış olan çift kapıda duran kadınla bakiştılar. Onlarıki kararsız ve sarsak, kadınıki müthiş öfkeliydi. Sessizlik dayanılır gibi değildi. Zennube ağzını açıp bir şeyler söylemek istedi ama konuşamadı. Derken, gülme krizine kapıldı. Gülmekten öylesine sarsılıyordu ki, elleriyle yüzünü kapadı.

Yasin, "Yeter! Burası saygıdeğer bir ev" diye bağırdı peltek peltek.

Meryem bir şeyler söylemek istiyor gibiydi ama dili tutulmuştu, ya da öfkeden diline hâkim olamıyordu. Yasin. Ne dediğini bilmeden, "Bu hanımefendiyi yolda buldum. Çok sarhoştı. Ayıltmak için eve getirdim" dedi.

Zennube'nin susacak hali yoktu tabii. "Gördüğün gibi, sarhoş olan o. Buraya beni zorla getirdi" dedi şikâyet edencesine.

Meryem elindeki lambayı onlara atacakmış gibi bir hareket yaptı. Yasin gerilmiş ama Meryem'e, "Hazırım" dercesine bakmıştı. Meryem bir an düşünüp kendine geldi.

Lambayı masanın üstüne koyup dişlerini gıcırdattı. Sesi titreyerek öfkeyle, nefretle, "Benim evimde ha, seni şeytanların mücrim çocuğu!" diye bağırdı.

Sonra gök gürültüsü gibi çınlayan bir sesle en iğrenç sözleri, en galiz küfürleri birbiri ardına sıralamaya başladı. Çığlıkları duvarları deldi geçti sanki. Bağırip çağırarak, kocasını kiracılara, komşulara herkese teşhir etmekle ve herkesi uyandırıp duruma tanık olmaya çağırmakla tehdit etti.

Yasin karısını susturmak için her yol denedi. Elini salladı, yüzüne baktı, bağıra bağıra azarladı. Dengesini kaybedeceğini bildiği için koşamadı ama geniş adımlar atarak üstüne yürüdü. Üstüne atlayıp ağzını kapatmaya çalıştı ama Meryem köşeye sıkıştırılmış bir kedi gibi yüzünü tırmalayıp karnını tekmeledi. Yasin dengesini kaybedip geriledi. Yüzü acıyla nefretle gerildi ve yıkılan bir bina gibi yere yığıldı.

Derken, Zennube çın çın çınlayan bir çığlık attı. Meryem koşup üstüne atladı. Sağ eliyle saçından tutarken sol elinin tırnaklarını boynuna geçirdi. Yüzüne tükürüp küfretmeye başladı. Yasin düştüğü yerden kalkıp ayılmak istercesine başını hızlı hızlı salladı. Sonra Kanepeye gidip rakibinin üstüne çökmüş olan karısının sırtına şiddetli bir yumruk indirdi. Meryem bir çığlık atıp geriledi. Yasin kovaladı. Kadın yemek masasının öbür tarafına geçinceye kadar kör bir öfkeyle yumruk üstüne yumruk yağdırdı. Derken, Meryem de ona, son model bir silah bulmuş gibi, ayağındaki terliği çıkarıp fırlattı. Terlik Yasin'in göğsüne isabet etti. Karısını yakalamak için tekrar peşine düştü ve bir kovalamacadır başladı.

"Seni bir daha asla görmek istemiyorum" diye bağıırıyordu Yasin. Derken geri dönülemeyecek sözleri tekrarladı: "Boş ol! Boş ol! Boş ol!"

Kapı çalınıyor, ikinci katta oturan kadın, "Meryem Hanım, Meryem Hanım" diye bağıırıyordu.

Yasin nefesi kesilmişti. Durdu. Meryem kapıyı açtı ve apartman boşluğunu çınlatan bir sesle, "Gel, gel de şu odanın halına bak ve söyle bana hiç böyle bir şey gördün mü sen? Evimde sarhoş, ahlaksız bir orospu var. Gel, gel de gör!"

Komşu kadın ürkek ve mahcup bir sesle, "Sakin olun, sakın olun Meryem Hanım. Hadi gelin bende oturun sabah oluncaya kadar" dedi.

"Defol git. Evimde oturmaya hakkın yok artık" diye bağırdı Yasin.

Meryem pervasızca karşılık verdi: "Irz düşmanı Zinacı! Mücrim! Nikâhlı karının evine bir orospu getirmek ha?"

Yasin duvarları yumruklayarak bağırdı: "Orospu sensin. Sen de, annen de..."

"Ölen anneme hakaret ediyorsun ha?"

"Orospu sensin! İngiliz askeri unuttun mu? Kabahat bende. Namuslu İnsanların sözüne kulak asmadım."

"Ben senin karımım... Başının tacıyım. Ailenden de, annenden de daha iyiyim. Hangi erkek orospu olduğunu bile bile evlenir bir kadınla? Ancak iğrenç bir pezevenk" diye bağırdı Meryem ve misafir odasını işaret ederek, "Git de o kadınla evlen. Senin gibi iğrenç birine ancak o yakışır."

"Tek kelime daha edersen kan dökerim, şuracıkta ölürsün."

Ama Meryem'in ağzından çıkan ağır hakaretler, çılgınlıklar dur durak bilmedi. Sonunda komşu kadın araya girdi. Meryem'in sırtını okşayarak evden çıkması için yalvardı.

Yasin daha da öfkeleni; "Pılımı pırtını topla ve defol. Gözüm görmesin seni. Artık karım değilsin. Seni tanımıyorum bile. Şimdi şu odaya giriyorum. Çıktığımda seni burada bulursam pişman ederim" diye bağırarak odaya girdi ve kapıyı arkasından öyle bir çarptı ki, duvarlar sarsıldı. Kendini kanepeye atıp alınıdaki teri silmeye başladı.

"Koruyorum" diye fısıldadı Zennube.

"Kes sesini. Korkacak bir şey yok" diye sert ve kaba bir sesle cevap verdi Yasin. Sonra bağırdı: "Özgürüm! Özgür!"

Zennube, "Sana kanıp buraya gelmem için aklımı kaçırmış olmalıyım" dedi kendi kendine konuşurcasına.

"Sus! Olan oldu. Pişman değilim... "

Kapalı kapının ardından gelen sesler öfkeli karısının etrafını birden çok komşunun aldığına işaret ediyordu. Meryem hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak, "Böyle bir şey gördünüz mü hiç? Evde bir sokak orospusu! Gürültülerine uyandım. Şarkı söyleyip gülüyorlardı. Öylesine sarhoşlar ki, hiçbir şeyi umursamıyorlardı. Burası bir ev mi yoksa kerhane mi? söyleyin Allah aşkına!"

Kadınlardan biri, "Eşyalarını alıp çıkmayacaksın inşallah" dedi. "Bu ev senin Meryem Hanım. Çıkıp gitmen doğru olmaz. Gitmesi gereken öbür kadın."

"Artık evim değil" diye haykırdı Meryem. O saygın beyefendi boşadı beni."

Bir başka kadın cevap verdi: "Akli başında değildi. Gel bizimle. Konuşmayı sabaha bırakalım. Yasin Efendi her şeye rağmen iyi bir aileden, iyi bir insan. Allah kahretsin o şeytanı. Gel kızım. Üzülme."

"Konuşmayacağım! Kabul etmeyeceğim! Tatlıya bağlamayacağım! O namussuz annenin mücrim oğlu sabaha çıkmasın inşallah."

Ayak sesleri uzaklaştı. İnsan sesleri anlaşılmaz bir uğultuya dönüştü. Biri kapıyı çarptı. Yasin derin bir nefes alıp sırtüstü uzandı."²⁶⁹

Binaenaleyh, cemiyetin farklı bünyelerini ve alelhusus maneviyatını göz önünde bulundurulduğunda yukarıda sunulan örnekler, umumiyetle cemiyetin ruhuna, müşterek değerlerine ve umumî zevkine aykırı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla "toplumculuk" ve "gerçekçilik" in en temel şartlarından birinin, cemiyetin süregelen hüviyeti, farklılığı, husûsiyet ve hassasiyetlerine riayet etmek olduğu nazar-ı itibara alınırsa Mahfûz'un ve onun izinden gidenlerin yazılarına "toplumcu" ve/ya "gerçekçi" niteliği/likleri vermek çok zor gözükmektedir.

Buna ilâveten Mahfuz'un bir veya birkaç değil, yazılarının hemen hemen hepsinde cemiyetin hoş karşılamayacağı böyle konuları işlemesi demin söylenenlere bir şekilde destekleyebilir. Kazım Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları* adlı eserinde bu konuya yakından temas edebilecek şu tespitlerde bulunmaktadır:

"Daha sonra göreceğimiz üzere, **el-Kâhiretu'l-Cedîde'de Mahcûb 'Abdu'd-Dâyim ve es-Süllâsiyye'de Rıdvân** gibi her yerde her zamanda yaşamış muhtemel insanları konu edinen yazar hayatında karşılaştığı hemen hemen her şeyi her karakteri eserlerinde kullanmıştır. Ancak eserleri okunduğunda, genelev kadınları, sokak kadınları, sapmış insanlar, kadın simsarları, burmacılar, baltacılar, tüccarlar, dini konuları hafife alanların daha çok işlendiği görülecektir."²⁷⁰

²⁶⁹ Mahfûz, *Şevk Sarayı*, a. e., s 294-300.

²⁷⁰ Ürün, a. e., 136-137.

"Mahfûz'un eserlerinde, cinselliğe de çokça yer verilmiştir. Bundan dolayı da pek çok eleştiriye maruz kalmıştır."²⁷¹

"Mahfûz'un hemen hemen bütün eserlerinde mevcut olan ahlaki yozlaşma burada da görülmektedir. Romanda buldukları daireyi randevu evine dönüştüren es-Sitt 'Atiyyâtu'l-Fâ'ize ve onu pazarlayan eşi 'Abbâs Şuffe'nin ahlaki bozukluğu sergilenmektedir. Buraya bir hattat olan dört ešli el-Mu'allim Nûnû gibi erkekler gelip gitmektedir."²⁷²

Bu nedenle, Mahfûz'un çoğu zaman istisna teşkil edebilecek ve/ya gerçekleşmesi pek zor hadiseler ve gerçek hayatta karşılanması pek mümkün olmayan kişiliklere odaklanmasından dolayı, hayatın gerçeklerini olması gereken şekilde yansıtmadığı denilebilmektedir. Mahfûz'un söz konusu bu istisnalarda derinleştikçe, o nispette yaşanan hayattan, gerçeklerden ve cemiyetin zevk-i seliminden uzaklaştığını söylemek mümkündür.

Binaenaleyh, umumiyetle bu eğilimin, cemiyetin mühim ve hattâ hayatî bazı sorunlarıyla ilgilenmesine rağmen alelhusus cemiyetin münhasır maddî ve manevî bünyelerine ve ona göre farklılık, husûsiyet ve hassasiyetlerine riayet etmediği söylenebilir. Bunun temel sebebi, alelumum bu eğilime mensup olan edebiyatçıların, sanat ve edebiyat anlayışlarını önemli bir değişikliğe uğratmadan ve/ya hemen hemen olduğu gibi batıdan almalarına ve dolayısıyla da cemiyetin türlü meselelerini ele alırken söz konusu bu fikir ve edebiyatlara uygun bir çerçeve içerisinde ele almalarına bağlamak mümkündür.

2.1.2. Cemiyetin Çeşitli Meselelerini Milliyetçilik bir Çerçeve İçerisinde Konu Edinen Fikir/ Mahmûd Derviş ve Nizâr Kabbânî Örnekleri

Yakın tarihte bilhassa Cemâl 'Abdül-Nasır döneminde zirveye ulaşan Arap milliyetçiliği, alelhusus batı sömürgeciliği ve 1948 yılında İngilizlerin yardımlarıyla Filistin'i işgal eden Yahudi çetelerine karşı bir silâh olarak kullanılmıştır. Bahusus dış müdahalelerin etkisi altında hız kazanan bu hareket, edebiyat alanında da kendi

²⁷¹ A .e., s. 143.

²⁷² A .e., s. 262.

fikirlerini birçok edebiyatçı tarafından benimsendiği görülmektedir. Fakat ilerideki örneklerde görüleceği üzere edebiyat alanında asıl etkisi, cemiyetin meselelerini konu edinen edebî mahsullerde müşâhede edilmektedir.

Bununla birlikte, umumiyetle bu hareketin ürünlerine bakıldığında batılı fikirlerden ziyade komünist fikirden etkilendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla başta siyasî meseleler olmak üzere açlık, sefalet, evsizlik, işsizlik, eşitsizlik, adaletsizlik, yolsuzluk, cehalet, gericilik, iradesizlik, tembellik vb. gibi oldukça geniş bir yelpaze içinde birçok içtimaî mesele ele alınmıştır.

Bununla birlikte bu hareketin bazı temsilcilerinin yazılarında, aşırı milliyetçiliğin ve/ya sosyalist düşüncenin etkisi altında, cemiyetin manevî hüviyeti ve bhusus dinî ve ahlaki boyutu ihmâl edilmiştir. Bu husus özellikle söz konusu bu edebiyatçıların mahsullerinde kullandıkları dil ve ürettikleri fikirlerden rahatça anlaşılabilir.

Muasır Arap edebiyatında bu fikri benimseyenlerin önde gelenlerinden, Filistin direnişinin sembollerinden biri olan Mahmut Derviş, İtiraz Prensi olarak tanınan Emel Dunkul ve Kadın Şairi olarak ün salan Nizâr Kabbânî'yi zikretmek mümkündür. Bahis konusu bu fikrin bariz özelliklerinden bazılarını vakıf olabilmek için ilerideki satırlarda birkaç örnek sunularak incelenmeye çalışılacaktır:

Hâlid Bin Velîd'i Azletme Fermanı

1

Bizden çaldılar Arabî çağı

Fâtımatü'z-zehrâ'yi çaldılar Nebi'nin evinden

Ey Selâhaddin,

Sattılar Kur'an'ın ilk nüshasını

Sattılar Ali'nin çeşmindeki hüznü

Yalnız bıraktılar Uhud'da Allah'ın Peygamberini...

Şam'da yedi nehir sattılar, sattılar Emevî yasemini..

Ey salâhaddin,

bir açık artırmada...

sattılar seni ve hepimizi

2

Çaldılar bizden

Arab'ın geleceğini

Şam'ı fethettikten sonra uzaklaştırdılar hâlid'i

Elçi olarak gönderdiler Cenevre'ye

Siyah bir şapka giyiyor artık

Sigara tütürüyor... Havyar yiyor...

Fransızca homurdanıyor...

Avrupalı sarışınlar arasında...

Kâğıttan bir horoz gibi geziniyor.

Yoksa

Bu Kureyşli komutanı mı evcilleştirdiler

İşte bizim kahramanlığlarımız bu şekilde kısırlaştırılıyor. Yavrum!

3

Endülüs işi paltosunu çaldılar Tarık'tan

aldılar da nişanlarını

çıkardılar ordudan...

güvenlik mahkemesine verdiler... zafer suçundan yargılandı

Ey yavrum,

öyle bir zaman mı geldi... ki

zafer bizim için yasak olmuş?

öyle bir zaman mı geldi ... ki

askerî mahkemenin kapısında kılıç sanık olmuş

öyle bir zaman mı geldi... ki

güllerle...

binlerce güvercinle... millî marşla...

karşılıyoruz İsrail'i

anlamıyor oldum hiçbir şey oğlum...

anlamıyor oldum hiçbir şey...

4

Tefecilere rehin verdiler güneşi

Bir hiç uğruna sattılar mehtâbı

Kırdılar ömer'in kılıcını

Ayaklarından astılar tarihi

Beyaz kefiyeyi sattılar... sattılar Atı

Sattılar gecenin yıldızlarını, ağaçların yapraklarını

Sürmeyi çeşmlerden çaldılar,

Sattılar gözlerinin siyahlığını... bedevî hanımlarının

Düşürttüler çocuklarımızı hamilelik gerçekleşmeden evvel...

tarihin çocuk doğmasını önleyen haplar verdiler çünkü bize...

Bize aşı yaptılar

Şam'ın Bağdat olmasın diye...

Hurma bahçesine dönüşmesin diye Filistin'in yarası

bize haplar verdiler...

Atı öldürmek,

şahlanışı katletmek için marihuana verdiler

İnsanı azimetsiz kılan... şarap içirdiler bize

Verdiler akabinde vilâyetlerin anahtarlarını

kral diye atadılar bizi taifelere

5

Ey Selâhaddin!

İşitiyor musun medya yorumlarını.

kulak veriyor musun bu aleni fuhuşa?

Yemi yuttular ve işediler..

Arabın azamet çağının yüzüne.

Nedir

bu sahnede olup biten?

Kimdir

bu kadife perdenin duvarlarını çeken?

Yazarı kimdir? yönetmeni kimdir? bilmiyoruz

seyircilerin de hiçbiri bilmiyor yavrum...

Onlar ki kulislerin ardında...

vatan denen kadına tecavüz ediyorlar

satıyorlar ayağındaki halhalları

satıyorlar gözlerindeki bahçeleri

ve

satıyorlar göğüslerinin penceresinde ezelden beri eğleşen kuşları..

vatanın nesi varsa...

iki bardak viski karşılığında satıyorlar...

6

Bizden çaldılar Arabî çağı

söndürdüler bedevînin sînesini yakan alevi

astılar bütün dağlara "satılık" levhası

teslim ettiler buğdayı. zeytini. geceyi....,

portakalın kokusunu..

yasakladılar düşleri rüyaları

Hapse attılar. şiir yazan bütün kuşları

Yavrum..

öyle bir zaman mı geldi? ki

silâh sandığı taşıyan herkes, afyon sandığı taşıyor gibi oldu..

özgürleştirme uyuşturma gibi oldu...
Öyle bir zaman mı geldi mi ki
işlenen fiil, işleyen ellere zıt oldu
söylenen söz, söyleyen dudaklara zıt oldu?

7

Ey Selâhaddin.
riddet çağıdır bu.
ve ırkçılığın tırmanışı.
Ebubekir'in evini yaktılar
Nebî'nin ailesine el uzattılar gece vaktinde
ecnebilerin bulaşıklarını yıkar oldular kureyş'in soylu kadınları da.

8

Ey Selâhaddin...
Ne işe yarar söz bu mistik çağda?
Arapça konuşmayı unuttu mademki Tanrı
neden yazıyoruz şiir hâlâ?²⁷³

Şiirden anlaşılabilceği gibi, Nizâr Kabbânî bu şiiriyle Arap âleminin durumuna ışık tutmaktadır. Kabbânî'ye göre, artık hem coğrafya hem de insan tutsak ve sadece adla Araptır; Zira Arap âlemi işgal altında ve yöneticileri bile harici bir irâde ile atanmaktadır.

Buna ilâveten şair burada, zafer ve fütühatla dolu olan geçmişi kullanarak bugünkü Arap âlemin halini teşhir etmektedir. Bunu yaparken, dünle bugünü karşılaştırmakta, ikisi arasındaki derin uçurumu gözler önüne sermektedir. Geçmişte, Arap fetihleri Endülüs'e ulaşmış iken, bugün Arap toprakları bile işgal altındadır.

²⁷³ Tercüme edilirken şu siteden istifade edilmiştir: (Çevrimiçi)<https://www.antoloji.com/halid-bin-velid-in-isten-cikarildiginin-resmidir-siiri/> 16 Ocak 2020.

Geçmişte Ebu Bekir, Ali, Fatimatü'l-Zahrâ', Halit ibnü'l-Velîd, Tarık İbn Ziyâd, Selahaddin vb. gibi, büyük şahsiyetler var iken bugünün liderleri düşmanların ellerinde birer kukladan ibaret olmuş ve bu nedenle düşmanlar, çiçeklerle, merasimle ve barış güvercinleriyle karşılanır olmuştur. Böylece şair okuyucuyu birbirinden tamamen farklı, neredeyse çelişkili iki dünyayla karşı karşıya koymaktadır. Zafer ve yenilgi, özgürlük ve kölelik, birlik ve parçalanma vb. birbirine zıt olan imajlarla yazar, bugünkü Arap âleminin gerçeklerini okuyucunun gözleri önüne sermeye çalışmaktadır.

"KİMLİK KARTI

Kaydet!

Arabım

Kartımın numarası ellibin

Çocuklarımın sayısı sekiz

Dokuzuncusu da yolda

Yaz sonunda burda!

Kızıyor musun?

Kaydet!

Arabım

Taş ocağında çalışıyorum emekçi yoldaşlarımla

Çocuklarımın sayısı sekiz

Giysilerini, defterlerini

Taştan çıkarıyorum

Ekmeklerini!

Sadaka bekleyecek değilim kapıda

Konağının önünde

Küçülecek değilim

Kızıyor musun?

Kaydet!

Arabım

Adım var yalnız, yoktur soyadım

Bu diyarda
Öfke kazanında yaşayan
En sabırlı insanım.
Zamanın doğuşundan
Daha eskiye
Yılların bilinmesinden
Daha eskiye
Selvilerden, zeytinlerden
Daha eskiye uzanmıştır köklerim.
Karasaban süren bir ailedendir babam
Soylu efendilerden değil!
Ve dedem bir çiftçiydi
Ne nesebi belliydi ne şeceresi
Kitap okumadan önce
Güneşin yükselişini öğretirdi bana!
Evim
Bir koruyucu kulübesi
Dallardan ve kamışlardan.
Rahatlattı mı seni
Bu durumum?
Adım var yalnız, yoktur soyadım.
Kaydet!
Arabım
Saçlar: Kömür karası
Gözler: Kahverengi
Ayrılcı niteliklerim:
Başımda kefiyemin üstünde bir ıkâl
Ayalarım sert mi sert kaya gibi
Tırmalar neyi tutsa
Adresim:
Sokakları adsız
Unutulmuş bir köydenim, silahsız.
Taş ocağındadır, tarladadır tüm erkekleri.
Kızıyor musun?
Kaydet!

Arabım
Sen yağmaladın bağlarını atalarımın
Sürdüğüm
Çocuklarımla sürdüğüm toprağı
Sen yağmaladın.
Bana ve torunlarıma
Hiçbir şey bırakmadın
Şu kayalıklardan başka!
Ve diyorlar ki hükümetiniz
Bunları da alacakmış, öyle mi?
Öyleyse!

Kaydet!
Kaydet birinci sayfanın en başına!
Nefret etmem insanlardan
Hiç kimseye saldırmam
Ama aç kalınca
Yerim etini toprağımyı gasp edenin, yerim!
Kolla kendini, kork benim açlığımdan!
Kork benim öfkemden!
Kolla kendini!"²⁷⁴

Bu şiiriyle Mahmûd Darvîş'in, bugünkü Filistin'in ahvâlinin, gerçeklerinin ve Filistinlilerin yaşadıkları acıların, sıkıntıların çok mühim bir boyutunu özetlediğini söylemek mümkündür; Zira bu şiir, bir bakıma ister mülteci kamplarında isterse Filistin içinde ancak tutsak olarak yaşayan milyonlarca Filistinlinin hallerini net bir şekilde aksetmektedir. Alelhusus, 1948 yılında Yahudi çeteler tarafından evlerinden, köylerinden, kasaba ve şehirlerinden, anavatanlarından sürülen Filistinlilerin çoğu mülteci adı altında kamplarda yaşadıkları göz önünde bulundurulduğunda bu şiir, bhusus ana vatanından sürülmüş bir insan ruh halini çok iyi bir şekilde yansıttığı denilebilir. Üstelik İşgal güçleri, Filistinlilerin anavatanlarına, şehirlerine, köy ve

²⁷⁴ Mahmud Derviş, **Ölümü Seviyorlar Benim**, Çev. Lütfullah Bender, İstanbul, Armoni Yayınları, 1988, s. 7-10.

evlerine dönmelerine izin vermediği için kimliklerini askıya alınmış ve dolayısıyla gurbette sadece vatana dönmek ümidi ile yaşamaktadırlar.

Buna ilâveten, burada şiirin bariz özelliklerinden biri şairin, Filistin halkının en önemli sıkıntılarında biri olan kimlik sorununu, Arap milliyetçiliği çerçevesinde ele almasıdır; Zira bu husûsiyet daha önce açıklandığı gibi, bu hareketin en önemli özelliklerinden biri sayılmaktadır. Üstelik Emel Dunkul' un şiirlerini incelediğimizde bu konu daha belirgin hale gelecektir.

2.1.3. Muasır Sanat ve Fikirlerden Faydalanmakla Beraber Cemiyetin Meselelerini İslâmî Medeniyetin Sanat Anlayışına ve Fikri Geleneğine Uygun Bir Çerçeve İçinde Konu Edinen Fikir/Necîb el-Kiyânî Örneği

Biraz ileride sunulan örneklerde görülebileceği gibi, bu fikre mensup olanların edebî mahsulleri göz önüne alındığında ilk dikkati çeken amillerden biri, cemiyetin hüviyeti ve dolayısıyla paralel bir şekilde süregelen söz konusu bu müşterek hüviyetin hem maddî hem de manevî boyutlarını göz ardı etmeden batı fikir, felsefe ve edebiyatlarından istifade etmeleridir. Dolayısıyla da, bilhassa bu amil göz önünde bulundurulduğunda, muasır Arap edebiyatında bu edebî hareketin önceki iki edebî hareketten farklı olarak umumiyetle cemiyetin hüviyetiyle çelişmediğini rahatça söylemek mümkündür.

Buna ilâveten Necip el-Kiyânî²⁷⁵ ve Alî Ahmed Bâkeşîr²⁷⁶ örneklerinde görülebileceği gibi, bu edebî hareketin, cemiyetin meseleleriyle uğraşırken, umumiyetle cemiyeti Arap ve İslâm âleminin doğal bir uzantısı olarak görmektedir. Bu nedenle bu hareketin temsilcileri, özellikle el-Kiyânî örneğinde olduğu gibi, sadece içinde yaşadıkları cemiyetin meseleleriyle değil, aynı zamanda Arap ve İslâm âleminin meseleleriyle de ilgilenmektedirler.

²⁷⁵ Bkz. Muhammed Hıyır Ramadân Yûsuf, **Mu'cemü'l-Mu'llifîn il-Mu'âşırîn**, 2. c., el-Riyâd, Mektebu'l-Melik Fehd el-Wataniyye, 2004, s. 805.

²⁷⁶ Ömer Reğa Kehhâle, **Mu'cemü'l-Mü'llifîn**, 2. c., Beyrût, Müessesetü'l-Risâle, 1993, s. 388; Muhammed Hıyır Ramadân Yûsuf, a. e, c.1, s. 441-443.

Buradan hareketle, belirgin özelliklerinin bazılarını vakıf olabilmek için, ilerideki satırlarda bu edebî yönelimin önde gelen temsilcilerinden biri olan Necip el-Kilânî'nin *Uykusuz Geceler* isimli romanın toplumcu ve gerçekçi boyutuna değinilecektir.

Necip el-Kiylânî umumiyetle toplumcu ve gerçekçi romanlarında, "toplum içindeki noksanlıkları, insanların maruz kaldıkları zulümleri işlemiştir. Yazar, sosyal unsurları ve günlük hayatı merkeze alır. Ayrıca satırları arasında yeni neslin olaylara bakış açısını, hürriyet, adalet, refah kavramlarındaki konumunu ortaya koyar. Bu türe örnek olabilecek önemli romanlarında: *İ'tirafat 'Abdu'l-Mütecellî (Abdulmutecelli'nin İtirafı)*, *İmaret-'Abdi'l-Mütecellî (Abdulmutecelli'nin Kadını)*, *Ḳadiyyetu Ebi'l-Futûh eḠ-ğarḳâvî (Ebu'l-Futûh eḠ-ğarkavî Olayı)*, *Meliketu 'Ineb'dir (Üzüm Melikesi)*."²⁷⁷ (Amaleḳatu'ş-Şimâl) عمالقة الشمال , (Ez-Żıllu'l-Esved) ظل الاسود , (Leyalî Türkistan) ليالي تركستان ('Azrau Cakârta) عذراء جاكارتا , (Rihletun İlallah) رحلة الي الله , (Memleketu'l-Bel'ûtî) مملكة البلعوطي , (Leyl Ve Ḳudbân) ليل وقضبان (Leylu'l-Abid) ليل اميرة الجبل (Leylu'l Hatayâ) اميرة الجبل (Leylu'l Hatayâ) اميرة الجبل , (Emiratu'l Cebel) اميرة الجبل (Leylu'l Hatayâ) اميرة الجبل , (Meliketü'l-'Ineb) ملكة العنب (Meliketü'l-'Ineb) ملكة العنب , (İmreatu 'Abdulmutecellî) امرأة عبدالمتجلي (İmreatu 'Abdulmutecellî) امرأة عبدالمتجلي , (İtirafatu 'Abdilmutececellî) اعترافات عبدالمتجلي (İtirafatu 'Abdilmutececellî) اعترافات عبدالمتجلي , (Ḳadiyyetu Ebi'l Fütûh Eş-Şarḳâvî) قضية ابوالفتوح الشرقاوي saymak mümkündür.²⁷⁸

El-kilânî'nin *Uykusuz Geceler* romanın olayları, alelumum ıslahata meyilli, cemiyetten yana ve dolayısıyla o dönemin iktidarına muhalif fikirlere sahip olan Abdülkadir'in kişiliği etrafında dönmektedir. Abdülkadir, sırf bu ıslahatçı temayülü ve cemiyetçi ve dolayısıyla iktidara muhalif fikirleri yüzünden iktidarın gazabına, zulmüne ve her türlü işkencesine maruz kaldı ve haksız yere de tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra bile, her zaman gözetim altındaydı. İktidarın baskından, zulmünden ve dolayısıyla kendisi ve ailesine saran korkudan da son derece rahatsız olan Abdülkadir, mecburen yurt dışına çakmaya karar verdi. Bununla birlikte, adı

²⁷⁷FATMA BETÜL BEYCA, "NECİP EL-KİLANİ HAYATI-ESERLERİ VE 20. YÜZYIL ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ", Y.L. Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 63.

²⁷⁸FATMA BETÜL BEYCA, a.g.t., s. 90-96; Hılmî Muhammed el-Ḳâ'ûd, *el-Wâḳı'iyetü'l-İslâmiyetü fi Riwâyât Necip el-Kilânî*, el-Riyâd: Râbiḳatü'l-Edebü'l-İslâmî il-'âlemiyye, 1994, 13-15; Ercan Baran, "ÜÇ MISIR ROMANINDA CEMÂL ABDUNNÂSİR DÖNEMİ (EL-KERNEK, TİLKE'R-RÂİHA, EL-LEYÂLİ'T-TAVİLE)", Y.L. Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 72.

muhalefet isimlerinin kara listesine yazılı olduğundan, hükümet yanlısı bir sanatçı ile evlenene kadar çıkamadı.

Roman, aynı zamanda umumiyetle insanların maruz kaldığı adaletsizliği, çektikleri acıları, iktidarın bazı temsilcileri tarafından gördükleri köle muamelesini ve dolayısıyla da alışılmış hale gelen eşitsizliği yansıtmaktadır. Fakat aksettiği asıl mesele sokağa hâkim olan korku ve paniktir. Aynı zamanda dönemin rejiminin yolsuzluğunu, devlet kurumlarının nasıl cemiyetin hizmetini değil, aksine iktidar ve iktidarın temsilcilerinin hizmetlerini gözettiğini aksettirmektedir. İşbu, yaygınlaşan içtimai çözüme, ahlaki bozulma, cehalet vb. gibi, sosyal hastalıklara ışık tutmaktadır.

İlerideki satırlarda, romanın bazı sahneleri sunularak içerdiği toplumcu ve gerçekçi fikrin yansımalarını tespit edilmeye çalışılacaktır. Buna ilâveten cemiyetin çeşitli sorunlarını ele alırken yazarın benimsediği üslûba da değinilecektir:

"Canıma tak dedi artık. Neredeyse boğulacağım. Acı veriyor bana çevremdeki her şey, ruhumu sıkıyor. Şehir, gürültüyle kaynıyor, sürekli bir devinimle. Hemen hiç kimse dönüp bakmıyor birbirine. Herkes kendi dünyasında. İşte şu, kendi kendine gülüyor. Az öteden asık yüzlü biri geçiyor. Başka biri ağır adımlarla geziniyor. Bazıları da hiçbir şeye aldırmaksızın aceleyle yürüyor. Ve ben durup, "Fuad" caddesinin ortasında avazım çıktığı kadar bağırarak istiyorum:

Ben mağdurum... Mazlumum ey insanlar... Bitsin bu zulüm artık.

Yüzümde acı ve buruk bir tebessüm. Bu galiba cinnet başlangıcı. Bunu yapsaydım, kuşkusuz insanlar korku içinde etrafımdan koşarak uzaklaşırlardı. Ve hemen tepeme binerdi polisler. Kendimi bu kez de o canavarların dişlerinden kurtaramayacaktım. Bütün sebepler, deliller hazır olacaktı suçlanmam için... Benimki de boş hayal... Ben kim başımı kaldırıp meydan okumak kim! ...

Ah... Siyasi zanlı olarak tutuklandığımı öğrenen şirket müdürünün, ilk yaptığı şey işime derhal son vermek olmuştu. Böylece karım ve kızım sahipsiz, ortada kaldılar. Bedriye müdüre gittiğinde müdür ona, sıkıntıyla ve kararlı bir şekilde: Hükümete başkaldıran birine asla şirketimde yer yoktur demiş, polisle muhatap olmak ta istemem, hayatımda ilk kez içişleri bakanlığında soruşturmaya uğruyorum... Gidin başımdan şimdi... Görüşme bitmiştir.

Bunun üzerine karım yıkılmış ve şaşkın bir halde:

- Sen, demiş, Abdülkadir'in kocam olduğunu biliyorsun... Hem maaşlarını ödeniyor gözaltına alınanların... Bütün bakanlıklarda... Bütün şirketlerde...

- Burası özel bir firma kızım.

- Vicdanın razı mı yuvamızın dağılmasına, perişan olmamıza... Sonra o bir suç işlemedi ki... Üstelik çok yakında onu serbest bırakacaklar...

Adamın beti benzi atmış, önce sağına sonra soluna baktıktan sonra masasından kalkıp ona doğru yaklaşarak, tedirginlik içinde:

- Bunu yukarıdakiler istiyor, demiş.

- Sana, onun ekmeğiyle oyna dediler ha!

- Kocan çalışkan, dürüst bir adam olmasaydı, seni asla bundan haberdar etmezdim..."²⁷⁹

Yukarıda sunulan kısım, romanın başlangıcıydı, içinde, mütekellimin bulunduğu maddî ve manevî durumu açık bir şekilde özetlendi. Manevî olarak; Rejimin baskısı, zulmü ve adaletsizliği, onu patlamadan önceki noktaya kadar götürdü. Fiziksel olarak ise; Ya derbeder ya da tutukludur; Zira kendisi, iktidarın gazabına uğramış kişilerdendir ve dolayısıyla kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayabilmek için hiç kimse ona bir iş vermiyor.

Aynı zamanda bu sahnelerde yazar, cemiyetin genel durumunu açık bir şekilde özetlediğini söylemek mümkündür. Sahnede herkes endişesi, ağır kişisel problemleri ile yüklü gözükmektedir. Üstelik de, umumiyetle müşahede edilen bir tedirginlik var ve bu tedirginlik arkasında şiddetli bir korku gizlidir. Sanki herkes birbirinden korkuyor ve dolayısıyla hiç kimse kimse ile konuşmuyor, kimse kimseye yardım elini uzatmıyor. Buna ilâveten kimsenin itiraza hakkı ve mecali yoktur. Kimse, onun sesini yükseltmeye cesaret ederse, polis her yerdedir ve davalar, kararlar da hazırdır. Dolayısıyla, kimse konuşmaya cesaret edemediğinden, patlama dâhili olur, ya da şikâyet etme, ağlama, bağırma, hatta alay etme, gülme ve laubalilik şeklini de alabilir. Fakat sessizce zira istihbaratın gözleri her yerde pusuda

²⁷⁹ Necip el-Kiylânî, **Uykusuz Geceler**, Çev. Selahattin Hacıoğlu, İstanbul, Elif Yayınları, 2003, s. 9-10.

beklemektedir. Bu husus, sahneye hâkim olan tedirginlikten, bireylerin hareketlerinden, görünüşlerinden ve konuşmacının sahnedeki durumundan da bir şekilde anlaşılabilir.

“Tekrar başım dönmeye başladı. Yalan söylüyorlar. Güzel düşlerime varıncaya dek her şeyi acımasızca yıkıyor, yerle bir ediyorlardı. Hilekârca yanıltıcı bir üslupla konuşuyor, rol yapıp duruyorlar. Bana hakkımı gerçekten vermek isteseler. Üniversitede asistan olma fırsatınızdan mahrum etmezlerdi. Rızkım hususunda benimle didişmez, tayinimde karşı çıkmazlardı. Zira her yerde tayin edilme istihbaratın onayıyla gerçekleşen bir şeydi... Onlar, tahammül edemezlerdi serçelerin özgürce uçup şakımalarına... Ne yapabilirim ki?”²⁸⁰

Yazar, "tahammül edemezlerdi serçelerin özgürce uçup şakımalarına", "Zira her yerde tayin edilme istihbaratın onayıyla gerçekleşen bir şeydi", "Bana hakkımı gerçekten vermek isteseler. Üniversitede asistan olma fırsatından mahrum etmezlerdi" ve "Onlar, "Hilekârca yanıltıcı bir üslupla konuşuyor, rol yapıp duruyorlar." gibi ifadeleri kullanmasıyla dönemin iktidarının kurduğu siyasi, idari ve içtimâi sistemlerin şekline ışık tutmuş oluyor; Zira yazara göre, diktatörlük, adaletsizlik, dürüstlük her şeye hâkimdir.

Dolayısıyla, ilerideki karede görüleceği üzere böyle bir ortamda hep korku havası esmektedir. İnsanları uykusuz bırakacak kadar şiddetli bir korku her şeye hâkimdir:

“Fakat eski intikam hissim içimde hala yanmakta, alev alev. Çaba sarf ediyorum unutmak için. Mesele yalnızca zulüm olsaydı keşke. Fakat zulmün yanında çeşitli ahlaksızlıklar, çirkinlikler. Bende bir insandım neticede ve acı hatıralar içimi yakıyordu. Ve korku uykularımı kaçırıyor. İnsanların yüz çizgilerinde gördüğüm korku. Sonra gazete yazılarında okuduğum. Halk ozanlarının ve şairlerinin şiirlerindeki ahlardan süzülen. Ve

²⁸⁰ A.e., s. 26-27.

duvarların arkasında... Hala zincirlere vurulmuş bir halde bekleyen mahkûmların gözlerindeki korku.^{»281}

Ona binaen de yazara göre, halktan birisi için sadece iki seçenek vardır: Ya vatandan tamamen ayrılmak ya da köleliği, aşağılanmayı kabul etmek ve çeşitli hakaretlere ve türlü acılara katlanmak gerekmektedir:

“Bir hapishane arkadaşımın bir gün bana söylediği şu sözü hatırladım:

Artık bu ülke bizim ülke değil... Paryalar gibi olduk. Bizim öykümüz, topraklarından soylular ve Dere beylerce kovulan ve yerleri işgal edilen çiftçilerin öyküsüne ne çok benziyor. Onların önünde; köleleşmekten yâda uzak yerlere çekip gitmekten başka yol yoktu... Çok uzağa...

O gün ona köpürerek karşı çıktım. Ve vatan sevgisi hakkında nutuk çekmeye başlamıştım. Şairlerden, sanatçılardan, ediplerden meşhurlardan, kurtarıcı önderlerden sözler aktarmıştım. O ise ahlayıcı bir tavırla:

“- Onların başına”, dedi, ”Hiç nalınla vurulmamış. Ne ekmek kavgası vermiştir onlar, ne de casusların gözleri üzerinde olmuştur gittikleri her yerde sürekli...”^{»282}

Üstelik yazar, umumiyetle siyasî muhaliflerin ya da yazarın kendi ifadesi ile "gazaba uğramış" olanların gördükleri türlü baskı ve adaletsizliğine alelhusus şu ifadeleri kullanmakla dikkati çeker: "Siyasi zanlıların hepsi, dedi kara listede. Ve bu listede adı geçenlerin yurtdışına çıkmaları yasak", "Tutuk evinde hapis... Evlerimizde hapis... Koskoca vatanımızda hapistik".

“-Listede misin?

Dehşet içinde:

²⁸¹ A.e., s. 43

²⁸² A.e., s. 14.

-Ne demek istiyorsun? dedim.

-Komünist misin, İhvan-ı Müslimin'den mi yoksa başka bir grup mu?

Şüpheyile ona bakmaya başladım. Bana o, istihbarat görevlilerinden biriymiş gibi geldi, Tanrım! Nereye gitsem peşimdeler. Büsbütün ülkeyi onlara bırakacak, bir daha geri dönmek üzere çekip gideceğim... Evet, bir daha dönmek üzere... Yaşadığım olaylar bana bu tür insanlara karşı temkinli ve kibar olayı öğretmişti. Yoksa bir anda, her şeyimin altüst edilmesine sebep olacak birer ifrite dönüşürlerdi onlar...

- Siz istihbarattan mısınız bayım? dedim.

Sakıntı içinde tebessüm etti:

- Senin gibi pasaport bekliyorum ben de, bir aydan beri.

Korku ve endişeden kalbim duracaktı neredeyse.

- Bir ay mı? Nasıl olur? diye bağırdım.

- Çünkü listedeyim... Sanırım sen de benim gibisin... "gazaba uğramış" olan bizim gibilerden başka pek oturmaz buraya da...

Asabî bir hareketle elini tuttum.

- Açık konuş

Üzüntüyle bir iç çekti ve:

- Siyasi zanlıların hepsi, dedi kara listede. Ve bu listede adı geçenlerin yurtdışına çıkmaları yasak...

O an bana zemin kayıyormuş gibi geldi. Gözümün önündeki her şey kararmış, tatlı düşlerim buharlaşıp uçvermişti sanki... Tutuk evinde hapis... Evlerimizde hapis... Koskoca vatanımızda hapistik... Gözlerim yaşlarla doldu.

- Her şeyin mahvolması dedim, çok saçma. Bu yolculuk son ümidim benim. Bu fırsatı yitirmek demek, benim de yok olmama demek... Bir sene İhvanla gözaltında tutuldum... Üstelik masumdum...

Yanımdaki alaycı bir tavırla içinde:

- Ben de senin gibiydim, dedi... Sen neredeydin?

- Ebu Za'bel tutuk evinde...

- Ben Turra Çiftliği'nde ağırlandıım... Komünistler bizden çok daha iyi durumdalar. Şimdi onlar rahatlıkla yolculuk edebiliyor, en yüksek makamları işgal ediyorlar, özellikle de Kruşçev'in Mısır'ı ziyaretinden ve barajın yapımının tamamlanmasından sonra... Komünistleri himaye eden var... Büyük güçlü bir devlet... Ya biz... Bizim de Allah'ımız var...²⁸³

Üstelik ilerideki satırlarda yazar, cemiyette yayınlanan ciddî sosyal hastalıklarından bilhassa yolsuzluk ve rüşvete ışık tutmaktadır. Devletin üst düzeyindeki bazı sorumluları, vatandaşlara tahsis edilen destekleri ulaştırmak yerine, bazı iş adamlara ve tüccarlara büyük rüşvet karşılığında vermektedirler. Bu nedenle, yazar aynı zamanda yolsuz yetkililerle işbirliği yapan bazı açgözlü işadamlarının ve tüccarların yolsuzluğuna da dikkat çekmektedir:

"- Niye ödüyoruz bu miktarı ona? Dedim.

- İzin belgesinin karşılığı...

- Ücretsiz ama izin belgesi. Yoksa ödediğimiz, demir ücretinin bir bölümü müydü?

Bana tuhaf baktı ve tekrar yola döndü.. Arabayı son derece saki ve temkinli sürüyordu...

- Sen beni göre, ben de seni göreyim.

- Ne anlatmaya çalışıyorsun?

Daha da garipseyerek baktı bu sefer. Sonra arabayı hızla sürdü. Şaşkınlık içinde kafasını sallayarak:

- Bilmiyor musun? dedi

- Hayır kesinlikle...

- Nasıl bilmezsin, üstelik büyük bir mühendis olduğun halde.

Ve bütün detayıyla durumu bana anlatmaya başladı Cabir amca. Adli Bey'e verdiğim paranın, açıkça rüşvet olduğunu anlıyordum şimdi. Ve Hacı Ali'nin çimentoyu, devletin koyduğu resmi fiyat -narh- üzerinden almak için bunu verdiğini. Herkesin bildiği bir şeydi

²⁸³ A.e., s. 20-21.

bu, piyasada. Bunu müteahhitlerin hepsi yapıyordu. Eğer karaborsadan alsalardı demiri, çimentoyu, tahtayı, camı, o takdirde dişe dokunur bir kar yapamayacaklardı. Ve şunu da anladım ki halka ayrılan bu hisse, zavallı milletin hakkı olduğu halde, onlar kendi paylarını alamıyor, karaborsadan temin yoluna gitmek zorunda kalıyor ya da işi müteahhitlere devrediyorlardı.. Ki o müteahhitler karaborsanın patronlarımdı."²⁸⁴

"- Rüşvet mi?

-Evet, itiraf ediyorum, üzgünüm...

-Beni dinle... Ben neler döndüğünü biliyorum... Örneğin polise her ay ben bir miktar ödeme yapıyorum... Eğer bunu yapamasam, bin bir sebep bulurlar kahveyi kapatmak için. Sağlık müfettişlerine de veriyorum. Yoksa sağlık koşullarına ihmalimi bahane ederek beni mahkemeye gönderirler. Belediyeye de veriyorum tabi, vermemezlik etsem yolu işgal ediyorsun diye işlem yaparlar... İşte böyle, ya rüşvet vereceğim ya da kahvemi kapatacağım. Sen buna rüşvet mi diyorsun?"²⁸⁵

“Yargıç:

- Konuş ey Sadullah, dedi.

- Evet efendim. Onlar bir araya geliyor, başkana küfrediyor, hükümeti zulmetmek ve fesatçılıkla suçluyorlardı...

Ağzım açık kalmıştı şaşkınlıktan...

- Yazıklar olsun, diye bağırdım. Nasıl böyle söylersin Sadullah.

- İki gözüm önüme aksın ki gördüklerimi söylüyorum..

Sinirlerim iyice gerilmiş. Sadullah'ın üzerine çullanıp tekme tokat girişmeyi düşündüm. Fakat nasıl, şeytan pusuda bekliyordu. Zebaniler beni her yanımdan çevrelemişti. Sadullah'ı bir sandayeye oturtular. Ona çay ve sigara ikram ettiler, şaşkınlık içinde bu garip tiyatro oyununa bakakaldım. Sadullah oturduğu yerden atıp tutuyor, yüzüne bakmaktan kaçınıyordu....

- Sen ne diyorsun Abdülkadir_

²⁸⁴ A.e., s. 51.

²⁸⁵ A.e., s. 63.

- Ucuz bir komplo bu..

- Terbiyeni takın ey Abdulkadir.. Sadullah şerfli bir yurttaş. Biz ona güveniyoruz. Ve dürüstlüğünden eminiz."²⁸⁶

Üstelik birçok yetkilinin yolsuzluğu, yolsuzluğun devletin farklı kurum ve müesseselerine bulaşmasına neden olmuş ve dolayısıyla da halk arasında bile yaygınlaşarak meşruiyet niteliğini kazanacak kadar artmış ve yaygınlaşmıştır.

"Bazı devlet kuruluşlarına ait birkaç önemli ihalenin hazırlıklarını tamamlamamız gerekiyordu. Şirkette çalışan bazı deneyimli elemanlardan da yardım alarak, bir dakika bile kaybetmeden bu projeleri son kez gözden geçirdim. İhalelerin hazırlanmakta olduğundan emin olmak için Hacı Ali de geldi. Ona bu ihaleler hakkında genel bir fikir ve bilgi verdim. Ancak o:

- Yüzde otuz fiyatı yükselt, diye homurdandı.

Dehşet içinde:

- Bu olanaksız, dedim, böyle yaparsak ihale kesin başka müteahhitlere kalır.

Hacı gerginlik içinde tebessüm etti. Ve bana bilmediğim gizli hususları açıklamaya başladı. Aldığımız ihalelerin garantide olduğunu anlamıştım. Bununla ilgili resmi komisyon, sebep göstermeksizin ister kabul ediyor, isterse reddediyordu. Ve Safi Hanım, her şeyi ayarlamıştı gitmeden önce. Sonra eklenen bu yüzdellik oranı, artış mukabilinde eklemeler ve iyileştirmeler yapacağımız anlamına geliyordu uygulamada. Komisyondaki yetkililer de zaten bunu istemişlerdi. Ve bina malzemelerinde meydana gelecek zam dalgalanmalarına göre, projeleri gerçekleştirirken başka ek yüzdellik artışlar da isteyebilirdik.

Bu şeytani oyunlardan habersiz olmam, aptal yapmazdı beni. Biz bu karlı vurgunda yalnız değildik. Komisyon azaları gizli ortaklardı ve net kazançta onların da payları vardı."²⁸⁷

²⁸⁶ A.e., s. 122-123.

²⁸⁷ A.e., s. 168.

İlerideki satırlarda yazar, toplumun en önemli sorunlarından biri olan özgürlük sorununa dikkat çekmektedir. Yazara göre, özgürlük olmadan sorumluluk da olmayacak ve dolayısıyla devletin çeşitli sektörlerinde kimse görevini düzgün bir şekilde yerine getirmeyecektir. Üsteli durum böyle olunca herkes, kurallara ve düzenlemelere göre değil, keyfine göre hareket edecektir. Bu de ister istemez devletin başarısızlığına yol açar ve savaş zamanlarında yenilgisine neden olur.

“- Hürriyet yoksa dedim, sorumluluk da yoktur.

- Bunun anlamı ne?

- Bizim halk olarak herhangi bir görüşümüz yoktu. Halk kontrolü tamamen kaybetmişti. Yönetim keyfinin istediğini yapıyordu. Bunun sonucu olarak da fesat çoğaldı, anarşi ve gurur yaygınlaştı. Kendisine güvenen kişiler cehaletleri ya da bencillikleri yüzünden emanetin hakkını veremez oldular. Böylece sistem yıkıldı.

İtiraz ederek bağırdı:

- Sistem yıkılmadı... Ve bizim için, bu geriye kalan en önemli şey...

Israrla ve inatla:

- Aksine yıkıldı, dedim. Geriye kalan nedir ey azizem?

- İyi bir ders aldık. İkinci devreye hazırlanacağız.

- Yine aynı yollarla ve üslupla mı?

- Hayır, bu kez herşey değişecek.

Acı içinde gülümseyerek:

- Tutuklular... Ve fikir suçluları, dedim, hala duvarların arkasındalar.

- Bu yalan

- Bu, hakikatin ta kendisi. Hapishaneleri dolaşabilirsen eğer, utanç verici şeyler anlatan o eski trajediyi göreceksin.

Safi işittiklerinin onda yarattığı şaşkınlığı ifade etti. Ve herkesin yeni bir sayfa açması gerektiğini, işgal altındaki Sina ve Filistin’i Siyonizm’in pençesinden kurtarmak için

hazırlık yapılmasının kaçınılmaz olduğunu vurguladı. Ancak o zaman, saygınlığımızı ve onurumuzu yeniden kazanabilirdik...

Yumruğumla masaya vurarak şöyle dedim:

- Kısıtlama, öfke ve ateşten oluşan bu devlet, erdemli ilkeler devleti olmak zorunda. Tek çıkış yolu bu..."²⁸⁸

Yukarıda sunulan örneklere bakıldığında yazarın, diktatörlük, zulüm, haksızlık, eşitsizlik, yolsuzluk, rüşvet vb. gibi cemiyetin ciddi, hassas ve çeşitli hastalıklarına değindiği görülmektedir. Çarpıcı olan, yazarın bunu yaparken son derece açık, akıcı ve aynı zamanda toplumcu ve gerçekçi bir üslûp benimsemesidir. Bu da, romanda cemiyetin ruhu, gelenek ve görenekleri, inancı ve müşterek zevki ile çelişen hiçbir unsurun bulunmaması konusunda mühim bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla da, modern Arap edebiyatındaki bu fikrî yönelimin önde gelen özelliklerinden birini cemiyetin hususiyetleri, farklılığı ve genel zevkini dikkate alması olduğu denilebilir.

2.2. Emel Dünkul ve Şiirleri

Emîru'l-İ'tirâd (İtiraz Prensi) olarak tanınan ve modern Arap edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan Emel Dünkul, 1962 yılında yazdığı, diktatörlüğü, zulmü ve zulme boyun eğmeyi sertçe eleştirdiği *Kelimât Sıbârtâkûs el-Ahîra* (Spartaküs'ün Son Sözleri) adlı şiirinin yayınlanmasıyla gerçek anlamda şair hüviyetini kazanabilmiştir. Altmışlar kuşağının önde gelen şairlerinden biri olan Dünkul'un asıl şöhreti ise, 1967 yılında yazdığı ve Arap-İsrail Savaşı'nda Arapların İsrail güçleri önünde yenilgilerini anlatan *el-Bükâu Beyne Yedey Zerķâi'l-Yemâme* (Zerķâ el-Yemâme'nin Önünde Ağıt) isimli şiirinin yayınlanmasıyla yakalamıştır. Ayrıca Filistin meselesini bir varlık-yokluk meselesi olarak gören Dünkul'un 1976 yılında kaleme aldığı ve İsrail ile barışmayı çok ağır bir şekilde eleştirdiği *Lâ Tuşâlih* (Barışma!) adlı şiirinin neşredilmesiyle genel olarak Arap halkının, özellikle milliyetçi kesimin ve gençlerin ona besledikleri sevgi ve saygı daha çok artmıştır.

²⁸⁸ A.e., s. 204-205.

Şiirin, ilhamla değil emekle elde edilebileceğine inanan Dunkul, özellikle siyasî içerikli şiirleriyle tanınmaktadır. 43 yaşında vefat eden şair, bu kısa ömründe altı şiir kitabı neşretmeyi başarmıştır.

Yukarıdaki bu kısa temellendirmeden sonra, bölümün ilerideki kısımlarında öncelikle şairin hayatı, şahsiyeti, edebiyat anlayışı ve eserleri üzerinde durulacaktır. Akabinde şiirlerini ele alıp değerlendirilecektir.

2.2.1. Dunkul'un Hayatı

Emel Dunkul, 1940 senesinde Mısır'ın güneyindeki Kına vilayetine bağlı Kala köyünde dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise tahsilini bu bölgede tamamlamıştır. Akabinde üniversite tahsilini sürdürmek için Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesine kayıt yaptırmıştır²⁸⁹. Fakat beklenmedik bazı sosyal ve ailevi durumlardan dolayı, üniversite tahsilini tamamlayamamış²⁹⁰ ve devletin farklı dairelerinde bir süreliğine memur olarak çalışmıştır. İlk olarak Kına şehir mahkemesinde, daha sonra Süveyş ve İskenderiye'de resmi gümrük dairelerinde görevlendirilmiştir. Üstelik Afro-Asya Dayanışma Örgütü'nde de bir süreliğine memurluk hayatını devam ettirmiştir. Fakat sürekli işten kaçıp şiirle uğraşmayı arzuladığı ve bu sebeple sakin yerler aradığı için bu işi de fazla uzun sürmemiştir.²⁹¹

Evlilik fikrini, çeşitli nedenlerle uzun süre reddettikten²⁹² 1978'de Ahbâru'l-Yevm gazetesinde gazeteci olarak çalışmakta olan Able er-Ruveynî ile evlenmiştir.²⁹³ Fakat bu evlilikten dokuz ay sonra kanser hastalığına yakalanmış²⁹⁴, bu nedenle 21 Mayıs 1983 tarihinde 43 yaşındayken vefat etmiş ve doğduğu yer olan Kala köyündeki aile mezarlığında defnedilmiştir.²⁹⁵

2.2.2. Dunkul'un Şahsiyeti

²⁸⁹ Faruk Bozgöz, **Filistin ve İki Şair Emel Dunkul, Mehmut Derviş**, Ankara, Araştırma Yayınları, 2004, s. 63.

²⁹⁰ Able er-Ruveynî, **el-Cenûbî**, el-Kahire, Dâr Saîd es-Sabah, 1992, s. 23; er-Ruveynî, **a. e.**, s. 59.

²⁹¹ Faruk Bozgöz, **a. e.**, s. 63.

²⁹² Er-Ruveynî, **a. e.**, s. 23, 61.

²⁹³ **A. e.**, s.63.

²⁹⁴ *a. g.e.*, s. 112.

²⁹⁵ **A. e.**, s. 146,179.

Emel Dunkul'un şahsiyetine farklı zaviyelerden bakmadan, onu doğru bir şekilde ele alıp incelemek imkânsız görülmektedir; zira yüzeysel bakıldığında, Dunkul'un çelişkili bir karaktere sahip olduğu görülebilir. Ancak yakından tanındığında, görünen bu çelişkilerin arkasında bir insicâmın bulunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bazen basit ve sathî bilgiye sahip bir eylemci, kabına sığmayan bir aktivist gibi görünse de aslında mantığıyla hareket eden güçlü ve sağlam bir karaktere sahiptir.²⁹⁶

Emel Dunkul'un şahsiyetinin en belirgin özellikleri arasında şunlar sayılabilir: Haysiyet, özgüven, hakka sadakat, karşılıksız sevgi, fedakârlık, vefakârlık, feragat, mala ve mülke önem vermemek. Ayrıca, hak ve hukuk meselelerinde uzlaşmacı olmayan, daima haklının yanında yer almayı tercih eden bir düşünce ve tavır adamıdır.²⁹⁷

2.2.2.1. Emel Dunkul'un Şahsiyetinin Teşekkülünde Başlıca Rol Oynayan Âmiller

Emel Dunkul'un yaşamının seyir çizgisi izlendiğinde özellikle ailesi, doğduğu yer ve yaşadığı dönem gibi bazı dış etkenlerin onun şahsiyetinin oluşumu ve gelişmesinde, kendi hayatının yönünü ve şeklini belirlemede önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Dolayısıyla, Emel Dunkul'u yakından tanıyabilmek ve özellikle onun karakterinin farklı boyutlarına vakıf olabilmek için, söz konusu bu etkenlerin bazılarını kısaca değinmenin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple ilerideki satırlarda bu etkenlerin bazılarını temas etmeye çalışacağız.

2.2.2.1.1. Ailesi

Emel Dunkul, güneyli muhafazakâr bir ailenin en büyük çocuğudur. Babası, Ezher Üniversitesi'nden âlimlik derecesi ile mezun olup vefatına kadar Arapça öğretmeni olarak çalışmış âlim, arif, şair, şiir ve şairlere, eğitim ve terbiyeye çok

²⁹⁶ Er-Ruveynî, a. e., s. 9.

²⁹⁷ Bozgöz, a. e., s. 64.

önem veren bir zattır²⁹⁸. Dolayısıyla çocuklarının iyi bir eğitim ve terbiye görmeleri konusunda çok ciddî ve kararlıdır. Bu sebeple çocuklarının sokaklara çıkmaları ve diğer çocuklarla oyun oynamalarını kesin bir şekilde yasaklamıştır. Bu da bir bakıma Emel Dunkul'un kitaplarla daha çok vakit geçirmesini sağlamıştır. Ayrıca Emel Dunkul, babasını sürekli okurken veya ara sıra şiir yazarken görmektedir. Bu da bir şekilde Emel Dunkul'un hafızasına kazınacak ve kalıcı etkiler bırakacak bir manzaradır. Emel Dunkul'un annesi ise terbiyesi, ağırbaşlılığı, vakarı, gücü ve sabrıyla tanınan bir ev hanımıdır. Annesinin bu hususiyetlerini, Emel Dunkul'un hayatının tüm sayfalarında müşahede etmek, özellikle hastalığı şiddetlendiği döneminde bu etkinin çeşitli boyutlarına vakıf olmak mümkündür.

Buna ilâveten Emel Dunkul'un, babasının vefatından sonra, ailenin büyük çocuğu olmasının, kendisine sağladığı mühim ayrıcalıkların yanında büyük sorumlulukları da üstlenmesine neden olmuştur. Zira babasının özel eşyaları ve özellikle bir hazine değerindeki kendi kütüphanesi ve hatta şairliği bile ona bir miras olarak kaldığı gibi annesi ve iki kardeşine bakma sorumluluğu da ona kalmıştır.²⁹⁹ Üstelik ailesine bakma mecburiyeti onun eğitimini sürdürememesi ve bir süreliğine devlet dairlerinde küçük bir memur olarak çalışmasına sebep olmuştur. Ancak bu zor şartlar, Emel Dunkul'a cemiyetin özellikle alt kesimlerinin yaşadıkları hayatın çok zor şartlarına tanık olma imkânı vermiştir.

2.2.2.1.2. Doğduğu Yer

Emel Dunkul, Mısır'ın güneyindeki Kına vilayetine bağlı Kala köyünde dünyaya gelmiş, çocukluğunu ve gençliğinin ilk yıllarını burada geçirmiştir.³⁰⁰ Bu bölge Kahire ve İskenderiye gibi Mısır'ın büyük merkezlerinden çok uzak bulunmaktadır. Dolayısıyla süregelmış İslâm-Arap saf kültürüyle münevverlerinin fasih Arapçası ve yerel halkın münhasır lehçesi, gelenek ve göreneklere sınımsız bağlanmaları ile tanınmaktadır. Bu sebeple, Emel Dunkul'un böyle mümeyyez bir

²⁹⁸ Robert B. Campbell, *A'lâmü'l- Edebi'l- Arabiyyi'l-Mu'âsır*, Beyrut, eş-Şirketü'l- Müttahide li't-Tevzi', 1996, s. 605.

²⁹⁹ Sümeye Bil'iş & Nerîmân el- Arabî bû 'İmrân, *Temzhûrât et-Tenâs fî-Şi'ri Emel Dunkul*, Yüksek Lisans Tezi, Câmîatü'l- Cîlâlî Bûna'âmeh, 2017. s. 85.

³⁰⁰ Seyîd el-Bahrâwî, *Sunnâu's-Şekâfetü'l-Ĥadîse fî-Mısr*, el-Cîze, Mektebetü'l- Encelû el-Mısrîyye, 2002. s. 433.

çevrede doğması ve hayatının önemli bir kısmını burada geçirmesi genel olarak karakterinde özel olarak da kültürünün teşekkülünde gayet önemli bir rol oynamıştır. Buna ilâveten bu durum Kahire ve İskenderiye'ye yerleştiğinde, doğduğu ve hayatının önemli bir kısmını geçirdiği bu küçük köy ile sonraları yerleştiği bu büyük şehirler arasındaki önemli farkları ve tezatları görmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca bu konu şairin şiirlerinden de kolaylıkla anlaşılabilir.

2.2.2.1.3. Yaşadığı Dönem

Emel Dunkul'un yaşadığı dönem, ileride görülebileceği gibi, yeni Mısır'ın tarihî, coğrafi, içtimâî ve siyâsî teşekkülünde hayatî denecek kadar gayet mühim roller oynamış olaylar ile doluydu. Bu sebeple, bir bakıma, bu olayların bazılarının gösterilmesinin şair üzerindeki potansiyel etkilerinin şeklini ve büyüklüğünü anlamada önemli bir konuma sahip olacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı ilerideki satırlarda söz konusu bu olayların bazılarını sıralamaya çalışacağız:

1. 1948 yılında Arap-İsrail savaşı gerçekleşmiştir.
2. 1952 Mısır Devrimi vuku bulmuştur. Bu devrimin gerçekleşmesiyle krallık sistemine son verilmiş ve onun yerine cumhuriyet tesis edilmiştir.
3. 1956 yılında Süveyş Krizi meydana gelmiş ve bu olayda Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail işgal güçleri, Mısır'a yönelik müşterek bir saldırıda bulunmuşlardır.
4. 1967 yılında Altı Gün Savaşı patlak vermiştir.
5. 1973 yılında Arap-İsrail Savaşı vukua gelmiştir.
6. 1979 yılında Mısır- İsrail Barış Antlaşması, ABD'nin Washington şehrinde 26 Mart 1979 tarihinde Camp David Sözleşmesinde alınan kararları takiben imzalanmıştır.

Bu olaylar, o dönemde yaşamış olan çoğu şair ve yazarı etkilediği gibi, Emel Dunkul'u da etkilemiş ve bu durum onun şahsiyetine ve şiirlerine yansımıştır. Bu da Dunkul'un şiirlerinden ve hakkında yazılanlardan da anlaşılacaktır. Ayrıca Emel Dunkul'un asıl şöhretini, 1967 yılında vuku bulmuş Arap-İsrail savaşında Arapların İsrail güçleri önünde yenilgilerini anlatmış olduğu "el-Bükâû beyne Yedey Zerkâ el-Yemâme; Zerkâ el-Yemâme'nin Önünde Ağıt" adlı şiir kitabı yayımlandıktan sonra

kazandığı göz önünde bulundurulursa bu olayların Emel Dunkul üzerindeki etkileri açık bir şekilde görülmektedir.

2.2.3. Şiir Anlayışı

Emel Dunkul' un şiirleri bir bütün olarak göz önünde getirildiğinde, kendi şiir anlayışının üç farklı aşamadan geçerek geliştiği görülmektedir. Bu da bir bakıma Emel Dunkul' un şiir anlayışının şuursuz, bilinçsiz olmadığı, aksine ciddi bir imal-i fikrin sonucu ve uzun bir deneyimin neticesi ve dolayısıyla bilinçli, şuurlu olduğu söylenebilir. Söz konusu olan bu aşamaları, şiirin gelişme seyrine göre şöyle özetlemek mümkündür.

2.2.3.1. Benlik Dairesi

1962 senesine kadar devam eden süreçte yazılan şiirler bir bütün olarak ele alındığında, "sanat, fert içindir" prensibinin gayr-ı şuurî olsa da benimsendiği müşâhede edilmektedir; Zira bu süreçte yazılan şiirleri incelendiğinde ekseriyet-i kahiresinin, sadece benlik etrafında teşekkül ettiği fehim ve idrak edilebilmektedir. Alelhusus aşk, hasret ve özlem, ölüm ve ölümün soğukluğu, karanlığı ve ürpertici etkileri, hafızaya kazılan haşin, elemli ve melâl ve huzursuzluğa müsebbip veya lâtif, ferah verici ve bâis-i rahat u itminanı bazı eski anılar, yeni hayat girdabında kaybolan benlik, doğru istikameti bulmaya çalışmanın ürettiği derin boşluk hisleri ve dinmeyen acılar ve umumiyetle de insan, hayat ve doğa ile ilgili bazı ferdi izlenim ve intibaların dile getirilmesi gibi, alelade, alışılmış konular işlenmiştir.

Sadece benlik etrafında teşekkül eden bu klasik konular, umumiyetle anılara ve ferdi izlenim ve intibalara bağlıdır. Ve genel manada, gerçeklik ile hayal arasında kendine lerezeli, kaygan bir konum edinmektedir. Çoğu kez de aşkın ve ayrılığın kapalı dairesinde olup bitmektedir.

Dolayısıyla bu dönemde yazılan şiirler ve özellikle işlenen temalar nazar-ı dikkate alınırca bu süreçte yazılan şiirlerin umumiyetle cemiyetin değil, sadece ferdin sesini ve ona göre sadece kendi benliği ve kendi benliğinin maddî ve manevî tekevvününü, hiss ve düşüncelerini, kaygı ve ümitlerini aksettiren, ifade eden bir vasıta olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.3.2. Cemiyet Dairesi

1962-1979 seneleri arasında uzanan süreçteki yazılan şiirler bir bütün olarak ele alındığında, şair, "sanat, cemiyet içindir" ilkesini şuurî olarak benimsediği müşâhede edilmektedir. Dolayısıyla özellikle bu süreçte, şairin şiir anlayışında çok önemli gelişmeler gerçekleştiğini söylemek mümkündür; Zira önceki aşamadaki yazılan şiirleri, alelumum ferdiyetçi, istikâmet ve hedef itibarıyla belirsiz, konum açısından lerzeli ve kaygan iken, bu aşamadaki yazılan şiirleri ise, umumi olarak cemiyetçi bir mâhiyet ve vasfa sahip, istikâmeti ve hedefi belli ve kendi zemini muhkem ve sabittir ve genellikle cemiyeti ve bahusus cemiyetin siyasî meselelerini konu edinmektedir.

Dunkul' un, alelhusus, 1962 yılında yazdığı (كلمات سبارتاكوس الاخيرة ; Spartaküs'ün son sözleri) isimli şiirinde, kendi cemiyetçi yöneliminin iyice tebellür ettiği görülmektedir. Şair bu şiirde, bilhassa diktatörlük, istibdat, zülüm ve adaletsizlik ve tüm bu olumsuzluklara boyun eğenlerin menfî tavırları gibi dönemin bazı bariz menfiliklerini dile getirerek sertçe eleştirmektedir. Üstelik 1963 yılında rejimin diktatörlüğünü ve istibdadını eleştirdiği (العشاء الاخير ; son akşam yemeği) ve 1976 yılında yazdığı ve İsrail ile barışmayı pervasızca eleştirdiği (لا تصالح ; barışma) kasideleri ile Emel Dunkul' un sesini iyice duyurmaya başarmış gözükmektedir. Ve sadece Mısır cemiyetinin değil, aynı zamanda tüm Arap cemiyetlerinin sesi olabilmiş ve Arap dünyasının bilhassa genç ve milliyetçi kesimleri arasında onun ünü ve sevgisi iyice artmıştır. Bu da bir bakıma, Emel Dunkul' un, bu süreçte şiir yazarken tercih ettiği bu istikâmet şuurlu olarak tercih ettiğini göstermektedir

2.2.3.3. Benlik-Cemiyet-Tabiat ve Tabiat Üstü Dairesi ya da (Hastalık Dönemi)

Emel Dunkul' un amansız hastalığa yenik düştüğü dönemine tekabül eden bu süreç, 1979 yılında şairin söz konusu bu hastalığa yakalandığı tarihten başlayarak 1983 yılındaki vefatına kadar devam etmektedir. *El-Jenûbî* (Güneyli), *Dıdda Men*

(Kime Karşı), *Zuhûr*, *Lu'betü'n-Nihâye* (Sonun Oyunu), *es-Serîr* (Karyola), *Nufembir* (Kasım), *et-Tuyûr* (Kuşlar), *el-Huyûl* (Atlar) gibi, bu aşamada yazılan şiirleri ele alıp incelendiğinde, Emel Dunkul' un kendi şiir anlayışının, bazı değişmelere uğradığı görülmektedir.

Önceki iki aşamanın aksine, şairin bu aşamada belirli bir yaklaşımı yoktur. Bu aşamada yazdığı şiirlerin umumiyetle benlik, cemiyet, doğa ve doğaüstü gibi çeşitli sahalarda değiştiği görülmektedir. Bu da, bir bakıma şairin hastalığına bağlanabilir. Çünkü özellikle yoğunlaştığı dönemlerde hastalık, şairin ruh hali dalgalanmasına ve psikolojik durumunun sürekli değişmesine neden oldu. Bununla birlikte, hastalık, ölüm, çiçekler, atlar, kuşlar, vb. bu aşamada en çok üzerinde durulan konulardır.

2.2.4. Eserleri

Emel Dunkul, şiirleri sayıca az olmasına rağmen, şiir yazmada elde ettiği başarılarıyla ve özellikle kendine has bir ses ve üslûp icat etmesiyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarabilmiş önemli bir şairdir. Dunkul'un çeşitli dönemlerde yayınlanmış birçok şiiri bulunmaktadır. Bu şiirler şairin vefatından sonra *Emel Dunkul'un Bütün Eserleri* olarak yayımlanan altı şiir divanı olarak Arap edebiyatında yerini almıştır. Bu eserler yayımlanma tarihlerine göre şöyle sıralanabilir:

1. el-Bükâu Beyne Yedey Zerķâi'l-Yemâme (Zerķâ el-Yemâme'nin Önünde Ağıt), Beyrut, 1969.

2. Ta'lîķ alâ Mâ-hades (Olanların Yorumu), Beyrut, 1971.

3. Maktelû'l-Kamer (Dolunayın Öldürülmesi), Beyrut, 1974.

4. el-Ahdü'l-Âtî (Gelecek Çağ), Beyrut, 1975.

5. Akvâl Cedîde 'an Harbi'l-Besûs (Besûs Harbi Hakkında Yeni Görüşler), Kahire, 1983.

6. Evrâku'l-Gurfe 8 (8. Oda Evrâkı), Kahire. Şair bu divanına 1979 yılında başlamış ve 1983 yılında tamamlamıştır. Daha sonra yazar şiirleri, *el-A'mâlu's-Şi'riyyetü'l-Kâmile* isimli bir divanda toplamış ve Mektebetu Medbûlî tarafından basılmıştır. Dunkul'un başka şiirleri de vardır. Bunlar çeşitli zaman dilimlerinde,

değişik dergi ve gazetelerde yayımlanmışlardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

1. İlâ Sadîka Dimaşkîyye (Şamlı Kız Arkadaşa), Eylül, 1966.
2. İlâ Enver el-Ma'adavî, Kara Kimlik, Ona Ağlamayacağım. Kahire, 1973.
3. Bahru'r-Raml; Mısırlı düşünür ve edebiyatçı Tahâ Hüseyin'in vefatı hakkında yazılmış bir şiiirdir. 1974 yılında yayınlanmıştır.
4. Necmetü's-Serâb (Serap Yıldızı), 1974.
5. E Yedümü'n-Nehr (Nehir Akmaya Devam Edecek mi?).
6. Lâ Vakte li'l-Bükâî (Ağlamaya Vakit Yok).³⁰¹

2.2.5. Emel Dunkul'un Şiirlerinin Gelişim Evreleri

Dunkul'un şiirleri toplu olarak ele alındığında onun şiirinin üç önemli evreden geçerek geliştiği görülmektedir. Bu durumun da çeşitli tesirlerin doğal neticesi olduğu söylenebilir. Zira yukarıda değinildiği ve ileride görüleceği gibi Dunkul'un yaşadığı dönem Arap âleminin kaderini tamamen değiştirecek büyük hadiseler içermektedir. Bunların en önemlisi şüphesiz Filistin meselesi, Arapların onunla başa çıkamamaları, İsrail güçleri önünde ard arda gelen hezimetleri ve birçok felakete yol açan dış tehlikelerin önünde birleşememeleridir.

Üstelik yaşadığı dönemin iktidarlarının birçok hayati öneme sahip iç ve dış meselenin üstesinden gelememeleri bu başlıca etkenlerden birisidir. Bu dönemin İktidarlarının yurt içinde ve yurt dışında pek çok kritik meseleye sürdürülebilir çözümler sunamamaları, bu meselelerin birikmesine ve büyümesine neden olmuş genelde halkın hayatı özelde toplum içindeki alt sınıflar üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır. Buna ilâveten cemiyetin alt sınıflarını trajik koşullarından kurtarmak için sosyal adalete dayalı sabit ve payidar bir çözüm sağlanmamıştır. Dahası söz konusu bu dönemin iktidarları, düşünce özgürlüğü ile uzlaşamayıp istisnasız karşı çıkan her sesi ezmişlerdir. Ayrıca Emel Dunkul'un genelde edebiyatını özelde şiir

³⁰¹ Bozgöz, a. e., s.67.

anlayışını etkileyen birçok faktör daha vardır. Bu unsurların bazılarını Dunkul'un şiirlerini ele alıp değerlendirenken gösterilecektir:

2.2.5.1. Arayış Aşaması

Emel Dunkul'un bu süreçte yazdığı şiirlerin bazıları, *Maktelü'l-Kamer* adlı şiir kitabını teşkil ederken, bazıları ise, *el-Bükâu Beyne Yedey Zerķâi'l-Yemâme* ve *Ta'lîk alâ Mâ-hades* isimli şiir kitaplarına tarihsiz olarak eklenmiş şiirlerden oluşmaktadır.

1962 yılına kadar uzanan bu süreçte *Berâ'et (Masumiyet)*, *Ṭıfletühâ (Onun Çocuğu)*, *Mațar (Yağmur)*, *Kalbî ve'lUyûnu'l-hudr (Kalbim ve Yeşil Gözler)*, *Yâ Vechühâ (Ey Onun Yüzü)*, *Maktelü'l-Kamer (Dolunayın Öldürülmesi)*, *Mâriyâ, Şebîhetühâ (Ona Benzeyen)*, *el-'Aynânu'l-Ḥaḍravân (İki Yeşil Göz)* gibi bu aşamada yazılan şiirler, bir bütün olarak ele alındığında, şairin şiirlerinin dil, üslup ve ifade bakımlarından henüz olgunlaşmadığı için ciddî bir arayış süreci içinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu süreçte yazılan şiirlere bakıldığında şairin yönü hâlâ belirsiz, üslûbu son şeklini almamış ve söz varlığı sınırlı gözükmektedir. Dolayısıyla bu süreçte yazılan şiirlerin önemli bir kısmı, önceki kuşağın şiirlerinin gölgesi ve etkisi altında teşekkül etmiştir. Bu durum açıkça şairin işlediği temalardan, şairin dilinden ve üslûbundan anlaşılmaktadır. Yine de Dunkul'un arada sırada bu etkiden oldukça kurtulduğu ve kendine münhasır bir yol izlemeye çalıştığı görülmektedir. Ayrıca bu arayışın önemli bir görünümü şairin o merhaleye ait olan şiirlerinin kimi vakit aruzla yazılan şiirin sıkı kaidelerine, kimi vakit de nesrin serbestliğine yaklaşmasında tebarüz etmektedir.

Söz konusu bu aşamanın ana çerçevesini çizmek için şairin şiirlerine başvurarak o merhalede yazılan şiirlerin bazı örneklerini ilerideki satırlarda sunmaya çalışacağız:

أحسُّ حِيَالِ عَيْنِيكَ

بشئٍ داخِلِي يَبْكِي

أحسُ خطيئةَ الماضي تَعَرَّتْ بينَ كَفِيكَ
وعنقودًا من التفاح في عَيْنين خضراوين
أأنسي رحلة الأثام في عَيْنين فردوسين؟!
وحتي أين؟!
تعدُّبني خطيئاتي.. بعيدًا عن مواعيدك
وتحرقني اشتهااتي .. بعيدًا عن عناقيدك
وفي صدري
صبيُّ أحمرُ الأظفار والماضي
يخطط في تراب الروح
في أنقاض أنقاض!³⁰²

İçimde bir şey ağladığını hissediyorum
Gözlerin karşısında
Uzanan o günahların ellerin arasında
Yeşeren o elmaların gözlerin içinde
Çıplaklaştığımı hissediyorum
Unutabilir miyim?
o semâvî gözler içindeki günahların yolculuğunu?!
ne zamana kadar.
acı verir bana günahlarım... senden uzak?!
ne zamana kadar.
yakar beni arzularım. meyvelerinden ırak?!
Ya sînem içindeki çocuk. o yaramaz çocuk...
kanlı tırnaklarıyla.. ne zamana kadar
eder parça parça

³⁰² Emel Dunkul, *el-A'malu's-Şi'riyye el-Kâmile*, kahire, eş-Şorûk Yay., 2010, s. 13-14.

beni.. ruhumu. enkazımı?!

طفلتها

(... مرت خمس سنوات علي الوداع

وفجأة ... رأي طفلتها!)

لا تفرِّي من يدي مختبئه

خبت النار بجوف المفأه!

أنا..

(لو تدرين)

من كنت له طفلة

لولا زمان فاجأه

كان في كفي ما ضيعته

في وعود الكلمات المرجأة

كان في جنبي

لم أدر به!

.. أو يدري البحر قدر اللؤلؤه؟³⁰³

Onun Kız Çocuğu

(...son hoşça kal demeye beş yıl geçti. ki

aniden. onun kız çocuğunu gördü)

Saklanarak kaçma elimden

Söndü ateş sobanın içinde

(Biliyorsan eğer)

³⁰³ Dunkul, a. e., s. 16-17.

çocuğu olduğun o kişi
günler aldatmamış olsaydı onu
Ertelenmiş sözler vaatlerinde
kaybetmezdim elbet ben
elimdeyken
Fark etmedim. elbet varlığını
yanımdayken!
İncinin kıymetini. fark eder mi hiç deniz
içindeyken'?!

Dolayısıyla sonraki aşamada yazılan şiirlerin vardıkları olgunluğa dayanarak bu aşamada yazılan şiirler değerlendirilecekse bu şiirlerin her bakımdan birer arayış, sonraki aşamaya ulaşmak için izlenen birer yol ve şair için sonraki aşamaya yönelik mühim bir hazırlık olduğu görölmektedir.

Fakat yine bu dönemde yazılan bazı şiirlerin, dil, üslûp ve muhtevasında gösterilen olgunluk özellikle tiyatro, sinema ve nesir gibi sanatın çeşitli türlerinin imkânlarından istifade edilmesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Örneğin, ilerideki satırlarda sunulan *Makteli'l-Kamer* adlı şiirin özellikle dil ve üslûp açısından sonraki aşamada yazılan şiirlerin seviyesine yaklaştığı görölmektedir:

مقتل القمر !
.. وتناقلوا النبأ الأليم علي بريد الشمس
في كل المدينة:
«قُتِلَ القمر»
شهدوه مصلوبًا تدلي رأسه فوق الشجر!
نهب اللصوص قلادة الماس الثمينة
من صدره!

تركوه في الاعدود..

كالأسطورة السوداء في عينيّ ضرير

ويقول جاري:

-«كان قديسًا، لماذا يقتلونه؟»

وتقول جارتنا الصبية

-«كان يعجبه غنائي في المساء

وكان يهديني قوارير العطور

فبأي ذنب يقتلونه؟!»

هل شاهدوه عند نافذتي -قبيل الفجر- يصغي للغناء»³⁰⁴

Dolunayın Öldürülmesi!

... Ve bu acı haberi naklettiler birbirlerine güneş postası üzerine

tüm şehirde:

«Dolunay öldürüldü»

Çarmıha gerili

başı ağaçlar üzerine aşağı sarkarken gördüler onu!

Hırsızlar yağmaladı onun sinesinden kıymetli pırlanta kolyesini

Ağaç dalları üzerine bıraktılar onu

kör bir adamın gözündeki siyah bir efsane gibi

Bir komşum der ki:

- " Bir azizdi o, neden öldürdüler onu?"

Kız komşu der ki:

- « bana verirdi parfüm şişeleri

şarkımı beğenirdi üstelik akşamları

Hangi günahı için öldürürler onu?

³⁰⁴ Dunkul, a. e., s. 34-35.

penceremde

- şafaktan önce -

gördüler mi onu şarkımı dinlerken?!»

Dolayısıyla bu aşamanın genel çerçevesine bakacak olursak genel olarak bu aşamada yazılan şiirlerde işlenen temalar, şairin mizacı, ruh hali, günlük yaşamının geçici kişisel deneyimleri, ferdi izlenim ve düşünceleri vb. gibi etkenlere bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple genel olarak bu aşamada yazılan şiir, şairin yaşadığı bu çeşitli hallere göre değişmiştir. Bu durum da şiirin belirli ve muntazam bir ahenk almasını engellemiştir. Ona binaen de bu aşamada işlenen temalar oluşum itibariyle genellikle bireysel izlenim, duygu ve düşüncelerinin birer sonucu olmuş ve bu sebeple ekseriyetle daha öteye geçememiştir. Bu durumu da şairin yaşına, o yaşın gerektirdiği belirli bir yaşam tarzı başta olmak üzere şairin fikirsel ve duygusal açıdan gereken olgunluğa henüz ulaşmamış olmasına da atfetmek mümkündür.

2.2.5.2. İsyân Dönemi:

Emel Dunkul hakkında yazılanlardan ve şiir ve söyleşilerinden de anlaşılacağı gibi, onu isyana sürüklemiş pek çok sebep vardır. Bunlardan özellikle dönemin iktidarının iç ve dış sahalarda hayatî öneme sahip bazı meselelerde başarısızlığı, totalitarizm, eşitsizlik ve yolsuzluk, zulüm ve adaletsizlik, sosyal çözüme ve ahlâk bozukluğu, İsrail'e karşı alınan yenilgiler ve dolayısıyla Arap topraklarının önemli bir kısmının İsrail tarafından işgal edilmesi Dunkul'un siyasî ve sosyal eleştiriye yönelmesi konusunda ciddî bir rol oynamıştır.

Dunkul'un 1962 yılında yazdığı "*Kelimât Spartaküs el-Ahîre*" ("*Spartaküs'ün Son Sözleri*") isimli şiiri, onun tüm olumsuzluklar karşısında tavır alışının açık bir göstergesidir. Bu şiirin semantik açıdan esasını, karşı çıkış anlamında "hayır" kavramı teşkil etmektedir ki olumsuzluklar karşısında isyan edişinin de bir delilidir. Dunkul, "*Kelimât Spartaküs el-Ahîra*" şiirinde şöyle seslenmektedir:

مُعلِّقٌ أنا على مشانقِ الصَّبَّاحِ

وجبهتي - بالموتِ - مَحْنِيَّةٌ

لأنني لم أحنها... حَيَّة!

... ..

يا إخوتي الذين يعبرون في الميدانِ مُطْرِقِينَ

مُنحدرين في نهايةِ المساءِ

في شارعِ الإسكندرِ الأكبرِ

لا تخجلوا... ولترُفِعوا عيونكم إليُّ

لأنكم مُعلِّقونٌ بجانبِي... على مشانقِ القيصِرِ

فلترُفِعوا عيونكم إليُّ

لربما... إذا التقتُ عيونكم بالموتِ في عَيْنِي

يبتسمُ الفناءُ داخلي... لأنكم رفعتمُ رأسكم... مرَّة

سيزيفُ لم تعدُ على أكتافِهِ الصَّخْرَةَ

يحملها الذين يُولدونَ في مخادِعِ الرقيقِ

والبحرُ .. كالصَّحراءِ .. لا يروي العطشَ

لأنَّ مَنْ يقولُ "لا" لا يرتوي إلاَّ مِنَ الدُّمُوعِ!

... فلترُفِعوا عيونكم للثائرِ المشنوقِ

فسوف تنتهونَ مثله... غداً

وقبلوا زوجاتكم .. هنا .. على قارعةِ الطريقِ

فسوف تنتهونَ ها هنا... غداً

فالانحناءُ مُرٌّ...³⁰⁵

³⁰⁵ Dunkul, a. e., s. 83-84.

"(İkinci Karışım):

Asılıyım sabahın darağaçlarında

Boynum bükük ölüm karşısında

Hiç bükülmeyen boynum diriliğimde!

Ey meydanı başları eğik geçenler

akşamın sonunda yokuş aşağı inenler

Büyük İskender Caddesi'nden:

Utanmayın... Bana doğru kaldırın bakışlarınızı

Çünkü asılısının benim tarafımda Sezar'ın darağaçlarında

Bakışlarınızı bana doğru kaldırın

Ola ki buluşursa gözleriniz gözlerimdeki ölümle

İçimdeki yokluk tebessüm eder;

Kaldırın bakışlarınızı hele bir kere!

Artık Sisi fos taşıyor omuzlarında taşı

Köle hücrelerinde doğanlar taşıyorlar onu

Ve deniz çöl gibi gidermiyor susuzluğu

Yalnızca gözyaşları dindiriyor

"Hayır" diyenlerin susuzluğunu!

... Öyleyse bakışlarınızı darağacındaki devrimciye doğru kaldırın

Sizin de sonunuz böyle olacak yarın

Öpün karılarınızı burada, yol ortasında

Yarın böyle olacak sonunuz burada

Eğilmek acıdır"³⁰⁶

³⁰⁶ bkz: Mehmet Hakkı Suçın, "Emel Dunkul", **Aksi Sanat**, S. 3, 2018, s. 35.

Yukarıdaki şiirde şairin, totalitarizm, zulüm, adaletsizlik ve eşitsizlik vb. gibi olumsuzluklara karşı devrim ve isyanın en önemli sembollerinden biri olan Spartaküs'ün kişiliğini kullanarak etrafındaki olumsuzluklara karşı hissettiği isyanı ifade etmektedir. Başka bir ifade ile şairin, söz konusu bu şiir vasıtasıyla genel anlamda hür insanın tabiatına aykırı olan köleleştirme'nin tüm şekillerine yüksek sesle hayır demek, karşı çıkmak istediği görülmektedir.

Buna ilâveten şiirden de anlaşılabilceği gibi, şairin eleştirisinin önemli bir kısmı, zulüm ve adaletsizliğe karşı başkaldırmayanlara ve bu trajik duruma karşı isyan etmeyenlere yöneliktir. Onları, şiir boyunca insanı insan görmeyenlere karşı isyana teşvik eder ve bunu yaparken bu isyan ruhunu umumiyetle okuyucuda uyandırmaya çalışır. Bu da bir bakıma şairin kendi devrimci ruhunu gösterir.

Ayrıca bu devrim ve isyan ruhunun genel anlamda bu dönemin şiirlerine hâkim olduğu söylenebilmektedir. Örneğin 1967 yılında kaleme aldığı *el-Bükâu Beyne Yedey Zerķâi'l-Yemâme* (Zerķâ el-Yemâme'nin Önünde Ağıt) adlı şiirinde, Arap-İsrail savaşındaki Arapların İsrail karşısındaki yenilgilerini dile getirerek dönemin Arap iktidarlarını ağır bir şekilde tenkit etmesi de, Dunkul'un bu aşamada yazdığı şiirlere hâkim olan bu isyanın ne derecede olduğunu göstermektedir. Dunkul, söz konusu bu şiirinin ilk kısımlarında şöyle söylemektedir:

أيتها العرَافة المقدَّسة..

جنّتُ اليك.. مثخناً بالطعناتِ والدماءِ

ازحف في معاطفِ القتلي.. وفوق الجثثِ المكذسه

منكسر السيف.. مغبرّ الجبين والأعضاء.

أسأل يا زرقاء..

عن فمكِ الياقوت.. عن نبوءة العذراء

عن ساعدي المقطوع.. وهو لا يزال ممسكاً

بالراية المنكَّسه

عن صوت الأطفالِ في الخوذات.. ملقاةً علي الصحراء

عن جاري الذي يُهمُّ بارتشاف الماء
فيثقب الرصاصُ رأسه.. في لحظة الملامسه!
عن الفم المحشُّ بالرمل والدماء!!³⁰⁷

Ey kutsal kâhine...

Hançer yaralarıyla dolu ve kanla kaplı olarak... geldim sana

Kılıcım kırık... Çehrem ve azalarım tozlu...

ölülerin kaputları içinde... yığılan cesetlerin üstünde

sürüklenip duruyorum işte.

Ey Zerkâ'

yakuta benzer ağzın... betül kehânetin

yarıya indirilmiş bayrağı tutarken... kesilmiş kolum

çölde serpilmiş... miğferlerin içinde çocukların sesi

su içmek üzereyken

temas anında... başını bir kurşun delmiş olan komşum

kum ve kanla dolu ağızlar... ile ilgili de

soru sormaya geldim sana!!

Şiirden anlaşılacağı gibi, şair bu beyitlerle elem ve teessür, hüznün ve hayal kırıklığı, öfke ve isyan duygusu ile dolu ve karışık bir ruh hali içinde 1967 hezimetini esnasında dökülen Arap kanının bir resmini çizmektedir. Üstelik şiirin devamında şair, bu hadisenin müsebbibi olanları pervasızca eleştirmektedir. Onları yenilgiden ve kan dökülmesinden sorumlu tutmaktadır.

Buna ilâveten, şairin bu hadiseyi tasvir ederken sunduğu o isyan mizacı, genel olarak Arap âleminin ruh halinin bir yansıması sayılmaktadır. Zira bilindiği gibi yenilginin etkisi genelde sarsıcıydı. Dolayısıyla genel olarak Arap âleminin

³⁰⁷ Dunkul, a. e., s. 95-96.

ortak mizacına hüznün ve hayal kırıklığı, öfke ve isyan hâkimdir. Bu da bir bakıma şairin yaşadığı döneme ve yaşanan hadiselere olan hassasiyetini, gerçeklere olan sadakatini göstermektedir.

Dahası, 1976 yılında yazdığı ve İsrail ile uzlaşmayı ve o uzlaşmayı gerçekleştirmek isteyen Mısır'ın eski cumhurbaşkanı Enver Sedat'ı da şiddetli bir şekilde eleştirdiği “Barışma!” isimli şiirinin içeriği göz önünde bulundurulduğunda, Emel Dunkul'un “İtirâz Şairlerinin Prensi” unvanını alması konusunda söz konusu bu şiirin önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Zira biraz evvel de değinildiği gibi, bu şiir aynı zamanda o dönemin iktidarına yönelik yoğun ve ciddî eleştiriler de ihtiva etmektedir. Emel Dunkul, “Barışma!” isimli şiirinin ilk kısmında şöyle haykırmaktadır:

-1-

لا تُصالح!

..ولو منحوك الذهب

أثري حين أفقاً عينيك،

ثم اثبتتُ جوهرتين مكانهما..

هل تري..؟

هي اشياء لا تشتري:

ذكرياتُ الطفولة بين اخيك وبينك،

حسكما -فجأة- بالرجولة..

هذا الحياء الذي يكبتُ الشوق.. حين تعانقه،

الصمتُ -مبتسمين- لتأنيب أمكما..

وكانكما

ما تزالان طفلين!

تلك الطمأنينة الأبدية بينكما:

أن سيفان سيفك...

صوتان صوتك..

أَنْك ان مَتُّ:
لِلبَيْتِ رَبُّ
وَلِلطِفْلِ أَبُّ!
هَلْ يَصِيرُ دَمِي - بَيْنَ عَيْنَيْكَ - مَاءً?
أَتَنْسِي رَدَائِي الْمَلْطَخَ ..
تَلْبَسُ - فَوْقَ دِمَائِي - ثِيَابًا مَطْرُزَةً بِالْقَصَبِ?
انْهَ الْحَرْبُ!
قَدْ تَنْقَلُ الْقَلْبَ ..
لَكِنْ خَلْفَكَ عَارَ الْعَرَبِ ..
لَا تَصَالِحَ ..
وَلَا تَتَوَخَّ الْهَرْبَ!³⁰⁸

(1)

"Barışma!

isterse altın versinler sana.

Gözlerini oyup çıkarsam acaba;

Ve koysam yerlerine iki mücevher

Görebilir misin ki?!

Bunlar satın alınmayacak şeylerdir:

Kardeşinle arandaki çocukluk anıları,

Ansızın hissedişiniz erkekliği,

Kucakladığında onu hasretini açığa vurmanı engelleyen hayâ duygusu,

Sessiz kalışınız -gülümseyerek- annenizin azarları karşısında...

Sanki...

Hâlâ çocukmuşsunuz gibi!

Aranızdaki o sonsuz güven:

³⁰⁸ Dunkul, a. e., s. 327-329.

İki kılıçtır, senin kılıcın...

İki sestir, senin sesin...

Ölürsen şayet:

Evinin bir erkeği var

Çocuğunuz da bir babası!

-Sen varken - acaba kanım su mu sayılacak?

Unutacak mısın kanlı gömleğimi...

Giyer misin - kanlarımın üstüne - kamış işlemeli giysiler?

Bu bir savaştır!

Ağır gelebilir yüreğe...

Ama arkanda Arapların ayıbı var.

Sakin ola uzlaşayım deme

Kaçmaya da niyetlenme!"³⁰⁹

Yukarıdaki şiirde görüldüğü gibi, Emel Dunkul bizzat o dönemin yöneticisinin şahsını hedef alarak şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Zira ona göre o dönemin hükümdarı genelde Arap dünyasının sorunları özelde Filistin sorunu ile ilgili kendisinden beklenen rolü yerine getirmemiştir. Bu eleştirel dil de bir bakıma Dunkul'un devrimci boyutunun derecesini, isyân ve eleştirideki pervasızlığını açık bir şekilde göstermektedir.

Emel Dunkul yazdığı çoğu şiir gibi, bu dönemde yazdığı şiirlerini serbest vezinle yazmıştır. Bununla birlikte bu aşamada Dunkul'un kutsal kitapların üslûp ve içerikleri, tiyatro, sinema ve nesrin çeşitli türlerinin teknik ve imkânlarından da ustaca ve makul seviyede istifade ettiği görülmektedir. Bu da kendi şiirinin biçim ve içerik açısından önemli ilerlemeler kaydetmesine yardımcı olmuştur. Bu husus onun şiirlerinden rahatça anlaşılmaktadır. Fakat bu dönemde yazılan şiirlerinin büyük

³⁰⁹ bkz: Rahmi Er, **Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi, Ankara**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2004, s. 109.

çoğunluğu siyasî ve toplumsal eleştiri mahiyetine sahip oldukları için, özellikle seste şiddetli bir hiddet bulunmaktadır.

2.2.5.3. Hastalık Dönemi veya "8 oda sayfaları"

Bu dönem, şairin Eylül 1979 yılında amansız hastalığına yenik düştüğü tarihten başlayarak Mayıs 1983 yılında ölüm tarihine kadar devam etmektedir. Şairin hastalığının ağırlaştığı Şubat 1982 tarihinden Ulusal Kanser Enstitüsü'ne kaldırılarak vefatına kadar 8 numaralı odada kaldığı için, bu dönemde yazılan şiirler "8. Oda Sayfaları" olarak adlandırılmıştır.

el-Jenubî, Dıdde Men, Zühur, Libetün-Nihâya, es-Serîr, Nûfembir, el-Huyul ve *et-Tuyur* gibi, bu dönemde yazılmış şiirlere bakıldığında, şekil ve muhteva bakımından önemli değişimler ve gelişmeler gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin, önceki aşamanın şiirlerine hâkim olan siyasî eleştiri, bu aşamada yok denecek kadar azalmıştır. Bu durum söz konusu hastalıktan şiddetle etkilenen şairin mizacına ve ruh haline atfedilebilir. Üstelik bu hastalığın sıklıkla ölüme yol açan hastalıklardan biri olduğu göz önünde alınırsa bu durum gayet tabii gözükmemektedir.

Ayrıca şiir ve dizelerin uzunluğu önceki aşamaya göre daha kısa, ahenk daha ince ve ritim daha yumuşak ve yavaştır. Üstelik bu aşamada kelime zenginliği daha kısıtlı ve muhteva yoğunluğu daha azdır.

Bu dönemin belirgin özelliklerine vakıf olabilmek için, aşağıdaki satırlarda bu aşamada yazılan şiirlerden iki örnek sunarak incelemeye çalışacağız.

زهور

وسلاّ منّ الورد
المحّها بين إغفاء وإفائه
وعلى كلّ باقّه
اسمّ حاملها في بطاقه

... ..

تَتَحَدَّثُ لِي الزَّهْرَاتُ الْجَمِيلَةُ

أَنْ أَعْيُنَهَا اتَّسَعَتْ - دَهْشَةً -

لِحِظَّةِ الْقُطْفِ ..

لِحِظَّةِ الْقَصْفِ ..

لِحِظَّةِ إِعْدَامِهَا فِي الْخَمِيلَةِ!

..تَتَحَدَّثُ لِي..

أَنَّهَا سَقَطَتْ مِنْ عَلَى عَرْشِهَا فِي الْبَسَاتِينِ

ثُمَّ أَفَاقَتْ عَلَى عَرَضِهَا فِي زُجَاجِ الدِّكَاكِينِ.. أَوْ بَيْنَ أَيْدِي

الْمُنَادِينَ..

حَتَّى اشْتَرَتْهَا الْيَدُ الْمَتَفَصِّلَةُ الْعَابِرَةُ

تَتَحَدَّثُ لِي..

كَيْفَ جَاءَتْ إِلَيَّ..

(وَأَحْزَانُهَا الْمَلَكِيَّةُ تَرْفَعُ أَعْنَاقَهَا الْخَضِرَ)

كَيْ تَتَمَنَّى لِي الْعُمْرَ!

وَهِيَ تَجُودُ بِأَنْفَاسِهَا الْآخِرَةَ!!

..كُلُّ بَاقَةٍ..

بَيْنَ إِغْمَاءٍ وَإِفَاقَةٍ

تَتَنَفَسُ مِثْلِي - بِالْكَادِ - ثَانِيَةً.. ثَانِيَةً

وَعَلَى صَدْرِهَا حَمَلَتْ - رَاضِيَةً..

اسْمَ قَاتِلِهَا فِي بَطَاقَةٍ!³¹⁰

Çiçekler

"Bir sepet gül,

Uyur-uyanıklık arası gözüm ona ilişiyor

Her buket üzerine

Gönderenin adı yazılı bir kâğıtta

.....

Güzel çiçekler benimle konuşuyorlar

³¹⁰ Dunkul, a. e., s. 375-376.

gözlerinin dehşetle açıldığını anlatıyorlar

koparılmaları esnasında

budanmaları sırasında

fundalıktaki idamları esnasında

Benimle konuşuyorlar...

Gülizar'daki tahtlarından düşüşlerini anlatıyorlar

Sonra dükkânların vitrinlerinde sergilenirken uyandıklarını

ya da çığırktan sokak satıcılarının ellerinde,

hatta yoldan geçen değerli bir el satın alınca

Çiçekler bana anlatıyor...

bana kadar nasıl geldiklerini...

(krallık hüznüleri yeşil boyunlarını kaldırıyor)

bana uzun ömürler dilemek için!

son nefeslerini soluklanırken!!!

&&&

Her buket

Uyur-uyanıklık arasında

Benim gibi nefes alıyordu -neredeyse- ikişer... ikişer

Ve göğüsleri üzerinde -memnuniyetle- taşıyorlardı

Bir kartvizitte katillerinin adlarını!"³¹¹

Yukarıda geçen "bir sepet gül, her buket, güzel çiçekler, fundalık, dükkânların vitrinleri, çığırktan sokak satıcılar, yoldan geçen değerli bir el ve göğüsleri üzerinde -memnuniyetle- taşıyorlardı bir kartvizitte katillerinin adlarını, bana uzun ömürler dilemek için, son nefeslerini soluklanırken, benim gibi nefes

³¹¹ bkz: Bozgöz, a. e., s. 76.

alıyordu -neredeys- ikişer... İkişer, fundalıktaki idamları esnasında, koparılmaları esnasında, budanmaları sırasında, Gülizar'daki tahtlarından düşüşlerini gibi ifadelerin bir bakıma bu dönem boyunca hüküm süren, insan, doğa ve doğaötesi (mavera) unsurlarını yansıttığı gibi, bu dönemde şairin şiir anlayışında gerçekleşen gelişmeleri ve ruh halinde belirlenen değişimleri de yansıtmaktadır.

Şiirde en çarpıcı hususlardan biri de şairin, kendi hastalık durumu ve genellikle bulunduğu hal ile kurduğu bağlantıdır. Şair, çiçeklerin koparılması ve koparıldıktan sonra şaire varana kadar ulaştığı durumu kendisiyle bağlantılı bir şekilde anlatmaktadır; Zira çiçeklerin koparılması yüzünden yavaş yavaş kuruması ile şairin hastalanması, hatalığının onu aheste aheste ölüme sürüklemesi arasındaki bağlantının yanı sıra bostandan çiçeklerin toplanması, çiçekçi dükkânında sunulması, akabinde paketlenerek bir ziyaretçi vasıtası ile hastaya hediye edilmesi ve şairin hastalığının onu alıştığı hayattan koparması, hastaneye kaldırılması, hastanede doktorlar, hemşireler vd. arasında kurduğu bağlantı şairin ruh halini açıkça yansıtmaktadır.

Zıdde Men (Kime Karşı) isimli şiirinde de, şairin gözünün iliştiği her şey ona ölümü hatırlatmaktadır:

ضدّ من؟

في عُرف العمليات

كان نقابُ الأطباء أبيض..

لونُ المعاطف أبيض..

تأجُ الحكيمات أبيض.. أريدُ الراهبات..

الملاءاتُ

لونُ الأسرة.. أربطةُ الشاش والقطن

قرصُ المنوم.. أنيوبئة المصل..

كوبُ اللبن

كل هذا يشيعُ بقلبي الوهن

كلّ هذا البياض يذكرني بالكفن!

فلماذا اذا متّ..

يأتي المعزّون متّشحين..

بشارات لون الحداد؟

هل لأن السواد...

هو لون النجاة من الموت؟

لون التّميمة... ضدّ الزمنّ..

ضد من..؟

ومتي القلب - في الخفقان - اطمأن؟!!

بين لونين: استقبال الأصدقاء..

الذين يرون سريري قبراً

وحياتي .. دهرًا

وأري في العيون العميقة

لون الحقيقة

لون تراب الوطن!³¹²

Kime Karşı

"Ameliyathanelerde,

Doktorların maskeleri beyazdır,

Önlüklerin rengi de beyazdır,

Hemşirelerin kepleri beyazdır

Mollalar,

simsiyah, beyaz örtülerin bağları, pamuk,

³¹² Dunkul, a. e., s. 373-374.

uyku ilaçları, müshil hapları,
süt bardağı.

Tüm bunlar kalbime rehavet veriyor
Tüm bunlar bana kefeni hatırlatıyor
Öyleyse niçin öldüğüm zaman...

Taziyeciler demir renkli müjdeliklerini
kuşanarak gelirler?

Acaba siyah
ölümden kurtuluş rengi olduğu için mi?
Muska rengi, zamana... karşı.

&&&

Kime karşı...?

Ve ne zaman kalp - çarpıntısında - sükûn buldu?

&&&

İki renk arasında: Arkadaşlarımı karşılıyorum

Karyolamı kabir olarak gören arkadaşlarımı

Ve yaşamımı... bir zaman dilimi

Derin gözler görüyorum

hakikatin rengini

vatan toprağının rengini!"³¹³

Dolayısıyla şiire baktığımızda, ölüm havasının baştanbaşa egemen olduğu dikkat çekmektedir. Bu da bir bakıma şairin bu dönemde ruh halini yansıtmaktadır. Üstelik bu dönemde yazılan diğer şiirlere de bakıldığında şeklin de muhteva gibi,

³¹³ Bozgöz, a. e., s.73.

şairin sağlık durumunu aksettirdiği görülmektedir. Zira bu dönemde yazılan şiir, önceki dönemde yazılan şiirlere göre, daha kısa, onun ahengi daha ince ve ritmi daha yumuşaktır. Tema bakımından da bu dönemde yazılan şiirlerin çoğuna ölüm havası hâkimdir. Fakat insan, doğa ve ölüm temasının çoğu şiirde birleştikleri görülür.

2.2.6.Emel Dunkul'un Şiirlerinde Toplumcu ve Gerçekçi Fikrin Yansımaları

Çalışmanın geliştirilmekte olan muhtevası ve seyir çizgisine dayanarak Emel Dunkul' un şiirindeki toplumcu ve gerçekçi fikrin yansımalarına vakıf olabilmek için, iki temel amile istinat edilmesinin gerekli olduğu denilebilir: Bunların birincisi, Emel Dunkul' un yaşadığı dönemin öne çıkan manzarasıdır. İkincisi, Dunkul' un yaşadığı cemiyetin maddî ve manevî varlığı, müşterek değerleri ve umumî zevkidir. Dolayısıyla ilerideki satırlarda bu iki amile dayanarak Emel Dunkul' un şiirlerini ele alıp toplumcu ve gerçekçi fikrin yansımalarını tespit etmeye çalışacağız.

2.2.6.1. Emel Dunkul'un Yaşadığı Dönemin Öne Çıkan Manzarası ve Şiirlerine Olan Yansımaları

Daha önce değinildiği gibi, Emel Dunkul' un yaşadığı dönemde, iç ve dış sahnelerde muasır Mısır tarihinde çok müessir ve ona göre ciddî bir ehemmiyeti haiz bazı sosyal ve siyasal olaylar vuku bulmuştur. Bahis konusu dönemin umumî manzarasına bakıldığında, özellikle çeşitli boyutlarıyla siyasî olayların, bu dönemin iç ve dış sahnelerine hâkim olduğu müşâhede edilmektedir. Bu nedenle, dönemin diğer içtimaî boyutlarının, şairin şiirlerine olan tesirlerine değinilmeden evvel çalışmanın bu kısmında, bahis mevzuu olan o dönemin bariz bazı siyasi olaylarına bakarak onların Dunkul' un şiirlerine olan etkilerini inceleyip onun toplumcu ve gerçekçi boyutunu ortaya koymak daha münasip görülmüştür. Ona göre ilerideki satırlarda söz konusu bu amile değinilmeye çalışılacaktır:

2.2.6.1.1. Siyasî İçerikli Şiirleri

Hiç şüphe yok ki başta Filistin meselesi olmak üzere 1967 yılında Arapların İsrail önünde yenilgisi ve Arap kamuoyunu şok eden dönemin Mısır iktidarı ile İsrail

arasında 1979 yılında imzalanan ve sabık cumhurbaşkanı Enver es-Sâdât'ın 1981 yılında suikasta maruz kalmasına en önemli sebeplerinden biri olan barış anlaşmasının yanı sıra diğer bazı siyasî ve sosyal olayları da, o dönemin genel manzarasına hâkim olan hadiselerin en önde gelenlerinden sayılmaktadır. Dolayısıyla bahis konusu bu hadiselerin önde gelenlerin bazılarını nazar-ı dikkate alarak Emel Dunkul' un şiirlerini incelemeye çalışacağız:

2.2.6.1.1.1. 1967 Yenilgisi

1967 Arap-İsrail Savaşı, Üçüncü Arap-İsrail Savaşı, Altı Günün Savaşı veya Haziran Savaşı; 5 Haziran 1967 Pazartesi İsrail ile Mısır, Ürdün ve Suriye arasında başlayan ve 6 gün süren savaşa verilen isimdir. Arap İttifakı'na Irak, Suudi Arabistan, Sudan, Tunus, Fas ve Cezayir de asker ve silah yardımıyla katılmışlardır. İsrail'in kesin üstünlüğü ile sona eren bu savaş, Mısır'ın Sina Yarımadası'nı, Suriye'nin Golân Tepeleri'ni ve Filistin'in Gazze Şeridi ile Batı Şeria topraklarını kaybetmesine neden olmuştur.

Bu nedenle, bu savaşın tüm bölge üzerinde ciddî bir etkisi olmuş ve umumiyetle İslâm âleminde ve alehusus Arap dünyasında derin yaralara neden olmuştur. Dolayısıyla, bu hadisenin edebiyat sahasındaki yankıları da son derece büyüktü ve edebiyatçılar üzerindeki etkisi çok sarsıcıydı.

Bu yüzden Emel Dunkul' un da bu hadiseden etkilenmesi gayet normal gözükmektedir. El-Bukâu Beyne Yedey Zerķâu'l-Yemâme isimli şiirinde Dunkul, İslâm âlemini sarsan bu olaya karşı duygularını şöyle dile getirmektedir:

أيتها النبىة المقدسة ..
لا تسكتي .. فقد سكتُ سنَّةً فسنةً ..
لكي أنال فضلة الأمان
فيل لي "أخرس" ..
فخرستُ .. وعميت .. وانتممتُ بالخصيان !
ظللتُ في عبيد (عيس) أحرص القطعان

أجتزُّ سوقَهَا ..
أردُّ نوقَهَا ..
أنام في حظائر النسيان
طعامي : الكسرة .. والماء .. وبعض الثمرات اليابسة .
وها أنا في ساعة الطعان
ساعة أن تخاذل الكمأة .. والرماة .. والفرسان
دُعيت للميدان !
أنا الذي ما ذقت لحم الضأن ..
أنا الذي لا حول لي أو شأن ..
أنا الذي أقصبت عن مجالس الفتیان ،
أدعى إلى الموت .. ولم أدع إلى المجالسة !!³¹⁴

Ey kutsal kahine

Susma... sustum ben çünkü yıllarca ...

güvenin gölgesinde kalmak için

"Sus" denildi bana...sustum...

görmezden geldim... uşakların sürüsüne kaltıldım!

(Abs) kabilesinin köleleriyle besldim sürüleri

kestim yünlerini...

suladım develerini...

ve unutulma ağıllarında uyudum

yemeğim: ekmek kırıntıları... su... ve kurutulmuş hurma meyveleri

zırlı piyadeler... okçular... ve şövalyeler

zayıflaştıkları savaş zamanında ise

meydana davet edildim!

Koyun etinin tadını hiç tatmamış olan benim...

Erlerin meclisinden dışlanmış olan benim..

³¹⁴ Dunkul, a. e, s. 97-98.

Hiçbir şeyle ilgisi olmayan benim...

Ölüme çağrılıyorum ...

Eğlence meclisine hiç davet edilmemiş olmama rağmen!!

Şiirde Dunkul, umûmiyetle dönemin Arap hükümetlerini yenilgiye yol açan birçok nedenden ötürü eleştirmektedir. Bunların önde gelenlerinden biri, barış zamanında halkı görmezden gelmeleri, ihmâl etmeleri ve hattâ onlara köle muamelesi yapmalarıdır. Bunlar, halkı, ancak savaş zamanında hatırlarlar. Fakat, savaş zamanında bile halkı, maldan bile değersiz bir şeymiş gibi takas ederler. Dahası hiç bir şey olmamış gibi tekrar lüks yaşamlarına geri dönerler. Dolayısıyla halk, sonunda bu iktidarcıların başarısızlıklarının, yenilgilerinin ve en önemlisi laubaliliklerinin bedellerini kan ve malları ile öderler. Ayrıca, şiar bu iktidarcıları, bilgili ve deneyimli insanları, olayların gidişatına vakıf olanları ve dünden, bugünden hareketle yarını görebilenleri dinlemedikleri için tenkit eder.

Şiirde en dikkat çeken noktalarından biri de, şairin Arap tarihi mirasına başvurması ve Antere bin Şedâd ve Zerkâ' el-Yamâma gibi tarihi şahsiyetleri şiirlerinin sahnelerine yerleştirmesidir. Bu da bir bakıma, okuyucunun dünün ihtişamı ile bugünün düşüşü arasındaki büyük uçurumu görmesini sağlamaktadır.

2.2.6.1.1.2. 1979 Mısır-İsrail Barış Anlaşması

Mısır-İsrail Barış Anlaşması, Camp David anlaşmasında alınan kararların ardından 26 Mart 1979'da ABD'nin Washington kentinde imzalanmıştır. Söz konusu bu Anlaşma, sabık cumhurbaşkanı Enver es-Sedât'ın, İsrail'e yaptığı ziyaretten 16 ay sonra ve yoğun müzakerelerin akabinde fiilen onaylanmıştır. Camp David sözleşmesinin imzalanmasına rağmen bu anlaşmanın imzalanacağı hiç kesin değildi; Zira Mısır, diğer Arap ülkelerin bu anlaşmayı imzalamaması yönünde ciddi ve ağır baskısı altında idi. Çünkü bu antlaşmanın ana maddeleri arasında: iki ülkenin karşılıklı olarak birbirlerini tanımasıdır. Buna ilâveten 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan beri yürürlükte olan savaş halinin sona erdirilmesi, bir şekilde İsrail bir ülke olarak tanınmış ve dolayısıyla Filistin'in önemli bir kısmının kaybolması ile sonuçlanacaktı.

Bu nedenle de, bu hadise birçok düşünür ve yazar arasında da büyük bir yankı uyandırdı ve katı bir direnç ve net bir ret ile karşılaştı. Emel Dunkul, imzalanmadan çok daha evvel söz konusu bu anlaşmayı ilk reddedenler arasındaydı. 1976'da söz konusu bu anlaşmanın resmi olarak imzalanmasından yaklaşık dört yıl evvel yazmış olduğu *el-Bukâu beyne Yedey Zerkâ el-Yamama* isimli şiirinde şöyle katı bir şekilde reddetti:

لا تصالح على الدم.. حتى بدم!
لا تصالح! ولو قيل رأس برأسٍ
أكلُ الرؤوس سواء؟
أقلب الغريب كقلب أخيك؟!
أعيناها عينا أخيك؟!
وهل تتساوى يدٌ.. سيفها كان لك
بيد سيفها أنكلك؟
سيقولون:
جنناك كي تحقن الدم..
جنناك. كن يا أمير- الحكم
سيقولون:
ها نحن أبناء عم.
قل لهم: إنهم لم يراعوا العمومة فيمن هلك
واغرس السيفَ في جبهة الصحراء
إلى أن يجيب العدم
إنني كنت لك
فارسًا،
وأخًا،
وأبًا،
وملك! 315

"Kan üstüne barış yapma... hatta kana kan olsa bile

Barış yapma! 'Başa baş' denilse de!

Tüm başlar birbirine denk mi?

³¹⁵ Dunkul, a. e., 329-330.

Yabancı birinin kalbi kardeşinin kalbi gibi mi?

Onun gözü kardeşinin gözü mü?

Kılıcı sana hatıra kalmış... bir el

Kılıcı seni biçip doğrayan bir ele eşit olur mu.

Diyecekler ki:

Sana geldik; akan kanı durdur diye

Sana geldik; sen-ey kral- hakem ol diye.

Diyecekler ki:

Bakın biz de sizin amcaoğullarınız

Onlara: "Helak olup gidenlerin amcaoğullarını gözetmemiş olduklarını" söyle

Kılıcımı çölün alnına göm...

Ademiyet cevap verene kadar.

Artık ben senin

süvarin,

kardeşin,

baban,

ve kralım!"³¹⁶

Şiirden anlaşılabilceği gibi, şair uzlaşma meselesini külliye reddeder; Zira böyle bir girişme her bakımdan hiç mantıklı değildir. Çünkü önce saldırıda bulunan, arza ve ırza tecavüz eden, kendisine ait olmayan ev, köy, kasaba ve şehirleri işgal eden, kutsal yerleri kirleten ve kan dökenler bu anlaşmanın karşı tarafını teşkil edenlerdir. Ayrıca işgal altındaki topraklar Arap topraklarıdır. Öldürülen çocuklar, hanımlar ve yaşlılar, masun siviller ve savaş sahasında şehit düşenler de Araplardır. Bu yüzden uzlaşma vasıtasıyla ne topraklar ne şehit düşenler ne de yerle yeksan edilmiş Arapların gururu, şerefi ve haysiyeti geri döneceklerdir. Bu nedenle, şiirde

³¹⁶ Bozgöz, a. e., s. 78.

vurgulandığı gibi uzlaşma, tüm Araplara, mukaddesata, toprağa ve tüm bunları savunmak için savaş alanında şehit düşenlere ihanet sayılmaktadır.

Üstelik bu anlaşma, kaybedilen bu toprak üzerinde binlerce yıl yaşamış, onu savunmuş, üzerindeki bu maddî ve manevi mirasları bırakmış ve daha önemlisi bu kaybedilen topraklarda ziyaretgâhlarında yatan atalara da büyük bir ihanet olarak telakki edilebilir. Ayrıca, söz konusu bu anlaşmayla Arap vücudunun pek hayatî bir ehemmiyeti haiz bir parçası düşmana verilmiş olacaktır ki onu ancak savaş vasıtasıyla ile geri alınabilecektir. Dolayısıyla vaziyet böyle iken, hangi barıştan bahsetmek mümkün olabilir.

لا تصالح
ولو تَوَجَّوْكَ بِنَاجِ الإِمَارَةِ
كَيْفَ تَخْطُو عَلَى جَنَّةِ ابْنِ أَبِيكَ؟
وَكَيْفَ تَصِيرُ الْمَلِيكَ..
عَلَى أَوْجِهِ الْبِهْجَةِ الْمُسْتَعَارَةِ؟
كَيْفَ تَنْظُرُ فِي يَدِ مَنْ صَافِحُوكَ..
فَلَا تَبْصُرَ الدَّمَ..
فِي كُلِّ كَفِّ؟
إِنْ سَهْمًا أَتَانِي مِنَ الْخَلْفِ..
سَوْفَ يَجِينُكَ مِنْ أَلْفِ خَلْفٍ
فَالدَّمَ -الآن- صَارَ وَسَامًا وَشَارَةً
لا تصالح،
ولو تَوَجَّوْكَ بِنَاجِ الإِمَارَةِ
إِنْ عَرَشْتُكَ: سَيْفٌ
وَسَيْفُكَ: زَيْفٌ
إِذَا لَمْ تَزُنْ -بِدَوَابَّتِهِ- لِحِطَاتِ الشَّرْفِ
وَاسْتَطَبْتَ- التَّرْفِ³¹⁷

³¹⁷ Dunkul, a. e., 332-333.

"Barış yapma

Seni krallık tacıyla taçlandırırırsalar da.

Babanın oğlunun bedeni üzerinden nasıl yürüyüp geçeceksin...?

Ve nasıl kral olacaksın...

Emanet mutlu yüzler üzerinde?

Seninle tokalaşanın eline nasıl bakacaksın...

da kanı görmeyeceksin...

avucunun ortasındaki...

Bir ok geldi bana arkadan...

daha binlercesi gelecek arkamdan.

İşte -şimdi- kan, birer madalya ve nişan oldu.

Barış yapma,

Seni krallık tacıyla taçlandırırırsalar da

Senin tahtın kılıçtır

kılıncınsa övünç (süs)

şeref anlarını -onun püskülleriyle- ölçmediğin zaman

lüks hayattan hoşlanmışken"³¹⁸

Buna ilaveten, ataların mezarları düşmanın ayakları altında ve bıraktıkları mirâs onun ellerinde iken bu anlaşmanın karşılığı her ne olursa olsun hiç bir değeri yoktur; Zira bunlar ne satılabilir ne de satın alınabilir değerlerdir. Üstelik hiç kimse tek başına söz konusu bu müşterek değerler ile ilgili münferit bir karar veremez, onlara yönelik sanki kendi maliymiş gibi hiç bir davranışta bulunamazdır. Çünkü onlar tüm bir millete aittir. Ayrıca elleri, kardeşlerin kanıyla lekelenen birisiyle tokalaşmak ne mantıklı ne ahlakî ne de hoş karşılanabilecek bir fiildir. Zira, şaire

³¹⁸ Bozgöz, a. e., s. 79-80.

göre bunu yapmak, ihânetlerin en büyüğüdür. Bilhâssa bu düşman, ne antlaşmayı ne de tüzüğü dikkate alacak seviyede mert değildir. Aksine her an ihanetlere kalkışabilir.

2.2.6.1.1.3. 1972 Yılında Öğrenci Ayaklanması

28 Eylül 1970'de Cemal Abdü'n-Nasır'ın ölümünden sonra Anwar es-Sedât iktidara gelmiştir. Es-Sedât alelhusûs Mayıs 1971 yılında iktidardaki rakiplerinden kurtulduğunda vaat ettiği siyasî islâhı ve özellikle politik özgürlüğü slogan haline getirmiştir. Buna ilâveten 1971 yılının, işgal altındaki toprakların kurtarılması için "kararlılık yılı" olacağına söz vermiştir. Dolayısıyla bu vadin, cemiyetin tüm kesimleri arasında bir beklenti atmosferi meydana getirdiğini söylemek mümkündür.³¹⁹

Ayrıca o dönemde, üniversitelerde siyasî hareketler büyüyerek kökleşmeye başlamıştı. Öğrenciler birden fazla öğrenci grubu oluşturmuştu ve pek çok duvar dergisi yayımlıyor, birçok konferans ve seminer düzenliyorlardı. Duvar dergileri, öğrencilerin görüşlerini özgürce ifade etmelerinin tek yoluydu. Bu tür dergilerde çeşitli siyasî, iktisadî ve içtimaî konuları ele almışsalar da, asıl odak noktaları şu iki temel gereklilikti: Birincisi işgal altındaki araziye kurtarmaktır. İkincisi, demokrasidir. Bazı öğrenci teşkilâtlarının asıl faaliyetlerinin siyasî idi. Bunlardan en önemlilerinden biri, uzun süredir (Filistin Devriminin Destekçilerin Grubu) adı altında faaliyet gösteren Komünist harekettir. Bu hareket, daha önce Filistin kamplarını ziyaret etmiş bir grup Mısırlı öğrenci tarafından Kahire Üniversitesi Mühendislik Fakültesinde, kurulmuştur. Öğrenci seminerleri ve konferansları, öğrenci hareketlerinin faaliyetlerinin en görünür etkinliği temsil ediyordu.³²⁰

1972'de öğrenci ayaklanması Ocak ayında başlamıştır. Ayaklanmanın asıl sebebi, Es-Sedât'ın 13 Ocak 1972'de yaptığı bir konuşmada, işgal altındaki toprağı kurtarması konusundaki sürekli yapılan ertelemelerde kendini haklı göstermeye çalışmasıdır. Dolayısıyla es-Sedât'ın bu davranışı, öğrenciler arasında ciddi bir öfke uyandırmıştır. Filistin Devrimi Destekçilerin Grubu, 17 Ocak 1972 yılında bir

³¹⁹ Yousef Mohamed Idan, "The student movement in Egypt and its political role 1968-1972", *Journal of Historical and Cultural Studies*, Ağustos 2016, s.334-348.

³²⁰ A. m., s.334-348.

toplantıya çağrı yapmış ve bu toplantıda, toplantının asıl amacının öğrencilerin ve umumiyetle iç cephenin, askeri çatışma için nasıl hazırlanabileceklerine dair bir fikir oluşturmak için olduğu bildirilmiştir. Üstelik bu toplantı sonucunda, kitleleri silahlandırma, barışçıl çözümleri reddetme ve Amerika Birleşik Devletleri ile tüm ekonomik ve kültürel ilişkileri kesmeye yönelik bir bildiri onaylanmıştır. Ayrıca söz konusu bu bildiri, öğrencilerin çeşitli askeri görevler konusunda eğitilmeleri için, üniversitenin iki ay kadar kapatılması talep edilmiştir. Dahası çok geçmeden bu öğrenci faaliyetleri, Büyük Kutlama Salonunda bir öğrenci oturma alanına dönüşmüş ve Kahire Üniversitesi Fakültelerinin çoğundan temsilciler katılmışlardır. Buradaki protestocular "Ulusal Öğrenciler Yüksek Komitesi" adına demokratik bir öğrenci örgütü kurmaya karar vermişlerdir.³²¹

Örgüt, öğrencilerin özgürlüğünün sağlanmasını talep etmiş ve öğrencilerin, ulusal komitelerinin faaliyetlerini tasfiye etme ya da kuşatmaya yönelik her türlü girişime direneceğini vurgulamıştır. Oturma eylemi genişlemiş ve çeşitli kolejlerden yüzlerce öğrenci katılmıştır. Ancak polis güçleri, 24 Ocak 1972'de şafak vakti protestoculara baskın düzenlemiş ve yaklaşık 1.500 öğrenciyi tutuklamıştır. Bundan sonra Mısırlı üniversite öğrencileri tekrar sokaklara dökülerek Mısır hükümetine karşı gösteri yapmışlar ve 24 Ocak 1972 gecesini Tahrir Meydanı'nın ortasında oturma eylemi düzenlemişlerdir. Fakat, ertesi gün şafak vakti bir baskın daha başlatılmış ve yaklaşık 2.000 öğrenci tutuklanmıştır.³²²

Emel Dunkul bu olaydan derinden etkilenmiş ve "el-Ka'ketü'l-Haceriyye" başlıklı şiiri yazmıştır. Başlığı, "Taş Kek" anlamına gelen bu şiirin, o dönemim öğrenci nesli etkileyen en önemli siyasî reddetme şiirlerinden biri sayılmaktadır. "Taş Kek" Kahire'nin merkezinde "Tahrir Meydanı"nın ortasındaki tamamlanmayan bir anıtın üssüne sembolik bir isimlendirmedir. Yeşil alanlarla çevrili olan bu üssü, öğrenciler tarafından işgal edilmiş ve es-Sedât'ın politikalarına karşı protesto gösterileri yapılmıştır.³²³ Rîş gibi meydanının etrafındaki kafelerde buluşma yeri olan ve aralarında Emel Dunkul da dahil olmak üzere bir grup entelektüel, öğrencilere sempati duyarak onları destekliyordu.

³²¹ A. m., 334-348.

³²² A. m., 334-348.

³²³ Bkz. Duaa el-Bâdî, "el-Ke'ketü'l-Haceriyye", Alwafd.news, 29.01.2020, s. n.y.,

Emel Dunkul, bu münâsebetle yazdığı "Taş Kek" adlı bu şiirini, şair Mohamed Afifi Matar'ın Kafr El-Şeyh valisi İbrahim Baghdadî'nin desteğiyle yayınladığı "Sanabel" dergisinde yayınladı. Ancak bu şiirin, söz konusu bu dergide yayınlanması derginin kapanmasına neden oldu; Zira şiirin ayaklanan öğrencilere tam bir sempati gösteriyor ve gösterileri dağıtmak için kullanan silah ve kaba kuvveti kınıyordu.³²⁴ Bu hadisenin şair üzerindeki etkisini yakından görmek için, ilerideki satırlarda bahis konusu bu şiirin bir kısmını sunarak yorumlamaya çalışacağız:

أيها الواقفون على حافة المذبحة

أشهبوا الأسلحة!

سقط الموت، وانفطر القلب كالمسبحة.

والدم انساب فوق الوشاح!

المنازل أضرحة،

والزنائن أضرحة،

والمدى.. أضرحة

فارفعوا الأسلحة

واتبعوني!

أنا ندم الغد والبارحة

رايتي: عظمتان.. وجمجمة،

وشعاري: الصباح!³²⁵

"Ey mezbahanın kıyısında duranlar

Silahları gösterin

Ölüm düştü; kalp ampul gibi patladı

³²⁴ bkz. El-Arabî, (Çevrimiçi)http://bel3arabymag.blogspot.com/2012/03/blog-post_4836.html, 29 Ocak 2020.

³²⁵ Dunkul, a. e., s. 271-272.

Kan, gelin kuşakları üzerinde süzülüyor!

Evler mezarlık

Zindanlar mezarlık

Haydi, kaldırım silahları

Takip edin beni!

Ben dünün ve yarının nedâmetiyim

Bayrağım: iki kemik, bir kafatası

Sloganım: sabah;"³²⁶

دقت الساعة المتعبة

رفعت أمه الطيبة

عينها..!

(دفعنة كعوب البنادق فى المركبة!)

... ..

دقت الساعة المتعبة

نهضت؛ نسقت مكتبه..

(صفعته يد..)

- أدخلته يد الله فى التجربة!)

... ..

دقت الساعة المتعبة

جلست أمه؛ رتقت جوربه..

(وخزته عيون المحقق..)

حتى تقجر من جلده الدم والأجوبة!)

... ..

³²⁶ Bozgöz, a. e., s. 68.

دقت الساعة المتعبة!

دقت الساعة المتعبة!³²⁷

Çaldı yorgun saat

yukarıya kaldırdı gözünü... onun iyi annesi

(araca bindirdiler onu tüfek topuklarıyla iterek)

yorgun saat çaldı

kalktı, ofisini düzenledi

(tokatladı onu bir el...

-tanrının eli onu imtihana sevk etti)

çaldı yorgun saat

oturdu annesi, çorabını dikti

(savcının gözleri onu dürtü... derisinin kan ve cevaplar fişkırana kadar)

çaldı yorgun saat

çaldı yorgun saat

دقت الساعة القاسية

كان مذياع مقهى يذيع أحاديثه البالية

عن دعاة الشغب³²⁸

Katı yürekli saat çaldı

Yayınliyordu bir kahvehanenin radyosu köhnelenmiş (sahte/yalan) konuşmalarını

arbede çıkaranlar hakkında.

³²⁷ Dunkul, a. e., s. 272-273.

³²⁸ A. e., s. 275.

ذكرينى!

فقد لوتنتى العناوين فى الصحف الخائنة!

لوتنتى.. لأنى – منذ الهزيمة – لا لون لى..

(غير لون الضياع!)

قبلها؛ كنت أقرأ فى صفحة الرمل..

(والرمل أصبح كالعملة الصعبة،

الرمل أصبح: أبسطة.. تحت أقدام جيش الدفاع)

فاذكرينى؛.. كما تذكرين المهرب.. والمطرب العاطفى.

وكاب العقيد.. وزينة رأس السنة.

اذكرينى إذا نسيتنى شهود العيان

ومضبطة البرلمان

وقائمة التهم المعلنة

والوداع!

الوداع!³²⁹

Hatırlat bana!

bulandırdı beni çünkü... hain gazetelerin başlıkları,

renklendirdi beni hatta...

-ilk hezimetten beri- renksizim çünkü

(yitim renginden başka!)

³²⁹ A. e., s. 275-276.

Okuyordum... daha önce kum sayfasında...

(Zor para gibi oldu kum da... zor para gibi oldu işte
sergilere dönüştü çünkü... savunma ordusunun ayakları altında)

Sen hatırla beni!

kaçakçıyı hatırladığın gibi... ve duygusal şarkıcısı.

albayın kepini hatırladığın gibi... ve yeni yılın süslemelerini

Parlamento mazbatasını

suçlamalar listesi

unutmuşsalar beni...

sen beni hatırla

elveda!

elveda!

دقت الساعة الخامسة

ظهر الجند دائرة من دروع وخوذات حرب

ها هم الآن يقتربون رويداً.. رويداً..

يجيئون من كل صوب

والمغنون – فى الكعكة الحجرية – ينقبضون

وينفرون

كنبضة قلب!

يشعلون الحناجر،

يستنفثون من البرد والظلمة القارسة

يرفعون الأناشيد فى أوجه الحرس المقرب

يشبكون أياديهم الغضة البائسة

لتصير سياجاً يصد الرصاص!..

الرصاص..

الرصاص..

وأه..

تغنون: "نحن فداؤك يا مصر"

"نحن فداؤ..."

وتسقط حنجرة مخرسة

معها يسقط اسمك - يا مصر - فى الأرض!

لا يتبقى سوى الجسد المتهم.. والصرخات

على الساحة الدامسة!

دقت الساعة الخامسة³³⁰

Saat beşi çaldı

ufukta göründü askerler...

oluşturdular bir daireyi... savaş zırhlarıyla harp kasklarıyla

İşte yavaşça yaklaşıyorlar ...

geliyorlar işte her taraftan

şarkı söylüyor protesto edenler - taş pastanın içinde - büzülüyor açılıyor

Bir kalp atışları gibi

³³⁰ A. e., s. 276-278.

alevlendiriyor kendi boğazlarını
soğuk ve dondurucu karanlıktan ısınıyorlar sanki
Yaklaşan muhafızların yüzlerine şarkılarını yükselttiler
tutuyorlar birbirlerinin genç ve sefil ellerini
kurşunları defedecek bir çit yapmak için
Kurşunlar...
Kurşunlar...
Ve ah ...
söyliyorlar (biz sana fedayız ey Mısır) şarkısını
"biz sana feda..."
bir boğaz düşer susturularak
onunla düşer-ey Mısır- senin adın
kalır ancak arkada parçalanmış cesetler... çığlıklar
karanlık saha üzerinde!
Beşi çaldı saat.

Yukarıda değinildiği gibi, bu şiirin ana fikrini, bilfiil yaşanmış gerçek bir siyasî olayı teşkil etmektedir. Üstelik şiirin asıl konusunu teşkil eden söz konusu bu fikir, şairin bizzat gördüğü bir olayın çerçevesi içinde ele alınmıştır. Ayrıca bu husûs, şiirin anlatış tarzındaki gerçekçilikten de anlaşılabilir. Fakat burada en dikkati çeken husûslardan biri, şiirin başlığıdır; Zira şiirin başlığını oluşturan "kek" ve "taş" sözleri arasındaki çelişki, ilk bakışta şok edici gözükülebilmektedir. Fakat şiirin okunmasıyla bu husûsun, bâhusus polis güçlerinin barışçıl göstericilere karşı sert ve kaba müdâhalesi, onlara olan insanlığa aykırı muamelesi ve ona göre barış ile şiddet, akıl ile emirlerin robotizme andıran bir şekilde uygulanması arasındaki zıddiyeti çok güzel bir şekilde yansıttığını da söylemek mümkündür.

Binaenaleyh, Emel Dunkul'un şiirinde zamanının başlıca siyasî hadiselerin yansımalarını inceledikten sonra, söz konusu bu hadiselerin kendi şiirlerinin önemli bir kısmını teşkil ettiği rahatça söylenebilmektedir. Bu da, bir bakıma şairin topluma olan duyarlılığını gösterebileceği, şiirlerinin yaşadığı dönemin müşterek sosyal kaygısını yansıtabileceği ve dolayısıyla şairin toplumcu ve gerçekçi boyutunun önemli bir tarafını aksedebileceği denilebilmektedir.

2.2.6.1.2. Umûmiyetle Siyâsî ve Sosyal İçerikli Şiirlerinde Toplumcu ve Gerçekçi Fikrin Yansımaları

Emel Dunkul'un yaşadığı dönemin başlıca siyasî meselelerinin kendi şiirlerine yansımalarının yanı sıra, şiirlerinde derin yankıları olan başka siyasî ve sosyal meseleler de vardır. Söz misâli, şiirlerinde, eşitsizlik, zulüm, adaletsizlik, haksızlık, yolsuzluk, ahlakî ve sosyal çözülme, yoksulluğun yayılması gibi, bir çok mesele doğrudan doğruya veya dolaysız olarak işlenmiştir. Ayrıca, şiirlerinde önemli bir yer edinmiş olan düşüncelerden biri de, ordunun siyâsete müdâhalesi ve bu müdâhalenin yol açabileceği potansiyel problemlerdir. Dolayısıyla bütün bunların, ilerideki satırlarda görüleceği gibi, şairin sosyal gerçekliğe duyarlılığını ve dönemindeki olaylara dair kendi bilgi derinliğini de bir şekilde yansıtabileceğini söylemek mümkündür:

قلت: لا يسكن الأغنياء بها. الأغنياء الذين
يصوغون من عرق الأجراء نُقود زنا.. ولآليء
تاجٍ وأقراطٍ عاجٍ.. ومسبحة للرياء
انني أولُ الفقراء الذين يعيشون مُغتربين..
يموتون مُحْتَسِبِينَ لَدِي العزاء³³¹

Dedim ki: Onun içinde yaşamasın zenginler

³³¹ A. e., s. 269.

Zenginler ki, diğerlerin emekleriyle... mücevherli taşlar... kirli paralar

ve riya için tespih yapanlar

Fakirlerin ilkiyim ben...

müstağni olarak yaşayan fakiler

kendi tesellileri nezdinde sayarak ölen fakirler.

صديقي الذي غاص في البحر.. مات!

فحطَّتهُ..

(.. واحتفظتُ بأسنانيه..)

كلَّ يوم اذا طلع الصبحُ: أخذُ واحدةً..

أقذف الشمسَ ذات المحيَا الجميل بها..

وأردُّ «يا شمسُ.. أعطيتكِ سنتهُ اللؤلؤيه..

ليس بها من عُبار.. سوي نكهةِ الجوع!!

رُدِّيهِ.. رُدِّيهِ.. يَرُو لنا الحكمة الصائبه»

ولكنها أبتسمت بسمه شاحبه!³³²

Denize dalmış olan arkadaşım... ölmüş !

Mumyaladım ...

(...sakladım dişlerini ...

her sabah: Bir tane alırım ...

fırlatırım onu güzel yüzlü güneşe...

tekaralayararak söylerim « ey güneş ... verdim sana onun inci dişlerini ...

sıkıntısı yok onun... açılığın tadı dışında!!

³³² A. e., s. 123.

onu geri ver ... geri ver onu ... Bize doğru bilgeliği söylesin »
fakat gülümsedi solgun solgun.

يوقفني الشرطي في الشارع.. للشبهه

يوقفني.. برهه!

وبعد أن ارشوة.. أو اصل المسير!

توقفني المرأة..

في استنادها المثير

علي عمود الضوء:

.....

تسألني لفافه:

(لم يترك الشرطي..

واحدة من تبغها الليلي)

تسألني ان كنت أمضي ليلتي.. وحيداً³³³

Durdurdu beni sokakta bir polis... şüpheden

bir dakikalığına durdurdu beni!

rüşvet verdim ... ve devam ettim yürümeye!

durdurdu beni ... bir kadın

Işık direğine dayanarak

tahrik edici bir duruşla

.....

bir sigara istedi benden:

(polis bırakmamış ancak ...

tütünlerimden hiç birini.

³³³ A. e., s. 187.

sordu ondan sonra... gecemi yalnız geçirip geçirmeyeceğimi.

..قلتُ لكم مرارا
إن الطوابيرَ التي تمرُّ
في استعراض عيد الفطر والجلاءِ

.....
لا تصنع انتصارا.
إن المدافع التي تصطف على الحدود.. في الصحارى
لا تطلق النيرانَ.. إلا حين تستدير للوراء.
إن الرصاصة التي ندفع فيها..
ثم الكِسْرَةَ والدواء:
لا تقتل الأعداء
لكنها تقتلنا.. إذا رفعنا صوتنا جهارا
تقتلنا، وتقتل الصغارا

-2-

قلت لكم في السنة البعيدة
عن خَطَرِ الجندي
عن قلبه الأعمى، وعن همته القعيدة
يحرس مَنْ يمنحه راتبه الشهري
وزيّه الرسمي
لِيُرْهَبَ الخصومَ بالجعجعةِ الجوفاءِ
والقعقةِ الشديدة
لكنه.. إن يَجِن الموت
فداء الوطن المقهور والعقيدة:
فرَّ من الميدانُ
وحاصر السلطانُ
واغتصب الكرسي
وأعلن "الثورة" في المذيع والجريدة!

-3-

قلتُ لكم كثيراً
إن كان لابد من هذه الذرية اللعينة
فليسكنوا الخنادق الحصينة
(متخذين من مخافر الحدود.. دُورا)
لو دخل الواحد منهم هذه المدينة:
يدخلها.. حسيرا
يلقى سلاحه.. على أبوابها الأمانة
لأنه.. لا يستقيم مَرَحُ الطفلِ..
وحكمة الأب الرزينة..
مع المُسدس المدلّى من حزام الخصرِ..
في السوق..
وفى مجالس الشورى

* * *

قلتُ لكم..
لكنكم..
لم تسمعوا هذا العبثُ
ففاضت النارُ على المخيمات
وفاضت.. الجثثُ!
وافاضت الخُوداتُ والمدرعاتُ³³⁴.

Defalarca söyledim size

kutlamalarda ve geçit törenlerinde

Geçen şu birlikler ...

.....

bir zafer yapmaz.

Sınırlar boyunca sıralanan şu toplar ...

çölllerdeki toplar

ateş etmez ... geriye çevrilmedikçe.

³³⁴ A. e., s. 200.

Uğruna ...

ekmek ve ilaç parasını ödediğimiz mermiler:

düşmanlar değil

bizi öldürürler ... yükseltirsek seslerimizi

öldürür bizi ve küçükleri

2-

Geçenlerde de

askerin tehlikesinden bahsettim size

Onun kabalığından iradesizliğiden defalarca bahsettim

Ancak korur aylık maaşını üniformasını verenleri

Ancak boş boğazlıkla kabalıkla korkutur onların rakiplerini

Vatan ve inanç uğruna gelince ölüm vakti meydandan kaçır

Ancak Sultan'ı kuşatır

sandalyeye el koyar

radio ve gazetelerde "devrim" ilan eder!

3-

Defalarca söyledim size

Gerek varsa bu lanetli nesile

yerleşsinler kışlalara

(Ev edinsinler sınırları)

Şehre girerse onlardan biri:

silahsız girsin

kapıdan girerken atsın silahını

Çocukların eğlenceleriyle

babanların hikmetleriyle uyuşmaz çünkü

onun bel kemerinden sarkarken ...tabancası

çarşıda...

millet meclisinde de

* * *

Söyledim size...

dikkate almadınız sözlerimi

açıldı işte ateş kamplara

dolup taşıtı ortalık... dolup taşıtı cesetlerle!

kasklarla zırhlı araçlarla.

كنتُ في المقهي.. وكان البيغاء

يقرأ الأنبياء في فنران حقل القمح..

فوق القردَه

وهي تجترُّ النراجيل، وترنو للنساء

(-رفعُ أثمان جميع الأسمدة)

... النساء-القطط-الأفراس-سيمانُ العشاء

وعيونُ الرغبة الفنرانُ تبئلُ بأصداء المواء

(-رفع سعر الصوف..)

... .. ما من فائدة!³³⁵

Kafedeydim ...

Farelere hitaben bir papağan okuyordu haberleri

buğday tarlasınıniki fareleri...

nargile içerken kadınlara bakarken...

³³⁵ A. e., s. 237-238.

maymunların üstünde

(Tüm gübre fiyatlarının artırılması)

.... kadınlar-kediler-atlar-akşam yemeğinin bildircinleri

miyav sesleriyle islanır farelerin iştâhlı gözleri

(Tüm yün fiyatlarının artırılması ...)

.. . . faydası yok!

أيها السادة: لم يبق انتظارُ
قد منعنا جزيّة الصمتِ لمملوكٍ وعَبْدُ
وقَطَعْنَا شعرة الوالى " ابن هند"
ليس ما نخسرهُ الآنَ
سوى الرحلةِ من مقهى الى مقهى..
ومن عارٍ.. لَعَارٍ³³⁶!!

Baylar: vakit kalmadı beklemeye

sessizlik cizyesi yasaklandı bize

borcumuz da kaldı krallara kölelere

artık kandıramaz kimse bizi

kestik çünkü vali "bin Hind" in telini

kaybedeceğimiz kalmadı dolayısıyla

kafeden... kafeye

utançtan ... utanca

gezmekten başka

صلاة

أبانا الذي في المباحثِ. نحن رعاياك

³³⁶ A. e., s. 243-244.

باقٍ لك الجبروتُ
وباقٍ لنا الملكوتُ
وباقٍ لمن تحرسُ الرهبوتُ

تفردتَ وحدك باليسر. ان اليمينَ لفي الخسر
أما اليسارُ ففي العسر.. الا الذين يمشون..
الا الذين يعيشون يحشون بالصحف المشتراة
العيون فيعشون. الا الذين يتشون. والا
الذين يوشون ياقات قمصانهم برباط السكوت!³³⁷

Namaz

Ey polisteki babamız. Biz senin tebaanız

kudret sana

melekût bize

senin koruman altındaki herkese ise korku

refah yalnız senin, sağcılara hüsrân solculara zorluk....

boyun eğenlerden başka

gözlerini satılmış gazetelerle doldurarak körleşmiş olan
kimselerden başka

muhbirlerden başka

yakalarını susmakla süsleyenlerden başka.

³³⁷ A. e., s. 261.

Binaenaleyh, yukarıda sunduğumuz emsile-i muhtelifeye istinâd ederek cemiyetin çeşitli meselelerinin, şairin şiirlerine dolaylı veya dolaysız bir şekilde yansıdığını söyleyebiliriz. Söz misâli şairin şiirlerinde, cemiyetin başta temel siyasî meseleler olmak üzere ahlakî çözüme, eşitsizlik, adaletsizlik, cehalet, yoksulluk ilh. ve bunların devletin çeşitli müesseselerine aksedilmesi ve dolayısıyla siyasî ve idarî yolsuzluğun yayılması gibi, birçok siyasal ve sosyal mesele yer almaktadır. Bununla birlikte, burada en şaşırtıcı noktalardan biri, ordu ve polis gibi bazı büyük devlet kurumlarının, kendilerinden beklenen rolü gerekli seviyede yerine getiremedikleri için, şairden ağır eleştirilere maruz kalmalarıdır. Dolayısıyla bir bakıma, pervasızca bir şekilde yapılan bu tenkitler şairin bu yöndeki cesaretini göstermektedir; Çünkü mevcûd siyasî durumu göz önüne alırsak, alelhusûs bu hassâs kurumları eleştirmek herkesin yapabileceği kolay bir iş olmadığı anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla da tüm husûslar, şu önemli gerçeğe götürebilmektedir: O da, şair kendi şiirlerini bilinçli olarak toplumun meselelerine hizmet etmeye yöneltmesidir. Bunun da , bir bakıma şairin cemiyetçi boyutunun mühim bir tarafını yansıttığını söylemek mümkündür.

2.2.6.2. Cemiyetin Maddî ve Manevî Değerleri

Emel Dunkul' un şiirlerinin farklı boyutları göz önünde bulundurulduğunda, onun cemiyetin ortak mirasından, müşterek tarih ve kültürden büyük ölçüde faydalandığı görülmektedir. Buna ilâveten Dunkul, umumiyetle Arap kültürüne hizmet etme açısından ve şiirleriyle Arap dili ve edebiyatını zenginleştirme bakımından da ciddî bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte Dunkul' un şiirlerinden bazılarının, alelhusus cemiyetin dini ve ahlaki değerlerine aykırı bazı ifade ve düşünceler içerdiğini tespit edilmiştir. Bu da şairin İskenderiye'ye ve akabinde Kahire'ye yerleştikten sonra bulunduğu çevreden etkilenmesi, sürekli polis tarafından takip edilmesi, bulunduğu hep zor maddî şartlar ve dolayısıyla berdevam kendini bir baskı altında hissetmesi ve tüm bunların şairde uyandırdıkları şiddetli isyan ve sürekli bir hassasiyet gibi bazı faktörlere atfetmek mümkündür.

İlerideki satırlarda, cemiyetin değerlerine aykırı söz konusu bu unsulardan bazıları sunulacaktır. Akabinde bu konunun bazı bariz boyutları üzerinde durduktan sonra bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır:

المجد للشيطان... معبود الرياح

مَنْ قَالَ "لا" فِي وَجْهِ مَنْ قَالُوا "نَعَمْ"

مَنْ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ تَمْزِيقَ الْعَدَمِ

وَقَالَ "لا" ... فَلَمْ يَمُتْ..

وظَلَّ رُوحًا أَبَدِيَّةً الْأَلَمِ!³³⁸

"Yaşasın rüzgârların tanrısı Şeytan

"Evet" diyenlerin yüzüne "Hayır" diyen

İnsana hiçliği nasıl parçalayacağını öğreten

Ve "Hayır" deyip ölmeyen

Kederli bir ruh olarak kalan ebediyen!"³³⁹

جاء طوفانُ نوحٍ

هاهم «الحكماء» يفرون نحو السفينة

المغنون – سائسُ خيلِ الأمير – المرابون –

قاضي القضاة

(.. ومملوكُهُ)

حاملُ السيفِ – راقصةُ المعبدِ

(ابتهجت عندما انتشلتُ شعرها المستعارُ)

جباةُ الضرائبِ – مستوردو شحناتِ السلاحِ-

³³⁸ A. e., s. 83.

³³⁹ Suçin, a. m., s. 35.

عشيقُ الأميرة في سمته الأثوي الصبوح!

جاء طوفان نوح !

هاهم الجبناء يفرون نحو السفينة

بينما كنتُ ..

وكان شبابُ المدينة ..

يُلجمون جَوَادَ المياهِ الجَمُوحِ

ينقلون المياه على الكتفين

ويستبقون الزمنُ

بيبتونَ سدودَ الحجارةِ ...

علمهم ينفذون مهادَ الصبا والحضارة

علمهم ينفذون ... الوطن!

صاح بي سيدُ الفلكِ - قبل حلول

السكينة - :

” انج من بلدٍ ... لم تعد فيه روح ”

قلتُ:

طوبى لمن طعموا خبزه ..

في الزمان الحسنُ

وأداروا له الظهر ..

يوم المحن!

ولنا المجد - نحن الذين وقفنا -

(وقد طمسَ الله أسماءنا)

نتحدى الدمارَ

ونأوى إلى جبلٍ لا يموتُ

(يسمونه الشعبَ !)

نأبى الفرار ..

Nuh'un seli geldi.

Kaçıyor işte "bilge adamlar" gemiye doğru

Şarkıcılar - prensin atlarının seyisi- tefeciler -baş hâkim

(...ve kölesi) -

asker - tapınağın dansçısı

(sevindi peruğunu sudan çıkarabildiğine)

- vergi tahsildarları - silah ithalatçıları -

kadını yüzüyle prensesin sevgilisi!

Nuh'un seli geldi.

İşte kaçıyor korkaklar gemiye doğru.

Hâlbuki ben...

Ve şehrin gençleri

Dizginliyorduk su azgın atını

Omuzlarımız üzerinde su taşıyorduk.

yarışıyorduk vakitle

ve taştan setler yapıyorduk

çocukluk ve medeniyet beşiğini kurtarabilmek için

belki de vatani kurtarabilirler!

... çağırıldı beni kaptan -iş işten geçmeden:

"kurtul artık... ruhu olmayan bir ülkeden !"

Dedim ki:

kutsansınlar

ekmeğini refah zamanında yiyen

ve şiddet zamanında ona sırt çevirenler

Yücelik bize... biz ki

(Tanrı tarafından silinmiş isimleri olan biz!)

yıkıma meydan okuyanlarız

ölmeyen bir dağa barınırız

(Ona halk diyorlar!)

kaçmayı reddediyoruz...

göçmeyi reddediyoruz...

Binaenaleyh sunduğumuz yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, şairin ilk örnekte köleliği eleştirip ona "hayır" söylemek için, isyan sembolünü teşkil eden Şeytanı lafzen olsa da yüceltmesinin, ikinci örnekte, refah zamanında vatanın bereketlerinden bolca istifade edip sıkıntılar ve felaketler zamanında ise vatani bırakıp kaçanlarının bu davranışlarını eleştirmek için Nuh'un seli hadisesi esnasında gemiye binmeyi ve müminlerle beraber kurtulmayı reddeden Nuh'un oğlunu bir sembol olarak kullanmasının, bir şekilde cemiyetin inancı ile çeliştiğini söylemek

mümkündür. Ayrıca "toplumcu ve gerçekçi" fikrin en temel şartlarından birinin, cemiyetin maddî ve manevî değerlerine riayet etmek olduğu nazar-ı dikkate alınacaksa, Dunkul' un şiirlerinde bu tür unsurların bulunması onun cemiyetçi ve gerçekçi boyutunu zedeleyebileceği denilebilir.

Binaenaleyh yukarıda yapılan değerlendirmelere dayanarak Dunkul' un şiirlerinin kelimenin tam anlamıyla "toplumcu ve gerçekçi" niteliğe sahip olduğunu söylemek zor gözükmektedir. Çünkü şiirde, toplumcu ve gerçekçi fikrin en temel şartlarından biri olan cemiyetin maneviyat boyutunun asıl temelini teşkil eden din ve ahlâk amillerine ara sıra riayet edilmemiştir. Bu da, temellendirme kısımlarında elde edilen sonuçlara göre, önemli bir kusur sayılmaktadır.

Bununla birlikte, şiirlerine baktığımızda, Emel Dunkul' un cemiyetin kültürel, tarihi ve sosyal mirasından mümkün olduğunca yararlandığı görülmektedir. Bu nedenle, şiirlerinin yüzeyinde değerler ve ahlak ile çelişen unsurlar olmasına rağmen, içlerinde birçok manevi ve ahlaki değer varlığını engellemez. Örneğin, şiirlerinde, yiğitlik, cesaret ve adalete, iyilik, zayıfları desteklemeye ve zulme karşı çıkmaya davet etmek gibi olumlu etkiler bırakan unsurların bulunması bakımından zengindir.

3. MUKAYESE

Çalışmanın bu bölümünde, Erdem Beyazıt ve Emel Dunkul arasında bir mukayese yapılacaktır. Öncelikle iki şair arasındaki benzerlik ve farklılıkların bariz bazı noktalarını ortaya koyulacaktır. Akabinde bir değerlendirme yapılarak sonuçlara bağlanacaktır.

3.1. İKİ ŞAİRİN ŞİİRLERİNİN ARASINDAKİ BENZERLİKLERİ

Beyazıt ve Dunkul' un şiirleri göz önünde bulundurulduğunda, birkaç istisna dışında, her iki şairin de şiirlerini serbest vezinle yazmayı tercih ettiğini müşâhede edilmektedir. Bu husus birkaç nedene atfedilebilmektedir:

a) Çağın doğası: Bu şiir ölçütü, genel olarak o dönemde şiirin baskın bir özelliğidir.

b) İçerik: her iki şairin bazı istisnalar hariç şiirlerinin de de çoğunlukla toplumsal meselelerini ele almışlardır. Dolayısıyla serbest ölçü kullanmak daha makul gözükmemektedir; Çünkü bilindiği üzere serbest vezin, toplumcu ve gerçekçi şiirleri yazmaya daha elverişlidir.

c) Hitap edilen sınıf veya sınıflar: Her iki şairin kullandığı dil ve üsluba bakıldığında, her ikisinin umumiyetle bir bütün olarak topluma hitap ettikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da ikisi "sanat, cemiyet içindir" ilkesini benimsedikleri için, sehl-i mümten' denebilecek bir üslûpla şiiri yazdıklarını, bunu yaparken de serbest vezin benimsediklerini söylemek mümkündür. Zira bilindiği üzere, bu tür üslûbun, serbest vezninin topluma hitap etmeye daha uygundur.

Dil ve üslûp açısından, her iki şair de daha önce açıklandığı gibi, genellikle karmaşıklık ve sanattaki her türlü aşırılıktan uzak, anlaşılır bir dil ve üslûp benimsemişlerdir. Yine de her iki şairin bazı şiirlerinde, orta okurun sınır seviyesini aşmayacak kadar muhtevaya değer katan bir müphemiyet vardır. Bu hususlar, umumiyetle içeriğin tabiatına ve hitap edilen toplumsal sınıfların zevk ve imkânlarına riayet etme konusuna atfedilebilmektedir.

Üstelik her iki şair, umumiyetle yaşadığı dönemin ortak kaygısını ifade eden, yaşamın gerçeklerini aksettiren ve aynı zamanda her iki cemiyetin hususiyetlerini yansıtan birçok sosyal meseleyi ele almıştır. Fakat bu konuda en bariz müşterek özellikleri ise, idarî ve siyasî yolsuzluğun ve geri kalmışlığının bir yansıması olan içtimaî ve ahlaki çözülmeyi teşhir eden konuları ele almalarıdır.

3.2. İKİ ŞAİRİN ŞİİRLERİNİN ARASINDAKİ FARKLILIKLARI

Şiirlerinden anlaşılabilceği gibi, her iki şairin şiirleri arasında müşterek bazı noktaların bulunduğu gibi, ikisi arasında bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Bunların bazılarını şöyle özetlemek mümkündür:

Erdem Beyazıt, bilinçsizce ve ona göre ilke fikir olmadan Batı'ya yönelimin doğurduğu olumsuz sonuçlara ve dolayısıyla da bu sonuçların yol açtığı din ve inanç, adap ve âdetler, ahlâk, gelenek ve görenekler, insan, doğaya vs. ilişkin birçok ölçütte gerçekleşen değişme ve ona binaen manevî ve ahlaki çözüme gibi meselelere öncelik verirken Emel Dunkul, genel olarak Arap âleminde yaşanan zaaf ve iradesizliğin en önemli sonuçlarından biri olan siyasî problemlerin odak noktasını yapmıştır. Bu husus, bir bakıma her iki cemiyette yaşanan siyasî ve içtimaî şartların yanı sıra her iki şairin genel olarak cemiyetlerinin sosyal gerçeklerine olan duyarlılıklarına atfedilebilir.

Buna ilâveten, İslami fikrin ve alelhusus maneviyat amilinin Beyazıt'ın şiirlerinin asıl kaynağını teşkil ederken milliyetçi düşünce ve özellikle Arap ırkının süregelmiş millî ve mahallî mirasının, Dunkul' un şiirlerinin temel kaynağını oluşturmaktadır. Bu yüzden, her iki şairin yaşadıkları cemiyetlerin meselelerinin, şiirlerinin önemli bir kısmının asıl temalarını teşkil etmesine rağmen, her iki şairin farklı kaynaklardan beslendikleri için, bu meseleleri ele alış tarzları oldukça birbirlerinden farklıdır. Bunun için dini ve ahlaki fikir ve bu fikri ifade eden dil ve üslûp, Beyazıt'ın şiirlerinin ana çizgilerini tayin ederken Dunkul' un şiirlerinin temel çizgilerini ve umumiyetle kullandığı dilsel malzemenin mühim bir kısmını, milliyetçi

fikir belirtmektedir. Binaenaleyh bahusus bu husus, iki şair arasındaki farkları oluşturan en önemli amillerden biri olarak kabul edilebilmektedir.

3.3. DEĞERLENDİRME

Tüm bunlara istinaden, özellikle içtimaî ve siyasî teşekkül açısından iki cemiyetin arasındaki ihtilafların yanı sıra iki şairin fikirsel ve kültürel oluşumlarındaki bulunan bazı farklılıkların Beyazıt ve Dunkul'un yaşadıkları cemiyetlerin sorunlarına kendi bakış açılarında ve şiir yazarken kullandıkları dilsel malzemedeki ayrımlılıklarına yol açan temel nedenlerden biri olduğu telakki edilebilmektedir.

Bu nedenle Beyazıt dikkatini cemiyetin dini ve ahlaki kimliğinin sorunlarına İslâmi bir bakış açısıyla odaklanarak alehusus kendi manevi hüviyetinin karşılaştığı tehlikeleri teşhir edip ortaya çıkarırken, Dunkul, Arapların siyasi ve sosyal sorunlarına ulusal bir bakış açısıyla odaklanmıştır. Dolayısıyla da Beyazıt, bir bütün olarak Türk cemiyetinin sorunlarını İslâm medeniyeti ve onun kültürel mirası açısından ele alırken, Dunkul, Arap cemiyetlerinin sorunlarını Arap milliyetçiliği ve Arap ulusal mirası açısından ele almıştır.

Buna rağmen, her iki şairin, kendi şiirini belli bir gâye ve hedef için kullandığı görülmektedir. O da, cemiyete ve umûmiyetle insana hizmet etmektir. Ve ona göre bu gâyeye, bu hedefe ulaşmak için genelde anlaşılır bir dil ve üslûp kullanmış, serbest şiir tarzını tercih etmişlerdir.

Sonuç

"Türk ve Arap Edebiyatlarında Toplumcu ve Gerçekçi Fikrin Yansımaları / Erdem Beyazıt ve Emel Dunkul Örnekleri" başlıklı bu çalışmanın çerçevesinde, başta çalışmanın altyapısını teşkil eden "toplum", "gerçek", "toplumculuk", "gerçekçilik" olmak üzere "toplumcu ve gerçekçi fikir" kavramları üzerinde durduktan sonra, çalışmanın esasını teşkil eden Türk ve Arap edebiyatlarında toplumcu ve gerçekçi fikrin yansımalarını ele alıp incelenmiştir.

Çalışmanın seyir çizgisi ve muhtevasının tertibine göre elde edilen başlıca bulguları şöyle özetlemek mümkündür:

“Toplumculuk” ve “gerçekçilik” kavramları ele alıp tarif ederken bedihî olarak türetildikleri “toplum” ve “gerçek” lügat ve kavramları nazarı dikkate alınmalıdır; Zira anlaşılabilmesi üzere, "toplum" ve "gerçek" in mahiyetinin ne olduğuna vakıf olmadan, "toplumculuk" ve "gerçekçilik" i tanımlarken, dayanılabileceği sabit bir altyapının olmayacağı aşikârdır. Bu da, bir şekilde "toplumcu" ve "gerçekçi" olanın künh ve hakikatine varmayı engelleyebilmektedir.

Buna ilâveten, cemiyetlerin, altyapıları ve üstyapıları, din ve kültürleri, tarih ve coğrafi konumları ve daha önemlisi insanların maddî ve manevî tekevvün ve tabiatları vb. bakımından birbirlerinden farklı oldukları sürece, bedihî olarak toplum tanımı, cemiyetten cemiyete farklılıklar gösterecektir; Zira bilindiği gibi, lügat olarak "toplum", sadece bir semboldür. Bu nedenle sembolize edilen şey (çeşitli bünyeleriyle toplum) olmadan bir lügat ve kavram olarak "toplum" u tanımanın ve/ya tanıtmamanın imkânsız olduğu söylenebilir. Bu da, kaçınılmaz olarak "toplum" lügati ve kavramı için geliştirilen tanımlarda farklılıklara yol açmaktadır.

Ona binaen "toplumculuk" ve dolayısıyla da "gerçek" ve "gerçekçilik" kavramlarının da, tanım bakımından cemiyetten cemiyete farklılıklar göstermeleri tabîi gözükmektedir; Zira sanatta "gerçek" ve "gerçekçilik" mâhiyet açısından toplumla yakından ilişkilidirler. Ona göre de, tüm bunları dikkate aldığımızda, şu sonuçlara da varmak mümkündür:

1. "toplumculuk", sosyalizm ile eş anlamlı değildir, çünkü yapılan araştırmaya göre "toplumculuk" sosyalizmden daha genel ve daha kapsamlıdır. Sosyalizm, kökeninde belirli koşullara ve düşünceye bağlıdır ve toplumun belirli bir kesimi ile sınırlıdır. "Toplumculuk"un ise, bir bütün olarak cemiyetin yansıması olduğu için içinde çeşitli hareketler içerebilen bir olgudur. Dolayısıyla da, toplumların maddi ve manevi açısından aralarındaki ihtilaflara göre, "toplumculuk" tanım açısından cemiyetten cemiyete farklılıklar gösterebilir.

2- Edebiyat sahasında "gerçekçilik" in, "gerçeklik" ile ilgili olduğu ve "gerçeklik" in tüm bünyeleri ile bir bütün olarak cemiyeti içerebileceği ve bu bünyelerin hem maddî hem de manevî olduğu sürece, edebiyatta gerçekçilik, cemiyetin hem maddî hem de manevî bünyelerini yansıtmalıdır. Dolayısıyla cemiyetin husûsiyet ve hassasiyetlerine riayet etmek "gerçekçilik" in başlıca şartlarından olduğunu söylemek mümkündür. Bu da kaçınılmaz olarak şu sonuca götürür; Edebiyat alanında dünyadaki tüm edebiyatlara uygulanabilecek tek bir "gerçekçilik" söz konusu olmayabilir; Zira daha önce değinildiği gibi, cemiyetlerin fitri olarak birçok açıdan birbirinden farklıdır.

Ayrıca varılan sonuçlara göre de, "toplumcu gerçekçi" terimini sosyalizme değinmeden veya ona hiç ihtiyaç duymadan kullanılabilir; Zira kendi kökeni itibarıyla "toplum" ve "gerçek" kavramlarından türetildiği, "toplum" ve "gerçek" kavramlarının da tanımlamalarının cemiyetten cemiyete farklılık gösterebileceğine göre, "toplumcu gerçekçi" kavramını ele alırken dayanılabileceği asıl esas farklı katmanlarıyla cemiyetin olduğu rahatça söylenebilir. Ona göre de, sadece bu terimin türetildiği terimlere ve çalışmanın sahasını teşkil eden edebiyatları üreten cemiyetler ve bu cemiyetin hususiyetlerine dayanarak kullanmak mümkündür. Bununla birlikte, "toplumcu gerçekçi" teriminin kullanım itibarıyla şu ya da bu şekilde sosyalizmle bağlantılı olduğu için, herhangi bir karışıklık veya müphemiyet söz konusu olmaması için "toplumcu ve gerçekçi" terimini kullanmayı tercih ettik.

Binaenaleyh, yukarıda sunulan bilgileri de göz önüne alınırsa, Türk edebiyatında bilfiil cemiyeti olması gereken şekilde yansıtan ve kendi hususiyetlerini, coğrafi uzantısını, tarihî geçmişini, kültürel ve sosyal özelliklerini dikkate alan toplumcu ve gerçekçi fikrin, Mehmet Akif ve Necip Fazıl tarafından

teessüs edilen ve onların takipçilerinin tarafından benimsenen fikir olduğunu anlaşılmaktadır; Zira elde edilen sonuçlara göre, umumiyetle bu fikre mensup olanların cemiyetin çeşitli meselelerini ele alırken cemiyetin asıl hüviyetinin müteaddit boyutlarını ve umumiyetle cemiyetin hususiyetlerini dikkate almışlardır.

Üstelik elde edilen sonuçlara göre, bu çalışmanın önemli bir kısmını teşkil eden Erdem Beyazıt, Türk edebiyatında toplumcu ve gerçekçi fikrin önde gelen temsilcilerinden biri sayılmaktadır; Çünkü kendi şiirleri incelendiğinde, dönemindeki sosyal gerçekliği yansıtan birçok konuya değindiği ortaya çıkmaktadır. Bunların arasında en önde gelenlerinden, içtimaî çözüme ve ahlaki bozukluğu, yabancılaşma ve "bizlik"ten kopma gibi daha çok hüviyet ile ilgili sorunlardır. Ayrıca şairin, bunu yaparken cemiyetin maddî ve manevî bünyelerini ve genel olarak cemiyetin süregelmiş umumî mirasını dikkate aldığını görülmektedir. Bu yüzden yazılarında müşterek zevke aykırı ya da cemiyetin dini, ahlaki ve sosyal standartları vb. ile çelişen herhangi bir unsur tespit edilmemiştir.

Arap edebiyatına gelince, Ali Ahmed Bâkesîr ve Nejb el-Kilani'nin temsil ettikleri edebî hareketin toplumcu ve gerçekçi fikre en yakın olduğunu müşahede edilmektedir. Bu hareketin edebî ürünleri göz önünde alındığında, cemiyetin çeşitli maddî ve manevî sorunları, özellikle dini ve ahlaki çözülmeyi etkileyici bir dil ve çekici bir üslûpla ele aldıkları görülmektedir. Ayrıca, bunu yaparken alelumum cemiyetin maddî ve manevî hüviyetine, husûsiyet ve hassasiyetlerine riayet etmişlerdir. Bu nedenle, umumiyetle hüviyete ve özellikle umumî zevke aykırı unsurlar bulunmamaktadır.

Ayrıca yukarıda değindiğimiz bu edebî hareket yanında çeşitli yazılarında cemiyetin meselelerini işleyen başka fikrî hareketler de vardır. Bunların önde gelenlerinden birisi, alehusus teşekkül ve gelişme açısından batı fikir ve edebiyatlarının bir uzantısı sayılabilecek olan edebî harekettir. Bu hareketin oluşumu ve seyir çizgisine bakıldığında, bariz özelliklerinin Taymûr kardeşlerin yazılarında belirginleşmeye başladığını ve Nejb Mahfûz'un yazılarında doruğa ulaştığını görülmektedir. Ancak araştırma aşamasında görüldüğü gibi, bu hareketi temsil edenlerin, alelumum batı fikirleri benimsedikleri, batı edebiyatları örnek olarak aldıkları ve batı değer ölçütleri üzerinde fazla durmadan ve hattâ çoğu zaman olduğu

gibi kabul ettikleri için, yazılarının önemli bir kısmının cemiyetin maneviyatına ve umumun zevkine aykırı birçok unsur içermektedir.

Söz konusu bu hareketin en önemli temsilcilerinden Necib Mahfûz'dur. Mahfûz, umumiyetle güçlü bir dil ve sağlam, akıcı ve cazibeli bir edebî üslûp ve ifade tarzına sahiptir. Üstelik Arap edebiyatında roman sanatının en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak özellikle roman anlayışının ve bilhassa gerçekçilik telâkkisinin batılı yazarlardan fazla farklı olmadığı rahatça söylenebilmektedir. Dolayısıyla da, bilhassa cemiyetin manevî oluşumuna çoğu zaman riayet etmediği için pek çok eleştiri almıştır.

Ayrıca mensuplarının çeşitli yazılarında cemiyetin muhtelif sorunlarını işleyen bu hareketlerinden biri de Arap milliyetçi hareketidir. Bununla birlikte, bu hareketin zamanla milliyetçiliği sosyalist ideoloji ile mezcettiği görülmektedir. Dolayısıyla kendisine mensup olan bazı edebiyatçıların, cemiyetin alehusus dini ve ahlaki kimliğinden uzaklaşıp ara sıra onun yerini, Marksist ve sosyalist değerleri yerleştirdikleri için yazılarının mühim bir kısmı, cemiyetin müşterek değerlerine ve umumî zevkine aykırı bazı unsurlar ihtiva etmektedir. Hareketin önde gelen öncüleri arasında Emel Dunkul, Mahmut Derviş ve Nizar Kabbâni yer almaktadır.

Varılan sonuçlara göre, çalışmada örnek olarak gösterilen Dunkul, muasır Arap edebiyatında cemiyetin çeşitli meseleleri işleyen edebiyatçıların önde gelenlerinden biri sayılmaktadır. Şiirlerinde daha çok siyasî meseleleri ele alan Dunkul, özellikle Filistin meselesi bir varlık-yokluk sorunu olarak telakki etmektedir. Bununla birlikte bazen kendi şiirlerinde, cemiyetin özellikle dinî ve ahlaki yönlerine riayet etmediği müşahede edilmektedir. Bu nedenle, cemiyet mesellerini ele alış tarzını, kelimenin tam anlamıyla toplumcu ve gerçekçi olarak tanımlamamız zor gözükmektedir.

Mukayese bölümünde iki şair arasında yapılan karşılaştırma sonucunda elde edilen sonuçların bazılarını şöyle özetlemek mümkündür:

Yapılan karşılaştırmaya göre, her iki şair arasında müşterek noktaların bulunduğu gibi, her ikisi arasında farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin, her ikisi, edebiyatı cemiyete hizmet etmek için bir vesile olarak kullanmışlardır. Ayrıca her iki

şair, serbest şiir tarzını, vuzuh ve açıklığı benimsemiş, karmaşıklık ve belirsizlikten uzaklaşmışlardır. Buna ilâveten genellikle nutuk tarzı söylemlere yakın ve halkı kitlesini hedef alan bir tarza başvurmuşlardır.

Ancak genel manada Beyazıt'ın cemiyetin meselelerini ele alırken cemiyetin hem maddî hem de manevî bünyeleri ve umumiyetle münhasır hüviyetine riayet ederek ele almıştır. Dolayısıyla yazılarında cemiyetin müşterek değerleri ve umumî zevki ile çelişen herhangi bir unsur tespit edilmemiştir. Çünkü ise, onun yazılarında cemiyetin meselelerini işlerken dayandığı temel fikir, Arap milliyetçiliğidir. Ayrıca eserlerini incelendiğinde sosyalist fikir, onun düşüncelerinin bir kısmının arka planını oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla ister istemez kasten veya kasıtsız olarak bazı müşterek dinî, ahlaki ve içtimaî değerlere riayet etmediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulnûr, Cebbûr:** el-Mu'cemi'l-Edebî, Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1984.
- Akalın, L. Sami:** Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Varlık Yayınları, 1972.
- Akarsu, Bedia:** Felsefe Terimleri Sözlüğü, İstanbul, İnkılap Kitabevi Yay., 1988.
- Akay, Hasan:** Doğrandıkça Artan Ekmek (Şiir İncelemeleri), İstanbul, Şule Yayınları, 2016.
- "Metnin Hız@ı: Erdem Bayazıt'ın Şiirlerinde Anlam ve Anlatım Gücü", FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S. 1, 2013.
- Alver, Köksal:** "Mehmed Akif Şiirinin Sosyo-Politiği Üzerine", Hece Dergisi, No: 133, 2008.
- Andı, M. Fatih:** "Birkaç Çizgi ve Bir Âkif Portresi", Hece Aylık Edebiyat Dergisi, No: 133, Ocak 2008.
- "SAFAHAT - BİRİNCİ KİTAB'IN DEVRİNDE UYANDIĞI AKİSLER", İlmî Araştırmalar, No: 1, 1995, s.39-60.
- Âsım, Mütercim:** el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, haz. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Banarlı, Nihad Sâmi:** Şiir ve Edebiyat Sohbetleri, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1982.
- Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1984.
- Bayazıt, Erdem:** Şiirler, İstanbul, İz Yayıncılık, 2017.
- İpek Yolun'dan Afganistan'a, İstanbul, İstanbul, Ketebe Yay., 2018
- Beyca, Fatma Betül:** "Necip EL-Kilani Hayatı-Eserleri VE 20. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.L. Tezi, 2011.
- Bozgöz, Faruk:** Filistin ve İki Şair Emel Dunkul, Mehmet Derviş, Ankara, Araştırma Yay., 2004.

- Câhiz:** Türklerin Faziletleri, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017.
- Cevizci, Ahmet:** Paradigma Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, 1999.
- Çakır, Mustafa:** Özümüz Türk Sözümler Türkçe, İstanbul, Salon Yayınları, 2019.
- Çelikkol, Suat:** Farabi'nin Toplum Görüşü, Bilim name XIX, No: 2, 2010, s.100.
- Çınarlı, Mehmet:** "Toplumcu,,Edebiyatın Topluma Faydası", Hisar Fikir Ve Sanat Dergisi, Ankara, No: 25, s.5-6.
- Daşcıoğlu, Yılmaz-Karakaş, Elmas:** "CUMHURİYET DÖNEMİ EDEBİYAT TARİHLERİNDE ULUSİNŞASI ARACI OLARAK İDEOLOJİK ÜSLÛP (19231938)", Tyb Akademi dergisi, Ankara, No. 10, 2014, s.12.
- Demirci, Suphi Kenan:** "edebiyata toplumculuk ve bireycilik", Yeni Adımlar Aylık Sanat ve Siyaset Dergisi, S.5:6.
- Derviş, Mahmud:** Ölümü Seviyorlar Benim, çev. Lütfullah Bender, İstanbul, Armoni Yayınları, 1988.
- Dihhudâ, Âlî Ekber:** Luğatnâme-yi Dihhudâ, Tahran, Müessesesi-yi İntişârât u Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahrân 1377hş.
- Dilçin, Cem:** Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları 2009.
- El-Feyyûmî, Ahmed ibn Muhammed ibn Ali:** el-Misbâhül-Münîr, thk. Abdulâzîm el-Şinâvî, Kahire, Dârü'l-M'ârif 1977.
- El-Hamevî, Yâkût:** Mu'cemü'l-Üdebâ, thk. İhsân Âbbâs, Beyrût, Dârü'l-Garb'il-İslâmî, 1993.
- El-Farûkî, İsmail Râcî:** İslâm Aydınlatıyor, çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul, Ekram Matbaası, 2008
- El-Kâ'ûd, Hılmî Muhammed:** el-Wâkı'îyetü'l-İslâmiyetü fi Riwayât Necip el-Kilânî, el-Riyâd: Râbiâtü'l-Edebü'l-İslâmî il-'âlemiyye, 1994.
- El-Masrî, Muhammed Emîn:** el-Müctem'u'l-İslâmî, Kuvîyet, Daru'l-Arkam, 1980.

- El-Rifâ'i, Mustafa Sadık:** Tarih Âdâb'il-'Arab, thk. 'Abdullah el-Minşâvî, Mehdî el-Baĥkîrî, Mansûra, Mektebetü'l-Îmân, 1940.
- Eren, Fikret:** "önsüz", Ölümün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy Anma Kitabı, Ankara, A. Ü. Rektörlüğü yay., No: 99, 1986, s. VII.
- Er, Rahmi:** Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi, Ankara, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2004.
- Er-Ruveynî, Able:** el- Cenûbî, el-Kahire, Dâr Saîd es-Sabah, 1992.
- Ersoy, Mehmet Akif:** Kavâid-i Edebiyye, Haz. Yusuf Turan Günaydın, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2016.
- Ersoy, Mehmet Akif:** Safahat, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990.
- Ersoy, Mehmet Akif:** Safahat, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2010.
- Ez-Zebîdî, Muhammed Murtaða el-Hüseynî:** Tâcü'l-Arûs, thk. Alî Hilâlî, Kuveyt, el-Meclis el-Vatanî Li's-Seĥâfa, 2004.
- Fazlıoğlu, İhsan:** "Hakîkat mi Gerçek mi: Hangisi Hakîkîdir?", İtibâr Aylık Edebiyat ve Fikriyat Dergisi, No: 36, 2014, s. 31.
- Farrûh, Ömer:** Târîh'l-Edebî'l-Arabî, c.1, Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1981.
- Fischer, Ernest:** Sanatın Gerçekliliği, çev. Cevat Çapan, İstanbul, E Yayınları, 1980.
- Gariboğlu, Kemal:** Edebiyat Bilgileri Batı'da ve Bizde Edebî Akımlar (Ecole'ler), Ankara, Gariboğlu Yayınları, 1969.
- Giddens, Anthony ve Sutton, Philip W.:** Sosyolojide Temel Kavramlar, çev. Ali Esgin, Ankara, Phoenix yay., 2018.
- Hançerlioğlu, Orhan:** Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2005.
- Hasaneyin, 'Abdi'n-Na'îm Muhammed:** Kamûsü'l- Fârisiyye, Beyrût, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1982.

- İbn Fadlan:** İbn Fadlan Seyahatnamesi, haz. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2019.
- İbni'l-Mukaffa, Âbdoullah:** Esâr İbni'l- Mukaffa, Beyrût, Dârü'l-Kütüb'il-'ilmiye 1989.
- İbn Şemseddin, Mustafa:** Ahter-i Kebîr, İstanbul, Alî Bey Matbaası, 1292.
- İnan, M. Akif:** Edebiyat ve Medeniyet Üzerine, Ankara, Eğitim Bir-Sen Yayınları 2012
- İsi, Hasan:** “Gerçek” Ve “Hakikat” Sözcükleri Üzerine Felsefi Ve Dilbilimsel İnceleme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, No: 41, 2015, s. 182.
- Kabaklı, Ahmet:** "Manevi Hayat Ve Şiir", Türk Edebiyatı Aylık fikir ve Sanat Dergisi, İstanbul, No: 92, s.3.
"Manevi Hayat Ve Şiir", Türk Edebiyatı Aylık fikir ve Sanat Dergisi, İstanbul, No:92, s.3.
- Kanar, Mehmet:** Ferheng-i Câmi' Fârisî bih-Türkî İstânbûlî, (Tahran, İntişârât-ı Şîrîn: 1389.
- Kafesoğlu, İbrahim:** Türk Milli Kültür, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1998
- Kaplan, Mehmet:** "Atatürk Milliyetçiliği Açısından Mehmet Akif Ersoy", Ölümünün 50 Yılında Mehmet Akif Ersoy, Haz. Marmara Üniversitesi, İstanbul, M. Üniversitesi Yayınları, 1986.
- Karataş, Turan:** Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Sütun Yayınları 2011
- Kefeli, Emel:** Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2009.
- Kehhâle, Ömer Reða:** Mu'cemü'l-Mü'llifin, Beyrût, Müessesetü'l-Risâle, 1993.
- Kemal, Yahya:** Edebiyata Dâir, İstanbul, İstanbul Fatih Cemiyeti, 2017.
- Kısakürek, Necip Fazıl:** Çile, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2015.
Parmaksız Salih, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2017.

- Kocahanoğlu, Osman Selim:** Türk Edebiyatında Necip Fazıl Kısakürek Hayatı-Sanatı-Çilesi Hakkındaki Tüm Yazılar, İstanbul, Ağrı Yayınları, 1983.
- Lahbabi:** Millî Kültür Ve Medeniyet, İstanbul, Tur Yayınları, 1980.
- Makal, Tahir Kutsi:** Anadolu'da Türk Mührü, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990.
- Marshall, Gordon:** Sosyoloji Sözlüğü, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim Ve Sanat Yayınları, 1999.
- Meriç, Cemil:** Sosyoloji Notları ve Konferansları, İstanbul, İletişim, 2018.
- Miyasoğlu, Mustafa:** Kültür Hayatımız, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999
- Moran, Berna:** Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Ozankaya, Özer:** Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.
- Özdemir, Emin:** "Gerçekçilik Üzerine Yargılar", Türk Dili Dil Ve Edebiyat Dergisi, No. 349,1981, s. 104-105.
- Özkırımlı, Atilla:** Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, Cem Yayınevi, 1982.
- Öztürk, Halil Nimetullah:** "«Milliyet» ve «İnsaniyet»", Atatürk Devri Fikir Hayatı, haz. Mehmet Kaplan vd, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Remzi, Hüseyin:** Lügat-ı Remzî, İstanbul, Matbaa-yı Hüseyin Remzî, 1305.
- Salıbâ, Cemîl:** el-Mu'cem i'l-Felsefî, Beyrût, Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1982.
- Sâmî, Ş.:** Kâmûs-i Türkî, İstanbul, İkdâm Matbaası 1317.
- Seydi, Ali:** Resimli Kâmûs-i 'Osmânî, İstanbul, Matbaa ve kütüphâne-yi Cihân 1330.
- Suçin, Mehmet Hakkı:** "Emel Dunkul", Aksi Sanat, No. 3, 2018.
- Suçkov, Boris:** Gerçekçiliğin Tarihi, çev. Aziz Çalışlar, İstanbul, Adam Yayıncılık 1982.
- Şakar, Cemal:** Edebiyat Ne Söyler, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014.
- Şentürk, Recep:** İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim (Türkiye Ve Mısır Örneği), İstanbul, İz Yayıncılık, 1996.

- Şeriati, Ali:** İslam Sosyolojisi Üzerine, çev. Kamil Can, İstanbul, Zafer Matbaası, 1980.
- Taplamacıoğlu, Mehmet:** Genel Sosyoloji Üzerine Bir Deneme, Ankara, A.Ü. Basım Evi, 1969.
- Topaloğlu, Bekir - Karaman, Hayreddin:** Yeni Kamus, İstanbul, Elif Ofset Tesisleri, 1982.
- Turna, Murat:** Erdem Bayazıt ve Şiiri, İstanbul, İz Yayıncılık, 2015.
- Yeğin, Abdullah:** Osmanlıca-Türkçe İslamî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lugat, İstanbul, Hizmet Vakıf Yayınları, 1989.
- Yetkin, Suut Kemal:** Edebiyatta Akımlar, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967.
- Yıldız, Mustafa:** " Farabî'nin Toplum Ve Devlet Görüşü", Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009
- Yorulmaz, Hüseyin:** Bir Neslin Ağabeyi Erdem Bayazıt, İstanbul, Hat Yayınevi, 2015.
- Yûsuf, Muhammed Hayr Ramağân:** Mu'cemü'l-Mu'llifin il-Mu'âşırîn, el-Riyâd, Mektebu'l-Melik Fehd el-Wataniyye, 2004
- Zeybek, Şerife Nihal:** "DİNİ EDEBİYAT AÇISINDAN MAVERA DERGİSİ (1-80. SAYILAR) İNCELENMESİ", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Url-1** < <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayazit-erdem>>, erişim tarihi 10.04.2019.
- Url-2** < <https://www.nedirnedemek.com/ger%C3%A7ek-ne-demek>>, erişim tarihi 16 .01. 2018.
- Url-3** < http://www.anadoluyaydinlanma.org/yazilar/gercek_kavrami>, erişim tarihi 20. 01. 2018.
- Url-4** < <http://www.lugatim.com/s/ger%C3%A7ek> >, erişim tarihi 02.04. 2018.
- Url-5** <<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C5%9Euar%C3%A2-suresi/3156/224-227-ayet-tefsiri>>, erişim tarihi 10. 09. 2019.
- Url-6** <<https://www.antoloji.com/erdem-bayazit>>, erişim tarihi 23.03.2019.
- Url-7** <<http://www.almougem.com/search.php?query=%D8%A7%D9%85%D8%A9>>, erişim tarihi 28. 04. 2019
- Url-8** <<https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B4%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D9%83%D9%8A%D8%A9/>>, erişim tarihi 24. 12. 2018.
- Url-9** <<https://osmanlica.ihya.org/risale-nedir-ne-demek.html>>, erişim tarihi 14. 01. 2019.
- Url-10** <<https://www.vajehyab.com/?q=%D8%B3%D9%88%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D9%84%D9%8A%D8%B3%D9%85>>, erişim tarihi 24 .01. 2018.
- Url-11** <<http://omerlutfiersoz.blogcu.com/islam-in-siir-ve-edebiyata-bakis>>, erişim tarihi 19 .01. 2019.
- Url-12** <http://bel3arabymag.blogspot.com/2012/03/blog-post_4836.html>, erişim tarihi 29 . 01. 2020.